ISSN 2311-844X

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія економічна

Випуск 1

ЛЬВІВ
2017

УДК 330.3:351.748.1
Н34

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.
Н34 **Серія економічна** / головний редактор Р. І. Благута. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – Вип. 1. – 316 с.

Виходить двічі на рік.

Засновник – Львівський державний університет внутрішніх справ.

Включено до переліку наукових фахових видань України з економічних наук (постанова президії ВАК України № 1-05/6 від 16 грудня 2009 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21091-10891ПР від 14.11.2014 р.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ *(протокол від 31 травня 2017 р. № 11)*.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Р. І. Благута, кандидат юридичних наук, доцент *(головний редактор)*; **Р. І. Тринько**, доктор економічних наук, професор, академік НААНУ, заслужений діяч науки і техніки України *(заступник головного редактора)*; **І. О. Ревак**, доктор економічних наук, доцент *(відповідальний секретар)*.

Члени редколегії: **Г. Я. Аніловська**, доктор економічних наук, професор; **С. В. Васильчак**, доктор економічних наук, професор; **Я. А. Гончарук**, доктор економічних наук, професор; **З. Б. Живко**, доктор економічних наук, професор; **І. П. Мойсеєнко**, доктор економічних наук, професор; **В. І. Франчук**, доктор економічних наук, професор; **Н. В. Медвідь**; ***за згодою***: **С. А. Охрименко**, доктор економічних наук, професор; **В. Ю. Прокопенко**, доктор економічних наук, професор; **Єлена Радович-Стоянович (Jelena Radovic-Stojanovic)**, доцент, доктор філософії (PhD); **М. І. Флейчук**, доктор економічних наук, професор; **М. М. Тесля**, старший оперуповноважений УДСБЕЗ ГУМВС України у Львівській області.

У публікаціях висловлено позицію авторів, яку не завжди поділяє редакційна колегія. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів та рецензентів.

При передруку матеріалів посилання на Науковий вісник обов’язкове. Рукописи не повертаються.

© Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 65.012.8:33+330.322+330.341.1

І. П. Андрушків,
Н. В. Наконечна

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Обґрунтовано необхідність виокремлення інвестиційно-інноваційної безпеки як складової економічної безпеки на загальнодержавному рівні. Представлено теоретичні та методологічні підходи до розкриття суті, значення та особливостей інвестиційно-інноваційної безпеки. Розкрито інвестиційно-інноваційну складову економічної безпеки з позицій забезпечення конкурентоспроможності держави.

Визначено головні критерії інвестиційної безпеки та наведено основні показники, за якими характеризується сучасний стан інноваційної безпеки в Україні.

Ключові слова: *економічна безпека, національна безпека, інвестиційно-інноваційна безпека, економічна система, інвестування.*

Постановка проблеми. Від стану економічної безпеки безпосередньо залежить можливість економічного розвитку та зростання національної економіки України. Провідне місце в економічній безпеці країни займає її інвестиційно-інноваційна складова. Відповідно, реалізація інвестиційних та інноваційних можливостей, нарощення обсягів інвестування, а також раціональне використання фінансових ресурсів повинні бути включені до стратегічних завдань України. Необхідність здійснення аналізу інвестиційно-інноваційної складової економічної безпеки зумовлено включенням національної економіки в світовий економічний простір та глобалізацією фінансових ринків.

Проблема забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки є актуальною для України, оскільки у цій сфері необхідно забезпечити модернізацію економіки, подолання існуючих деформацій у її струк-

турі та впровадження інновацій в економічних процесах, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Стан дослідження. Питання, які стосуються інвестиційно-інноваційної безпеки як складової економічної безпеки досліджували такі вчені, як О. Барановський [1], А. Варшавський [2], Г. Дурицька [3], В. Шлемко [4], І. Бінько [4], П. Коренюк [5], В. Кириленко [6], Д. Лук'яненко, Б. Губський, О. Мозговий [7], М. Недашківський, К. Подгорна [8], І. Ревак [10], А. Сухоруков, О. Олейніков [11], А. Сундук, Я. Юрін [12], О. Власюк [13], А. Шибин [14] та ін.

Метою статті є обґрунтування особливостей формування та реалізації інвестиційно-інноваційної складової економічної безпеки держави, її роль і значення у процесах економічного зростання в Україні.

Виклад основних положень. Під економічною безпекою розуміють сукупність умов і факторів поточного стану, що характеризують стабільність, стійкість та поступальний розвиток економіки країни, що виявляється у:

– можливості проводити економічну політику з урахуванням власних інтересів, без тиску з боку кредиторів;

– можливості стабільно підтримувати відповідність існуючих на території економічних нормативів загальноприйнятим у світовій практиці, що дало б змогу зберегти та покращити рівень життя населення [8].

Однією з найважливіших складових економічної безпеки є інвестиційно-інноваційна безпека. Зазначимо, що донедавна поняття «інвестиційно-інноваційна безпека» досліджувалось окремо в розрізі таких складових, як інвестиційна та інноваційна безпеки.

У 2013 році Міністерством економічного розвитку і торгівлі України було оновлено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, що дало змогу виокремити новітні підходи до складових економічної безпеки країни, методики розрахунку їх індикаторів, визначення їх оптимальних значень.

Відповідно до Наказу Мінекономрозвитку «Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [9] інвестиційно-інноваційну безпеку визначають як стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти у розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості.

Що стосується інвестиційної безпеки, то вона забезпечується за умов дотримання граничної норми інвестування, що, своєю чергою, дає можливість:

– відтворювати інтелектуальний та науково-технічний потенціал нації;

– підтримувати конкурентоспроможність економіки;

– здійснювати розширене відтворення основного капіталу;

– гарантувати зростання ВВП на рівні завдань соціально-економічного розвитку і міжнародного співробітництва;

– створювати стратегічні резерви;

– долати депресивні явища у регіонах країни;

– зберігати і відновлювати природні ресурси;

– здійснювати розширене відтворення основного капіталу [8].

Шляхом регулятивних заходів держава здійснює вплив на інвестиційну складову економічної безпеки. Державне регулювання інвестиційної складової економічної безпеки становить сукупність форм і способів, які забезпечують об'єднання державних та приватних інтересів та формування в економіці раціональних пропорцій між споживанням, нагромадженням та інвестуванням.

Сьогодні немає однозначного визначення сутності інвестиційної безпеки. Тому ми поділяємо думку Г. Дурицької [3] щодо того, що ця категорія є багатоаспектною, визначається низкою чинників і має свої особливості щодо різних національних економік, регіонів галузей і окремих суб'єктів господарювання, оскільки відображає здатність економіки залучати та найбільш ефективно розподіляти й використовувати фінансові ресурси, що формуються в процесі інвестування з метою забезпечення стабільного розвитку та за необхідності структурної перебудови економічної системи залежно від умов сучасності.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України в «Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України» зазначає, що інвестиційна безпека – це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів.

В. Кириленко [6] визначає інвестиційну безпеку як здатність підтримувати виробничі нагромадження та вкладення капіталу на рівні, що забезпечує необхідні темпи розширеного відтворення, реструктуризацію та технологічне переозброєння економіки.

Окремі автори [7] під інвестиційною безпекою розуміють такий рівень інвестування економіки, який забезпечував би її розширене

відтворення, раціональну реструктуризацію та технологічне переозброєння.

А інші [12] зазначають, що інвестиційна безпека визначається можливістю нагромадження ресурсів або капітальних вкладень.

На думку О. Барановського [1], під інвестиційною безпекою держави слід розуміти досягнення рівня інвестицій, що дає змогу оптимально задовольняти поточні інвестиційні потреби національної економіки за обсягом і структурою з урахуванням ефективного використання і повернення коштів, які інвестуються, оптимального співвідношення між розмірами внутрішніх і зовнішніх інвестицій, іноземних інвестицій у країну і вітчизняних за рубіж, підтримання позитивного національного платіжного балансу.

Головним критерієм інвестиційної безпеки є конкурентоспроможність економіки як процесу реалізації економічної безпеки у динаміці. Страхування інвестиційних ризиків також займає особливе місце у забезпеченні інвестиційної безпеки.

На рівень інвестиційної безпеки впливає режим валютного курсу та відсоткова політика, що встановлюються в країні. Відображається на рівні інвестиційної безпеки і характер амортизаційної політики та ступінь інформованості інвесторів.

Отже, узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що інвестиційна безпека є особливою складовою економічної безпеки, оскільки створює передумови для ефективного використання соціально-економічних відносин у розвитку та науково-технічному відновленні продуктивних сил суспільства через активну інвестиційну діяльність. Також інвестиційна безпека відображає здатність економіки залучати та найбільш ефективно розподіляти й використовувати фінансові ресурси, що формуються в процесі інвестування.

Забезпечення інноваційної безпеки, своєю чергою, сприяє розширенню на світових ринках високотехнологічних товарів, технологічним змінам у виробництві, генеруванню та впровадженню інновацій в економіці. Більшість дослідників акцентують на захисті інтересів держави та сталому економічному розвитку за умов забезпечення конкурентоспроможності, розширеного відтворення, ринкових змін, покращання добробуту тощо. З цих визначень однозначно зрозуміло, що інвестиційно-інноваційна безпека значною мірою залежить від впливу іноземного капіталу, домінуючу частину якого на сучасному етапі забезпечують транснаціональні компанії (ТНК) [3].

Тому інноваційна безпека – важлива умова підвищення конкурентоздатності вітчизняних виробників і забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни. Визначити потенційні можли-

вості та загрози інноваційного розвитку країни – одне з найактуальніших завдань для країни.

Єдиного підходу до трактування суті поняття «інноваційна безпека», як і поняття «інвестиційна безпека», серед науковців немає. До визначення поняття «інноваційна безпека» існує декілька підходів.

Відповідно до першого інноваційну безпеку визначають як стан науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити стабільне функціонування національної економіки у разі виникнення певних загроз через власні інтелектуальні і технологічні ресурси [2; 4; 12].

А згідно з другим підходом інноваційна діяльність розглядається як спроможність, потенційні можливості інноваційної системи генерувати якісні зрушення в економіці, протистояти зовнішнім технологічним загрозам [5; 13; 14].

Доцільно виокремити і основні показники, за якими характеризується сучасний стан інноваційної безпеки в Україні. До них належать такі:

– стан наукової, науково-технічної бази, науково-дослідних інститутів, лабораторій та організацій;

– стан вищої наукової освіти;

– показники кількості наукових та науково-технічних розробок, цінність цих розробок, їх відповідність потребам часу, науково-технічному прогресу та розвитку світової наукової думки;

– показники впровадження інновацій на промислових.

Своєю чергою, наведемо і сучасні загрози інноваційної безпеки України, які, на думку А. Сухорукова та О. Олейнікова [11], є такими:

– недостатній рівень фінансування наукового-технічних робіт (НТР);

– слабкий розвиток інфраструктури трансферу технологій;

– зменшення експорту та збільшення імпорту наукоємких товарів;

– слабкий рівень інформатизації інноваційної сфери;

– недосконала стимулююча та податкова політика держави – повільний розвиток ефективних форм інноваційної діяльності.

Висновки. Посиленню інвестиційно-інноваційної безпеки держави сприятиме спрямування державних інвестиційних ресурсів на співфінансування проектів із вітчизняними компаніями, які здійснюють діяльність у таких сферах, як енергозбереження, оборонна промисловість, АПК та будівництво.

Сприятиме інвестиційно-інноваційній безпеці та створенню спеціальних режимів оподаткування для реалізації стратегічних

інвестиційних проектів, які відповідають визначеним державою пріоритетам. Отже, інвестиційно-інноваційна безпека як складова економічної безпеки є основою національної безпеки і повинна забезпечувати економічне зростання країни.

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О. І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.

2. Варшавский А. Е. Обеспечение научно-технологической безопасности в условиях глобализации экономики – важнейшая задача инновационного менеджмента / А. Е. Варшавский // Инновационный менеджмент в России (проблемы стратегического управления и нау- чно-технологической безопасности); рук. авт. кол. В. Л. Макаров, А. Е. Варшавский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: cemi-data.socionet.ru/files/mak2004_4- var.pdf.

3. Дурицька Г. В. Сучасні тенденції транснаціоналізації та їх вплив на економіку України / Г. В. Дурицька // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2013. – № 2 (17). – С. 39–46.

4. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

5. Коренюк П. І. Стан науково-технологічної безпеки реального сектора економіки України / П. І. Коренюк, В. П. Волков, Л. А. Горошков // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 2. – С. 22–25.

6. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія / В. І. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.

7. Лук'яненко Д. Г. Міжнародна інвестиційна діяльність: підручник / Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський, О. М. Мозговий та ін.; за ред. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2003. – 387 с.

8. Недашківський М. М. Інвестиційна безпека України в сучасних умовах / М. М. Недашківський, К. Ю. Подгорна // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 276–278.

9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономрозвитку від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/ control/uk/ publish/category/main?cat_id=38738.

10. Ревак І. О. Інформаційна база оцінювання науково-технологічної безпеки України / І. О. Ревак // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 10. – С. 247–254.

11. Сухоруков А. І. Науково-технологічний потенціал та інноваційна безпека України / А. І. Сухоруков, О. О. Олейніков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inventture.com.ua/main/analytics/security/invsecurity.

12. Сундук А. Банківське кредитування як чинник гарантування інвестиційної безпеки регіонів України / А. Сундук, Я. Юрін // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 1. – С. 24–26.

13. Власюк О. С. Україна в системі міжнародної безпеки: монографія / О. С. Власюк; Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2009. – 450 с.

14. Шибин А. В. Критерии и принципы обеспечения безопасности региональных социально-экономических систем / А. В. Шибин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.managementofrisk.ru/magazine/Numbers/2010-1/.../Shibin.doc.

Андрушкив И. П., Наконечная Н. В. Суть и значение инвестиционно-инновационной безопасности как составляющей экономической безопасности

Обоснована необходимость выделения инвестиционно-инновационной безопасности как составляющей экономической безопасности на общегосударственном уровне. Представлены теоретические и методологические подходы к раскрытию сущности, значения и особенностей инвестиционно-инновационной безопасности. Рассмотрена инвестиционно-инновационная составляющая экономической безопасности с позиций обеспечения конкурентоспособности государства.

Констатируется необходимость осуществления анализа инвестиционно-инновационной составляющей экономической безопасности, обусловленная включением национальной экономики в мировое экономическое пространство и глобализацией финансовых рынков.

Определены главные критерии инвестиционной безопасности и приведены основные показатели, по которым характеризуется современное состояние инновационной безопасности в Украине.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, национальная безопасность, инвестиционно-инновационная безопасность, экономическая система, инвестирование.*

Andrushkiv I. P., Nakonechna N. V. Investment-innovative safety as constituent of economic security: its essence and value

The necessity of selection of investment-innovative safety as a component of economic security at national level is grounded. The theoretical and methodological approaches to the essence, value and features of investment-innovative safety are presented. The investment – innovative constituent of economic security is exposed from positions of state competitiveness provision. Main criteria of investment safety are singled out and basic indexes which characterize modern state of innovative safety of Ukraine are selected. The problem of security of investment and innovation is important for Ukraine because this area is necessary to ensure the modernization of the economy, overcoming existing strains in its structure and innovation in economic processes, creating a favorable investment climate.

Through regulatory measures, the state has an impact on the investment component of economic security. State regulation of investment component of economic security is a set of forms and methods that provide association of public and private interests and the formation of economic rational proportions between consumption, investment and accumulation. The main criterion for investment

security is the competitiveness of the economy as a process of realization of economic security dynamics. Insurance investment risk also has a special place in providing investment security.

The level of investment security mode affects exchange rate and interest policy established in the country. Affected by the level of investment security and the nature of the depreciation policy and the degree of investor awareness.

Providing innovative security, in turn, enhances presence in world markets high-tech products, technological changes in the production and generation of innovation in the economy. Most researchers focus on protecting the interests of the state and sustainable economic development conditions for competitiveness, expanded reproduction, market reforms, improving the welfare of others.

In the end, we note that increased investment and innovation security of the state will help to focus public investment resources for co-financing projects with domestic companies that operate in areas such as energy conservation, defense industry, agriculture and construction; will promote investment and innovation security and the creation of special tax regimes for implementing strategic investment projects that meet certain government priorities. Consequently, investment and innovation security as a component of economic security is fundamental to national security and should ensure economic growth.

Key words: *economic security, national safety, investment – innovative safety, economic system, investing.*

Стаття надійшла 14 квітня 2017 року

УДК 65.012.8(477)

М. В. Бегей

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Наведено характеристику основних вимог до системи економічної безпеки підприємства та їх ієрархічні властивості. Розглянуто сутність та розкрито зміст моделювання системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства. Запропоновано структуру зазначеної системи. Обґрунтовано, що моделювання можна використовувати як спосіб осмислення безпекової дійсності, формального опису структури системи та функціональних зв'язків, а також оптимізації безпекової діяльності та управління нею, що дає змогу створювати ефективні системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства.

Ключові слова: *лісогосподарське підприємство, моделювання, модель системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства, система економічної безпеки лісогосподарського підприємства, системний підхід.*

Постановка проблеми. Безпекова діяльність лісогосподарських підприємств у сучасному бізнес середовищі здійснюється завдяки численним зв'язкам з відповідними суб'єктами безпеки. Її ефективність також значною мірою залежить від того, наскільки вони роблять це впорядковано, логічно, з використанням необхідних для цього елементів. Тобто йдеться про те, що забезпечення економічної безпеки лісогосподарських підприємств – це комплексна діяльність, у зв'язку з чим потребує відповідної узгодженості, взаємодії та інтегрованості всіх необхідних елементів. Це можливо лише у формі системи, яка має дійовий ефект завдяки поєднанню дій її елементів. Створюються такі системи за результатами її моделювання, для чого виникає потреба у розробці відповідних науково-методичних підходів.

Стан дослідження. Роль функції економічної безпеки у забезпеченні життєдіяльності лісогосподарського підприємства є винятково важливою. Тому науковці та практики [1–5] розглядають питання забезпечення економічної безпеки підприємства. Зокрема досліджують питання моделювання системи економічної безпеки різних підприємств. Проте досі недостатньо вивченими є питання структури та змісту самого процесу моделювання системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства.

Метою статті є розробка науково-методичного підходу до моделювання системи економічної безпеки лісогосподарських підприємств.

Виклад основних положень. Під моделлю розуміють відображення будь-яким способом процесів, які відбуваються в реальному об'єкті або зразок, макет конструкції чого-небудь, відтворений у зменшеному або збільшеному вигляді [6, с. 10]. Тобто це результат конструювання на рівні свідомості процесів або якогось предмета у формі моделі [4]. У науці такий процес називають моделюванням. Моделювання – це дослідження об'єктів пізнання на їх моделях. Своєю чергою, дослідження та пізнання тих чи інших явищ – це насамперед розумова діяльність, яка здійснюється під контролем людської свідомості у формі моделей [4].

Формуючи модель системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства необхідно брати до уваги загальну, тобто притаманну для будь-яких систем, сутнісну характеристику. Вона зводиться до такого: будь-яка реальна система упродовж життєдіяльності функціонує в умовах ієрархії підсистем, впливу зовнішнього середовища, який часто має дестабілізуючий характер, у зв'язку з чим є динамічною. Окремі елементи системи зношуються, внаслідок чого погіршується їхня робота та функціонування інших її елементів, оскільки: усі

елементи системи залежать один від одного. Найнебезпечнішим для системи є те, що наслідок виявляється пізніше причини, інколи у часі це тривалий період, внаслідок чого втрачається пильність у менеджменту, що, своєю чергою, призводить до не передбачуваних наслідків.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що сформованого єдиного підходу до створення моделей будь-яких систем, зокрема й системи економічної безпеки лісогосподарських підприємств, немає. Науковці та практики пропонують власний набір структурних елементів, які суттєво різняться між собою. Крім того, науковці пропонують різні за змістом етапи чи алгоритми створення системи економічної безпеки підприємства. Така ситуація з моделюванням будь-яких соціальних систем, зокрема й систем економічної безпеки на різних рівнях, пояснюється такими обставинами:

1) включення у систему економічної безпеки підприємства елементів, які будуть забезпечувати досягнення остаточної її мети, навіть й тих, без яких можна було б й обійтися, або з низьким коефіцієнтом корисної дії, значно ефективніше, ніж у випадку, коли цей процес буде спонтанним або непродуманим;

2) система у підсумку має відповідати перевіреним раніше, а також й формально встановленим вимогам. Сьогодні є значна кількість наукових розробок, де запропоновано низку вимог до системи економічної безпеки підприємства. Дотримання їх на стадії формування закладає основні підвалини ефективності її функціонування. Безперечно, підтримання їх у процесі діяльності лише посилить позитивний ефект;

3) будь-яка соціальна система, підсистема, зокрема й система економічної безпеки лісогосподарського підприємства має певні особливості. Насамперед вони пов’язанні з видами діяльності підприємства, умовами його функціонування та функціональними й інформаційними зв’язками тощо. Таких обставин, які формують особливості лісогосподарського підприємства, є значна кількість. Моделюючи систему економічної безпеки лісогосподарського підприємства необхідно виокремити та врахувати основні з них, які й визначатимуть надалі напрям та ефективність безпекової діяльності.

На підставі проведеного аналізу вимог до системи економічної безпеки підприємства, що містяться у наукових джерелах [1–12], наведемо характеристику основних з них, які необхідно враховувати під час розробки моделі системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства. Відтак система економічної безпеки лісогосподарського підприємства має бути органічною складовою системи лісогосподарського підприємства. Її необхідно розглядати як форму взаємодії

відповідних суб'єктів безпеки, що має певну ієрархію управління на засадах системного підходу. Також варто виходити з того, що вона пов'язана з іншими системами безпеки країни, та є підсистемою економічної безпеки лісового господарства України. Це пояснюється тим, що багато завдань, які виникають перед системою безпеки підприємства, не можуть бути виконані самостійно, без допомоги інших суб'єктів економічної безпеки, без необхідних рішень, що ухвалюються на вищому рівні та насамперед на державному. На створення й функціонування системи економічної безпеки підприємства впливають сильні й слабкі сторони підприємства, які доцільно враховувати, оскільки це впливає на ефективність безпекової діяльності та її кінцеві результати. Крім того, вона має містити комплексний механізм захисту визначених об'єктів безпеки та відшкодування за нанесенні збитки та не бути для підприємства затратною.

Формуючи систему економічної безпеки лісогосподарського підприємства необхідно виходити з того, що вона належить до ієрархічних систем, тобто до її складу входять інші системи та підсистеми, а вона сама також є підсистемою економічної безпеки вищого рівня. Ієрархічні системи мають певні властивості, які обов'язково потрібно враховувати. Основними властивостями ієрархічних систем є:

1) двоїстість якостей елементів у системі – елемент одночасно має індивідуальні та системні якості, що складніша ієрархічна структура системи, то вищі її індивідуальні властивості, то чіткіше вони виступають у надсистемі, то менше вона зв'язана з іншими елементами (системами) надсистеми. На нижчих рівнях відбувається спрощення елементів (потрібна лише корисна функція);

2) диктат верхніх рівнів над нижніми – основний порядок ієрархії. Найнижчий рівень ієрархії – робочий орган або його робоча частина;

3) нечутливість верхніх рівнів до змін на нижніх, і навпаки – чутливість нижніх рівнів до змін на верхніх. Головне для надсистеми – виконання підсистемою своїх функцій;

4) виокремлення корисних функцій на рівнях ієрархії. Правильно організована ієрархічна структура виокремлює на кожному рівні корисну функцію, ці функції додаються (взаємно підсилюються) на наступному рівні, водночас шкідливі функції на кожному рівні або пригнічуються, або до них не додаються нові. Найвищий рівень ієрархії виконує зазвичай лише стратегічні та узгоджувальні функції. Також що вищий рівень ієрархії, то гнучкішою є структура, менш жорсткі зв'язки між елементами, легше переставляти їх та замінювати. На нижніх рівнях жорсткіша ієрархія та зв'язки [7].

На основі зазначеного, під моделлю системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства розуміємо теоретичну конструкцію основних її елементів та зв'язків між ними, які відповідають встановленим вимогам, враховують особливості підприємства та забезпечують безпекові процеси.

Будь-яка система об'єктивна і водночас суб'єктивна з погляду вибору меж системи та її елементів від одного й того ж об'єктивного процесу дослідник може увідповіднити різні системи. Моделі, побудовані із застосуванням системного підходу, отримали назву системних моделей [8].

Системний підхід дає змогу формувати систему економічної безпеки як цілісний соціальний організм, не акцентуючи на окремих її підсистемах та елементах. Бо навіть найкраще функціонування окремих із них ще не гарантує ефективного функціонування всієї системи загалом, оскільки завжди існує взаємодія між її складовими.

Отже, моделювання такої складної системи, яка призначена забезпечувати економічну безпеку лісогосподарського підприємства, це не простий процес та водночас також передбачає структурованість певних дій, етапів. Під час цього процесу необхідно враховувати зазначенні основні вимоги до системи як такої. Його зміст схематично відображено на рисунку.

Практика моделювання свідчить, що в реальній діяльності не можна дотриматися такої послідовності виконання його етапів. Якісь реалізуються паралельно, інші в поданій послідовності. Важливо щоб на практиці фахівці чітко розуміли його зміст. Він зводиться до такого: підбираючи ті чи інші елементи майбутньої моделі системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства варто пам'ятати, що з одного боку їх має бути стільки, щоб забезпечувати досягнення основної безпекової мети, а з іншого – у своїй сукупності через функціональні зв'язки вони мають створити систему як цілісний соціальний організм.

Для цього цей процес має ґрунтуватися на методологічних засадах безпекової діяльності, що запропоновані у роботі [4]. Ми цілком погоджуємося з таким методологічним підходом, оскільки він є певною мірою універсальним та найбільше підходить для вирішення наукових завдань дослідження. Відтак структура системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства має бути логічною та включати такі обов'язкові блоки та елементи:

1) цілі системи безпеки;
2) суб'єкти забезпечення економічної безпеки;
3) об'єкти економічної безпеки;

4) механізми забезпечення безпеки (принципи функції, методи, сили і засоби);

5) режим функціонування системи економічної безпеки (повсякденний, підвищеної готовності, у надзвичайних ситуаціях).

Рис. Основний зміст моделювання системи забезпечення економічної безпеки лісогосподарського підприємства

Запропонований до складу системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства набір елементів і за змістом, і за кількістю є оптимальним. Крім того, зазначені елементи відповідно пов'язані. Від їхньої взаємодії залежить ефективність дієвості зазначеної системи

загалом. Тому така взаємодія має чітко випливати з їх призначення чи функцій того чи іншого елемента, які він виконує у системі економічної безпеки лісогосподарського підприємства. Отже, ще на етапі підбору елементів вже потрібно чітко знати роль кожного з них у системі загалом, та як і з якими елементами він має взаємодіяти. Внаслідок такої діяльності формується елементна структура системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства.

Системно сформований склад елементів системи, це вже образно її фундамент, проте його міцність та надійність залежить від якості кожного з них. У нашому випадку йдеться про те, яке має призначення кожний елемент, чи які він виконує функції. Вони мають бути виписані у відповідних документах підприємства. Їх необхідно проаналізувати та за його результатами скласти технологічно-функціональну карту для розробки нових чи внесення змін та доповнення до чинних нормативних документів підприємства, посадових інструкцій та функціональних обов'язків відповідних працівників. За змістом зазначена карта має передбачати назву документа та перелік безпекових функцій і повноважень, які потрібно внести до тих чи інших документів. Наприклад, до статуту підприємства, положення про бухгалтерію, функціональні обов'язки майстра лісу тощо. Під час формування тих чи інших безпекових норм, функцій необхідно виходити з того, які для лісогосподарського підприємства є основні загрози та які об'єкти потребують захисту. Крім того, для моніторингу безпекової ситуації на підприємстві необхідно визначити основні індикатори економічної безпеки. Вони дають змогу оцінювати стан підприємства та визначати рівень його економічної безпеки. Саме у такий спосіб можна сформувати систему безпекових функцій, перелік суб'єктів безпеки, відповідальних за їх виконання, зв'язки між ними, відповідне ресурсне забезпечення, об'єкти безпеки тощо, тобто модель системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства. На завершальному етапі всі розроблені пропозиції необхідно офіційно затвердити. Відтак, розумова діяльність фахівців щодо системного моделювання організації забезпечення економічної безпеки лісогосподарського підприємства завершується затвердженням системних документів та впровадженням безпосередньо у практичну безпекову діяльність підприємства. За своєю суттю зазначене моделювання – це процес пізнання реальної безпекової діяльності та прагматичне її застосування для забезпечення економічної безпеки лісогосподарського підприємства.

Висновки. Процес моделювання системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства за змістом та структурою є складним. Його результат та якість безпосередньо залежать від рівня

кваліфікації конкретних дослідників чи практичних працівників, їхньої обізнаності у сфері економічної безпеки та знань процесів моделювання. Володіння цими технологіями моделювання дає змогу створювати ефективні системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства, що у підсумку на практиці призводить до зменшення збитків, або й до їх попередження. Крім того, модель системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства можна використовувати як спосіб осмислення безпекової дійсності, формального опису структури системи та функціональних зв'язків, а також оптимізації безпекової діяльності та управління нею.

1. Бородин И. А. Современная концепция управления корпоративной безопасностью / И. А. Бородин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aferizm.ru/bb/bb_koncept_bez.htm.

2. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.

3. Кравчук О. Я. Діагностика та механізм забезпечення корпоративної безпеки підприємства: монографія / О. Я. Кравчук, П. Я. Кравчук. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 256 с.

4. Франчук В. І. Теоретико-методологічні засади економічної безпеки акціонерних товариств: монографія / В. І. Франчук. – Львів: ЛьвДУВС, 2015. – 400 с.

5. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Ось-89», 2003. – 352 с.

6. Кобелев Н. Б. Практика применения экономико-математических методов и моделей / Н. Б. Кобелев. – М.: «Финстатинформ», 2000. – 211 с.

7. Аудит информационной безопасности / А. П. Курило, С. Л. Зефиров, В. Б. Голованов и др. – М.: Издательская группа «БДЦ-пресс», 2006. – 304 с.

8. Стеценко І. В. Моделювання систем: навч. посібник / І. В. Стеценко; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – 399 с.

9. Дмитрук Є. В. Моделювання системи економічної безпеки підприємства / Є. В. Дмитрук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thesis.at.ua/publ/2014

10. Мехеда Н. Г. Методи моделювання систем / Н. Г. Мехеда, Б. О. Остапенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_DN_2015/Economics/10_191485.doc.htm.

11. Мухіна Н. А. Структурне моделювання системи економічної безпеки підприємств транспортного обслуговування споживачів туристичних послуг / Н. А. Мухіна, О. І. Почечун, О. С. Камушков // Європейський вектор економічного розвитку. – 2013. – № 2. – С. 178–187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2013_2_22

12. Череп А. В. Моделювання системи забезпечення, організації та управління економічною безпекою підприємства / А. В. Череп, О. В. Степаненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/

Бегей М. В. Научно-методический подход к моделированию системы экономической безопасности лесохозяйственного предприятия

Приведены характеристики основных требований к системе экономической безопасности предприятия и их иерархические свойства. Рассмотрена сущность и раскрыто содержание моделирования системы экономической безопасности лесохозяйственного предприятия. Предложена структура данной системы.

Обосновано, что моделирование можно использовать как способ осмысления безопасной действительности, формального описания структуры системы и функциональных связей, а также оптимизации деятельности по безопасности и управления ею, что позволяет создавать эффективные системы экономической безопасности лесохозяйственного предприятия.

Ключевые слова: *лесохозяйственное предприятие, моделирование, модель системы экономической безопасности лесохозяйственного предприятия, система экономической безопасности лесохозяйственного предприятия, системный подход.*

Behei M. V. Scientific and methodological approach to modeling the system of forestry enterprise economic security

The article presents a description of the main requirements to the system of enterprise economic security and their hierarchical properties. The essence and the content of modeling of the system of forestry enterprise economic security are examined. Its main phases include: 1) identification of the key elements of implementation of forestry enterprise economic security system; 2) forming the core content of each element of forestry enterprise; 3) the arrangement of the suggested items into a logical structure with appropriate functional relationships; 4) development of technological and functional map for the development of new, introducing amendments or additions to the existing regulatory documents, duty regulations and functional responsibilities of the forestry enterprise employees; 5) identification of the key indicators of forestry enterprise economic security; 6) official approval of the documents and putting them into practice.

The author suggests a logical structure of the system of forestry enterprise economic security, which includes the following compulsory units and elements: security objectives; subjects of economic security provision; objects of economic security; security provision mechanisms (principles, functions, methods, capabilities and means); mode of functioning of economic security system (casual, of high alert, in emergency cases).

It is proved that the modeling can be used as a way of understanding security reality, formal description of the system structure and functional relationships, and optimization of security activity and its management, that allow to create an effective system of forestry enterprise economic security.

Key words: *forestry enterprise; modeling; model of forestry enterprise economic security; system of forestry enterprise economic security; systematic approach.*

Стаття надійшла 12 травня 2017 р.

УДК 336.1

Т. Г. Васильців,
С. М. Лихолат, О. О. Гудзовата

СТАН БЮДЖЕТНОЇ, ПОДАТКОВОЇ, ВАЛЮТНОЇ ТА БАНКІВСЬКОЇ ДЕТЕРМІНАНТ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проаналізовано сучасні тенденції розвитку фінансової системи України, що обумовлені низкою деструктивних зовнішніх та внутрішніх чинників. Здійснено оцінку поточного стану бюджетної, податкової, валютної та банківської детермінант фінансової безпеки України. Виявлено, що основними негативними характеристиками стану фінансової безпеки є: високий рівень перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему, покриття дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, збільшення обсягу трансфертів з державного бюджету; девальвація національної валюти, обмеженість міжнародних резервів НБУ та критична маса валютних депозитів; посилення залежності вітчизняного банківського сектору від зовнішнього капіталу та зменшення обсягів кредитування банками реального сектору економіки.

Ключові слова: *фінансова безпека, бюджетна безпека, податкова безпека, валютна безпека, банківська безпека, державний бюджет, загрози.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції фінансової системи України характеризуються низкою деструктивних зовнішніх та внутрішніх чинників формування викликів та загроз економічній безпеці держави, сутністю яких є погіршення основних параметрів фінансово-економічного стану, падіння реального ВВП, критичне зростання інфляційних процесів, девальвація національної грошової одиниці, дорожнеча кредитних ресурсів, збереження високого рівня дефіциту бюджету і державного боргу, поглиблення дисбалансів у фіскальній, монетарній та грошово-кредитній сферах [1, с. 277]. Заходи антикризової політики фінансового оздоровлення, вжиті вітчизняним урядом, не забезпечили відчутного покращення перспектив фінансової стабільності та посилили необхідність обґрунтування і реалізації нових дієвих механізмів та інструментів, здатних підвищити ефективність функціонування фінансової системи держави, її стійкість до внутрішніх та зовнішніх викликів і загроз.

Зауважимо, що більшість проблем та загроз фінансовій безпеці України мають системний характер, накопичувалися впродовж усього періоду незалежності нашої держави та обумовлені низкою суб’єктивних та об’єктивних чинників, серед яких: неефективна модель бюджетно-податкової і грошово-кредитної політики, недосконалість

інституційно-правового та інституційно-організаційного забезпечення фінансової сфери, непослідовність державного регулювання і управління фінансовою сферою в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

У період 2014–2016 рр. ситуація суттєво ускладнилася початком воєнних дій на Донбасі, політичною нестабільністю, несприятливою зовнішньою кон'юнктурою, що в комплексі призвело до поглиблення кризових процесів у фінансовій сфері, зокрема, дестабілізації банківської системи, зменшення надходжень до бюджетів усіх рівнів через скорочення податкової бази, нарощування бюджетних видатків на сектор оборони, згортання іноземними компаніями інвестиційних планів або перенесення термінів їх реалізації на майбутній період, внаслідок яких виклики та загрози фінансовій безпеці України лише посилилися.

Потрібно зазначити, що фінансова безпека є невід'ємною умовою стабільного функціонування соціально-економічної системи будь-якої держави. Водночас недостатній рівень її забезпечення не створює передумови для фінансового оздоровлення секторів економіки, видів економічної діяльності, унеможливлює посткризове відновлення системи національного господарства та посилення економічної безпеки держави. Відомо, що структурними складовими фінансової безпеки держави є: бюджетна, податкова, грошово-кредитна, боргова, валютна, банківська, безпека фондового ринку та небанківського фінансового сектору, безпека фінансів реального сектору економіки та ін. Відтак існує необхідність проведення аналізу стану їх функціонування з метою впливу на фінансову безпеку держави та виявлення причин існування дисбалансів розвитку фінансової сфери.

Стан дослідження. Дослідження теоретичних основ забезпечення фінансової безпеки держави відображені у працях таких учених: О. Барановського, С. Васильчика, О. Власюка, О. Журавки, В. Ліпкана, Г. Ложкіна, Л. Нечипорука, В. Поповича, Г. Шиназі. В них більшою мірою розглянуто сутність понять «економічна безпека», «фінансова безпека», «потенційні загрози» та їхню класифікацію, встановлено індикатори економічної та фінансової безпеки, а також наведено пропозиції щодо напрямів посилення стану фінансової безпеки зокрема та економічної безпеки загалом. Проте аналіз фінансової безпеки засвідчив існування дещо спрощених підходів до розуміння її системності. Незавершеність наукових розробок у цій сфері та вагома практична значущість цієї проблеми у процесі забезпечення економічної безпеки нашої держави загалом підкреслює актуальність теми дослідження.

Метою статті є здійснення оцінки сучасного стану бюджетної, податкової, валютної та банківської детермінант фінансової безпеки України.

Виклад основних положень. Бюджетна складова фінансової безпеки характеризує стан бюджетної системи держави, який забезпечує фінансову самостійність та платоспроможність її фінансів під час збалансування доходів і видатків державного й місцевих бюджетів, а також ефективне використання бюджетних коштів у процесі виконання функцій державного регулювання соціально-економічного розвитку. Оцінювання бюджетної безпеки як важливої складової фінансової безпеки держави виконаємо на основі аналізу бюджетних показників у 2000–2015 рр. Дані таблиці 1 свідчать про збільшення розбалансованості впродовж останніх років бюджетної сфери України здебільшого внаслідок необхідності обслуговування державного боргу, збільшення фінансування обороноздатності держави, фінансування відновлення інфраструктури підконтрольної території постраждалих регіонів Донбасу та посилення соціального захисту внутрішньо переміщених громадян.

Таблиця 1

Показники стану бюджетної безпеки в Україні у 2000, 2005, 2010-2015 рр.

Показники	Роки									Абсолютні відхилення (+/-)	
	порогові значення	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/ 2000	2015/ 2014
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	не більше 30	28,9	30,4	28,0	29,5	30,5	29,4	29,1	32,9	4	3,8
Відношення дефіциту (-) / профіциту (+) державного бюджету до ВВП, %	не більше 3	-0,4	-1,8	-5,7	-1,7	-3,7	-4,3	-5,0	-2,3	-1,9	2,7
Покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	не більше 30	85,7	11,4	73,6	58,1	24,0	21,5	54,2	33,5	-52,2	-20,7
Дефіцит (-) / профіцит (+) торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	не більше 5	2,1	0,8	-2,6	-3,9	-5,2	-5,4	2,7	4,3	2,2	1,6
Обсяг трансфертів з державного бюджету до ВВП, %	не більше 10–15	4,5	5,6	7,2	6,8	8,9	10,3	9,1	8,8	4,3	-0,3

Впродовж усього досліджуваного періоду зберігається критично високий рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду). До прикладу, у 2015 р. значення показника виходить за економічно безпечні межі та досягає 32,9%, що на 3,8 в. п. вище порівняно з 2014 р. Необхідно зазначити, що частка перерозподілу ВВП через сектор загального державного управління в Україні є однією з найвищих серед країн, схожих за рівнем економічного розвитку, та у східноєвропейському регіоні [2].

Дефіцит Державного бюджету України у 2015 р. зменшився до 45,2 млрд грн проти 78,1 млрд грн у 2014 р. або до 2,3% ВВП проти 5% ВВП, відповідно, і вперше за останні чотири роки не перевищував гранично прийнятне значення. Важливу роль у зменшенні дефіциту бюджету в умовах макроекономічної нестабільності виконали девальваційно-інфляційні процеси, посилення податкового навантаження, збільшення непрямих податків на споживання та реалізація процесу бюджетної децентралізації. Зменшення дефіциту бюджету є вагомим механізмом оздоровлення системи державних фінансів, однак високий рівень податкового навантаження на суб'єктів підприємницької діяльності негативно впливає на інвестиційний клімат у державі, унеможливлює посткризове відновлення національної економіки.

Аналізуючи загальне зниження бюджетного дефіциту, варто вказати про негативну тенденцію зростання його покриття за рахунок зовнішніх запозичень. Так, попри стабілізацію значень цього показника у 2012–2013 рр., коли вони знаходилися на прийнятному рівні, починаючи з 2014 р., ситуація критично погіршилася і у 2015 р. до 2013 р. показник збільшився на 12 в. п. Це свідчить про погашення внутрішньої заборгованості за рахунок зовнішніх фінансових ресурсів, що посилює залежність вітчизняних суб'єктів господарювання від іноземних кредиторів.

Кращою є ситуація щодо частки дефіциту/профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, яка у 2014–2015 рр. мала загалом зростаючу тенденцію, що є позитивним. Указаний фактор є підтвердженням збільшення платоспроможності країни та зумовлює зменшення вартості залучених зовнішніх ресурсів, позитивно впливає на рейтинг державних цінних паперів.

Як негативну тенденцію потрібно розглядати поступове зростання обсягу трансфертів з державного бюджету до ВВП, що свідчить про посилення централізації та неможливість органів місцевого самоврядування самостійно забезпечувати розвиток адміністративно-територіальних одиниць, що спричиняє низьку результативність усієї системи міжбюджетних відносин. У 2015 р. вперше за останні три роки

зафіксовано скорочення цього показника на 0,3 в. п., що пов'язано із початком реалізації реформи децентралізації влади. Наголосимо на тому, що не менш важливу роль у зміцненні фінансової безпеки держави виконує податкова система. Водночас податки як ресурсний чинник є інструментом забезпечення безпеки держави, проте можуть стати причиною посилення загроз і ризиків (зменшення надходжень до бюджету). Водночас сутність безпеки у податковій сфері полягає у забезпеченні достатності фінансових ресурсів для здійснення поточних витрат та економічного розвитку країни [3, с. 19].

Зауважимо, що впродовж усього періоду незалежності України процес реформування податкової системи набув перманентних рис. Та вона так і не стала визначальним рушієм стимулювання соціально-економічного розвитку шляхом забезпечення ефекту детінізації економіки, підвищення інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарювання, створення нових робочих місць та ін. Зокрема, незважаючи на реалізацію податкової реформи, зберігається високий рівень перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему (табл. 2).

Таблиця 2

Показники стану податкової безпеки в Україні у 2000, 2005, 2010–2015 рр.

Показники	Р о к и									Абсолютні відхилення (+/-)	
	порогові значення	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/ 2000	2015/ 2014
Рівень перерозподілу ВВП через дохідну частину зведеного бюджету, %	не більше 30	40,5	41,9	28,1	29,5	30,5	29,1	29,1	30,4	-10,1	1,3
Рівень перерозподілу ВВП через видаткову частину зведеного бюджету, %	не більше 30	38,2	36,9	33,7	30,9	33,8	34,5	33,4	29,2	-9	-4,2

Так, рівень перерозподілу ВВП через дохідну частину зведеного бюджету у 2015 р. становив 30,4% (проти 29,1% у 2013 р.), що свідчить про системну неузгодженість механізмів бюджетно-податкового регулювання та надмірне податкове навантаження платників податків, незважаючи на поетапне зниження ставки податку на прибуток

підприємств та зменшення обсягів надання податкових пільг. У 2015 р. рівень перерозподілу ВВП через видаткову частину зведеного бюджету становив 29,2% (у 2013 р. – 34,5%), що стало наслідком проведення політики стримування бюджетних видатків.

Зауважимо, що змістом безпеки у сфері валютного регулювання є оптимізація курсоутворення з метою стимулювання вітчизняного експорту, безперешкодного залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції держави в світову економічну систему, а також забезпечення максимально можливого захисту від криз на міжнародних валютних ринках [4]. Сучасний стан валютної системи України сформувався під впливом низки деструктивних зовнішніх та внутрішніх викликів, які загострили питання забезпечення валютної безпеки. Наслідком неефективної валютно-курсової політики вітчизняного уряду, зокрема ліберальної політики плаваючого курсу, підвищеної волатильності міжнародних резервів та несприятливої зовнішньої кон'юнктури на основні експортні позиції стало загрозливе збільшення амплітуди курсових коливань національної валюти та розкручення інфляційно-девальваційної спіралі в національній економіці.

За аналізований період індикатори валютної безпеки мали різноспрямовані тенденції: вони знаходилися і у межах задовільного значення, і перевищували граничні значення індикаторів, переходячи у зону небезпеки (табл. 3). Зокрема значення індексу офіційного курсу гривні до долара США тривалий час знаходилися у безпечній зоні, що свідчило про ефективність інструментів валютного регулювання Національного банку України. Однак у 2012 р. обсяги міжнародних резервів досягли критичного рівня, що пов'язано з бажанням НБУ штучно втримати фіксований курс гривні напередодні парламентських виборів 2012 р. Як наслідок, обмежені можливості НБУ через зростання дефіциту платіжного балансу та скорочення золотовалютних резервів посилили девальваційний тиск на національну економіку.

Рецесивні тенденції 2012–2013 рр. різко погіршилися внаслідок безпрецедентного поєднання суспільно-політичної, фінансово-економічної та банківської криз. Водночас в умовах обмеженості міжнародних резервів НБУ був змушений відмовитися від практики утримання валютного курсу в жорстких межах та запровадив політику «плаваючого курсу», яка, на думку автора, неприйнятна для України. Відтак безсистемність політики НБУ у сфері валютного регулювання призвела до посилення коливань обмінного курсу. Зокрема з рівня 100% у 2013 р. індекс офіційного курсу гривні до долара США стрімко зріс до 183% та перетнув гранично прийняте значення цього показника (130%), перевищивши його на 53 в. п.

Таблиця 3

Показники стану валютної безпеки в Україні у 2000, 2005, 2010–2015 рр.

Показники	Роки									Абсолютні відхилення (+/-)	
	порогові значення	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/ 2000	2015/ 2014
Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	не більше 130	80	90	101,9	100,4	100,3	100	160	183	103	23
Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів (рівень доларизації), %	не більше 25	47,7	41,6	48,0	48,3	49,4	41,7	50,8	45	-2,7	-5,8
Валові міжнародні резерви України до короткострокового боргу за залишковим терміном погашення	не менше 3	0,5	0,67	0,7	0,54	0,57	0,41	0,33	0,24	-0,26	-0,09

Негативною є також тенденція до зростання рівня доларизації грошової маси, яка спостерігалася у 2010–2012 рр. і після зниження її рівня у 2013 р., відновилася у 2014 р., що пов’язано зі загостренням кризових явищ на вітчизняному валютному ринку та посиленням недовіри економічних агентів до національної грошової одиниці. Додамо, що у 2015 р. частка депозитів в іноземній валюті до загального обсягу депозитів впродовж усього досліджуваного періоду перевищувала граничне значення цього показника на 20%.

Однією з головних складових фінансової безпеки є безпека в банківській сфері, яка визначається спроможністю банківської системи стабільно та надійно забезпечувати фінансову самостійність держави, її валютно-курсову й грошово-кредитну політику, ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов’язань [5, с. 123]. Водночас кризові явища в економіці України впродовж останніх років зумовили існування таких основних загроз стабільності банківської системи, як недостатній рівень капіталізації, нестабільність

ресурсної бази, погіршення фінансових результатів, посилення боргового навантаження, скорочення обсягів кредитування реального сектору, погіршення якості кредитного портфеля банків (табл. 4).

Таблиця 4

Показники стану банківської безпеки в Україні у 2000, 2005, 2010–2015 рр.

Показники	Р о к и									Абсолютні відхилення (+/-)	
	порогові значення	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015/ 2000	2015/ 2014
Частка іноземного банківського капі-талу в загальному обсязі банківського капіталу, %	не більше 30	10,0	20,0	28,0	31,3	30,1	30,1	30,1	34,9	24,9	4,8
Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП	не менше 30	12,5	32,2	43,9	38,6	41,2	41,9	44,6	40,5	28	-4,1

Потрібно зазначити, що впродовж 2000–2015 рр. частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу в Україні зросла більш ніж втричі (у 2000 р. цей показник становив 10,0%, тоді як у 2015 р. – 34,9%), перевищивши прийнятне граничне значення (30,0%) на 4,9 в. п., що посилює ризик втрати контролю над банківською системою з боку держави в особі НБУ, залежність вітчизняного банківського сектору від зовнішнього капіталу, а також призводить до витіснення банків з капіталом українського походження з ринку або з його прибуткових сегментів.

Через масове вилучення депозитів фізичними особами з банківської сфери, у 2015 р. зафіксовано зниження обсягів кредитування банками реального сектору економіки на 4,1 в. п., що позбавляє банківську систему джерел майбутніх доходів, а вітчизняну економіку – фінансових можливостей до розвитку. Водночас банки надають зазвичай перевагу кредитуванню короткострокових проектів з нижчим рівнем ризику та меншим терміном окупності, пов’язаних з торгівлею

та переробкою. Також галузі, що традиційно вважаються локомотивами економічного зростання, відчувають гострий дефіцит банківського кредитування.

Висновки. Суттєве погіршення структурних складових фінансової безпеки у 2014–2015 рр. зумовлено несприятливою комбінацією зовнішніх та внутрішніх фінансових чинників, дія яких посилювалася накопиченими у попередні роки макроекономічними дисбалансами. Для більшості складових фінансової безпеки України характерні кризові процеси. Зокрема для бюджетної безпеки – це високий рівень перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему, покриття дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, збільшення обсягу трансфертів з державного бюджету; валютної безпеки – девальвація національної валюти, обмеженість міжнародних резервів НБУ та критична маса валютних депозитів; банківської безпеки – посилення залежності вітчизняного банківського сектору від зовнішнього капіталу та зниження обсягів кредитування банками реального сектору економіки.

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році: аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2016. – 688 с.

2. Fiscal Monitor: Acting Now, Acting Together / International Monetary Fund, World Economic and Financial Surveys. – April, 2016, 87–88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2016/01/fmindex.htm

3. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2014. – 432 с.

4. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua

5. Сухоруков А. І. Національна економічна безпека / А. І. Сухоруков, С. З. Мошенський, О. М. Петрук; за ред. А. І. Сухорукова. – Житомир: ПП «Рута», 2010. – 384 с.

Васыльцив Т. Г., Лихолат С. М., Гудзоватая О. О. Состояние бюджетной, налоговой, валютной и банковской детерминант финансовой безопасности Украины

Анализируются современные тенденции развития финансовой системы Украины. Осуществляется оценка текущего состояния бюджетной, налоговой, валютной и банковской детерминант финансовой безопасности Украины.

Установлено, что основными негативными характеристиками состояния финансовой безопасности являются: высокий уровень перераспределения

ВВП через бюджетно-налоговую систему, покрытие дефицита бюджета за счет внешних заимствований, рост объема трансфертов из государственного бюджета; девальвация национальной валюты, ограниченность международных резервов НБУ и критическая масса валютных депозитов; усиление зависимости отечественного банковского сектора от внешнего капитала и снижение объемов кредитования банками реального сектора экономики.

Ключевые слова: *финансовая безопасность, бюджетная безопасность, налоговая безопасность, валютная безопасность, банковская безопасность, государственный бюджет, угрозы.*

Vasiltsiv T. G., Lykholat S. M., Gudzovata O. O. State Of The Budgetary, Tax, Currency And Banking Determinants Of The Financial Security Ukraine

Modern trends in Ukraine's financial system characterized by a series of destructive external and internal factors in the formation of challenges and threats to economic security of the state, the essence of which is the deterioration of key parameters of financial and economic conditions, real GDP, a critical increase in inflation, devaluation of the national currency, the cost of credit resources, conservation high level of budget deficit and public debt, deepening imbalances in the fiscal, monetary areas.

Financial security is an essential condition for the stable functioning of the socio-economic system of any country. However, insufficient to ensure it does not create the conditions for financial recovery sectors of economic activity, prevents post-crisis recovery system of national economy and greater economic security. It is known that the structural components of the financial security of the state are: fiscal, tax, monetary, debt, currency, banking, security, stock market and non-bank financial sector, security finance the real economy, etc. Thus, there is a need for analysis of their operation to affect the financial security of the state and identify causes of imbalances of the financial sector.

The aim of article is an assessment of the current state budget, tax, monetary and banking determinant of financial security of Ukraine.

Significant deterioration of the structural components of financial security in the years 2014–2015 due to unfavorable combination of external and internal financial factors, which are amplified, accumulated in previous years macroeconomic imbalances.

Most components of financial security characteristic Ukraine crisis processes. In particular, the security budget – a high level of GDP redistribution through the fiscal system, the budget deficit through external borrowing, the increase in transfers from the state budget; currency security – devaluation, limited international reserves of the NBU and the critical mass of foreign currency deposits; banking security – greater dependence of the domestic banking sector to foreign capital and decline in bank lending real economy.

Key words: *financial security, budget security, tax security, currency security, bank security, state budget, threats.*

Стаття надійшла 16 травня 2017 р.

УДК 339.95

С. В. Васильчак,
О. Р. Жидяк, Ю. О. Гринів

ЛІЗИНГ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Визначено недостатнє забезпечення сучасними технічними засобами сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах. Розглянуто поняття лізингу, описано позитивні та негативні сторони лізингових відносин, наведено їхні методологічні аспекти.

Розглянуто лізинг у контексті економічної безпеки та як спосіб підвищення інвестиційної привабливості аграрних підприємств. Запропоновано заходи щодо вдосконалення лізингових відносин в аграрних підприємствах. Доведено, що лізингові відносини є відносинами не тільки учасників лізингової діяльності, а й сторін лізингової угоди щодо їх формування на основі комерційного інтересу, де б кожен учасник одержував дохід пропорційно вкладеним матеріально-фінансовим ресурсам та проведеній лізинговій діяльності, що може визначатися на основі остаточних результатів від реалізації сільськогосподарської продукції.

Виокремлено три групи формування лізингових відносин на основі: 1) відносин власності; 2) відносин розподілу; 3) відносини конкуренції. Визначено економічні переваги лізингу для аграрних підприємств порівняно з іншими варіантами фінансування. Запропоновано заходи щодо вдосконалення лізингових відносин в аграрних підприємствах.

Ключові слова: *аграрне підприємство, лізинг, економічна безпека, інвестиції, інновації, фінансування, інвестиційна привабливість, кредитування.*

Постановка проблеми. Аграрні підприємства України в питаннях оновлення аграрного виробництва сучасними технічними засобами нині перебувають у складному становищі. В підприємствах аграрного сектору не вистачає коштів для їх заміни та оновлення. Державна допомога господарюючим суб’єктам в аграрній сфері на придбання техніки становить 7–10% від потреби. З кожним роком на кошти, які виділяє держава, можна придбати меншу кількість сільськогосподарської техніки та обладнання у зв’язку із впливом на ці процеси інфляції та диспаритету цін. У системі заходів щодо виходу із такого становища аграрних підприємств одним з найважливіших напрямів є організація лізингової діяльності, яка може вплинути на покращення забезпечення сільськогосподарською технікою аграрних підприємств та покращення

формування їхньої інвестиційної привабливості й економічної безпеки. Досвідчених фахівців в аграрних підприємствах, що досконало володіють питаннями лізингу, дуже мало. У сфері розвитку лізингових відносин є чимало невирішених проблем, зокрема й джерел фінансування лізингових операцій.

Стан дослідження. Актуальність теми полягає в необхідності активізації інвестиційних процесів, можливості використання лізингу як альтернативного варіанту придбання майна за рахунок власних або залучених коштів. У дослідженнях теоретичних та практичних аспектів становлення лізингових відносин в аграрному секторі значний внесок зробили: В. Андрійчук, С. Васильчак, Н. Внукова, А. Головчук, Ю. Гринчук, О. Гудзь, О. Гуторов, В. Іванишин, В. Кузьмін, К. Лозінська, С. Лукаш, В. Марцин, Р. Саблук, О. Ульянченко, В. Шебанін, О. Шкуратов та багато інших вітчизняних дослідників. Із іноземних науковців ці проблеми вивчали Р. Хіггінс, Ф. Модильяні, М. Міллер, С. Маєрс. Але деякі питання все ж недостатньо вивчені та опрацьовані.

Метою статті є розгляд лізингу як виду інвестиційної діяльності, що дає змогу використати його переваги для покращення фінансово-економічного стану підприємств аграрного сектору, а також визначити основні напрями удосконалення лізингових відносин та їхнього впливу на економічну безпеку агровиробників.

Виклад основних положень. Зауважимо, що забезпечення єдиного розуміння змісту, критеріїв класифікації та видів і різновидів лізингу має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення. Не завжди нормальним явищем є те, що трапляється невідповідність визначення агролізингу в різних законодавчих документах України. Крім того, законодавчо витлумачено виокремлення лише видів та форм лізингу. В інтересах розширення і зміцнення економічних зв’язків подібні невідповідності небажані. І це є однією із загроз для аграрних підприємств як потенційних лізингоотримувачів.

Недостатньо розроблені на сучасному етапі та методологічні аспекти організації лізингових відносин. Більшість авторів трактує їх як різнобічні відносини учасників лізингової діяльності. Вважаємо, що такий підхід збіднює і звужує методологічну базу визначення напрямів їх удосконалення. Насамперед це відносини не тільки учасників лізингової діяльності, а й як сторін лізингової угоди щодо їхнього формування на основі комерційного інтересу, де б кожен учасник одержував дохід пропорційно вкладеним матеріально-фінансовим ресурсам та проведеній лізинговій діяльності, що може визначатися на основі остаточних результатів від реалізації сільськогосподарської продукції [1, с. 138–143]. Доцільніше виокремити три групи

формування лізингових відносин на основі: 1) відносин власності; 2) відносин розподілу; 3) відносини конкуренції. У складі першої групи необхідно зауважити на дотримання залежності між відшкодуванням вартості майна лізингодавця та економічним ефектом його використання лізингоодержувачем. Крім того, за лізингодавцем лізингового майна доцільно б було законодавчо закріпити обов'язок про догляд за основними засобами, які є предметом лізингу, в контексті технічної справності протягом усього терміну використання такого майна, а не лише гарантійного строку, вказаного виробником, наприклад, технічних засобів.

У другій групі, у сфері відносин розподілу, в теоретичному плані заслуговує на увагу питання щодо зміни бази розрахунку винагороди лізингодавцю. Нині як база виступає вартість лізингового майна. Пропонується замість такого показника використовувати умовний показник нормативних витрат лізингодавця на підготовку та здійснення лізингової угоди, а загальну суму винагороди визначати як добуток суми цих витрат на фактичний коефіцієнт прибутковості використання предмету лізингу лізингоодержувачем.

У такий спосіб, вважаємо, можна було б забезпечити зацікавленість всіх учасників лізингового процесу в його високих остаточних, а не проміжних результатах, гармонізувати інтереси суб'єктів лізингу та убезпечити від економічних ризиків аграрні підприємства як потенційних лізингоодержувачів.

Конкурентні відносини є обов'язковою складовою формування загальної системи лізингових відносин під час укладання лізингових угод у ринкових умовах. Такі відносини в умовах конкуренції передбачають наявність багатьох лізингових компаній, які надають лізингові послуги однакового призначення, а потенційний лізингоодержувач має можливість вибору, зважаючи на власні інтереси, вигідність та убезпечення економічної безпеки. Проте, в Україні ринок лізингових послуг для аграрних підприємств перебуває у стадії формування, тому стосовно відносин конкуренції можна обмежитись лише одним загальним зауваженням. Формування ринку агролізингових послуг слід здійснювати з погляду забезпечення дієвості та прозорості такої конкуренції.

У таких умовах аграрні підприємства зобовязані здійснювати пошук доступних інвестицій, вигідних лізингових умов, причому для багатьох з них це навіть не проблема розвитку, а питання виживання. Відтак із традиційними методами інвестування виникає інтерес до такої форми, як лізинг, що сприяє технічному переозброєнню та формуванню необхідних потужностей для аграрних підприємств і розвитку аграрного виробництва, покращення їхньої інвестиційної привабливо-

сті. Адже лізинг – одна із форм фінансових послуг, пов'язаних з придбанням основних засобів аграрного виробництва [2, с. 11].

У світовому економічному співтоваристві поняття «лізинг» використовується доволі широко. Міжнародне застосування цього терміна не виключає розбіжностей під час його використання у різних країнах. Вітчизняна економічна література лізинг трактує по-різному: як оренду, довгострокову оренду, середньострокову оренду, різновид орендних операцій, єдине господарське боргове зобов'язання, специфічну форму кредиту, майновий кредит, складну торгово-посередницьку операцію тощо [3, с. 37]. Згідно з проведеним дослідженням можна трактувати лізинг як довгострокову оренду майна (основних засобів виробництва, які необхідні для підприємницької діяльності в аграрних підприємствах з подальшим правом викупу агровиробниками, що має деякі податкові преференції і здебільшого під час укладання лізингових угод умови є більш вигідними для останніх чим оформлення позики.

У лізингових операціях не існує однозначної переваги між довгостроковим чи короткостроковим періодом дії договору. Це питання вирішується в кожному конкретному договорі окремо тому, що об'єктом лізингових відносин є високотехнологічне устаткування, яке має свою специфіку та постійно оновлюється. Таке устаткування має вищий рівень морального старіння, крім того, на ринок постійно надходить устаткування, в якому використано останні досягнення науки та техніки. Відповідно, лізингоодержувач у більшості випадків буде обмежувати максимальний термін лізингового договору для того, щоб мати можливість використовувати у своїй основній діяльності сучасне устаткування [2, с. 35].

Лізинг, як уже доводилось, має низку економічних переваг для аграрних підприємств порівняно з іншими варіантами фінансування. Насамперед лізинг дає можливість аграрним підприємствам при мінімальних одноразових витратах придбати сучасне устаткування та техніку в достатній кількості. Водночас лізингові платежі відносяться на собівартість, що дозволяє заощаджувати значні суми під час сплати в бюджет податку на прибуток. Також при лізингу можливе використання механізму прискореної амортизації, що дає змогу агропідприємству максимально швидко відновити через собівартість інвестиційні витрати. Майно, що було об'єктом лізингу, можна також реалізувати за ринковою ціною, одержавши тим самим додатковий прибуток.

Перевага лізингу також полягає в тому, що під час оформлення лізингового договору вимоги кредитора до позичальника є м'якшими,

ніж при звичайному кредитуванні. Крім того, ймовірність одержання в лізинговій компанії довгострокового фінансування набагато вища, ніж при кредитуванні, саме тому, що багато банків практично не надають кредитів на термін понад рік [4, с. 183].

Ця можливість, з одного боку, та перевага – з іншого, надає аграрним підприємствам більші запевнення у гарантуванні економічної безпеки.

Водночас лізингова компанія може побудувати більш гнучкий графік платежів порівняно з вимогами банків за кредитними договорами. Існує можливість змінити графік платежів протягом дії договору лізингу з урахуванням, наприклад, сезонних коливань у реалізації аграрної продукції лізингоотримувача або впливу інших чинників, пов'язаних з поточною діяльністю агропідприємства. Відтак лізинг є ефективною формою вкладення коштів в основний капітал, доповненням до традиційних каналів фінансування. Підприємство-лізингоотримувач має можливість використовувати необхідне майно, не удаючись до одноразової мобілізації власних або позикових коштів для оплати одразу всієї вартості майна [5, с. 45].

Для аграрного підприємства-лізингоодержувача великою перевагою є можливість використання необхідного устаткування та іншої сучасної техніки без одноразових витрат власних коштів на їх придбання. У той час, коли придбання товарно-матеріальних цінностей відбувається з використанням банківського кредиту, що призводить до значної заборгованості покупця.

Важливим джерелом фінансування аграрного лізингу є кошти державного бюджету, майже третина у загальному обсязі фінансування. Проте такі обсяги фінансування лізингових операцій для аграрних виробників незадовільні, оскільки через малий розмір вони не можуть задовольнити навіть найнеобхідніші потреби.

Для знаходження оптимального рішення необхідно визначити методи залучення інвестицій в інноваційну сферу щодо аграрного виробництва. Водночас, на нашу думку, в умовах дефіциту фінансових ресурсів в аграрних підприємствах необхідно уникати додаткових витрат на посередницькі послуги. Тому як оптимальний варіант для аграрних підприємств запропоновано використання так званого прямого лізингу.

Прямий лізинг допускає, що власник майна безпосередньо здає об'єкт у лізинг користувачеві. Використання інструментарію лізингу призводить до оптимізації управління фінансування інноваційних проектів шляхом створення механізму взаємозв'язку виробників і користувачів техніки.

У процесі пошуку ефективніших форм державної підтримки оновлення аграрного виробництва сучасною технікою та інноваційним обладнанням, у країні доцільно вжити заходів до створення сприятливого ринкового середовища та формування відповідних організаційних структур з продажу аграрним підприємствам технічних засобів, виділення бюджетних асигнувань на придбання такої сучасної техніки за фінансовим лізингом у заводів, що постачається з виплатою за неї в розстрочку.

Доцільна і закладена в державному бюджеті компенсація аграрним товаровиробникам вартості купленої ними сучасної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва іноземних аналогів.

З метою пришвидшення розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу у 2002 році було прийнято Закон України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу». В цьому законі передбачено забезпечення на технологічні потреби агропромислового комплексу вітчизняною технікою й обладнанням для впровадження сучасних технологій у виробництво, зберігання та переробку сільськогосподарської продукції. Проте дієвість цього закону виявилася малоефективна.

Висновки. Дослідивши формування лізингових відносин на основі укладання лізингових угод аграрними підприємствами в контексті забезпечення їхніх показників ефективності, сталого розвитку та убезпечення економічної безпеки, визначено доцільним використання технології лізингу з метою інвестування в аграрне виробництво сучасних засобів виробництва, сільськогосподарської техніки та обладнання, покращення їхньої інвестиційної привабливості. Лізинг у багатьох випадках є вигіднішим фінансовим інструментом в оновленні технічного боку аграрного виробництва, аніж використання кредиту чи з інших варіантів фінансування. Формування лізингових відносин в аграрних підприємствах повинно ґрунтуватись на трьох типах відносин: 1) відносин власності; 2) відносин розподілу; 3) відносини конкуренції. На основі доведеного запропоновано спрощену схему лізингу – прямий лізинг, що дає змогу виключити лізингову компанію як зайву ланку у лізингових відносинах між виробниками аграрної техніки та її користувачами – аграрними підприємствами.

Формування лізингових відносин повинно відбуватись на основі комерційного інтересу, де б кожен учасник лізингової угоди одержував дохід пропорційно вкладеним матеріально-фінансовим ресурсам та проведеній лізинговій діяльності, що буде визначатися

на основі остаточних результатів від реалізації сільськогосподарської продукції.

1. Васильчак С. В. Кредитні інструменти розвитку та ризики лізингу в аграрних підприємствах / С. В. Васильчак // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.; НАН України. ДУ «Ін-т регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАНУ»; редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2016. – Вип. 6 (122). – С. 138–143.

2. Адамов Н. А. Лизинг / Н. А. Адамов, А. А. Тилов. – СПб.: Питер, 2005. – 128 с.

3. Гринчук Ю. С. Економічна природа та сутність лізингу в аграрному секторі економіки України / Ю. С. Гринчук //Агроінком. – 2005. – № 7. – С. 35–40.

4. Пересада А. А. Інвестиційне кредитування: навч. посібник / А. А. Пересада, Т. В. Майорова. – К.: КНЕУ, 2002. – 271 с.

5. Турило А. М. Оцінка ефективності інноваційного лізингу / А. М. Турило, Т. А. Черемисова // ФінансиУкраїни. – 2005. – № 1. – С. 44–48.

6. Дячек В. І. Аналіз напрямів фінансового забезпечення для оновлення машинно-тракторного парку / В. І. Дячек // Статистика України. – 2006. – № 4. – С. 46–51.

Васильчак С. В., Жидяк А. Р., Гринев Ю. А. Лизинг как способ повышения инвестиционной привлекательности предприятий аграрного сектора в контексте экономической безопасности

Определено недостаточное обеспечение современными техническими средствами сельскохозяйственного производства в аграрных предприятиях. Рассмотрено понятие лизинга, описаны положительные и отрицательные стороны лизинговых отношений, приведены их методологические аспекты. Трактуется лизинг в контексте экономической безопасности и как способ повышения инвестиционной привлекательности аграрных предприятий. Предложены меры по усовершенствованию лизинговых отношений в аграрных предприятиях. Доказано, что лизинговые отношения есть отношения не только участников лизинговой деятельности, но и сторон лизинговой сделки относительно их формирования на основании коммерческого интереса, где бы каждый участник получал доход пропорционально вложенным материально-финансовым ресурсам и проведенной лизинговой деятельности, определяемый по конечным результатам от реализации сельскохозяйственной продукции. Выделены три группы формирования лизинговых отношений на основании: 1) отношений собственности; 2) отношений распределения; 3) отношений конкуренции. Определены экономические преимущества лизинга для аграрных предприятий по сравнению с другими вариантами финансирования. Предложены меры по усовершенствованию лизинговых отношений в аграрных предприятиях.

Ключевые слова: *аграрное предприятие, лизинг, экономическая безопасность, инвестиции, инновации, финансирование, инвестиционная привлекательность, кредитование.*

Vasylchak S. V., Zhydiak O. P., Hryniv Yu. O. Leasing as a way to improve the investment attractiveness agricultural sector in the context of economic security

In the scientific article the inadequate provision of modern means of agricultural production in agricultural enterprises. It is proved that the enterprises of the agricultural sector is not sufficient for the replacement and upgrade of physically and morally obsolete equipment, agricultural equipment. State aid economic actors in agriculture for the purchase of equipment determined in the amount of 10.7% of requirements. The system of measures for overcoming the difficult situation of agricultural enterprises one of the most important areas defined organization of leasing activity that may affect the provision of agricultural machinery to improve agricultural enterprises and thereby improve their forming investment attractiveness and economic security. Proved that leasing relations are relations not only as participants in leasing activity, but as a party lease agreement for their formation on the basis of commercial interest, where each participant received income in proportion invested material and financial resources and carried out the leasing activity, which may be based on final results from the sale of agricultural products. Three groups forming leasing based on: 1) the property relations; 2) distribution relationships; 3) relations competition.

It was determined that leasing has a number of economic benefits to agriculture in comparison with other financing options, allows agricultural businesses with minimal one-time cost to purchase modern equipment and machinery in sufficient quantities, and the lease payments include the cost of agricultural products; the possible mechanism of accelerated depreciation; property that is the object of the lease may also realize the market price, thereby receiving additional income; when you make the lease agreement the lender to the borrower, are softer than conventional lending.

Determined that an important source of financing of agrarian leasing the state budget, accounting for almost a third of total funding. Specified that such funding leasing transactions for poor farmers, because of the small size, they can not even meet the most basic needs. In the search for more effective forms of state support to upgrade agricultural production with modern technology and innovative equipment in the country appropriate measures to create a favorable market environment and formation of appropriate organizational structures for the sale of agricultural enterprises of means, allocation of budget allocations for the purchase of this modern technology finance lease in plants supplied with paying for it in installments. Examining the formation of leasing on the basis of the conclusion of lease agreements agricultural enterprises in the context of their performance, sustainable development and safeguard economic security, proved the feasibility of using technology leasing for investments in agricultural production of modern manufacturing, agricultural machinery and equipment, improvement of investment attractiveness.

Key words: *agricultural enterprise, leasing, economic security, investment, innovation, finance, investment attractiveness of credit.*

Стаття надійшла 3 травня 2017 р.

УДК 33:328.185

І. Б. Висоцька,
В. М. Висоцький

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ І НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ

Досліджено сутність корупції, опрацьовано погляди вчених на визначення поняття «корупція». Проаналізовано міжнародні та українські нормативні акти з питань запобігання корупції. Розглянуто основні моделі корупції. Встановлено, що негативними наслідками корупції на економіку є такі: розширення тіньової економіки, нівелювання конкурентних ринкових механізмів, неефективне використання державних коштів, підвищення цін за рахунок збільшення «вартість» корупції, погіршення інвестиційного клімату. Запропоновано заходи, що спрямовані на зниження рівня корупції в Україні та її негативного впливу на економіку.

Ключові слова: *корупція, тіньова економіка, індекс сприйняття корупції.*

Постановка проблеми. Суспільно-політичні перетворення в Україні не можуть здійснитися без подолання корупції. Як відомо, корупція є однією із найнебезпечніших загроз правам людини, демократії, правопорядку, чесності та соціальній справедливості, вона перешкоджає економічному розвитку та загрожує належному і справедливому функціонуванню країн, має негативні фінансові наслідки для громадян, компаній і держав, а також для міжнародних установ [1]. Корупцію визнано, поряд з військовою агресією, однією з найголовніших загроз існування української держави. Сьогодні корупція пронизує всі рівні державної влади, політики, судової та правоохоронної систем та підприємницьких структур. У світовому Індексі сприйняття корупції за 2016 рік Україна отримала 29 балів зі 100 можливих, зайнявши водночас із Казахстаном, Росією, Непалом та Іраном 131 місце зі 176 країн. Такий рівень корупції загрожує політичній та економічній стабільності України.

Стан дослідження. Вивченню поняття «корупції» присвячено праці Л. Аркуші, А. Гайдука, О. Кальмана, О. Мельника, О. Прохоренка, І. Ревак, М. Хавронюка. Дослідження впливу корупції на економічну систему здійснювали О. Барановський, Л. Герасименко, Д. Кауфман, О. Коростін та ін.

Метою статті є узагальнення існуючих підходів до визначення поняття «корупція», проведення аналізу впливу корупції на економіку

країни та розробка рекомендацій для нівелювання впливу корупції на економічний розвиток держави.

Виклад основних положень. Відновлення вітчизняної економіки неможливе без подолання корупції. Зазначимо, що поняття «корупція» сьогодні не має єдиного, універсального визначення. У науковій літературі існує чимало підходів до розуміння корупції (табл.).

Таблиця

Підходи до розуміння поняття «корупція»

Автор	Визначення «корупції»	Джерело
1	2	3
Трактування «корупції» як ухвалення протиправних рішень		
С. Ожегов	Корупція – підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів.	[2]
Г. Блек	Корупція – вчинки посадової особи, яка незаконно і неправомірно використовує свої повноваження або статус для отримання будь-яких вигод для себе чи іншої особи в цілях, які є протилежними обов’язком і правам інших осіб.	[3, с. 331]
Л. Аркуша	Корупція – протиправна діяльність певних осіб, спрямована на використання свого службового та суспільного статусу для особистого збагачення, збагачення своїх родичів і прибічників, отримання інших переваг і благ усупереч інтересам суспільства.	[4, с. 41]
В. Лунєєв	Корупція – це коли особа, працюючи в органах державної влади, використовує своє посадове становище заради особистих, групових або корпоративних інтересів усупереч державним.	[5]
А. Карасевич	Корупція (від лат. *Corrumpere* – псувати) – протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їхніх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів.	[6, с. 519]
Ю. Шемшученко	Корупція – одна з форм зловживання владою, пов’язаною з підкупом посадових осіб.	[7]
Дж. Най	Корупція – поведінка особи, спрямована на зловживання службовим становищем в межах її службового становища для отримання особистої, сімейної, матеріальної або службової вигоди; або порушення службових обов’язків».	[8]

Продовження таблиці

1	2	3
Трактування «корупції» як суспільного явища		
М. Мельник	Корупція – це соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, зокрема тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь.	[9]
Л. Багрія-Шахматова	Корупція – це явище, яке вразило апарат державної влади й управління, пов'язане з його розладом, коли представники апарату незаконно використовують своє службове становище в корисливих цілях для особистого збагачення всупереч інтересам служби.	[10, с. 23]
І. Пиголенко	Корупція – багатоаспектне, багаторівневе, системно організоване соціальне явище, що органічно інтегрує в собі і економічну, юридичну, етичну, і соціальну складові.	[11]

Термін «корупція» походить від лат. *corruptio*, тобто підкуп, хабар. У сучасному трактуванні корупція – це неправомірна діяльність у сфері політики та державного управління, що пов'язано з використанням посадовими особами доручених їм прав та владних можливостей для особистого збагачення.

Немає єдиного підходу до розуміння корупції і у міжнародно-правових актах. Зокрема у Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, прийнятому 34-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН (1979 р.), під корупцією потрібно розуміти «вчинення або невчинення дії при виконанні обов'язків або з причин цих обов'язків у результаті одержання подарунків, що приймаються або вимагаються, обіцянок або стимулів кожного разу, коли має місце така діяльність або бездіяльність» [12, с. 5].

Окрім того, цим актом визначено, що поняття корупції охоплює неправомірну поведінку посадової особи внаслідок отримання подарунків, тобто враховує її моральний аспект. У Резолюції VIII Конгресу ООН (Гавана, 1990 р.) «Практичні заходи боротьби з корупцією» корупція визначається як «порушення етичного (морального), дисцип-

лінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності» [13].

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, яка була ратифікована Україною у 2005 р., визначила корупцію як прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабар, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [14].

Закон України «Про запобігання корупції» визначає корупцію як використання уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянка чи пропозиція, чи надання неправомірної вигоди уповноваженій особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [15].

Оскільки корупція – явище суспільне, то розвиток суспільства впливав, а здебільшого й визначав особливості її розвитку та поширення. Протягом еволюції людства сформувались різні моделі розвитку корупції. Так, за національними особливостями розрізняють азіатську, африканську, латиноамериканську, європейську, постсоціалістичну моделі корупції. Також розрізняють адміністративну, ділову; корупцію, пов'язану з «полоненням» або захопленням держави; політичну.

Поділяють корупцію також за цільовою спрямованістю на політичну та економічну. Якщо поширення політичної корупції, становить загрозу демократичним інститутам і балансу гілок влади, то економічна корупція знижує ефективність ринкових інститутів і регулятивної діяльності держави.

Вплив корупції на економіку є особливо небезпечним. Корупція нівелює економічну політику держави, створює підґрунтя для збільшення тіньової економіки, як наслідок – порушення податкового законодавства, правил підприємницької діяльності.

Отже, можна погодитись з думкою авторів, що «економічна суть корупції – комерціалізація влади, яка виражається в купівлі-продажі ефективності підприємств, що супроводжується зниженням

їхніх середньогалузевих витрат і виходом цих підприємств із легальної економіки» [16, с. 48].

Серед негативних наслідків корупції для економіки необхідно виокремити розширення тіньової економіки, порушення конкурентних механізмів ринку, неефективне використання бюджетних коштів, підвищення цін за рахунок збільшення «корупційних витрат», погіршення інвестиційного клімату.

Тіньова економіка має негативні наслідки і для держави, і для суспільства загалом. Високий рівень тіньової економіки є причиною деформації ринкового механізму, порушує режим конкуренції. Підприємства, що працюють в тіні, отримують низку переваг (несплата податків, отримання державних замовлень на непрозорій основі). Суттєві негативні наслідки від тіньової економіки має й держава – недоотримання податкових надходжень, скорочення видаткової частини державного бюджету, загострення соціальних проблем. За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку у січні–вересні 2016 року рівень тіньової економіки склав 35% від офіційного ВВП, що на 5% менше порівняно з показником відповідного періоду 2015 року (див. рис. 1) [17].

Рис. 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) [17]

Рівень тінізації економіки у розрізі видів економічної діяльності засвідчив, що більшість валової доданої вартості, створеної добувною промисловістю, у фінансовій сфері та операцій з нерухомістю перебувають у тіні (рис. 2).

Рис. 2. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від офіційного обсягу ВДВ відповідного виду економічної діяльності

Як видно з рисунку 2, спостерігається тенденція до зменшення рівня тіньового сектору за підсумком 9 місяців 2016 року порівняно з відповідним періодом 2015 року в усіх основних видах економічної діяльності. Відтак у будівництві рівень тіньової економіки зменшився на 12%, в оптовій та роздрібній торгівлі – на 11%, у добувній промисловості – на 10%. Окрім того, змінився розподіл сфер діяльності за величиною частки тіньового сектору порівняно з відповідним періодом 2015 року [17].

Серед основних причин зменшення тінізації економіки можна виокремити такі: досягнення відносної макроекономічної стабілізації, зниження рівня інфляції, покращення умов ведення бізнесу (відповідно до рейтингу Doing Business-2017 Україна зайняла 80 місце серед 190 країн [17]); виведення частини доходів працівників з тіні, за рахунок зниження ставки ЄСВ. Результативність процесу детінізації економіки найперше залежить від здатності держави створити сприятливі умови для функціонування бізнесу в умовах добросовісної економічної конкуренції на ринку.

Порушення конкурентних механізмів ринку. Проведення непрозорих тендерів держзакупівель призвели до того, що державні замовлення, а, відповідно, і бюджетні кошти отримував не той, хто конкурентоспроможний, а той, хто незаконно зміг отримати переваги. Це спричиняє зниження ефективності ринку та дискредитацію ідей ринкової конкуренції.

Необхідно зазначити, що в Україні впроваджено електронну систему публічних закупівель ProZorro, яка змінила паперові держтендери. У рік держава витрачає приблизно 300 мільярдів гривень на державні закупівлі – це «безодня». За 2014–2015 роки вдалося зекономити для державного бюджету та не дати вкрасти понад мільярд гривень [18].

Неефективне використання бюджетних коштів. Корупція негативно впливає і на доходи, і на витрати державного бюджету. Із збільшенням рівня корупції у державі зменшуються надходження до бюджету. У своїх дослідженнях В. Танці та Г. Давуді доводять, що зниження корупційного рейтингу на одну позицію зменшує доходи держави на 1,71–2,51% ВВП [19]. Таке зменшення відбувається через зростання рівня тіньової економіки, зниження податкових надходжень, соціального забезпечення громадян.

Страждають від корупції і витрати державного бюджету – соціальні витрати, оскільки першочергово фінансуються корумповані витрати влади, окрім того, соціальні витрати втрачають свою адресність, тобто їх отримують багаті верстви населення. За розрахунками МВФ, зростання корупції на одиницю відповідає зменшенню відношення таких витрат на 1,32–2,19% ВВП. Також посилення корупції на одиницю зменшує відношення витрат на освіту та медицину до ВВП на 0,34–0,45% [19; 20].

Підвищення цін за рахунок збільшення «корупційних витрат». Підприємства дають хабарі, щоб уникнути сплати податків та державної регуляції. В Україні 62% респондентів ухиляються від сплати податків, 47% з них дають для цього хабарі, а їхній розмір у середньому становить 1,76% від доходу, що є значно вищим за середній показник за вибіркою, використаною у дослідженні [21]. Оскільки товарообіг в Україні у 2015 р. становив 487 млрд грн, відповідно, можна припустити, що тільки для сектору роздрібної торгівлі обсяг хабарів міг скласти не менше 8 млрд грн [22].

Погіршення інвестиційного клімату. Іноземні інвестиції є дуже «чутливими» до корупції. Зростання корупції більше скорочує прямі іноземні інвестиції, ніж зіставне підвищення податків. Розглядаючи корупцію як своєрідний додатковий «податок» на бізнес, іноземні інвестори вважають, що кожне збільшення ставки цього «податку» на один відсоток скорочує вплив прямих інвестицій в країну на 5%. Зменшення рівня корупції країни на один бал відповідає зростанню обсягу прямих іноземних інвестицій на 23,1% [23].

На думку М. Багмет та К. Волошин, зниження рівня корупції до таких низьких показників, як, наприклад, у Сінгапурі, для корумпова-

ної країни мало б такий вплив на обсяг інвестицій, як зменшення податку на прибуток підприємства на 20% [24].

Безумовно, корупція – це системне суспільне явище, що виникало протягом тривалого періоду, тому, щоб побороти його, необхідно чимало зусиль та часу. Задля зниження рівня корупції в Україні доцільно створити ефективну та дієву систему антикорупційного правосуддя, активно залучати бізнес до встановлення нових прозорих правил взаємовідносин суспільства влади та бізнесу.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість з'ясувати сутність явища «корупції» та визначити її вплив на економіку країни. Отож виявлено, що між економікою та корупцією існує зв'язок. Негативний вплив корупції проявляється у гальмуванні темпів економічного зростання країни, зниженні продуктивності економіки та економічної активності, зубожінні громадян, підвищення рівня тіньової економіки.

1. Корупційні ризики в діяльності державних службовців: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 12.04.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11

2. Ожегов С. И. Словар русского языка: ок. 57000 слов / С. И. Ожегов; под. ред. Н. Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1983. – 816 с.

3. Криминология: учебник / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М., 1998. – 460 с.

4. Аркуша Л. И. Выявление и расследование организованной преступной деятельности при наличии коррупционных связей / Л. И. Аркуша. – Одесса: Одесская нац. юр. академия, 2003. – 207 с.

5. Лунеев О. С. Особенности пораженности правоохранительных органов / О. С. Лунеев // Следователь. – 2001. – № 2. – С. 43–50.

6. Політологічна енциклопедія: навч. посібник / укл.: А. О. Карасевич, Л. С. Шачковська. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. – Кн. 3. – 768 с.

7. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Феміда, 1996. – 696 с.

8. Nye J. Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis / J. Nye // American Political Science Review. – 1967. – № 61 (June). – 19 p.

9. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія / М. І. Мельник. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.

10. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними / Л. В. Багрий-Шахматов. – Одесса: Ластар, 2001. – 530 с.

11. Пиголенко І. В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства / І. В. Пиголенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_soc/ 2009_4/ Pugolenko.pdf.

12. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд.: М. І. Камлик та ін. – К.: Школяр, 1999. – 480 с.

13. Практичні заходи боротьби з корупцією: Резолюція VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня – 07 вересня 1990 р.) // Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд.: М. І. Камлик та ін. – К.: Школяр, 1999. – С. 65–68.

14. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16 березня 2005 р. № 2476-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102

15. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

16. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. І. О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.

17. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні (за 9 місяців 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6

18. Боротьба з корупцією «по-українськи». ТОП-3 ресурси, які протидіють корупційним схемам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://it4reform.org/2015/02/23/top-3/

19. Tanzi V. and Davoodi H. (1997). «Corruption, public investment, and growth», IMF Working Paper No. 97/139, IMF: Washington D. C.

20. Mauro P. (1998). «Corruption and the composition of government expenditure,» Journal of Public Economics 69: 263–279.

21. Alm J., Martinez-Vazquez J. and McClellan, C. (2016). «Corruption and firm tax evasion,» Journal of Economic Behavior & Organization, 124: 146–163.

22. Скільки коштує суспільству корупція: Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ces.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/How-much-does-Corruption-Cost-Ukraine_Research-Paper.pdf

23. Zak P. and Knack S. (2001). «Trust and growth,» Economic Journal, 111: 295–321.

24. Багмет М. О. Боротьба з корупцією: світовий досвід та Україна / М. О. Багмет, К. В. Волошина // Політичні науки. – 2004. – Вип. 31. – С. 152–157.

Высоцкая И. Б., Высоцкий В. М. Коррупция в Украине: сущность и последствия для экономики

Исследуется сущность коррупции, приводятся взгляды ученых на определение понятия «коррупция». Анализируются международные и отечественные нормативные акты в сфере предотвращения коррупции. Рассматриваются основные ее модели. Устанавливается связь между коррупцией и теневой экономикой. Предложены меры, снижающие уровень коррупции в Украине и ее отрицательное влияние на экономику.

Ключевые слова: *коррупция, теневая экономика, индекс восприятия коррупции.*

Vysotska I. B., Vysotskyy V. M. Corruption in Ukraine: the essence of the concept and implications for the economy

This article explores the nature of corruption. Found that today there isn't single, universal definition of corruption. This article examines the views of domestic and foreign scientists in the definition of «corruption». The analysis of international and Ukrainian legislation on combating and preventing corruption. The basic model of corruption.

The main effects of corruption on the economy. Among the negative effects of corruption on the economy singled expanding shadow economy, abuse of competitive market mechanisms, inefficient use of public funds, higher prices by increasing the «cost of corruption», deterioration of the investment climate.

The relationship between corruption and the shadow economy. The negative effects of the shadow economy - a loss of tax revenue, reducing state spending, worsening social problems. The level of the shadow economy and level of toning in terms of economic activities are analyzed. It was established that during 2016 the level of toning economy reduced by 5%. Among the main reasons of reducing the shadow economy are allocated as follows: achievement of relative macroeconomic stabilization, reducing inflation, improving of the conditions for the business .Violation of competitive market mechanisms appears in holding opaque tenders, causing decrease in the efficiency of the market and discredit the ideas of market competition. It is established that corruption has a negative impact on revenues and expenditures in the state budget. Revenue decreased with the increasing of level of corruption in the country. It is proved that reducing of corruption ranking by one position reduces state revenues to 1,71-2,51% of GDP.

It is proposed the measures to reduce the level of corruption in Ukraine and its negative impact on the economy - to create an effective and efficient anti-corruption system of justice, actively involve business to establish new relationships, transparent rules for society, authorities and business.

Key words: *corruption, shadow economy, corruption perception index.*

Стаття надійшла 25 квітня 2017 р.

УДК 351.863(477):351.84

М. В. Вінічук

БОРГОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Визначено основні проблеми боргової безпеки в системі фінансової компоненти економічної безпеки України. На основі емпіричних досліджень з використанням програмних пакетів MS Excel, Statistica 8,0, CurveExpert 5,0 вивчено рівень боргової, фінансової та економічної безпеки з метою пошуку

шляхів зниження боргової залежності України, виходу економіки з фінансово-економічної кризи та зміцнення економічної безпеки держави. На основі економіко-математичних розрахунків проведено діагностику рівня боргової безпеки й доведено вплив зовнішніх запозичень на макроекономічну стабільність й на рівень економічної безпеки України. Проаналізовано обсяги надходження в Україну міжнародної фінансової допомоги. З метою виявлення передумов зміцнення боргової безпеки, пошуку методів зниження державного боргу запропоновано розробку оптимальної стратегії запозичень і управління державним боргом та вдосконалення нормативно-правової бази щодо питань боргової безпеки.

Ключові слова: *економічна безпека, фінансова безпека держави, боргова безпека, державний борг, дефіцит бюджету, емпіричні дослідження, міжнародне фінансове співробітництво.*

Постановка проблеми. Важка соціально-економічна та політична криза, яка охопила усі галузі національного господарства України, та загострення військових дій на Сході країни, тимчасова окупація АР Крим зумовили появу значних деформацій у державному апараті управління. Зниження життєвого рівня населення, безробіття та бідність спонукають до пошуку додаткових фінансових джерел для забезпечення добробуту та належних умов життя громадян.

Впродовж останніх років спостерігається гостра нестача фінансових ресурсів і, як наслідок, дефіцит державного бюджету, який покривається за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичень. Стрімке збільшенням обсягів державного боргу, що є причиною зростання боргового навантаження в країні і, як наслідок, погіршення стану боргової безпеки – негативно впливають і на самостійність держави, і на рівень життя населення, характеризує сучасний стан і тенденції економічного розвитку України.

Використання позикових коштів не повинно перевищувати 3% ВВП та обсягу бюджетних інвестицій у відповідному бюджетному періоді. Тому в умовах динамічного скорочення експортних операцій та економічної рецесії надзвичайної необхідності набуває залучення позик у міжнародних фінансових організацій, установ та банків, а також шляхом розміщення державних цінних паперів на міжнародних фінансових ринках.

Важливу роль у системі консолідації фінансових ресурсів виконують саме міжнародні фінанси. Україна змушена залучати фінансово-економічні ресурси з інших країн та міжнародних фінансових організацій, які в національній економіці використовуються з метою сприяння підприємницькій діяльності, покриття дефіциту державного бюджету та платіжного балансу, проведення структурних перебудов, реаліза-

ції окремих цільових соціально-економічних програм та забезпечення інших напрямів розвитку. Без належного підходу до вирішення проблеми боргової безпеки стає неможливим покращення економічного зростання країни та демократизації життя суспільства.

Стан дослідження. Різні аспекти проблем державного боргу, боргової безпеки та механізму функціонування боргової політики досліджувалися такими відомими зарубіжними науковцями-економістами: Р. Барро, Дж. Б'юкененом, У. Беверіджем, Дж. Кейнсом, А. Лаффером, К. Рейнхартом. Питання стану й методології дослідження боргової безпеки України розглянуто у працях вітчизняних економістів: О. Барановського, Т. Вахненко, О. Власюка, В. Гейця, Я. Жаліло, В. Загорського, М. Єрмошенка, В. Мунтіяна, А. Сухорукова. У Росії проблеми державного боргу у контексті фінансової безпеки аналізували Є. Гавриленко, А. Ілларіонов, А. Саркісянц, В. Сенчагов, Л. Федулова, Є. Ясін та ін. Проте в існуючих наукових доробках недостатньо широко висвітлюються й досі є актуальними дослідження проблеми підвищення рівня боргової безпеки України в контексті зміцнення економічної безпеки держави.

Метою статті є дослідження боргової безпеки України в системі зміцнення економічної безпеки держави.

Виклад основних положень. Значні диспропорції соціально-економічного розвитку України у поєднанні із великими обсягами боргової залежності від зовнішніх кредиторів, нестабільністю зовнішньо-економічних та політичних зв'язків призвели до загострення проблеми фінансово-економічної кризи та зниження рівня боргової безпеки держави. Зовнішня заборгованість є важливим аспектом сучасних інтеграційних та глобалізаційних процесів і безумовною детермінантою боргової безпеки та індикатором рівня розвитку національної економіки та економічної безпеки.

На сучасному етапі економічного розвитку України спостерігається криза грошово-кредитної системи, значне послаблення фінансової стійкості та макроекономічної рівноваги, що виявляється у падінні ВВП, дефіциті платіжного балансу, зростанні рівня інфляції, неправильній курсовій політиці Національного банку України, дефіциті державного бюджету та нарощенні державного боргу.

Низка проблем державного регулювання фінансово-економічних відносин у державі зумовлена нецільовим використанням бюджетних коштів, неадресністю соціальних виплат і допомог, неналежною підготовкою та непрозорістю проведення тендерів з державних закупівель, несвоєчасним фінансуванням та виконанням державних проектів, виявами службових, посадових та корупційних зловживань. Як наслі-

док, упродовж останніх років спостерігається значний дефіцит державного бюджету України (рис. 1).

Згідно з офіційними даними в Україні зростання дефіциту бюджету спостерігається, починаючи з 2006 р. Варто зазначити, що за останні роки профіцит бюджету був лише у 2000 р. (-697,3 млн грн) та у 2002 р. (-1119,4 млн грн). У 2011 р. через випуск по спеціальному фонду Державного бюджету України облігацій внутрішньої державної позики для погашення заборгованості минулих років дефіцит бюджету зменшився на 36,66% з 64265,5 млн грн до 23557,6 млн грн. Проте вже у 2012 р. видатки перевищили доходи до державного бюджету на 53445,2 млн грн. Аналогічна тенденція спостерігалася і у 2013–2014 рр. У 2015 р. порівняно з 2014 р. рівень дефіциту бюджету вдалося скоротити, однак, вже у 2016 р. зазначений показник мав тенденцію до зростання.

*Рис. 1. Прогнозні оцінки рівня дефіциту державного бюджету України у 2000–2016 рр.**

* Розраховано за джерелом [1].

Відповідно до прогнозних оцінок на 2017–2019 рр. дефіцит бюджету продовжуватиме зростати, що засвідчує посилення інфляційних процесів, скорочення обсягів виробництва та інвестицій, підвищення ризику дефолту (за даними Business Insider, у рейтингу країн світу за ймовірністю дефолту у 2015–2016 рр. Україна займає третє місце після Венесуели та Греції [2]), значну боргову залежність від позичальників

та зниження рівня боргової безпеки України. Така ситуація вимагає додаткових заходів з боку держави та пошуку додаткових джерел фінансового забезпечення, а також належної уваги до проблеми зміцнення боргової безпеки держави.

Під борговою безпекою розуміють такий рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх та зовнішніх запозичень і оптимального співвідношення між ними, який забезпечив би вирішення соціально-економічних потреб та стабілізацію вітчизняної фінансової системи [3]. З огляду на це, дослідження питання боргової політики держави повинно відображати оцінку джерел зовнішніх і внутрішніх запозичень. Тому зовнішній державний борг розглядається як заборгованість держави іншим країнам, міжнародним економічним організаціям та іншим особам. Державний зовнішній борг є частиною валового зовнішнього боргу країни, а внутрішній – як заборгованість держави власникам державних цінних паперів і іншим кредиторам [4].

Загалом до основних чинників, які мають вплив на рівень боргової безпеки, можна віднести: 1) стан нормативно-правової бази, що регламентує формування державного боргу і використання запозичених коштів; 2) загальний обсяг, структуру боргових зобов'язань, динаміку державного боргу; 3) перелік наявних і потенційно можливих боргових інструментів, а також фактичні пропорції між ними і можливість диверсифікації ринку державних цінних паперів; 4) офіційний валютний курс і темпи зростання ВВП; 5) існуючу систему управління державним боргом [4].

В Україні рівень граничного обсягу внутрішнього і зовнішнього державних боргів визначається згідно з положеннями ст. 18 Бюджетного кодексу України, де зазначено, що величина основної суми боргу не має перевищувати 60% фактичного річного ВВП України. У разі перевищення граничної величини боргу Кабінет Міністрів України зобов'язаний вжити термінових заходів з метою зменшення суми державного боргу до встановленого нормативного значення [5].

На відмінну від вітчизняної методики, міжнародний досвід управління борговою безпекою ґрунтується на розробленій Світовим банком моделі оцінки рівня боргового навантаження на економіку країни, яка уніфіковує основні показники боргової безпеки (табл.).

Варто зауважити, що діагностика фінансової компоненти економічної безпеки України відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29 жовтня 2013 року № 1277 [6] відбувається на основі дослідження рівнів боргової, валютної, бюджетної, грошово-кредитної безпеки, безпеки страхо-

вого й фондового ринку, тому проведений аналіз стану функціональних складових фінансової компоненти економічної безпеки України у 2015 р. дає підстави для висновку, що найбільший вплив серед функціональних складових на рівень фінансової безпеки чинить боргова, валютна та бюджетна безпека.

Таблиця

Модель Світового банку з оцінки боргової безпеки держави

Показники	Формула для розрахунку	Економічний зміст
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг, %	EDT / XGS	Демонструє відносну довгострокову спроможність держави акумулювати валютні надходження без додаткового тиску на сальдо платіжного балансу
Відношення валового зовнішнього боргу до ВНП, %	EDT / GNP	Показує загальний рівень боргової складової економіки
Відношення загальних платежів щодо обслуговування боргу до експорту товарів і послуг, %	TDS / XGS	Коефіцієнт обслуговування боргу, який показує, яка частина валютних надходжень спрямовується у сферу погашення боргу
Відношення відсоткових платежів до ВНП, %	INT / GNP	Визначає можливість обслуговування зовнішнього боргу
Відношення відсоткових платежів до експорту товарів і послуг, %	INT / XGS	Визначає частину валютних надходжень, які використовуються на обслуговування боргу
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу, %	RES / EDT	Показує чи може країна використовувати свої резерви (і яку їх частину) для погашення зовнішнього боргу
Відношення міжнародних резервів до імпорту товарів і послуг, %	RES / MGS	Відображає запас фінансової міцності держави
Відношення короткострокового боргу до валового зовнішнього боргу, %	Short-term / EDT	Показує, яку частку становить короткотерміновий борг у загальній сумі зовнішнього боргу
Відношення боргу міжнародним організаціям до валового зовнішнього боргу, %	Multil-ateral / EDT	Відображає питому частку заборгованості міжнародним фінансовим організаціям у загальній сумі зовнішнього боргу, або залежність держави від фінансування цими організаціями

* Розраховано за джерелом [7].

Емпіричні дослідження боргової безпеки України протягом 2010–2015 рр. свідчать про поступове погіршення показників стану боргової безпеки і, як наслідок, зниження рівня і фінансової, і економічної безпеки (рис. 2).

*Рис. 2. Взаємозв'язок боргової безпеки із фінансовою та економічною безпекою України у 2015 р.**

* Розраховано за джерелом [8].

Використання інструментарію нелінійного програмування (кореляційно-регресійний аналіз з використанням ПП Statistica 8,0) доводить, що в умовах 2015 року простежується міцний прямопропорційний зв'язок між показниками рівня боргової, валютної, бюджетної та фінансової безпеки України (рівняння 1) та доводить нашу гіпотезу.

$$Y = 10{,}50 + 0{,}36 \times x_1 + 0{,}40 \times x_2 + 0{,}60 \times x_3,$$
$$R = 0{,}981;\ \text{p-level} = 0{,}004;\ F = 52{,}935, \qquad (1)$$

де Y – рівень фінансової безпеки; x_1 – рівень боргової безпеки; x_2 – рівень валютної безпеки; x_3 – рівень бюджетної безпеки; R – коефіцієнт регресії; F – критерій Фішера.

Результати аналізу за методикою нечіткої логіки (пакет MathLab 6.0) під час визначення взаємозв'язку та взаємовпливу рівня фінансової, боргової та валютної безпеки (див. рис. 3). свідчать, що підвищення показника фінансової, і як наслідок, економічної безпеки держави

істотно залежить від висхідної динаміки рівня боргової та валютної безпеки.

Тому, зважаючи на те, що стабільність та ефективне функціонування національної економічної системи та забезпечення економічного зростання ґрунтуються на збалансованості, стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз, необхідно забезпечити належний стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та безпеки фінансових ринків України.

*Рис. 3. Взаємозв'язок між рівнем боргової, валютної та фінансової безпеки в Україні, 2000–2016 рр.**

* Розраховано за джерелом [8].

Проблеми забезпечення високого рівня боргової безпеки як невід'ємної компоненти економічної безпеки України спричинені неадекватним реагування щодо недосконалості бюджетної політики і нецільового використання коштів бюджету, фіскальним характером системи оподаткування.

Усе це поглиблює фінансову кризу, яка призводить до різкого падіння ВВП, порушення процесу формування і розподілу централізованих фондів держави, дестабілізації банківської системи, девальвації національної валюти та дефолту [9, с. 17].

Остання теза підтверджується результатами дослідження з використанням інструментів нелінійного програмування (поліноміальна модель, статистичний пакет CurveExpert 5,0) взаємозв'ку між рівнем боргової та економічної безпеки (рис. 4).

Під час оцінювання взаємозв'язку між борговою та економічною безпекою в Україні доведено, що зниження боргової залежності України від зовнішніх та внутрішніх кредиторів підвищить рівень боргової безпеки у стратегічній перспективі та зумовить підвищення рівня економічної безпеки країни.

*Рис. 4. Взаємозв'язок між рівнем боргової та економічної безпеки, 2007–2015 рр. (нелінійне програмування – поліноміальна модель)**

$$Y = 1{,}91 + 3{,}23x - 0{,}07\,x^2 + 0{,}05\,x^3, \qquad (2)$$

де Y – рівень економічної безпеки; x – рівень боргової безпеки.

* Розраховано за джерелом [8].

Однак стан показників фінансової компоненти економічної безпеки держави засвідчує контраверсійну ситуацію. Впродовж останніх років стан державного боргу зберігає стійку тенденцію до подальшого нарощування обсягів сукупного державного та гарантованого державою боргу України. Впродовж 2015 року сукупний борг збільшився

на 42,9% порівняно з 2014 роком й станом на 1 січня 2016 р. становив 74,5 млрд дол. (рис. 5).

*Рис. 5. Динаміка державного боргу України, 2008–2015 рр.**

* Розраховано за джерелами [1; 10].

Збільшення розміру державного боргу призводить до зниження рівня боргової безпеки держави та спричиняє низку негативних наслідків, серед яких варто виокремити підвищення відсоткових ставок на ринку державних запозичень, зростання податкового навантаження на суб'єктів господарювання, зменшення споживчих витрат населення, вилучення з країни коштів на обслуговування боргу, зниження міжнародного престижу країни [11].

З метою недопущення зазначених дестабілізуючих чинників на сучасному етапі значні зусилля докладаються для того, щоб підвищити показники і боргової, і економічної безпеки Україна. Для цього країна виконує висунені вимоги на шляху до Євроінтеграції. Відповідно до Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» Україна стала членом

МВФ у 1992 році [12] та налагодила взаємозв'язки у межах кредитних програм, які виявляються у певних етапах міжнародного фінансового співробітництва (рис. 6):

*Рис. 6. Етапи міжнародного співробітництва із МВФ та динаміка фінансових надходжень в економіку України, 1994–2015 рр.**

* Розраховано за джерелом [10].

Перший етап (1994–1995 рр.) – це фінансова допомога у вигляді системної трансформаційної позики на суму 763,1 млн дол. США для підтримки платіжного балансу України. На другому етапі (1995–1998 рр.) Україна отримала кредит на загальну суму 1318,2 млн дол. для стабілізації курсу національної валюти та фінансування дефіциту платіжного балансу. Наступний транш надійшов у період з 1998 р. по 2002 р. у вигляді надання кредиту на загальну суму 1193,0 млн дол., які були спрямовані на поповнення валютних резервів Національного банку України. Четвертий етап (2004–2005 рр.) характеризується укладенням угоди «Попереджувальний стенд-бай» між Україною та МВФ терміном на 12 місяців з одночасним отриманням грошової допомоги у сумі еквівалентній 411,6 млн дол. (30% квоти України) на випадок погіршення ситуації з платіжним балансом або валютними резервами країни. П'ятий етап розпочався 5 листопада 2008 р. у вигляді щорічної програми Stand-By, обсягом близько 16,4 млрд дол. США, терміном на 24 місяці для надання допомоги Україні у забезпеченні фінансової та економічної стабільності [13].

У 2009 р. МВФ призупинив співпрацю з Україною. Більшість суми угоди Stand-By була спрямована на погашення зовнішніх зобо-

в'язань уряду, підтримку фінансової стійкості «Нафтогазу», покриття касових розривів для виплат зарплат і пенсій, рекапіталізацію та рефінансування банківської системи і на підтримку обсягів золотовалютних резервів Нацбанку [13].

У 2010 р. Україна разом із МВФ розробили нову програму фінансової підтримки Stand-By на загальну суму 10 млрд дол. США. У період Революції гідності (2014–2015 рр.) Україна отримала нову позику Stand-By обсягом 16,5 млрд дол., у межах якої в країну вже надійшли транші обсягом 3 млрд дол. США та 1,3 млрд дол. США.

За допомогою інструментів нелінійного програмування (синусоїдальна модель, статистичний пакет CurveExpert 5,0) нами досліджено вплив міжнародного фінансування на рівень боргової безпеки (рис. 7) та доведено прямопропорційну залежність між зазначеними показниками, а саме: при зростанні обсягів фінансової допомого, підвищується рівень боргової безпеки.

*Рис. 7. Нелінійне програмування (модель Хоерла) впливу міжнародного фінансування на рівень боргової безпеки України, 2015 р. **

$$Y = 3904{,}46 + 1143{,}48\cos(0{,}09x - 1{,}91) \quad (3)$$

де Y – рівень боргової безпеки; x – обсяги міжнародної фінансової допомоги.

* Розраховано за джерелом [8].

Проте у стратегічній перспективі поглиблення фінансової заборгованості держави призводить до значних диспропорцій у фінансово-економічній системі країни та посилення боргового навантаження на державний бюджет, наростання загрози дефолту, перенесення боргового тягаря на майбутні покоління й посилення соціальної напруги в суспільстві.

Варто зауважити, що крім зазначеного, лише на обслуговування зовнішнього державного боргу країна щорічно витрачає у межах 26,5 млрд грн. Зокрема за даними Міністерства фінансів України лише у 2015 р. на погашення та обслуговування державного боргу було потрачено 230,48 млрд грн (рис. 8).

*Рис. 8. Загальні витрати на обслуговування та погашення державного боргу, 2015 р.**

* Розраховано за джерелом [10].

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що продовження співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями повинно враховувати певні ризики, зокрема: 1) міжнародне фінансування є гарантією проведення структурних реформ в українській економіці, проте, можливий ризик нецільового використання коштів та вчинення неправомірних дій щодо фінансових ресурсів; 2) забезпечення внутрішньої та зовнішньої стабільності потребує підтримки курсу валюти, тому обґрунтованим виявляється отримання запозичень у національній

валюті, що унеможливить ризик переплати за рахунок курсових різниць; 3) покриття дефіциту бюджету спричинює ризик збільшення державного боргу [13].

Для ефективної подальшої співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями, зокрема й з МВФ необхідно внести зміни до існуючого законодавства; підвищити стимулюючу роль держави через удосконалення податкового законодавства тощо [14]. Крім того, слід здійснити точний аналіз необхідного обсягу та умови отримання і погашення міжнародних кредитів, які планує залучити Україна з метою нівелювання індексу прострочення за даними кредитами, тобто здійснювати прогнозування тих результатів, які буде мати економіка України від залучення кредитів на міжнародному ринку і впроваджувати ефективні інвестиційні проекти щодо їх залучення [14].

Висновки. Сьогодні для України вкрай невідкладним завданням є розробка оптимальної стратегії запозичень і управління державним боргом. Здійснення ефективної боргової політики передбачає розробку концепції боргової стратегії, в якій державний борг розглядатиметься як інструмент економічного зростання [15].

Поступова оптимізація процесу формування, обслуговування та погашення боргу може бути досягнута шляхом запровадження дієвого контролінгу державного боргу та застосування ефективної боргової політики [16].

З метою оптимізації боргової політики України в умовах фінансово-економічної кризи першочерговими заходами з боку держави повинно бути вдосконалення нормативно-правової бази шляхом прийняття базового закону про державний борг, що сприятиме усуненню суперечностей між положеннями окремих нормативних актів з питань погашення і обслуговування державного боргу та визначатиме основні пріоритети та напрями боргової політики. Крім того, залучення фінансових ресурсів необхідно визначати у розмірах, необхідних для ефективної реалізації програм інституційного та інвестиційного розвитку країни, а не на статті споживчого спрямування.

Водночас немалі зусилля доцільно докласти задля зменшення частки зовнішньої заборгованості у загальній частці боргу країни, оскільки зовнішні запозичення – це фактичне вивезення капіталу з країни, тому що за своєю суттю є продажем нерезидентам права на отримання частини прибутку резидентів України, тобто декапіталізацію національної економіки, та збільшує кредитні ризики країни за рахунок коливань курсів іноземних валют. Структура і розмір державного боргу мають проходити постійний моніторинг та процедури довгострокового стратегічного прогнозування з метою забезпечення збалан-

сованості бюджету, стабільного економічного зростання й стійкості фінансової системи.

Доцільно посилити співпрацю України з міжнародними фінансовими організаціями, що сприятиме поліпшенню макрофінансових показників економічної стабілізації, формуванню конкурентного ринкового середовища, стабілізації національної грошової одиниці, активізації інвестиційного процесу, розвитку приватного підприємництва.

1. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

2. Ukraina voshla v trojku blizkih k defoltu stran // Business Insider [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uapress.info/ru/news/show/90888/.

3. Тома Ю. А. Оцінювання рівня боргової безпеки держави: практика та проблематика / Ю. А. Тома // Збірник студентських наукових робіт. – Вип. 3. – 2014. – С. 6–10 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://oneu.edu.ua/pages/cath/finans/files/stud_sbornik_3(2014).pdf.

4. Базилевич В. Д. Державні фінанси / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К.: Атіка, 2002. – С. 368.

5. Бюджетний кодекс України, ухвалений Верховною Радою України 22 березня 2001 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page.

6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua.

7. Андрусів Р. Р. «Боргова безпека» як складова сучасної «економічної безпеки» / Р. Р. Андрусів // Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: матеріали міжкафедрального науково-практичного семінару (м. Львів, 17 вересня 2010 року). – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 3–5.

8. Тенденції тіньової економіки в Україні І квартал 2016 р. Офіційна веб-сторінка Міністерства економіки та економічного розвитку і торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua.

9. Сухоруков А. І. Національна економічна безпека: навч. посібник / А. І. Сухоруков, С. З. Мошенський, О. М. Петрук; за ред. А. І. Сухорукова. – Житомир: ПП «Рута», 2010. – 384 с.

10. Офіційна сторінка Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua.

11. Василенко Д. А. Боргова безпека України – сучасний стан і напрямки покращення / Д. А. Василенко // Науковий блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naub.oa.edu.ua/2014/borhova-bezpeka-ukrajiny-suchasnyj-stan-i-napryamky-pokraschennya/.

12. Досвід і перспективи співпраці України і Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/

17360414/finansi/dosvid_perspektivi_spivpratsi_ukrayini_mizhnarodnogo_valyutnogo_fondu.

13. Штефано А. П. Співпраця України з Міжнародним валютним фондом: реалії та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68489.doc.htm.

14. Доліновська О. Я. Співпраця України з міжнародним валютним фондом та перспективи розвитку економіки держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1401.

15. Жилєнко С. М. Боргова політика України: тенденції та перспективи / С. М. Жилєнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2012/189-177-4.pdf

16. Сударікова К. Г. Проблеми державного боргу та оптимізація боргової політики України / К. Г. Сударікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/3_57231.doc.htm.

Виничук М. В. Долговая безопасность Украины в системе укрепления экономической безопасности государства

Определены основные проблемы долговой безопасности в системе финансовой компоненты экономической безопасности Украины. На основании эмпирических исследований с использованием программных пакетов MS Excel, Statistica 8,0, CurveExpert 5,0 изучен уровень долговой, финансовой и экономической безопасности с целью поиска путей снижения долговой зависимости Украины, выхода экономики из финансово-экономического кризиса и укрепления экономической безопасности государства. В соответствии с экономико-математическими расчетами проведена диагностика уровня долговой безопасности Украины и доказано влияние внешних заимствований на макроэкономическую стабильность и на уровень экономической безопасности государства. Проанализированы объемы поступления в Украину международной финансовой помощи. С целью выявления предпосылок укрепления долговой безопасности, поиска методов снижения государственного долга предложены разработка оптимальной стратегии заимствований и управления государственным долгом, а также усовершенствование нормативно-правовой базы по вопросам долговой безопасности.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, финансовая безопасность государства, долговая безопасность, государственный долг, дефицит бюджета, эмпирические исследования, международное финансовое сотрудничество.*

Vinichuk M. V. Debt safety of Ukraine in the system of economic security strengthening

The concept and basic problems of debt security in the system of financial system component of economic security of Ukraine are defined. The main factors that affect the level of debt security and key issues to ensure a sufficient level of debt security are investigated. Based on empirical research using software packages of MS Excel, Statistica 8,0, Curve Expert 5,0 the level of debt, financial and economic security has been determined in order to find the ways to reduce indebtedness of Ukraine, the economy emerges from the financial crisis and strengthening the

economic security. Using empirical calculations it is proved that increasing of financial and consequently economic security depends essentially on the upward trend of the debt and monetary security. On the basis of economic and mathematical calculations a diagnosis of a debt security is performed, and the impact of external borrowing on macroeconomic stability and the level of economic security of Ukraine is proved. The volumes of receipts of the international financial assistance are analyzed. It is found that the increase in the size of public debt leads to a reduction of the debt security and causes a number of negative consequences and distortions in the financial system of Ukraine. Based on the basis of the research using nonlinear programming tools, a direct proportional relationship between the volume of international financing and the level of debt security has been proved, namely: with the increase of financial assistance, the level of debt security is increasing. However, in the strategic perspective, deepening of the financial debt of the state leads to significant disparities in the financial and economic system of the country and increasing the debt burden on the state budget, increasing the threat of default, transferring the debt burden for future generations and increasing social tension in society.

In order to identify prerequisites for strengthening the debt security and searching the methods to reduce public debt, the development of an optimal strategy of borrowing, debt management and improving of a legal framework on issues of debt security has been suggested.

Key words: *economic security, financial public security, debt security, public debt, budget deficit, empirical studies, international financial cooperation.*

Стаття надійшла 25 травня 2017 р.

УДК 338.45:664.1

Ю. І. Кіржецький,
М. С. Кіржецька

ДЕРЖАВНІ ВАЖЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГАЛУЗЕЙ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Досліджено роль держави у процесі забезпечення економічної безпеки галузей реального сектору економіки. На основі узагальнення запропоновано використання різних інструментів державного регулювання залежно від рівня ієрархії загроз: операційного, тактичного і стратегічного, що створює передумови для вдосконалення управління економічною безпекою галузей реального сектору економіки в Україні.

Ключові слова: *економічна безпека, загрози, галузі реального сектору економіки, державні важелі, моделі державного регулювання.*

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки галузей реального сектору економіки у підсумку передбачає формування

системи, яка б запобігала виникненню кризових ситуацій або давала змогу мінімізувати негативні наслідки від їх впливу. Наявна в Україні система забезпечення економічної безпеки галузей є фрагментарною, формується неусвідомлено, без чіткого розуміння внутрішньогалузевих процесів. Вирішальну роль в існуючій системі виконують інститути державної влади, які впливають через законодавчо визначені інституційні механізми функціонування.

Стан дослідження свідчить про те, що основні важелі забезпечення економічної безпеки на різних системних рівнях формує держава. Зокрема вплив держави та її видові функції, через які забезпечується економічна безпека, досліджувались О. Власюком [1], Б. Губським [2], Я. Жаліло [3], Г. Пастернак-Таранушенко [4], В. Сенчаговим [5], М. Флейчук [6], Є. Швецем [7].

Заразом вплив держави на економічну безпеку на галузевому рівні є недостатньо дослідженим. Серед українських науковців розробкою цієї проблеми займається Л. Горошкова [8], С. Ковальчук [9], В. Точилін [10]. Однак у працях цих авторів роль держави, яка займає провідне місце в регулюванні процесів захисту економічних інтересів галузі, розглядається науковцями опосередковано.

Метою статті є дослідження ролі держави та виокремлення важелів, які вона застосовує як суб'єкт у процесі забезпечення економічної безпеки галузей реального сектору економіки.

Виклад основних положень. Проблемами забезпечення економічної безпеки галузей реального сектору економіки на державному рівні займається Міністерство економічного розвитку і торгівлі, а сам механізм реалізується державними органами управління під впливом консультацій із виробничими об'єднаннями та науковим співтовариством. Основним напрямом реалізації механізму забезпечення економічної безпеки є компенсація економічних збитків від дестабілізуючих чинників. Інструментами забезпечення сталого функціонування галузі нині є лише тактичні дії держави, що спрямовані на протидію загрозам, які в певний момент мають безпосередній вплив на галузь або завдали їй збитку.

Досвід країн ЄС щодо забезпечення економічної безпеки функціонування галузей реального сектору свідчить, що в умовах ринкової економіки ефективність виробництва та функціонування галузі залежить від державної підтримки. Роль держави є визначальною через забезпечення дієвості та результативності заходів, що впроваджуються у організацію функціонування галузі та мінімізацію зовнішніх загроз. Виконання державою її основних функцій щодо гарантування прав і безпеки бізнесу, сприяння науково-технічному розвитку галузі та

вирівнювання існуючих галузевих диспропорції загалом є підґрунтям для забезпечення економічної безпеки галузей реального сектору економіки. Одночасно можна стверджувати, що забезпечення економічної безпеки галузі не є сталим, а за відсутності державної та приватної підтримки легко втрачається.

Формування стратегії чи тактики забезпечення економічної безпеки галузей реального сектору економіки через способи державного регулювання передбачає можливості щодо вияву та протидії загрозам економічного характеру, акцентуючи на загрозах організаційного характеру. Використання принципу випереджаючого управління дає змогу реалізувати стратегію забезпечення економічної безпеки, спрямовану на недопущення переростання чинників дестабілізації в загрозу економічній безпеці галузі.

Дослідження організаційно-економічного механізму функціонування галузей України дало можливість виокремити дві групи загроз, що впливають на забезпечення їхньої економічної безпеки. Незавершеність та нестійкість правової та інституційної системи галузі формує першу групу загроз, що знижують рівень безпеки. До другої групи можна віднести суттєву інформаційну невизначеність у частині майбутнього розвитку галузі. Механізм потенційної дії державних регуляторів щодо забезпечення економічної безпеки (рис.) передбачає поділ загроз, відповідно, до значущості їхнього впливу на економічні процеси галузі на: операційні, тактичні та стратегічні.

Рис. Схема процесу забезпечення належного рівня економічної безпеки галузі в розрізі загроз

Операційні загрози – спрямовані на звуження ресурсної бази галузі за функціональними складовими.

Тактичні загрози – є такими, що впливають на внутрішньогалузеві процеси та спрямовані на зниження якості організаційного забезпечення функціонування галузі.

Стратегічні загрози – загрози, які безпосередньо впливають на інтереси галузі, та внаслідок кризи трансформуються у такі, що нестимуть невиправні втрати і виявлятимуться в руйнуванні галузевого простору.

Використання державних регуляторів формує можливий розвиток економічної безпеки галузі за двома сценаріями:

1. Усунення або зменшення значущості загрози, внаслідок чого забезпечується необхідний рівень економічної безпеки.

2. Виникнення нової або підвищення ступеня значущості існуючої загрози, що погіршує умови функціонування галузі, або призводить до її руйнування.

Забезпечення належного рівня економічної безпеки можна розглядати з боку прогнозування та протидії різним за ієрархією загрозам. Так, для усунення операційних загроз, які є загрозами, що впливають на внутрішньогалузеві ресурси, оптимальним є використання програмно-цільового підходу. Концептуальними особливостями забезпечення економічної безпеки на цьому рівні є створення та впровадження комплексної системи внутрішньогалузевого планування за цілями і результатами діяльності, конкурентного розподілу ресурсів між програмами і проектами, а також контролю за досягненням результатів їх діяльності із визначенням відповідальних за невиконання завдань. Вплив галузевої політики на оперативні загрози ініціюється через цільові програми, та ґрунтується на тому, що дозволяє адаптувати функціональні складові економічної безпеки галузі до завдань, що визначаються у програмі. За основу береться сукупність якісних і кількісних показників, що характеризують рівень економічної безпеки галузі.

Теорія державного регулювання економіки визначає необхідність системного підходу до вибору засобів і методів впливу держави на суб’єктів економічних відносин. Регулюванню підлягають складні процеси функціонування галузі, на які не здатні ефективно впливати окремі важелі або будь-які вибіркові чи незбалансовані їх комбінації [11]. Саме тому державна політика забезпечення економічної безпеки галузі шляхом подолання загроз тактичного рівня передбачає формування системи, яка складається із вибору моделі державного регулювання, функцій держави щодо забезпечення економічної безпеки галузі та виокремлення загроз, підходів і заходів щодо їх усунення.

Організаційними функціями держави у процесі забезпечення економічної безпеки галузі є:

– розробка та удосконалення існуючих нормативно-правових актів щодо сприяння ефективного функціонування галузевої економіки;

– підтримка конкуренції та збереження ринкових підходів;

– стабілізація економіки в умовах впливу зовнішніх дестабілізуючих чинників;

– стимулювання економічного зростання.

Державний вплив на забезпечення економічної безпеки може визначатися обраною моделлю участі держави у регулюванні розвитку галузей реального сектору. У світовій практиці виокремлено три моделі державної участі у регулюванні розвитку галузей економіки: перша модель – передбачає функціонування галузі на принципах ринкової самоорганізації, максимальної децентралізації влади і лібералізації ринку; друга модель виявляється у наявності сильного й авторитетного центрального органу – міністерства, що контролює діяльність усіх підприємств галузі в країні; третя модель – дає змогу регулювати функціонування галузі через різні міністерства на рівні відповідного галузевого підрозділу [12].

Використання першої моделі державної участі в гарантуванні економічної безпеки є доцільним у випадках, коли галузь не є пріоритетною для національної економіки країни або коли суб'єкти ринку займають сильні позиції та здатні усувати дестабілізуючі чинники без державної участі.

Друга модель – передбачає наявність сильного й авторитетного центру – міністерства, що контролює діяльність усіх підприємств галузі в країні. Самодостатні державні інститути є визначальними у забезпеченні економічної безпеки та формують уніфікований організаційно-економічний механізм економічної безпеки для усіх галузей національного господарства. Недоліком є значні фінансові вкладення та додаткові витрати на утримання *державного апарату*.

Третя модель – передбачає обмежене урядове управління, водночас відомства, що відповідають за розвиток галузі, можуть також відповідати за забезпечення належного рівня економічної безпеки.

Основними засобами протидії загрозам економічної безпеки є правове забезпечення економічної безпеки, що досягається через попередження, уникнення чи мінімізацію наслідків визначених загроз. Підходами до усунення загроз на тактичному рівні є:

1) перехід від епізодичних заходів до створення постійного механізму цільової переорієнтації всіх елементів (учасників) функціону-

вання галузі на регулярне виявлення та вирішення всієї сукупності проблем, пов'язаних із забезпеченням її економічної безпеки;

2) реалізація довгострокової політики та інтегрованих в неї цільових програм, нормативно-правових і методичних засад для реалізації програм і проектів, які дозволяють комплексно здійснювати управління та ухвалення рішення в процесі функціонування галузі, що включає інформаційне, організаційно-методичне, ресурсне забезпечення, а також сукупність механізмів уникнення загроз на всіх етапах;

3) визначення зацікавлених сторін у забезпеченні економічної безпеки та оцінювання їх впливу на функціонування галузі;

4) формування змін і рекомендацій щодо подолання негативного впливу від дестабілізуючих чинників.

Зокрема такі дестабілізуючі чинники, як недосконалість законодавчої бази, нелогічні та суперечливі дії державних органів влади і непрозорість розподілу державного фінансування, можуть бути усунені завдяки:

– формуванню ефективної галузевої інфраструктури управління;

– розробці законодавства, що створює умови, гарантії і стимули для підприємництва, конкуренції та структурної перебудови;

– жорсткому контролю за виконанням законодавства;

– прозорому перерозподілі фінансових потоків;

– розподілу на конкурентній основі забезпеченого ресурсами держзамовлення;

– формуванню механізмів підтримки галузі у кризових ситуаціях.

Створення взаємовигідних умов співпраці між державою та галузями національної економіки (щодо подолання джерел виникнення загроз) сприяє підвищенню рівня економічної безпеки не лише на мезо-, а й на макрорівні. Ця ціль досягається через правову взаємодію, спрямовану на зміну умов функціонування галузей, що й чинить позитивний вплив та має позитивний синергетичний ефект.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується зростаючим рівнем глобалізації. Важливу роль виконує не лише позитивне торгівельне сальдо, але й участь галузі в міжнародних економічних процесах як вагомого гравця.

Об'єктивними перешкодами цим процесам для галузей реального сектору економіки є:

– відсутність інститутів і механізмів забезпечення економічної безпеки;

– неефективна модель взаємодії галузей реального сектору зі світовим господарством;

– низька міжнародна конкурентоспроможність української продукції;

– висока залежність реального сектору України від зовнішньоекономічної кон'юнктури, насамперед від кон'юнктури цін на паливно-сировинні ресурси;

– обмеження виробництва реального сектору потребами внутрішнього ринку;

– низький рівень національного доходу порівняно з обумовленими масштабами внутрішнього виробництва.

Пріоритети національних інтересів держави визначають її подальші дії у виявленні та попередженні загроз економічної безпеки будь-якої галузі.

Глобалізація світової економіки впливає і на українських виробників. Відтак зростання конкурентоспроможності українських виробників іншими країнами-виробниками розглядається як небезпека та загроза їхнім національним інтересам. А вихід на світові ринки супроводжується протидією з боку не лише компаній конкурентів, але й захисного державного регулювання, протистояти якому компанії не здатні.

Основою функціонування механізму протидії стратегічним загрозам економічній безпеці є готовність і можливість забезпечити економічну стабільність галузі під впливом макроекономічних загроз та дестабілізуючих чинників.

Важливу роль під час забезпечення макроекономічної стабільності виконують напрями протидії стратегічним загрозам, що полягають у: швидкому формуванні в країні інститутів і механізмів, що відстежуватимуть макрозагрози економічній безпеці у розрізі галузей; доповненні товарообміну іншими формами співпраці – економічною інтеграцією, науково-технічною кооперацією, виробничою інтеграцією на основі нової парадигми відносин; збільшенні національного доходу порівняно з обумовленими масштабами внутрішнього виробництва на основі зростання міжнародного обігу ресурсів і підвищенні його ефективності; збільшенні міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних виробників та посиленні ролі міжнародного обміну як чинника збалансованості економічного зростання.

Висновки. Система забезпечення економічної безпеки галузі за своєю суттю функціонує через скоординовану діяльність державних та недержавних інститутів, які беруть участь у процесі розробки і реалізації рішень щодо її функціонування на основі чинного законодавства, та спрямована на її розвиток, а у разі відхилення в складі та структурі параметрів системи під впливом внутрішніх і зовнішніх

дестабілізуючих чинників і у короткостроковому, і в довгостроковому періодах активує заходи, що дають змогу стабілізувати галузь.

Зважаючи на те, що держава виконує вагому роль у забезпеченні економічної безпеки, через обмежені фінансові ресурси та бюрократизацію державного апарату система забезпечення економічної безпеки галузей реального сектору економіки досі не сформована.

Саме тому важливо зменшувати роль держави у забезпеченні економічної безпеки галузей та проводити передання повноважень щодо вияву та протидії загрозам до добровільних об'єднань виробників.

1. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк. – К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБОУ, 2008. – 48 с.

2. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: монографія / Б. В. Губський. – К.: ДП «Укрархбудінфор», 2001. – 122 с.

3. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 224 с.

4. Пастернак-Таранушенко Г. А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави (з викладенням основ філософії екосестейту) / Г. А. Пастернак-Таранушенко // Вісник НАН України. – 1994. – № 5. – С. 23–28.

5. Сенчагов В. О. Сущности и основа стратегии экономической безопасности России / В. О. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 97–106.

6. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М. І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.

7. Швець Є. В. Формування стратегічного потенціалу підприємства як запорука його економічної безпеки / Є. В. Швець // Шлях України до економічної безпеки: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квітня 2006 р.). – Х., 2006. – 302 с.

8. Горошкова Л. А. Вплив інвестицій на економічну безпеку реального сектора національної економіки / П. І. Коренюк, Л. А. Горошкова, В. П. Волков // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 6 (2). – С. 12–16.

9. Ковальчук С. С. Національні економічні інтереси: монографія / С. С. Ковальчук. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 317 с.

10. Точилін В. О. Формування галузевих ринків України: перехідний період / В. О. Точилін. – К.: Фенікс, 2004. – 332 с.

11. Жихор О. Б. Модель державного регулювання розвитку регіону: стратегічні, тактичні та операційні напрями / О. Б. Жихор, Н. В. Кузьминчук //

Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 21–25.

12. Жукова М. А. Управление индустрией туризма в современных условиях: дис. … докт. екон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / М. А. Жукова. – М.: Государственный университет управления, 2003. – 354 с.

Киржецкий Ю. И., Киржецкая М. С. Государственные рычаги обеспечения экономической безопасности отраслей реального сектора экономики

Исследуется роль государства в процессе обеспечения экономической безопасности отраслей реального сектора экономики. На основании обобщения предлагается использование различных инструментов государственного регулирования в зависимости от уровня иерархии угроз: операционного, тактического и стратегического, что создает предпосылки для усовершенствования управления экономической безопасностью отраслей реального сектора экономики в Украине.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, угрозы, отрасли реального сектора экономики, государственные рычаги, модели государственного регулирования.*

Kirzhetskyy Y. I., Kirzhetska M. S. State lever to ensure economic security areas real sector

The state plays a significant role in increasing the level of economic security, however, the limited financial resources and bureaucracy of the state apparatus make it difficult to create a system of providing economic security to the branches of the real sector. This article is devoted to the research of state instruments in the process of providing economic security to the branches of the real economy. The aim of this study is the separation of the role of the state and leverage applied by the state as a subject in the process of providing economic security to branches of the real sectors of the economy.

Systemizing developments of the Ukrainian scientists concerning identifying threats to economic security of the real sector and own research of the problems allowed to enhance their classification through separation of the feature «hierarchical level of regulation» according to which a threat to economic security can be divided into: operational (aimed at narrowing the resource base for functional components), tactical (which reduce the quality of organizational support for the industry) and strategic (which directly affect the interests of the industry and as a result of the crisis cause irreparable losses and will be seen in the destruction of the branch space), thus allowing further use of the different levers of state regulation to overcome them, and create conditions for improving the management of economic security both at the meso- and the macro levels. The necessity for a comprehensive system of state leverage for economic security to the real economy sectors is grounded with the usage of a set of different tools of the state depending on the hierarchy of threats.

The formation of an integrated institutional system of economic security in the real sector is the main task of the state. The system should include: the creation of a stable inner-branch structure by forming special programs counteracting operational threats to branches of the real sector; the formation of a stable and balanced (between the interests of the state and industry) models of the effective functioning of industries through adjustment and synchronization of plans and programs for the development of the industry with the national measures and priorities; the formation of the strategy for developing priority sectors of Ukraine in order to prevent the impact of strategic threats.

Key words: *economic security, threats, sectors of the real economy, state instruments, model of state regulation.*

Стаття надійшла 24 травня 2017 р.

УДК 336.1:330.837

О. В. Ковпак

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Вивчено суть інститутів та інституційних чинників. Охарактеризовано інституціональні чинники соціально-економічного розвитку країни. Зазначено, що найважливішим інструментом державного регулювання усіх сторін суспільного життя є державний бюджет, формування якого визначається бюджетною політикою. Розкрито інституціональний інструментарій гарантування бюджетної безпеки, зокрема акцентовано на бюджетний кодекс; визначено принципи формування бюджетної політики.

Ключові слова: *бюджетна безпека, державний бюджет, бюджетний кодекс, бюджетна політика, інституціональні чинники, економічна безпека.*

Постановка проблеми. В умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи важливою умовою стійкого розвитку стає збалансованість інтересів, цілей і пріоритетів в усіх сферах життєдіяльності. Забезпечення належного рівня бюджетної складової економічної безпеки держави повинно ґрунтуватися на ефективних механізмах функціонування «економічного порядку» – рамкових умовах господарювання або сукупності інститутів, необхідних для того, щоб економічні суб’єкти усіх рівнів системної ієрархії могли реалізовувати свої рішення щодо забезпечення своїх інтересів.

Стан дослідження. Серед українських і російських дослідників значний внесок у розвиток сучасної теорії бюджетної безпеки як складової національної, економічної та фінансової безпеки зробили:

О. Барановський, О. Білорус, В. Геєць, В. Горбулін, Г. Дарнопих, І. Бінько, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, Г. Іващенко, Л. Кістерський, Г. Козаченко, О. Лісовська, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Є. Олейніков, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, В. Предборський, А. Сухоруков, В. Шлемко та ін.

Незважаючи на широке висвітлення у науковій літературі проблем, пов'язаних із забезпеченням бюджетної безпеки держави, не всі аспекти цієї складної та багатоаспектної проблеми досліджено та належно обґрунтовано, що стосується й інституціонального забезпечення бюджетної безпеки. Саме тому ця проблема і стала **метою** пропонованої статті.

Виклад основних положень. Інститути – це правила взаємодії у суспільстві та господарюючих системах, обмеження та передумови розвитку в політиці, соціальній сфері, економіці. Інститутами, які забезпечують довгострокове економічне зростання, є закони і правила, що формують відповідні мотиви та механізми розвитку [1, с. 112].

За Д. Нортом головною функцією інститутів є «розв'язання проблем кооперації між людьми» [2, с. 25]. Інститути формують зміст і структуру правил і стимулів, які дають змогу економічним агентам розширювати межі їхньої діяльності. Тому стан бюджетної безпеки визначається ступенем узгодженості системи економічних інтересів – формуванням відповідних «правил гри», які сприяють вирішенню економічних суперечностей не лише в бюджетній сфері, а й в інших сферах життєдіяльності.

Отже, інституціональні чинники (див. табл.) взаємодіють, можуть здійснювати позитивний та негативний вплив на розвиток бюджетної сфери, виступати джерелом ефективного бюджетотворення або становити загрозу бюджетній безпеці.

Соціально-економічний розвиток країни безпосередньо залежить від політичного устрою, від політичних рішень індивідів, які мають політичну владу.

Найважливішим інструментом державного регулювання економічних процесів, вирішення соціальних, політичних, виробничих та інших завдань є державний бюджет. На формування державного бюджету впливає багато чинників, проте основним з них є бюджетна політика – ефективний інструмент впливу на соціально-економічний розвиток і держави загалом, і її регіонів, вагомою складовою фінансової та економічної політики. У кризовому періоді особливо гостро постає проблема ефективності бюджетної політики та її впливу на держбюджет.

Таблиця

Інституціональні чинники соціально-економічного розвитку країни

Види чинників	Обставини, що визначають рівень соціально-економічного розвитку
Загально-цивілізаційні	– характер соціально-економічних відносин; – домінуюча ідея або думка у суспільстві; – історичний розвиток суспільства;
Соціальні та психологічні	– відносно стабільні характеристики суспільства, які змінюються еволюційним шляхом; – психологічні риси людей; – особлива роль національної культури, менталітет, види етнічної поведінки;
Політичні	– якість Конституції; – ефективність методів кооперації між державою та бізнесом; – політична культура; – неформальні правила і традиції;
Економічні	– чіткі «правила гри», які визначають ефективні та неефективні види діяльності; – чітко визначені права власності; – функції та соціальні правила торгівлі; – ефективність банківської та фінансової систем; – відповідні методи управління ризиками та страхова система; – загальноприйнята система податків; – децентралізована економічна система; – формальні економічні інститути, які позитивно впливають на довгострокове зростання.

Джерело: [3, с. 8].

Ефективність бюджетної політики є важливим питанням сьогодення, оскільки вона прямо впливає на формування Державного бюджету, а це головний елемент державних фінансів. З огляду на це, ефективність бюджетної політики нині розглядається, по-перше, з погляду виконання державного бюджету, а саме з боку його дефіциту (профіциту), і по-друге – з точки зору впливу на соціально-економічну ситуацію в країні. Тому головною умовою забезпечення бюджетної безпеки є підвищення ефективності існуючого інституціонального механізму впливу держави на розвиток бюджетних відносин, який охоплює низку структурних елементів, інструментів і засобів (див. рис.).

Рис. Інституціональний інструментарій гарантування бюджетної безпеки

Складено за: [4, с. 67–69; 5].

Основою забезпечення ефективної бюджетної політики держави є бюджетний кодекс, який законодавчо унормовує середньострокове бюджетне планування, використання методології програмно-цільового підходу до бюджетного процесу, вдосконалення процедур формування, розгляду та прийняття бюджетів різних рівнів, удосконалення управління державним боргом, впровадження системи внутрішнього фінансового контролю як дієвого інструмента управління державними фінансами.

Бюджетний кодекс визначає склад бюджетного законодавства (ст. 4), до якого входить: Конституція України; Бюджетний кодекс; Закон «Про Державний бюджет України»; інші закони, що регулюють бюджетні відносини; нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та акти органів виконавчої влади, прийняті на підставі і на виконання Бюджетного кодексу, інші закони України та нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України; рішення про місцевий бюджет; рішення місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, прийнятих відповідно до бюджетного кодексу [5].

Закон «Про Державний бюджет України» є особливим нормативно-правовим актом, оскільки Конституція України: розмежовує повноваження Верховної Ради України щодо затвердження Державного бюджету України та її повноваження з прийняття законів (пункти 3 та 4 ст. 85); визначає спеціального суб'єкта законодавчої ініціативи щодо проекту Державного бюджету України, яким є лише Кабінет Міністрів України (частина друга ст. 96 та пункт 6 ст. 116); встановлює особливий порядок подання, Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України проекту Закону «Про Державний бюджет України» (частина друга ст. 96); встановлює окрему процедуру затвердження та виконання Державного бюджету України (пункт 4 ст. 85, частина перша ст. 96 та пункт 6 ст. 116); передбачає щорічне затвердження Державного бюджету України та визначає період його дії: з 1 січня по 31 грудня (частина перша ст. 96); передбачає обов'язкове подання Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України звіту про виконання Державного бюджету України та його оприлюднення (ст. 97) [4].

Отож Закон «Про державний бюджет України» за своєю природою є фінансовим документом, який встановлює розподіл державних фінансових ресурсів і може розглядатися як закон з особливою правовою природою.

Також потрібно зазначити, що відповідно до ст. 143 Конституції України обласні та районні ради затверджують районні й обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їхнього відповідного розподілу між територіальними громадами. Тобто відповідні ради під час затвердження місцевих бюджетів повинні врахувати обсяги міжбюджетних трансфертів та інші положення, необхідні для формування місцевих бюджетів, що були затверджені Верховною Радою України у процесі прийняття Закону «Про Державний бюджет України».

Несвоєчасне прийняття Закону «Про Державний бюджет України» фактично блокує діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування всіх рівнів і призводить до порушення принципів, встановлених: ст. 5 Конституції України. Крім того, відсутність Державного бюджету України призводить до порушення ч. 2 ст. 3 Конституції України, оскільки зазначене унеможливить реалізацію державою прав і свобод людини та їхніх гарантій, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави, внаслідок відсутності фінансування.

Основним законодавчим джерелом бюджетних правовідносин є бюджетний кодекс, у якому систематизовано й унормовано низку найважливіших бюджетних питань, а саме: увідповіднено до Конституції України терміни проходження основних стадій бюджетного процесу, розмежовано функції між органами державної влади й органами місцевого самоврядування; запроваджено паралельне планування бюджетів усіх рівнів для підвищення рівня реальності бюджетних показників, урахування і збалансування інтересів різних регіонів, соціальних груп, усіх учасників бюджетного процесу; закріплено конкретні джерела наповнення дохідної частини місцевих бюджетів, зокрема, до останніх у повному обсязі передано надходження від податку з доходів фізичних осіб. Водночас податок на прибуток підприємств (крім комунальних підприємств), який є ризиковим і нестабільним щодо його сплати, залежним від сезонності виробництва й від рівня економічного розвитку території, віднесено до доходів держбюджету, які враховуються під час розрахунку міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам із держбюджету; розмежовано видатки державного й різних рівнів місцевих бюджетів з огляду на принцип субсидіарності, який полягає в наближенні надання державних послуг до їх безпосереднього споживача.

Принципи формування бюджетної політики, які визначаються Бюджетним кодексом України, пов’язані з нормативно-правовим регулюванням відносин влади, бізнесу та громадян у межах наявних у держави ресурсів та тих ресурсів, які вона може залучити з метою реалізації своїх глобальних перспективних планів. Основним принципом формування бюджетної політики є створення сприятливих фінансових відносин для пріоритетного розвитку галузей виробництва, що забезпечують підвищення життєвого рівня населення.

Загалом до принципів бюджетної політики належать:

– *принцип єдності правової бази, грошової системи, правил регулювання бюджетних відносин, бюджетної класифікації, по-*

рядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

– *принцип збалансованості*, який передбачає, що повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період;

– *принцип самостійності*, тобто Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними щодо їх формування;

– *принцип повноти*, за яким до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

– *принцип ефективності*, який передбачає, що під час складання та виконання бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей із залученням мінімального обсягу бюджетних коштів та отриманням максимального результату у процесі використання визначеного бюджетом обсягу коштів;

– *принципи цільового використання бюджетних коштів, збалансованості, обґрунтованості, субсидіарності та відповідальності* [5].

Для дотримання принципу обґрунтованості державного бюджету важливим є коректне прогнозування обсягів податкових надходжень на основі показників, які розраховуються в межах основних засад грошово-кредитної політики на наступний бюджетний період і надаються Нацбанком України. Важливим для забезпечення бюджетної безпеки є принцип відповідальності всіх учасників бюджетного процесу за свої дії у межах повноважень, визначених чинним законодавством. Згідно з чинним бюджетним законодавством повну відповідальність за складання проекту Державного бюджету України несе міністр фінансів, який визначає основні організаційно-методичні засади бюджетного планування, що використовуються для підготовки бюджетних запитів і розробки пропозицій.

З огляду на часте порушення принципу відповідальності, В. Задорожний пропонує доповнити вказану систему принципом обов’язковості, за яким, з одного боку, всі учасники бюджетного процесу зобов’язані здійснювати розрахунки з підготовки проектів бюджетів у терміни, що визначені законодавством, а з іншого – за виконанням їх бюджетних повноважень має бути встановлено жорсткий фінансовий контроль [6, с. 245].

Істотний вплив на рівень бюджетної безпеки має соціально-економічна та політична ситуація в регіонах України. Незважаючи на те, що в стратегічних та програмних документах щодо регіонального

розвитку задекларовано розширення повноважень і збільшення самостійності місцевих органів влади, зберігається тенденція до концентрації державним бюджетом зібраних у регіонах податків та зборів. Як зазначає О. Власюк, регіональні органи державної влади залишаються повністю залежними від центру у вирішенні питань регіонального розвитку. Водночас місцеві органи влади, оскільки закріплені за ними місцеві податки і збори не мають для їх бюджетів суттєвого значення, і надалі залишаються у подвійній залежності – від регіональних органів влади, на політику яких вони так і не отримали жодних офіційних важелів впливу, та центру, який провадить не прогнозовану бюджетну політику [7, с. 38].

Унаслідок того, що бюджетні показники формуються «зверху–вниз», стає неможливим повне фінансування видаткової частини місцевих бюджетів.

Місцеві органи влади – фактичні одержувачі бюджетних коштів – перебувають у скрутному становищі: знаючи свої повноваження і результати виконання, вони змушені адаптувати потребу в коштах і джерела видатків під показники, що надходять згори, так, свідомо формуючи нереальний бюджет.

Проблемою бюджетного планування є й те, що сьогодні так і не вдалося створити механізм упровадження програмно-цільового методу в управлінні бюджетними ресурсами регіону. Зауважимо, що в Україні запровадження програмно-цільового методу через відсутність достатньої нормативно-правової бази та бюджетної стратегії на середньо- й довгострокову перспективи перебуває на стадії становлення [6, с. 246].

Ефективне бюджетне планування є основою не лише забезпечення бюджетної безпеки на регіональному та загальнодержавному рівнях, але й інструментом забезпечення реалізації регіональних та національних інтересів, зокрема створення умов для виконання конституційних прав і гарантій розвитку суспільства та громадянина.

У Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» зазначено, що «державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти і нормативи є основою для розрахунку видатків на соціальні цілі та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів та соціальних фондів, міжбюджетних відносин, розробки загальнодержавних і місцевих програм економічного і соціального розвитку» [8].

Висновки. Для забезпечення бюджетної безпеки України та реалізації зазначених пріоритетів сталого розвитку як основи досягнення національних інтересів важливим є удосконалення інструментів

бюджетної політики, розробка і запровадження дієвих механізмів формування, перерозподілу та використання бюджетних коштів.

1. Экономическая безопасность хозяйственных систем: учебник / А. В. Колосов, В. И. Кушлин, А. Н. Фоломьев и др.; под общ. ред. А. В. Колосова. – М.: РАГС, 2001. – 445 с.

2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; пер. с англ. А. Н. Нестеренко. – М.: НАЧАЛА, 1997. – 190 с.

3. Piech K. Economic Policy and Growth of Central and East European Countries / K. Piech. – London: University College London, 2003. – 294 p.

4. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

5. Бюджетний кодекс України // Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

6. Задорожний В. П. Шляхи розвитку бюджетної політики держави / В. П. Задорожний // Економіка будівництва і міського господарства. – 2012. – № 3. – Т. 8. – С. 243–253.

7. Власюк О. С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання / О. С. Власюк. – К.: Академія фінансового управління, 2011. – 474 с.

8. Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua.

Ковпак О. В. Институциональное обеспечение бюджетной безопасности Украины

Рассмотрено понятие институтов и институциональных факторов. Охарактеризованы институциональные факторы социально-экономического развития страны. Констатируется, что главным инструментом государственного регулирования всех сторон общественной жизни является государственный бюджет, формирование которого определяется бюджетной политикой. Раскрывается институциональный инструментарий обеспечения бюджетной безопасности, в частности акцентируется внимание на бюджетном кодексе, уясняются принципы формирования бюджетной политики.

Ключевые слова: *бюджетная безопасность, государственный бюджет, бюджетный кодекс, бюджетная политика, институциональные факторы, экономическая безопасность.*

Kovpak O. V. Institutional provision of budgetary safety in Ukraine

There has been studied in the article the concept of the institutes and institutional factors; there have been characterized institutional factors of social-economic development of the country; there has been stated that a budget is the most important tool for the state regulation of the economic processes, solution of social, political, industrial, and other problems, the formation of which is stipulated by the

budgetary policy. There has been also characterized in the article the institutional instrument of the budgetary safety assurance, in particular, there has been paid special attention to the budgetary code, which according to its nature is a financial document that establishes the distribution of the national financial resources and may be considered as a law of a special legal nature; there has been characterized the principle of the budgetary policy construction (creation of favourable financial relationships for the priority oriented development of the production industries that provide the increase and rise in the standard of living of the population; unanimity of the legal framework, monetary system, budgetary relations regulatory rules, budget classification, budgets performance procedure and maintenance of accounting records and reports; accounting equation; independence principle; cost-benefit principle; principle of budget funds use for a specified purpose, sustainability, substantiation, subsidiarity and reliability. There was offered to incorporate the obligation principle). There were singled out the problems of budget planning and stated that in Ukraine the introduction of the performance budgeting is at the stage of the establishment because of the absence of sufficient regulatory basis and budget strategy for the middle-term and long-term perspective. There has been mentioned in the paper that the efficient budget planning is the basis not only for the provision of the budgetary safety on the regional and national level but also a tool for the provision of regional and national interests' realization, in particular, creation of the conditions for the implementation of the constitutional rights and warranties for the society and community development.

Key words: *budget security, state budget, budget code, budget policy, institutional factors, economic security.*

Стаття надійшла 12 травня 2017 р.

УДК 330.3:658

П. Т. Колісніченко

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА (МСП) У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проаналізовано стан вітчизняного сектора малого і середнього підприємництва та розглянуто основні тенденції його розвитку в сучасних умовах. Вказано на специфіку формування та забезпечення необхідного рівня економічної безпеки через відмінність у створенні та виконанні своїх обов'язків суб'єктами безпеки. Наголошено на необхідності залучення зовнішніх ресурсів, оскільки власних ресурсів у МСП недостатньо. Узагальнено доробок вітчизняних та зарубіжних науковців та виділено сукупність зовнішніх і внутрішніх загроз, які притаманні лише для малого та середнього підприємництва.

Ключові слова: *мале і середнє підприємництво (МСП), Акт з питань малого бізнесу для Європи (АМБ), критерії оцінювання МСП, економічна безпека, механізм економічної безпеки МСП, алгоритм, методи захисту від загроз.*

Постановка проблеми. Вітчизняна економіка характеризується радикальними змінами в усіх сферах діяльності, малий та середній бізнес не є винятком. Тому питання забезпечення ефективного функціонування малих та середніх підприємств в умовах посилення європейської інтеграції є дуже важливим. Адже в умовах глобальної конкуренції та невизначеності економічної ситуації, розвитку кризових явищ та банкрутства посилюється увага суб'єктів господарської діяльності до стану і забезпечення власної безпеки. Менеджмент МСП змушений моніторити ситуацію та прогнозувати можливі ризики і загрози економічній безпеці підприємств, розробляти механізм їх локалізації.

Стан дослідження. Питання забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності розглядали низка вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема В. Алькем [1; 2], І. Бланк [3], Т. Васильців [4; 5; 6], З. Варналій [7; 5], М. Єрмошенко [8], З. Живко [9; 10], Г. Козаченко [2; 11], О. Ляшенко [11], І. Мігус [12], В. Пономарьов [11] та інші. Зазвичай дослідження вчених ґрунтуються на вивченні економічної безпеки великих промислових підприємств, а от питання економічної безпеки МСП опрацьовані недостатньо. Зокрема не виокремлено характерні для МСП чинники, які впливають на стан безпеки підприємств, їх ефективність розвитку, немає єдиного підходу до розроблення самого механізму забезпечення економічної безпеки МСП.

Мета статті – визначити комплекс загроз економічній безпеці малих та середніх підприємств, розробити механізм їх локалізації та усунення.

Виклад основних положень. В країнах Європи та й загалом у країнах з розвиненою економікою питанням методології економічних засад розвитку та формуванню сприятливого внутрішнього та зовнішнього середовища МСП приділяється значна увага. Саме ці умови сприяють забезпеченню економічної безпеки малого та середнього бізнесу. Сьогодні кожне підприємство розглядається як відкрита система, що функціонує в умовах невизначеності та нестабільності, постійної нестачі ресурсів і недостатності, а часом і повної відсутності, державної підтримки. Тому МСП повинно за власні кошти та власними силами забезпечувати безпеку своєї діяльності, вчасно реагувати на появу загроз, оперативно вирішувати їх усунення, забезпечувати захист за усіма напрямами діяльності підприємства.

Ми розглядаємо економічну безпеку МСП як стан підприємства та його здатність протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, ефективно розвиватися та отримувати позитивні фінансові результати.

Інструментарієм забезпечення економічної безпеки МСП вважаємо механізм економічної безпеки, що містить комплекс принципів, методів і засобів, які використовуються менеджментом цих підприємств для виконання цілей і завдань забезпечення діяльності МСП. Враховуючи, що Україна спрямована на євроінтеграцію, розглянемо особливості розвитку малих та середніх підприємств в Україні та в Європі, проведемо аналіз їхньої діяльності та визначимо основні принципи розвитку МСП, їхні характерні особливості та можливі загрози економічній безпеці.

Уряд України в черговий раз порушив питання розвитку малого і середнього бізнесу в Україні та підтримав стратегію такого розвитку до 2020 р. [13]. Зокрема в проекті документу зазначено, що «повноцінне використання можливостей МСП є не тільки економічним, але і соціальним завданням державної політики. Його вирішення сприятиме збільшенню частки інноваційної продукції та створенню нових робочих місць». В основу Стратегії покладено принципи Акта з питань малого бізнесу для Європи (АМБ), а цілями розвитку визначено: по-перше, створення найкращих умов для ведення бізнесу; по-друге, побудову інституційної спроможності держави ефективно формувати та реалізовувати політику розвитку підприємництва; по-третє, розвиток сектора МСП. Своєю чергою, План відновлення України на 2015–2017 рр. визначив «малі та середні підприємства, як найбільш динамічний і мобільний сектор економіки, які мають відігравати ключову роль у забезпеченні стійкого економічного зростання і підвищенні рівня життя в країні» [14].

Сьогодні малий і середній бізнес виконує значну роль в економіці практично усіх країн світу. Так, згідно з прийнятим Комісією Європейського Союзу Ком'юніке [15] головним викликом для Євросоюзу є перехід до економіки, заснованої на знаннях, а успіх у цьому може забезпечити конкурентоспроможна та динамічна економіка з більшою продуктивністю та вищим рівнем соціальної згуртованості. «Наша продуктивність базується на зростанні та інноваційному потенціалі малих і середніх підприємств (Small and Medium-sized Enterprises – SMEs), що є визначальним для майбутнього процвітання ЄС». Схожою за змістом є думка ЛЮ Сяомей: «В динамічне зростання китайської економіки малий і середній бізнес вніс значний вклад, він бурхливо розвивався разом з економічним зростанням країни. За останні 20 років сектор малого і середнього бізнесу став невід'ємною частиною китайської економіки. З допомогою малого і середнього бізнесу Китай перетворився з відсталої аграрної країни на одного з найкрупніших промислових виробників у світі» [16].

Важливим наслідком розвитку малого та середнього бізнесу є зростання так званого середнього класу, який є політично активним, а також стимулює споживання. Водночас споживання середнього класу меншою мірою сповільнюється під час кризових явищ. Це стало однією з причин значно легшого перенесення кризи 2008 р. у Польщі. Значущість малого і середнього бізнесу для суспільства полягає у забезпеченні меншої залежності певних міст чи регіонів від одного роботодавця, зниженні регіональної нерівності, запобіганні великій концентрації робочої сили [17].

Особливого значення набуває МСП в економіці XXI ст. Уведений в США в 90-х роках минулого століття термін VUCA (volatile, uncertain, complex, ambiguous) – нестабільність, невизначеність, складність, неоднозначність – означає сукупність характеристик сучасного світового розвитку. Саме «у глобальному мінливому ландшафті, який характеризується безперервними структурними змінами і посиленням конкурентного тиску, місце SMEs для нашого суспільства набуло особливого значення як постачальника можливостей для працевлаштування і ключового гравця на благо місцевих і регіональних громад. Інноваційні SMEs зроблять Європу більш стійкою проти невизначеності сучасного глобалізованого світу» [15]. І саме через систему економічної безпеки можна сформувати адекватний захист та своєчасне реагування на зміни, що виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі МСП.

Аналізуючи вітчизняний та світовий досвід у секторі МСП, необхідно зазначити про відповідність за технічними параметрами.

Критерії віднесення до малого і середнього підприємництва є приблизно однаковими для більшості країн світу і охоплюють: середню кількість працівників; дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та/або баланс суб’єкта господарювання. В Україні основними документами, які визначають такий поділ суб’єктів господарювання, є Господарський кодекс [18] та Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» (в частині проекту змін) [19]. Для країн Євросоюзу в основу поділу покладено EU recommendation 2003/361.

Основні структурні показники вітчизняного сектору МСП за 2010–2016 рр. свідчать про відповідність європейським та світовим критеріям, а саме: частка малих і середніх підприємств від усіх підприємств країни (близько 99%); загальний обсяг продажів в структурі реалізації (більше 50%); обсяг створеної доданої вартості (не менше 2/3 загального обсягу) та чисельність зайнятого населення (понад 65%). Зокрема розподіл суб’єктів господарювання, у т. ч. МСП, за кількістю,

чисельністю зайнятих працівників, доданою вартістю та обсягами реалізованої продукції наведено на рисунку 1.

Рис. 1. Структурні показники вітчизняних суб'єктів господарювання, в т.ч. МСП

* За матеріалами [20; 21].

Частка вітчизняного МСП становить в середньому 99,8%, підприємств великого бізнесу – у межах 0,1–0,2%, що відповідає європейському та світовому досвіду господарювання. Чільне місце в структурі займають підприємства малого бізнесу (94,3–95,5%), у т. ч. мікропідприємства (78,5–82,8%).

За увесь досліджуваний період основними надавачем робочих місць був середній бізнес. У структурі зайнятості станом на 2016 р. найвищою була частка середнього бізнесу (45,3%), а на малих підприємствах працювало 26,8%, у т. ч. – 10,8% на мікропідприємствах. Сьогодні у великому бізнесі залучено 1583,6 тис. ос., або 27,9% усіх працюючих. Загалом у МСП України продовж 2010–2016 рр. було залучено в середньому 70% працюючих.

Частка МСП у структурі обсягів реалізованої продукції коливалась у межах 50,8–55,5%, що відповідає стандартам Євросоюзу.

Додана вартість за витратами виробництва, створена у секторі вітчизняного МСП, у 2014–2015 рр. склала, відповідно, 55,8% та 56,9%. Наведена структура доданої вартості у середньому відповідає аналогічному показнику МСП у країнах Євросоюзу та світу (див. рис. 2). Вибір країн зумовлено групуванням за такими ознаками: зі

стійкою економікою (Франція, Великобританія); колишнього «соцтабору» (Чехія, Румунія); ті, економіка яких сильно постраждала внаслідок кризи (Кіпр, Португалія); Азія (Туреччина) [21; 22].

Рис. 2. Лінійна діаграма доданої вартості, створеної сектором МСП, в економіках окремих країн світу, % [20; 21]

Однак суттєвого занепокоєння викликає дотримання таких головних принципів АМБ, як інтернаціоналізація МСП (10) та стандарти і технічні регламенти (7). Ці принципи покликані стати підґрунтям для інтегрування вітчизняних МСП у міжнародний простір. За даними ОЕСР приблизно 25% суб'єктів малого бізнесу отримують від 10% до 40% доходів від міжнародних операцій; експорт МСП становить 25–35% світового експорту товарів (робіт, послуг); експортна орієнтація суб'єктів малого підприємництва зростає у 2–2,2 рази швидше, ніж у великих компаніях. Схожою є характеристика експортоорієнтованих МСП Китаю: «Саме малі і середні підприємства 2008 року забезпечували 62,3% експортної продукції КНР» [23, с. 210]. Так, за період від 2001 до 2006 року: частка суб'єктів МСП у загальній кількості підприємств збільшилась на 7,6% (від 91,38 до 98,98%); обсяги виробництва зросли на 19,33% (від 49,37 до 68,70%); забезпечення населення робочими місцями за рахунок МСП зросло на 17,25% (від 57,28 до 74,53%), а експортний потенціал зріс на 12,86% (від 56,34 до 69,20%).

Своєю чергою, за даними Держкомстату України серед промислових МСП експортом займається 20,6% підприємств; частка експортерів серед підприємств, що займаються іншими видами економічної

діяльності, не перевищує 5%; серед торговельних МСП кількість імпортерів у 3,4 рази перевищує кількість експортерів (11,2%); серед будівельних і сільськогосподарських МСП, а також підприємств сфери послуг, зовнішньоекономічною діяльністю займаються одиниці. Ґрунтовне дослідження експортної діяльності вітчизняних МСП проводиться у межах Програми «Лідерство в економічному врядуванні» (USAID ЛЕВ) [24], згідно з яким частка МСП в загальному обсязі експорту становить у середньому 14,5%.

Наприклад, частка промисловості становить 66,4% всього експорту товарів та послуг, але ця галузь характеризується невеликою присутністю в ній МСП. Водночас галузі, представлені здебільшого малими та середніми підприємствами, мають низьку питому вагу в експорті.

Попри те МСП покликані стати драйвером сучасного економічного розвитку через низку переваг: близькість до клієнта та гнучке реагування на запити споживачів; здатність постійно змінюватись і адаптуватись, перманентна боротьба за виживання, постійний пошук нових можливостей зменшення витрат; низький рівень або й відсутність бюрократії; використання «малих товарних ніш»; інноваційний потенціал (зокрема, керівники/власники – інноватори); об’єднання зусиль у формі альянсів, мереж, кластерів з метою входження на ринок та його утримання.

Відбувається перехід від масового виробництва до задоволення різноманітних та персоналізованих потреб споживача з одночасним формування бізнес-моделі стійкості на принципах сталого розвитку (sustainable development).

Серед низки тенденцій, які формують середовище функціонування МСП, доцільно зосередитись на горизонтальній економіці, економіці спільного користування та економіці стійкості, оскільки головним принципом АМБ (Small Business Act), який застосовує Європейський Союз та увесь цивілізований світ, є «Think first small», тобто стартапи малого бізнесу.

Передумовами формування тенденції є: доступ до Internet, що характеризується щорічним збільшенням користувачів (із 34% населення світу у 2012 р. до прогнозованих 50% у 2030 р.); здешевлення вартості комп’ютерів, а значить і задоволення попиту для споживачів з низькими доходами (Британський фонд Raspberry Pi Foundation, який відомий виробництвом одноплатних комп’ютерів вартістю від 25$, випустив нову модель Raspberry Pi Zero, яка коштує всього 5$); зміна технології отримання доходів, оскільки впевненість у постійній роботі знижується.

Окрім того, близько 40% представників покоління «міленіум» хочуть працювати самі на себе; обсяги ринку – фінансування стартапів через платформи колективного збору коштів (Kickstarter, Indiegogo, KissKissBankBank) за даними Forbes сьогодні становить 4 млрд дол. США і може зрости до 1 трильйона дол. США у 2030 р. [24; 25].

Розуміння такої тенденції на державному рівні дає змогу сформувати механізми підтримка колективного фінансування підприємницької діяльності. Так, у квітні 2012 р. президент США підписав новий закон під назвою JOBS Act (Jumpstart Our Business Startups Act) [27], який дозволяє стартап-компаніям збирати до 1$ млн методом краудфандингу, без подання паперів та реєстрації на продаж акцій, як це застосовувалось раніше. Він відзначив роль колективного фінансування на зразок платформ Indiegogo у сфері зміцнення підприємницької екосистеми і появи нової хвилі інновацій у США. Своєю чергою, сенат Франції схвалив закон про сприяння колективному фінансуванню малих та середніх виробників і стартапів.

За схожих передумов, але для досягнення інших цілей формується економіка спільного користування (Sharing economy). Ідея спільного користування благами та комерційним потенціалом формується за такими принципами: витрачати менше; споживати свідомо; ділитися речами та послугами одне з одним.

Сьогодні, з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та ростом «шерінгових» платформ, майже 25% американців, близько 30% англійців та 48% французів є активними учасниками спільної економіки [26].

Не менш важливим напрямом розвитку є формування економіки стійкості. Стійкість бізнесу розглядається як конкурентна перевага і ґрунтується на принципах сталого розвитку, кругової (повторне використання та перероблення матеріалів) економіки та економіки спільної участі (продукти та послуги є загальними і не перебувають у власності). Основним аргументом є стійкість проти рентабельності, коли компанії зобов’язані змінюватись задля власного виживання. Наприклад, за даними S&P 500 Index середня тривалість життя компанії становила: 75 років у 1937р.; 15 років у 2011р.; прогнозовані 5 років – у 2025 р. [27; 28].

Проведене дослідження місця сектору МСП у національній економіці та особливостей його розвитку з урахуванням сучасних тенденцій аргументує необхідність побудови та реалізації механізму забезпечення економічної безпеки малих та середніх підприємств (ЕБ МСП) (див. рис. 3).

Рис. 3. Основні етапи побудови та реалізації механізму економічної безпеки МСП

* Власна розробка автора за матеріалами [2; 9; 29; 30].

Поданий на рисунку 4 механізм убезпечення малих та середніх підприємств складається із низки взаємозв'язаних етапів, які послідовно реалізуються на основі загальноприйнятих принципів (за Актом з питань малого бізнесу для Європи (АМБ)). Реалізація цього механізму базується:

– на дотриманні балансу інтересів всіх учасників ринкових відносин, державних органів влади, правоохоронних та недержавних охоронних структур, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані із забезпеченням економічної безпеки МСП;

– на визначенні найбільш важливих і першочергових цілей убезпечення МСП;

– на окресленні стратегічних можливостей забезпечення ЕБ МСП;

– на комплексному підході до забезпечення ЕБ МСП;

– на виборі ефективного інструментарію реалізації механізму економічної безпеки МСП.

Запропонований механізм ЕБ МСП має невід'ємні елементи, які впливають на ефективність убезпечення МСП, а саме: інформаційне, нормативно-правове, організаційно-економічне забезпечення; функціональні складові безпеки та управління нею; методи, засоби та заходи

забезпечення безпеки; форми матеріальних та фінансових ресурсів; потенціал МСП; види відносин тощо.

У процесі формування та реалізації механізму ЕБ МСП постійно виникають проблемні ситуації, суб'єктивні та об'єктивні причини невиконання поставлених завдань, виробничих та організаційних збоїв, які супроводжуються втратами фінансових і матеріальних ресурсів. У своєму дослідженні ми розглядаємо за ієрархією безпечності ризик, потім загрози і нарешті небезпеку як найбільшу проблему убезпечення МСП.

Якщо ризики постійно виникають у процесі діяльності МСП і вони є нормою бізнес-процесів, то загрози через вплив чинників внутрішнього чи зовнішнього середовища призводять до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, персоналу та інтелектуальної власності та врешті-решт можуть перерости в небезпеку, тобто призвести до втрати бізнесу.

Аналіз наукових доробків [2; 3; 4; 9; 23; 29; 30] показав, що в Україні є низка загроз МСП, які не збігаються зі загрозами діяльності малих та середніх підприємств в Європі: 1) існує практика прямого втручання держави в діяльність МСП; 2) регуляторна політика органів державного управління не відповідає принципам прозорості, громадської активності, підзвітності, достатності інституційної бази для публічного діалогу; 3) нормативно-правове регулювання діяльності МСП є недосконалим; 4) надмірне податкове навантаження; 5) відсутність захищеності бізнесу та кримінальне рейдерство тощо, тому алгоритм убезпечення МСП не може бути цілком запозиченим в країн з розвиненою економікою.

Тобто, порівняння з іншими країнами системи убезпечення МСП для потреб економічної безпеки не буде наочним, хіба що порівняння тенденцій розвитку різних форм бізнесу, адже в Україні інший спектр загроз, і таке порівняння, а відповідно і розроблення алгоритму убезпечення підприємств, має бути індивідуальним.

Для формування системи економічної безпеки підприємства та виокремлення загроз, характерних для МСП (СЕБ МСП), пропонуємо здійснити класифікацію загроз, розробити алгоритм протидії загрозам і убезпечення МСП (див. рис. 4).

Як бачимо з рисунку 4, пропонується модель СЕБ МСП, яка повинна ґрунтуватися на чітко сформованій стратегії та тактиці убезпечення МСП, які в комплексі, опираючись відповідно на довгострокові, середньострокові та оперативні цілі, методи і способи захисту підприємства від наявних чи можливих загроз, мають забезпечувати економічну безпеку діяльності підприємства.

Рис. 4. Алгоритм протидії загрозам і убезпечення СЕБ МСП

* Власна розробка автора за матеріалами [2; 9; 29; 30].

Основні методи захисту від загроз підприємств малого та середнього бізнесу, групуючи їх за ознаками, подано на рисунку 5.

Цей перелік методів захисту МСП не є вичерпним, він може доповнюватися згідно з умовами внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому функціонує МСП з врахуванням його специфіки діяльності. Тому запропонований алгоритм убезпечення МСП може бути адаптований для малого та середнього бізнесу будь-яких сфер діяльності.

Рис. 5. Основні методи захисту від загроз підприємств малого та середнього бізнесу

* Сформовано автором за матеріалами [2; 9; 29; 30].

Для розроблення алгоритму убезпечення СЕБ МСП пропонуємо акцентувати на визначенні загроз, які для ретельнішого дослідження слід класифікувати за певними ознаками (існують різні класифікації загроз, тому не будемо їх деталізувати): за сферами виникнення; періодичністю; ступенем впливу на загрози; часовими межами; формою; розміщенням відповідно до МСП; активністю; об’єктивністю; причинами виникнення; обсягом впливу; структурою СЕБ МСП; правовою формою; товарним асортиментом тощо. Враховуючи, що МСП працюють у середовищі відсутності державних замовлень на їхню продукцію, тотального контролю з боку податкових та інших контролюючих органів, обмеженого доступу до фінансових ресурсів, зокрема інвестиційних, кредитних тощо, то гарантування СЕБ МСП має ставитись як важливе і найперше завдання державної політики. Погоджуємося з автором, що «сектор МСП представлений великою кількістю дрібних підприємств, які внаслідок своєї масовості значною мірою визначають соціально-економічний розвиток країни, сприяючи удосконаленню ринкових механізмів та конкуренції, наповненню ринку това-

рами потрібної якості, збільшенню зайнятості населення, формуванню середнього класу, інтенсифікації інноваційної діяльності» [6].

Висновки. Незважаючи на відповідність вітчизняного МСП європейським та світовим стандартам за головними критеріями, можна сформулювати такі особливості функціонування: в Україні інституційне підприємницьке середовище є недостатнім для становлення і розвитку МСП; не забезпечено належну участь МСП у розробці та корегуванні рішень щодо підприємницької діяльності; існує завуальований моніторинг дозвільної системи, що створює перешкоди МСП під час видачі дозволів; не сформовано системи доступу МСП до фінансово-кредитних ресурсів; немає корегування податкового навантаження; відсутні державні замовлення на продукцію МСП; існує недобросовісна конкуренція і рейдерство; корумпована судова система – і це лише частина зовнішніх загроз СЕБ МСП. Однак МСП самостійно проводять економічну політику своєї діяльності, обирають постачальників, партнерів та ринки збуту продукції, а це призводить до низки перешкод та виникнення загроз. Тому об'єктивно назріло проведене реформування державної політики, чітко сформована позиція держави щодо малого та середнього підприємництва, створені сприятливі податкові, інвестиційні, цінові платформи діяльності, які б стимулювали МСП до ефективного розвитку. Безпосередньо ефективна система ЕБ МСП буде сформована шляхом реалізації належного механізму СЕБ МСП та адаптації запропонованого алгоритму убезпечення системи економічної безпеки підприємства.

1. Алькема В. Г. Система економічної безпеки логістичних утворень: монографія / В. Г. Алькема. – К.: Дорадо-Друк, 2011. – 470 с.

2. Козаченко Г. В. Механізм управління у системі економічної безпеки підприємства: призначення, зміст та структура / Г. В. Козаченко, О. В. Ілляшенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3 (3). – С. 25–28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Vchnu_ekon_2014_3(3)__6.

3. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К.: Эльга; Ника-центр, 2004. – 784 с.

4. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.

5. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні / З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, Д. С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 49–54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_2_9

6. Васильців Т. Г. Напрями зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні / Т. Г. Васильців, О. Ю. Соколова // Науковий вісник НЛТУ

України: зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.3. – С. 202–206.

7. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. – К.: Знання, 2003. – 303 с.

8. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.

9. Живко З. Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства: монографія / З. Б. Живко. – Львів: Вид-во Ліга-Прес, 2013. – 474 с.

10. Живко З. Б. Системний підхід як напрям методології наукового пізнання і соціальної практики економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко, А. І. Вольних, В. М. Мельникович // Менеджмент безпеки держави, регіону, підприємства: проблеми і виклики сьогодення: монографія; В. Г. Алькема, І. Г. Бабець, З. Б. Живко, Г. В. Козаченко, М. І. Копитко та ін.; за заг. ред. З. Б. Живко, І. Г. Бабець. – Львів: Ліга-Прес, 2015. – С. 179–201. (346 с.).

11. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

12. Мігус І. П. Розробка механізму забезпечення економічної безпеки службами безпеки охоронних підприємств / І. П. Мігус, М. В. Міненко // Бізнес Інформ. – 2015. – Вип. 6. – С. 54–59.

13. Про затвердження Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Проект постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua.

14. План відновлення України. Стратегічний документ 2015–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reforms.in.ua/Content/download/Strategic_doc_final%202015-2017.pdf.

15. Communication from the Commission to the council, the European parliament, the European Economic and social Committee and the Committee of the Regions “Think Small First” A “Small Business Act” for Europe, Brussels, 25.6.2008 COM(2008) 394 final [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0394&from=E*N*.

16. ЛЮ Сяомэй. Динамика развития малого и среднего бизнеса в Китае / ЛЮ Сяомэй // БГЭУ Белорусский государственный экономический университет. Библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bsey.bu–2012 г.

17. Матеріали сайту FactCheck [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.factcheck.com.ua/ua/stepan-kubiv-zbrehav-pro-chastku-malogo-i-serednogo-biznesu-v-ekonomikah-ukrayini-ta-rozvinutih-krayini.

18. Господарський кодекс України від 16.01.2003 за № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15.

19. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14.

20. Статистичні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua.

21. Малый и средний бизнес в 2012 году: международный опыт регулирования и финансирования. Аналитический центр. МСП Банк [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.mspbank.ru/userfiles/files/ researches/MSB_int-new.pdf.

22. Країни східного партнерства, 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/globalrelations/Ukraine-chapter.pdf.

23. Матусова О. М. Проблеми розвитку малого і середнього бізнесу Китаю / О. М. Матусова // Європейські перспективи (European perspective) наук. журн.; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана, Харків. нац. ун-т внутрішніх справ, Захід.-регіонал. асоц. клубів ЮНЕСКО, Київ. міжнар. ун-т, Дип. акад. України, Ін-т стратегічних досліджень, Ін-т міжнар. відносин ЛНУ ім. І. Франка. – К., 2012. – № 4. – Ч. 2. – С. 209–215.

24. Політика сприяння експорту МСП в Україні (в рамках Програми «Лідерство в економічному врядуванні» (USAID ЛЕВ). – К., 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_papers/IER/2016/LEV/Krinitsyn_SME Export_Promotion.pdf.

25. Матусова О. М. Проблеми розвитку експортоорієнтованого малого бізнесу України / О. М. Матусова // Сучасні питання економіки і права: збірник наукових праць. – К., 2013. – Вип. 2 (Серія економічні науки). – С. 69–74.

26. Раджу Н. Економні інновації: Як створити більше з меншими ресурсами / Н. Раджу, Д. Прабху. – К.: K.FUND, 2015. – 208 с.

27. JOBS Act (Jumpstart Our Business Startups (JOBS) Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-112hr3606enr/pdf/BILLS-112hr3606enr.pdf

28. Cortese A. Locavesting: The Revolutionin Local Investing and How to Pi`ofitfrom It, John Wiley, 2011.

29. Кристиняк М. Б. Визначення загроз для економічної безпеки малого підприємства та формування алгоритму протидії їй / М. Б. Кристиняк // Наукові записки. – 2016. – № 2 (53). – С. 270–276.

30. Колісніченко П. Т. Організаційно-економічний механізм як інструмент економічної безпеки підприємств малого та середнього бізнесу / П. Т. Колісніченко // Інфрастуктура ринку. – 2017. – № 5. – С. 95–97.

31. Чернобай Л. І. Глобальні тенденції розвитку підприємств малого та середнього бізнесу (МСБ): зарубіжний досвід та вітчизняні реалії / Л. І. Чернобай // Управління інноваційним процесом в Україні: економічні, соціальні та політичні трансформації: тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–21 травня 2016 р.). – Львів: Вид-во Львівської політехніки. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – С. 49–51.

32. Кузьмін О. Є. Peculiarities of Higher Educational Establishments Funding Accounting: National and Foreign Experience / О. Є. Кузьмін, М. Я. Яструбський // Економіка, підприємництво, менеджмент: науковий журнал. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016. – № 2 (6). – С. 1–6.

Колисниченко П. Т. Экономическая безопасность малого и среднего предпринимательства (МСП) в современных условиях

Анализируется состояние отечественного сектора малого и среднего предпринимательства и рассматриваются основные тенденции его развития

в современных условиях. Подчеркнута специфика формирования и обеспечения необходимого уровня экономической безопасности посредством отличия в формировании и исполнении своих обязательств субъектами безопасности. Акцентировано внимание на необходимости привлечения внешних ресурсов, исходя из недостаточности собственных ресурсов МСП. Проведено обобщение трудов отечественных и зарубежных ученых и выделена совокупность внешних и внутренних угроз, присущих только малому и среднему предпринимательству.

Ключевые слова: *малое и среднее предпринимательство (МСП), Акт по вопросам малого бизнеса для Европы (АМБ), критерии оценивания МСП, экономическая безопасность, механизм экономической безопасности МСП, алгоритм, методы защиты от угроз.*

Kolisnichenko P. T. Economic security of small and medium enterprises (SME) under modern conditions

The article deals with analysis of the state of domestic sector of small and medium enterprises (SMEs). The main tendencies of SMEs development in the modern conditions are considered. The place of SMEs in the national economy is identified and the key performance indicators are analyzed by authors. The author discovered the compliance of technical parameters of the domestic SMEs to the European and world standards, among which are: the share of SMEs in the structure of economic entities (about 99%), the number of employed workers in the sector (more than 65%), the amount of added value that was created (at least 2/3 of the total volume), total volume of sales in the sales structure (more than 50%).

The works of domestic and foreign scientists are overviewed and the totality of external and internal threats, which are inherent only for SMEs are highlighted. The author indicated on the specifics of the formation and provision of the necessary level of economic security due to the difference in the creation and performance of their duties by the subjects of security. The features of domestic threats for SMEs that are not comparable to the threats for SMEs in Europe are identified, among them are: 1) practice of state direct interference in the activities of SMEs; 2) the regulatory policy of public administration bodies does not comply with the principles of transparency, of public activity, of accountability, of institutional framework sufficiency for public dialogue; 3) the legal regulation of the activities of SMEs is imperfect; 4) excessive tax burden; 5) criminal raids and lack of business security etc.

The author emphasize on necessity of attracting external resources due to the lack of own resources in SMEs. The main stages of construction and implementation of the economic security mechanism of SMEs are developed. As the results of study of scientific sources the author developed an algorithm for countering threats and for securing the economic security of SMEs. The methods of protection against threats of small and medium enterprise are grouped. The author determined that guaranteeing the system of economic security for SMEs should be considered as an important and primary task of state policy.

Key words: *small and medium entrepreneurship (SME), Small Business Act for Europe (SBA), SME evaluation criteria, economic security, SME economic security mechanism, algorithm, methods of protection against threats.*

Стаття надійшла 18 травня 2017 р.

УДК 339.13.024:351.862.4

С. М. Лихолат,
Р. Л. Лупак

СТРУКТУРНІ АСПЕКТИ ЗБАЛАНСУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ідентифіковано ринкові характеристики зміцнення економічної безпеки держави, врахувавши аспекти структурованості та збалансованості. Узагальнено наукові припущення щодо комплексності процесів зміцнення економічної безпеки держави та розвитку внутрішнього ринку. Обґрунтовано пріоритетність процесів формування імпортозалежності та реалізації державної політики імпортозаміщення в контексті зміцнення економічної безпеки України. Виявлено взаємозв'язки та взаємовпливи між просторовими характеристиками економічної безпеки держави та сегментами і пріоритетними сферами регулювання внутрішнього ринку.

Ключові слова: *економічна безпека держави, внутрішній ринок, імпортозалежність, імпортозаміщення, державна політика.*

Постановка проблеми. Досягнення економічної безпеки свідчить про сформованість у державі середовища, за якого усі економічні агенти здатні забезпечити в середовищі внутрішнього ринку на прийнятному рівні власні потреби, а її розвиток відбувається стабільно і збалансовано. Втім, це не остаточний перелік характеристик держави, котра прагне урівноважено гарантувати розвиток внутрішнього ринку та бути незалежною і, відповідно, безпечно функціонувати у світовій економіці.

Очевидно, що передумовою зміцнення економічної безпеки України є висока ефективність та збалансованість внутрішньоринкових процесів, а саме: дерегуляція комерційної господарської діяльності, зростання конкуренції, державна підтримка базових та пріоритетних секторів економіки, підвищення фінансово-економічних результатів суб'єктів мікроекономіки, покращення соціальної підтримки населення та ін. Водночас економічна безпека держави повинна забезпечуватись насамперед у міру розвитку самої економіки, але не суто ринковими механізмами саморегуляції. Для досягнення прийнятного рівня економічна безпека держави повинна формуватися і підтримуватися системою механізмів і саморегулювання, і регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку.

Про системність та комплексність економічної безпеки держави свідчать просторові характеристики, до яких відносимо розбалансований розвиток територій та активне відтворення їх природньо-ресурсного потенціалу, просторово-територіальні пропорції соціально-економічного розвитку, структуру секторальних сфер життєздатності суспільства, концентрацію потенціалу підприємницької активності. Вважаємо, що їхнє утвердження в економіці держави залежить від значної кількості чинників, але враховуючи сучасні трансформації ринкового середовища, раціонально розглядати взаємозв'язки і взаємовпливи з політикою імпортозаміщення, в якій вони будуть поєднані з пріоритетними сферами державного регулювання.

У ринкових умовах незабезпечення виробничих взаємозв'язків між територіями в Україні не лише призводить до виникнення загроз для її економічної безпеки, а й не дає змоги у перспективі розвивати економіку, забезпечувати її конкурентоспроможність у світовому масштабі, високу інвестиційну привабливість та технологічність. Очевидно, що національна економіка може успішно функціонувати, якщо на їх територіях розвивається внутрішній ринок, сформовано сприятливий інвестиційний клімат, відбувається реіндустріалізація виробничого комплексу та ін. Вважаємо, що забезпечення збалансованості потрібно проектувати навколо окремої національної ідеї, яка буде охоплювати загальне коло інтересів усіх суб'єктів господарської діяльності, органів державної влади та суспільства загалом.

Стан дослідження. В економічній літературі загальноприйнято вважати, що економічна безпека держави забезпечується на основі наявності національних ресурсів, стабільності та стійкості, можливостей до саморозвитку та прогресу національної економіки. Водночас у межах таких компонентів формуються усі передумови до ефективної реалізації державної політики імпортозаміщення – наявність природних ресурсів та ефективне їх використання, промисловий потенціал, конкурентоспроможність продукції, кваліфіковані трудові кадри, ефективне оподаткування (наявність національних ресурсів); політична стабільність, низький рівень безробіття, ефективна робота державних інституцій, що забезпечують правопорядок у фінансово-господарській діяльності, соціальні гарантії незахищеним верствам населення, розвинута ринкова інфраструктура, достатній рівень доходів населення, ефективне управління (стабільність та стійкість національної економіки); науково-технічний розвиток, постійна модернізація виробництва, сучасні заклади освіти, інтеграція у світову економіку, розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності (здатність до саморозвитку та прогресу національної економіки) [1, с. 18–19; 2, с. 98–105].

І навпаки детермінанти протидії імпортозалежності пов'язані з системою забезпечення самодостатності, стабільності та стійкості, саморозвитку та прогресу національної економіки. Так, у праці Т. Васильціва «Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення» наголошується на низці загроз економічній безпеці держави і, зокрема, виокремлюється негативний вплив імпортної залежності та пропонується зменшити його через формування конкурентних переваг у вітчизняних виробників та їх продукції [3, с. 298–309]. Вважаємо правильним розглядати вирішення проблем високої залежності економіки держави від імпорту через створення на ринку високої конкуренції і водночас підтримання вітчизняних товаровиробників.

Очевидно, що повинні використовуватись різні способи, щоб зменшити залежність національної економіки від імпорту товарів і ресурсів. Зокрема у державі варто змінювати законодавство, розширювати ринкову інфраструктуру, підходи до використання національної ресурсної бази, зменшувати тіньовий сектор та ін. Гадаємо, що системним та комплексним потрібно визнати дослідження М. Цапа. На його думку, державне регулювання проблем імпортозаміщення має орієнтуватися на формування і закріплення структурних змін, від яких залежить глибинність реформування та його проникнення у всі сфери суспільного відтворення – виробництва, розподілу, обміну та споживання [4, с. 18].

Одним з важливих детермінантів протидії імпортозалежності є розвиток споживчого ринку, який в національній економіці доволі суперечливий, деякі внутрішні тенденції набули стійкого характеру і дестабілізують його сучасний стан. Г. Филюк та О. Шевчук вважають, що низка тенденцій внутрішнього споживчого ринку лише посилюють імпортну залежність економіки, зокрема недостатня конкурентоспроможність вітчизняної продукції, недотримання міжнародних стандартів якості та безпечності харчових продуктів, а також перешкоди в торгівлі, що лежать у правовій та практичній площині. Також вдалими потрібно вважати їхні пропозиції щодо посилення ролі функціонування й розвитку споживчого ринку у зміцненні економічної безпеки держави через налагодження політики імпортозаміщення: побудова раціонального товароруху з-за кордону із комплексом протекціоністських заходів, що обмежуватимуть експансію імпорту; подолання диспропорцій у галузевій і національній структурі ринку; насичення ринку конкурентоспроможною продукцією вітчизняного виробництва; формування створенням висококонкурентного середовища на ринку інтеграційних відносин між суб'єктами господарської діяльності та ін. [5, с. 27–35].

Крім того, детермінантами державної політики імпортозаміщення можна вважати й інші структурні параметри соціально-економічного розвитку держави, зокрема: 1) ділову ринкову інфраструктуру, розвиток якої передбачатиме налагодження зв'язків між суб'єктами промислового й торговельного підприємництва, створення багатофункціональних торговельних об'єктів; 2) структуру споживчого ринку, яку розглядають оптимальною, коли збільшуються обсяги придбання промислових товарів, рівномірно розвивається ринок у просторово-територіальному розрізі, відсутній розрив між попитом і виробничими можливостями сфери послуг, зменшується частка нецивілізованої торгівлі на продуктових і речових ринках; 3) рівень доходів і заробітної плати населення, які можуть збільшувати імпортну залежність національної економіки, коли їх зростання випереджальне порівняно з розвитком внутрішнього виробництва; 4) тінізацію економічних відносин на споживчого ринку, що на сучасному етапі становить реальну загрозу економічній безпеці держави.

Метою статті є обґрунтування структурних аспектів збалансування внутрішнього ринку, виокремлюючи пріоритетність процесів формування імпортозалежності та реалізації державної політики імпортозаміщення в контексті зміцнення економічної безпеки України.

Виклад основних положень. Будь-які дії держави щодо забезпечення соціальної, демографічної та особливо продовольчої безпеки варто пов'язати з розвитком споживчого ринку товарів і послуг. Саме на споживчому ринку необхідність імпортозаміщення має виражений характер і за тенденціями якого можна раціонально оцінити її ефективність для економіки держави та забезпечення національної безпеки.

Прийнято вважати, що державна політика імпортозаміщення повинна стосуватись гарантування державою безперешкодного економічного та фізичного доступу населення до життєво важливих продуктів харчування зазвичай за рахунок вітчизняного виробництва та запасів державного матеріального резерву. Відтак імпортозаміщення орієнтуватиметься на рівні цін та доходи споживачів, медично-обґрунтоване та раціональне споживання продуктів харчування – так на економічну доступність, а також на стабільність наявності продуктів харчування достатньої кількості та якості для усіх верств населення – фізичну доступність [6, с. 123–125; 7, с. 80–92]. Відтак державі вдасться вирішити низку важливих завдань: запобігти експансії часто неякісних імпортних продуктів, які можуть виробляти у необхідних обсягах вітчизняні підприємства; адаптувати власне товарне виробництво до змін інституціональних умов господарювання; підвищити ефективність використання власного природно-кліматичного, економічного, науко-

вого та політичного ресурсу; підтримати звичайну життєву діяльності населення та ін.

У праці [8, с. 12–14] наголошується, що в контексті політики імпортозаміщення на споживчому ринку товарів і послуг державі важливо забезпечити товарну та географічну збалансованість імпорту, що позитивно вплине на розвиток національної економіки, захист ринку і вітчизняних товаровиробників, зміцнення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та економічної незалежності держави. Також доводиться, що за окремими групами товарів державі варто відмовитись від внутрішнього виробництва і до переваг зовнішньої торгівлі належать: відшкодування різниці між внутрішнім виробництвом і споживанням; забезпечення наявності продовольства за найнижчими можливими цінами; захист споживачів від чутливості до коливань внутрішнього виробництва. На нашу думку, такі твердження мають економічну виправданість та раціонально характеризують сучасні тенденції у світовій торгівлі і необхідність держави адаптуватись до них. Так, державна політика імпортозаміщення насамперед повинна стосуватись підтримки та сприяння розвитку основних і пріоритетних видів економічної діяльності, які головним способом забезпечують економічну міцність та незалежність держави.

Також процеси внутрішнього ринку, а особливо у сегментах споживчого ринку товарів і послуг, ринку капіталів та ін., мають значний вплив на забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави. Так, Ю. Харазішвілі та Є. Дронь вважають, що для досягнення прийнятного рівня імпортної незалежності державі необхідно активно використовувати участь у світовому поділі праці, що буде супроводжуватись: 1) відкритістю економіки для поглиблення спеціалізації і кооперації виробництва, раціонального розподілу та використання ресурсів, поширення світового досвіду, зростання конкуренції між вітчизняними виробниками; 2) інтегрованістю економіки у світову систему господарства; 3) високою інноваційністю продукції та зростанням її частки у товарному експорті; 4) насиченням внутрішнього ринку конкурентоспроможною продукцією [9, с. 84–89]. Такої думки дотримується і А. Сухоруков та зазначає, що державі для ефективного захисту власних економічних інтересів та протистояння зовнішнім загрозам необхідно підтримувати конкурентоспроможність економіки та використовувати конкурентні переваги в міжнародному поділі праці [10, с. 49]. В. Богомолов не заперечує твердження науковців та наголошує, що у політиці імпортозаміщення особливо важливо на внутрішньому ринку застосовувати і заходи протекціоністського захисту, і лібералізації економіки. Відповідно, можна буде досягнути підви-

щення конкурентоспроможності та пристосованості національної економіки до умов світового ринку [11, с. 214].

Незаперечно, що усі складові економічної безпеки держави пов'язані з процесами на внутрішньому ринку. Так, макроекономічна безпека держави досягається завдяки збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій при обраних показниках економічних перетворень в суспільстві. Водночас для досягнення економічної рівноваги необхідно поєднувати підприємницьку активність з регулюючою діяльністю держави. Відповідно політика імпортозаміщення буде зорієнтована на стимулювання економічної активності вітчизняних товаровиробників і не передбачатиме жодних обмежень чи заборон на ринку.

Про системність та комплексність економічної безпеки держави свідчать просторові характеристики, до яких відносимо розбалансований розвиток територій та активне відтворення їх природньо-ресурсного потенціалу, просторово-територіальні пропорції соціально-економічного розвитку, структуру секторальних сфер життєздатності суспільства, концентрацію потенціалу підприємницької активності. Вважаємо, що їх утвердження в економіці держави залежить від значної кількості чинників, але враховуючи сучасні трансформації ринкового середовища, потрібно раціонально розглядати взаємозв'язки і взаємовпливи з політикою імпортозаміщення, в якій вони будуть поєднані з пріоритетними сферами державного регулювання.

У ринкових умовах незабезпечення виробничих зв'язків між територіями у державі не лише призводить до виникнення загроз для її економічної безпеки, а й не дає змоги у перспективі розвивати економіку, забезпечувати її конкурентоспроможність у світовому масштабі, високу інвестиційну привабливість та технологічність. Очевидно, що економіка держави може успішно функціонувати, якщо на їх територіях розвивається внутрішній ринок, сформовано сприятливий інвестиційний клімат, відбувається реіндустріалізація виробничого комплексу та ін. На нашу думку, забезпечення збалансованості слід проектувати навколо окремої національної ідеї, яка буде охоплювати загальне коло інтересів усіх суб'єктів господарської діяльності, органів державної влади та суспільства загалом.

Так, В. Горбулін та А. Качинський вважають, що розбалансований розвиток територій утворюється через відсутність у держави оперативного плану регулювання внутрішнього виробництва, системи товароруху, просування та споживання вітчизняних товарів [12, с. 32, 210]. Відтак пріоритетом вважають політику розвитку вітчизняного виробництва продукції, за результатами якої можна буде досягти при-

йнятного рівня імпортної залежності. Тут важливо раціонально розподілити між територіями держави використання їх природньо-ресурсного потенціалу, щоб без значних перевитрат забезпечувати ефективність та достатню виробничу віддачу. У підсумку через відновлення ресурсної потужності територій можна очікувати зростання експортного потенціалу держави та активного її економічного розвитку. Саме через державну політику експортного розвитку економік регіонів економічна безпека держави не лише буде забезпечена, а й гарантуватиметься її прийнятний стан.

Також територіальні аспекти враховуються у визначенні просторових пропорцій соціально-економічного розвитку держави. І це очевидно, адже території держави мають різний виробничий потенціал і, відповідно, їх розвиток відбувається з різними темпами. Втім у державі повинні існувати механізми, що дають можливість вирівнювати такі диспропорції. Зокрема за таких обставин про важливість реалізації державної політики імпортозаміщення наголошують О. Власюк, О. Бєлов, І. Мойсеєнко та ін., які у власних наукових дослідженнях доводять необхідну участь держави у забезпеченні та підвищенні конкурентоспроможності вітчизняних виробників і товарів, виготовлених на її території [13; 14; 15]. Конкурентоспроможність вітчизняної продукції засвідчуватиме формування у держави ресурсного потенціалу для забезпечення соціально-економічного розвитку та економічної безпеки загалом.

Окрім територіальних та просторових пропорцій до важливих характеристик економічної безпеки держави відносимо секторальні. Безсумнівно, економічна безпека держави не може бути забезпечена, якщо у суспільстві не сформовано оптимальну структуру сфер його життєдіяльності, в якій правильно встановлюються і розподіляються потреби, можливості, пріоритети. Водночас ефективним варто розглядати взаємозв’язок секторів життєздатності суспільства та внутрішнього виробництва, торгово-посередницької ланки, сфери товарообігу. Вважаємо, що інтеграційні відносини між такими секторами краще розвивати, вирішуючи завдання забезпечення імпортної незалежності держави, внаслідок чого можна досягти прийнятного стану економічної безпеки та раціональніше використовувати загальнолюдські ресурси.

Засвідчує забезпеченість економічної безпеки держави висока концентрація потенціалу підприємницької активності. Так, Я. Жаліло наголошує, що необхідність пріоритетного розвитку підприємницької поведінки обумовлена потребами держави сформувати такий економічний стан, за якого всебічно зміцнюватимуться мотиви до ефективного

використання наявних у суспільстві ресурсів та примноження національного багатства держави в ринковій економіці [16, с. 41]. Тому на рівні держави необхідно розробити та реалізовувати систему мотивування суб'єктів господарської діяльності до підвищення ділової активності. У праці «Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України: аналітична доповідь» [17] пріоритетним напрямом вважають державну політику імпортозаміщення, в якій передбачатиметься формування коопераційних відносин, міжгалузевого та міжрегіонального співробітництва і це стимулюватиме внутрішніх виробників активніше покращувати якісні характеристики власної продукції, збільшувати частку на ринку і конкурувати з іноземними виробниками.

Характеристики системи економічної безпеки держави обумовлені різними процесами, від яких існує залежність і з якими її елементам необхідно взаємодіяти. Трансформаційні перетворення ринкового середовища підтверджують важливість для забезпечення економічної безпеки держави реалізації політики імпортозаміщення, в якій можна оптимально і з високою ефективністю закласти перелік напрямів та інструментів, що дають змогу стабілізувати, створити умови для розвитку й уможливити незалежність національної економіки. Водночас необхідно враховувати, що політика імпортозаміщення може змінювати інтенсивність реалізації та концептуальні напрями в міру зростання зовнішніх загроз експансії імпортних товарів на внутрішній споживчий ринок і вирішення завдань щодо зменшення їх впливу.

Висновки. Зміцнення економічної безпеки держави не може відбуватись без детального вивчення усіх можливостей для підвищення рівня конкурентоспроможності виробництва та реалізації високої якості продукції на міжнародному ринку, створення надійних умов і гарантій розвитку підприємницькому сектору, науково-технічного розвитку й інтеграції у світову економіку. Саме завдяки розробленню та раціональному плануванню реалізації державної політики імпортозаміщення можна досягти вирішення цих завдань та більше – це також вплине і на ефективність державного регулювання економіки за іншими пріоритетами. Тут необхідно враховувати низку особливостей, які утворюються у разі досягнення критичного рівня імпортозалежності, а особливо в регіональному та галузевому аспектах.

1. Економічна безпека: підручник / за ред. О. Б. Жихор, О. І. Барановського. – К.: УБС НБУ, 2015. – 467 с.

2. Актуальные проблемы устойчивого развития: монография / под общ. ред. И. В. Недина, Е. И. Сухина. – К.: Знание Украины, 2003. – 405 с.

3. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с.

4. Цап М. В. Організаційно-економічний механізм державної структурної політики імпортозаміщення в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук / М. В. Цап. – Львів: ЛКА, 2015. – 21 с.

5. Филюк Г. Тенденції розвитку споживчого ринку України / Г. Филюк, О. Шевчук // Товари і ринки: наук.-практ. журнал. – 2011. – № 1. – С. 24–36.

6. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 312 с.

7. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

8. Продовольча безпека в Україні: стан, проблеми, шляхи вирішення / Н. Сеперович, О. Шевцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fem.znau.edu.ua/courses/agr_pol/files/12.pdf.

9. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі: аналіт. доп. / Ю. М. Харазішвілі, Є. В. Дронь. – К.: НІСД, 2014. – 117 с.

10. Сухоруков А. І. Методологія оцінки рівня економічної безпеки / А. І. Сухоруков // Вісник КНТЕУ: збір. наук. праць. – 2008. – № 1. – С. 49–55.

11. Богомолов В. А. Экономическая безопасность: учеб. пособие / В. А. Богомолов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.

12. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.

13. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку: наук. доповідь / О. С. Власюк. – К.: НІПМБ РНБОУ, 2008. – 48 с.

14. Бєлов О. Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення / О. Ф. Бєлов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/book/belov/6.html.

15. Мойсеєнко І. П. Особливості формування економічної безпеки України в умовах кризи / І. П. Мойсеєнко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 345–355.

16. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 336 с.

17. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України: аналітична доповідь / за ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2012. – 71 с.

Лихолат С. М., Лупак Р. Л. Структурные аспекты сбалансирования внутреннего рынка в контексте укрепления экономической безопасности Украины

Идентифицированы рыночные характеристики укрепления экономической безопасности государства с учетом аспектов структурированности

и сбалансированности. Обобщены научные предположения относительно комплексности процессов укрепления экономической безопасности государства и развития внутреннего рынка. Обоснована приоритетность процессов формирования импортозависимости и реализации государственной политики импортозамещения в контексте укрепления экономической безопасности Украины. Выявлены взаимосвязи и взаимовлияния между пространственными характеристиками экономической безопасности государства и сегментами и приоритетными сферами регулирования внутреннего рынка.

Ключевые слова: *экономическая безопасность государства, внутренний рынок, импортозависимость, импортозамещение, государственная политика.*

Lykholat S. M., Lupak R. L. Structural aspects of balancing the internal market in the context of strengthening economic security of Ukraine

Identified market characteristics strengthen the economic security of the state taking into account aspects of structure and balance. Noted that to achieve an acceptable level of economic security of the state should be formed and supported by system mechanisms as self-regulation and control, that is, with the help of state organs and institutions of the market. Summarizes the scientific assumptions about the complexity of the processes of strengthening of economic safety of the state and development of the internal market.Noted that the economic security of the state is assured through the availability of national resources, stability and sustainability, the availability of opportunities for self-development and progress of the national economy. It is established that the characteristics of the system of economic security of the state due to different processes from which there is a dependency and which elements need to interact.

Priorities of processes of formation of import dependence and the implementation of the state policy of import substitution in the context of strengthening economic security of Ukraine. It is noted that the determinants of anti-import dependence is interconnected with the system of ensuring self-sufficiency, stability and sustainability, self-development and progress of the national economy. Found that the state policy of import substitution in the first place should relate to, support and promote the development of basic and priority types of economic activities that primarily provide economic strength and independence of the state.

Identified the relationship and mutual influence between spatial characteristics of the economic security of the state and segments and priority areas of internal market rules. It is proved that the policy of import substitution can change the intensity of implementation and the conceptual direction for the growth of external threats to the expansion of imported goods in the domestic consumer market and the challenges to reduce their impact.

It is concluded that through the development and rational planning of the implementation of the state policy of import substitution it is possible to balance the domestic market and strengthen the economic security of the state.

Key words: *economic security of the state, internal market, import dependence, import substitution, government policy.*

Стаття надійшла 25 квітня 2017 р.

УДК 332.33

О. М. Марченко,
М. Г. Оробчук

ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ ДОСЯГНЕННЯ РЕСУРСНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Проаналізовано поняття ресурсної безпеки як умови ефективного ведення сільськогосподарського виробництва. Виокремлено домінуючу роль охорони земельних ресурсів.

Наголошено, що для забезпечення збереження площ і родючості головним є збереження балансу між виносом поживних речовин із ґрунту з врожаєм сільськогосподарських культур і компенсаційним внесенням. Обґрунтовано найважливіші напрями збереження ресурсного забезпечення сільськогосподарського виробництва, а саме: збільшення внесення органічних добрив, оптимізація структури орних земель, посилення відповідальності землекористувачів, розвиток екологічної культури землекористування.

Ключові слова: *сільськогосподарське виробництво, безпека, ресурсна безпека, винос поживних речовин, структура посівних площ, мінеральні та органічні добрива, виснажливе землеробство, землеохоронне законодавство, екологічна культура землекористування.*

Постановка проблеми. Розвиток сільськогосподарського виробництва є основою продовольчої безпеки країни. Для цього потрібне комплексне забезпечення ресурсами: людськими, технічними і природніми. Основою останніх є забезпечення землею – головним засобом сільськогосподарського виробництва. На розміри і родючість земель впливають різні чинники: і природні, і антропогенні, а отже, виникла небезпека втрати родючих площ належного рівня їхньої продуктивності. Про це йдеться у ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. Зокрема зазначено, що загрозами національним інтересам у екологічній сфері є: нераціональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів і невідновлюваних, і відновлюваних [1]. Зауважимо, що земля належить до важковідновлюваних ресурсів – для відновлення 1 см родючого грунту природі необхідно сотні (!) років.

Стан дослідження. Проблемами раціонального використання і охорони сільськогосподарських земель займаються багато науковців. Серед них зазначимо П. Ведєнічева, М. Кропивця, Ю. Луценка, І. Михасюка, Б. Пасхавера, В. Трегобчука, М. Хвесика та ін.

На наш погляд, головна проблема ресурсної безпеки сільськогосподарського виробництва – баланс між виносом поживних речовин із врожаєм сільськогосподарських культур і їхнім компенсаційним внесенням землекористувачами – достатньо не вивчена.

Тому **метою** статті є дослідження взаємозв'язку між виносом поживних речовин із ґрунту і рівнем його компенсації, а також обґрунтування напрямів поліпшення рівня ресурсного забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Виклад основних положень. Загалом над проблемами неоптимального співвідношення між виносом поживних речовин і його компенсацією землекористувачами працюють українські вчені. Наприклад, академік НААН, д. е. н. М. Хвесик і д. е. н. А. Степаненко зазначають: «В Україні щороку деградують 100 тис. га родючих ґрунтів. Порівняно з кінцем XIX ст. кількість гумусу в ґрунтах знизилась в 6 разів і щороку зменшується ще на 18 млн т» [2, с. 82].

М. Кісіль, Н. Спринчук: «Різко скоротився вміст гумусу в орному шарі, який наблизився до критичного рівня (2,5%), нижче якого вже не діють ґрунтовідтворювальні процеси. Наприклад, у Вінницькій обл. середній вміст гумусу знизився із 2,9% в 1981–1985 рр. до 2,7% у 2006–2009 рр.» [3, с. 67].

Середній (2–3%) і підвищений (3–4%) вміст гумусу є на 16,4 млн га (66,1%) від обстеженої площі [4, с. 23], вказує Н. Солов'яненко. З низьким і дуже низьким вмістом гумусу ґрунти піщаного і супіщаного гранулометричного складу, які здебільшого розповсюджені в зоні Полісся. Особливо їх багато, наголошує автор, у Волинській (87%), Житомирській (61,4%), Чернігівській (47,1%) і Рівненській (44,9%) областях. Великі площі з низьким вмістом гумусу також у Львівській, Чернівецькій, Донецькій, Закарпатській, Київській областях [4, с. 23].

На жаль, можна навести низку таких прикладів. Спробуємо дати пояснення такому стану та проаналізуємо винос поживних речовин із врожаєм сільськогосподарських культур і внесення відповідних добрив на його компенсацію. Результати виносу азоту, фосфору, калію відображені в таблицях 1–3.

Як бачимо в таблиці 1 на основі відповідних нормативів [6, с. 183] і статистичних даних [5, с. 308] розраховано об'єми виносу азоту сільськогосподарськими рослинами. Загальний їх об'єм у 2015 р. досяг 2937,2 тис. т, 22% цього виносу припадає на соняшник, а 23,8% – на кукурудзу. Отже, ці дві культури «забирають» з ґрунту майже половину сумарного виносу. Ці явища виникли в останні роки, адже ці дві культури є експортними, але дуже виснажливими для ґрунтів України.

Таблиця 1

Винос азоту із врожаєм сільськогосподарських культур у 1995–2015 рр. (тис. т)*

Види с/г врожаю	Р о к и					
	1995	2000	2010	2013	2014	2015
Озима пшениця	511,0	312,8	518,9	693,9	751,9	830,0
Озиме жито	35,0	28,0	13,4	18,3	13,7	11,2
Озимий ячмінь	20,7	12,7	67,6	60,5	70,3	68,9
Яра пшениця	12,8	17,7	26,6	17,5	25,9	25,0
Ярий ячмінь	233,4	169,2	142,2	126,4	153,9	135,2
Овес	35,7	28,2	14,7	14,9	19,6	15,6
Кукурудза на зерно	101,8	115,4	358,6	978,5	854,9	699,8
Просо	8,8	14,1	3,9	3,4	5,9	7,0
Гречка	10,2	14,1	4,0	5,4	5,0	3,8
Рис	2,3	2,6	4,3	4,2	1,5	1,8
Зернобобові	103,6	43,0	39,1	24,6	31,7	33,1
Цукрові буряки (фабричні)	148,3	66,0	68,7	53,9	78,7	51,7
Соняшник	163,0	197,1	386,0	629,9	577,6	637,3
Ріпак	1,8	5,8	64,7	103,5	96,7	76,4
Соя	0,5	1,3	35,3	58,3	81,5	82,6
Льон-довгунець	2,3	0,4	0,0	0,1	0,1	0,1
Картопля	73,6	99,2	93,5	111,3	118,5	104,2
Овочі	19,4	19,2,	26,8	32,6	31,8	30,4
Кормові коренеплоди	53,9	26,7	27,1	29,0	28,0	24,8
Кукурудза на силос і зелений корм	154,8	60,5	18,8	21,3	18,9	17,1
Однорічні трави	13,1	11,0	16,2	16,2	17,1	16,6
Багаторічні трави	74,3	43,7	55,1	58,2	66,7	53,1
Плоди та ягоди	9,5	7,3	8,7	11,5	10,0	10,8
Виноград	0,8	0,9	0,7	1,0	0,8	0,7
Разом	**1790,6**	**1277,7**	**1994,9**	**3074,4**	**3060,7**	**2937,2**

* Розраховано за джерелами: [5, с. 308; 6, с. 183].

Крім цих двох культур, значно виносять з ґрунту, особливо за останні роки, ярий ячмінь, соя, ріпак, картопля (головний продукт харчування).

Суттєво зменшився винос азоту одно- і багаторічними травами, які насичують ґрунт азотозбережуючими бактеріями.

Подібна ситуація спостерігається із фосфорними і калійними добривами (табл. 2–3).

Таблиця 2

Винос фосфору із врожаєм сільськогосподарських культур у 1995–2015 рр. (тис. т.)*

Види с/г врожаю	Р о к и					
	1995	2000	2010	2013	2014	2015
Озима пшениця	175,6	107,5	178,4	240,5	258,5	285,3
Озиме жито	14,5	11,6	5,6	7,6	5,7	4,6
Озимий ячмінь	16,8	10,3	54,7	49,0	56,9	55,8
Яра пшениця	3,3	4,6	7,0	4,6	6,8	6,5
Ярий ячмінь	95,1	68,9	57,9	51,5	62,7	55,1
Овес	15,6	12,3	6,4	6,5	8,6	6,8
Кукурудза на зерно	33,9	38,5	119,5	309,5	285,0	233,3
Просо	2,4	3,8	1,1	0,9	1,6	1,9
Гречка	5,1	7,2	2,0	2,7	2,5	1,9
Рис	1,4	1,5	2,5	2,5	0,9	1,1
Зернобобові	23,6	9,8	8,9	5,6	7,2	7,5
Цукрові буряки (фабричні)	148,3	66,0	68,7	53,9	78,7	51,7
Соняшник	77,2	93,3	182,8	298,4	273,6	301,9
Ріпак	0,6	2,1	23,5	37,6	35,2	27,8
Соя	0,2	0,5	13,4	22,2	31,1	31,4
Льон-довгунець	0,9	0,1	0,0	0,02	0,02	0,02
Картопля	32,4	43,6	41,1	49,0	52,1	45,8
Овочі	7,6	7,6	10,6	12,8	12,5	12,0
Кормові коренеплоди	16,2	8,0	8,1	8,7	8,4	7,4
Кукурудза на силос і зелений корм	61,9	24,2	7,5	8,5	7,6	6,8
Однорічні трави	7,0	5,8	8,6	8,6	9,0	8,8
Багаторічні трави	21,8	12,3	16,1	17,1	19,6	15,6
Плоди та ягоди	5,7	4,4	1,2	6,9	6,0	6,5
Виноград	0,8	0,9	0,7	1,0	0,7	0,7
Разом	**767,9**	**544,8**	**826,3**	**1205,62**	**1230,92**	**1176,22**

* Розраховано за джерелами: [5, с. 308; 6, с. 183].

Так, у таблиці 2 найбільшими фосфороотримувачами є кукурудза на зерно (233,3 тис. т у 2015 р.) і соняшник (301,9 тис. т у 2015 р.). Разом ці культури виносять із ґрунту 45,5% фосфору. Також значні об'єми фосфору виносять озима пшениця, ярий ячмінь.

Особлива ситуація із виносом калію. Винос цього елементу живлення в 2015 р. соняшником досяг 1274,6 тис. т. Для порівняння: у 1995 р. лише 326,0 тис. т, що у 4 рази менше (табл. 3).

Таблиця 3

Винос калію із врожаєм сільськогосподарських культур у 1995–2015 рр. (тис. т)*

Види с/г врожаю	Роки					
	1995	2000	2010	2013	2014	2015
Озима пшениця	415,2	254,2	421,6	568,4	610,9	674,4
Озиме жито	33,8	27,1	13,0	17,7	13,2	10,8
Озимий ячмінь	13,8	8,5	45,1	40,3	46,8	45,9
Яра пшениця	7,6	10,6	15,9	10,4	15,4	14,9
Ярий ячмінь	224,8	162,9	136,9	121,7	148,2	130,2
Овес	31,2	24,7	12,9	13,1	17,2	13,7
Кукурудза на зерно	101,8	115,4	358,6	928,5	854,9	699,8
Просо	9,1	14,5	4,0	3,5	6,1	7,2
Гречка	13,3	18,8	5,2	7,0	6,5	5,0
Рис	0,5	0,5	0,9	0,9	0,3	0,4
Зернобобові	31,4	13,0	11,8	7,4	9,6	10,0
Цукрові буряки (фабричні)	148,3	66,0	68,7	53,9	78,7	51,7
Соняшник	326,0	394,1	772,0	1259,8	1155,3	1274,6
Ріпак	1,9	6,2	69,1	110,5	103,3	81,7
Соя	0,4	1,2	31,9	52,7	73,8	74,7
Льон-довгунець	1,0	0,2	0,0	0,02	0,02	0,02
Картопля	117,8	158,7	149,6	178,1	189,5	166,7
Овочі	25,9	25,6	35,7	43,4	42,4	40,5
Кормові коренеплоди	67,4	33,4	33,9	36,2	35,0	30,9
Кукурудза на силос і зелений корм	216,7	84,6	26,2	29,8	26,5	24,0
Однорічні трави	7,0	5,8	8,6	8,6	9,0	8,8
Багаторічні трави	65,5	38,6	48,6	51,4	58,9	46,9
Плоди та ягоди	11,4	8,7	10,5	13,8	12,0	12,9
Виноград	1,0	1,1	0,9	1,3	1,0	0,8
Разом	**1872,8**	**1474,4**	**2281,6**	**3558,42**	**3514,52**	**3426,52**

* Розраховано за джерелами: [5, с. 308; 6, с. 183].

Значні обсяги калію виносить також озима пшениця і кукурудза на зерно: 674,4 і 699,8 тис. т у 2015 р. Це також наші «експортні» культури.

Після аналізу даних таблиць 1–3 виникає питання: як компенсувати винос поживних речовин? Традиційна відповідь – внесенням мінеральних і органічних добрив. Але аналіз відповідних даних (табл. 4–5) свідчить про плачевний стан у цій справі. Під урожай 2015 р. внесено всього 18,8% від сумарного виносу. На посівну площу внесено 79 кг. Для порівняння зазначимо, що ще у 2006 р. у Греції вносили 215,6 кг поживних речовин на 1 га ріллі, у Німеччині – 219,6, Італії – 175,5; Великобританії – 324,9; Голландії – 371,3 кг [7, с. 33].

Таблиця 4

Внесення мінеральних добрив (у поживних речовинах) під урожай 2015 р.*

	2015	2014	2015 в % до 2014 р.
1	2	3	4
Під урожай звітного року – усього			
Внесено – усього тис. ц	14130,5	14716,4	96,0
в т. ч. азотних (N)	9831,2	10211,6	96,3
фосфорних (P2O5)	223,5	2411,2	92,5
калійних (K2O)	2068,8	2093,6	98,8
Під посіви площі сільськогосподарських культур			
Загальна посівна площа, тис. га	17824,2	17998,2	99,1
Внесено усього, тис. ц	14100,3	14690,1	96,6
Частка удобрених площ, %	80,8	81,8	98,8
Внесено на 1 га кг			
удобреної площі	98,0	100,0	98,0
посівної площі – усього	79,0	82,0	96,3
у тому числі під зернові та зернобобові культури усього	90,0	93,0	96,8
з них під пшеницю	90,0	95,0	94,7
кукурудзу на зерно	112,0	113,0	99,1
технічні культури – усього	67,0	70,0	95,7
з них під цукрові буряки (фабричні)	274,0	251,0	109,2
льон-довгунець	87,0	61,0	142,6

Продовження таблиці 4

1	2	3	4
соняшник на зерно	50,0	50,0	100,0
ріпак	140,0	129,0	108,5
соя	54,0	57,0	94,7
картоплю	246,0	306,0	90,2
овочі та баштанні	183,0	176,0	104,0
кормові культури – всього	34,0	34,0	100,0
з них під кукурудзу на силос і зелений корм	60,0	59,0	101,7
трави сіяні (однорічні і багаторічні)	17,0	18,0	94,4

* Джерело [8, с. 6].

Таблиця 5

Внесення органічних добрив (у поживних речовинах) під урожай 2015 р.*

	2015	2014	2015 в % до 2014 р.
1	2	3	4
Під урожай звітного року – усього			
Внесено – усього тис. ц	9624,6	9898,4	97,2
Під посіви сільськогосподарських культур			
Загальна посівна площа, тис. га	17824,2	17992,2	99,1
Внесено – усього, тис. т	9598,2	9860,9	97,3
Удобрена площа, тис. га	440,1	404,8	108,7
Частка удобреної площі, %	-2,5	2,2	113,6
Внесено на 1 га, т удобреної площі	21,8	24,4	89,3
посівної площі – усього	0,5	0,5	100,0
у тому числі під зернові та зернобобові культури – усього	0,4	0,5	80,0
з них під пшеницю	0,4	0,4	100,0
кукурудзу на зерно	0,8	0,7	114,3
технічні культури – усього	0,4	0,4	100,0
з них під цукрові буряки (фабричні)	4,6	3,7	124,3
льон-довгунець	–	0,3	–
соняшник на зерно	0,2	0,2	100,0
ріпак	0,3	0,3	100,0

Продовження таблиці 5

1	2	3	4
сою	0,3	0,3	100,0
картоплю	2,8	2,9	96,6
овочі та баштанні	0,4	0,6	66,7
кормові культури – всього	3,1	2,8	110,7
з них під кукурудзу на силос і зелений корм	7,0	6,0	116,7
трави сіяні однорічні і багаторічні	0,6	0,6	100,0

* Джерело [8, с. 6].

Мізерним є внесення органічних добрив. Частка удобреної площі становить всього 2,5% у 2015 р., а на 1 га посівної площі вноситься всього 0,5 т. А взагалі у нас сільськогосподарське виробництво стало виснажливим землеробством.

Навіть у 1990 р., коли об’єми внесення мінеральних добрив були втричі більші рівня 2015 р., а органічних у 26,8 разів, їхні обсяги все одно були недостатніми.

Очевидно, що після такого аналізу виникає питання – чи є можливості поліпшити ситуацію ? На наш погляд, є.

Насамперед це збільшення внесення органіки. Відбулось значне зменшення поголів’я свійських тварин. Ще у 1995 р. в країні було 17,5 млн голів ВРХ, в тім числі 7531 корова, 13,1 млн голів свиней, 4,1 млн голів овець і кіз, а в 2015 р. лишилось всього 3750 тис. голів ВРХ, в тім числі 2167 корів, 7079 тис. голів свиней, 1325 тис. голів овець і кіз. Єдине поголів’я, яке збільшилось із 149,8 млн голів у 1995 р. до 204 млн голів у 2015 р. – це поголів’я птиці (курей) [5, с. 327].

Якщо порахувати вихід гною від утримання свійських тварин [6, с. 51, 54, 57] і їхню кількість [5, с. 327], то витрати гною на всю посівну площу у 2015 р. можуть скласти 3 т. Потрібно зазначити, що найбільше можливостей – понад половину «потенційного» гною є у домогосподарств населення. Очевидно, слід використовувати «природну» органіку і сапропель, торф, мул ставків та ін.

Інший шлях компенсації виносу поживних речовин – витримування належного землеустрою, тобто, оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах. Незважаючи на те, що є відповідні документи [9], відбувається їхнє значне порушення. Якщо кожний п’ятий га посівних площ в останні роки зайнятий соняшником (див. табл. 6).

Таблиця 6

Структура посівних площ України у 1990–2015 рр. (%)*

Види с/г культур	Роки						
	1990	1995	2000	2010	2013	2014	2015
Вся посівна площа	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Зернові культури	45,0	45,7	50,2	56,0	57,2	54,3	54,8
у т. ч. озима пшениця	23,4	17,2	19,6	22,7	23,0	21,7	24,9
ярий ячмінь	6,8	13,3	13,4	11,2	9,6	7,2	6,6
кукурудза на зерно	3,8	3,8	5,0	10,1	17,3	17,2	15,3
Технічні культури	11,6	12,1	15,4	27,1	27,8	31,0	31,0
у т. ч. цукрові буряки	5,0	4,8	3,2	1,9	1,0	1,2	0,9
соняшник	5,1	6,5	10,8	17,0	17,8	19,4	19,0
ріпак	0,3	0,2	0,8	3,4	3,6	3,2	2,5
соя	0,3	0,1	0,2	4,0	4,8	6,6	8,0
Картопля і овоче-баштанні культури	6,4	7,0	8,4	7,3	6,9	7,0	6,8
у т. ч. картопля	4,4	4,9	6,0	5,2	4,9	4,9	4,8
кормові культури	37,0	35,2	26,	9,6	8,1	7,7	7,4
кормові коренеплоди	1,9	1,6	1,1	0,9	0,8	0,8	0,8
кукурудза на силос і зелений корм	14,3	11,2	7,1	1,8	1,4	1,3	1,1
однорічні трави	8,0	9,3	6,5	2,2	1,7	1,5	1,5
багаторічні трави	12,3	12,6	11,0	4,6	4,1	4,1	3,8
Площа чистих перелогів в % до всієї посівної площі	4,4	5,1	11,8	5,4	3,5	3,0	2,3

* Розраховано за джерелами: [10, с. 129; 5, с. 313].

Потрібно зауважити, що науковці зазначають: у степових районах це може бути і майже третина посівних площ.

Питома вага площ однорічних і багаторічних трав зменшилась чотирикратно (20,3% у 1990 р. і 5,3% у 2015 р.). А трави насичують ґрунт азотофіксуючими бактеріями, покращуючи структуру ґрунту. Також негативним явищем є збільшення площ зернових культур із 45% в 1990 р. до 54,8%. Потрібно йти не екстенсивним, а інтенсивним шляхом. А для цього дуже важливою для ґрунту є кукурудза, валові збори якої становлять майже половину. Різко збільшилися площі ріпаку та сої, які також є виснажливими для ґрунту. Очевидно, що повернути травопільну систему повністю не вдасться, але потрібно насичувати сівозміни травами і сидератами.

Важливим для збалансованого землекористування є дотримання відповідного законодавства всіма землекористувачами. Наприклад, у Законі України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. у ст. 30 встановлені такі нормативи у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів: гранично допустимого забруднення ґрунтів; якісного стану ґрунтів; оптимального співвідношення земельних угідь; показників деградації земель та ґрунтів. У статті 33 для запобігання надмірному антропогенному впливу на них, зокрема надмірній розораності сільськогосподарських угідь, встановлюються нормативи оптимального співвідношення земельних угідь. До нормативів оптимального співвідношення земельних угідь належать: оптимальне співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, а також земель лісового та водного фондів; оптимальне співвідношення ріллі та багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під полезахисними лісосмугами в агроландшафтах [11]. Потрібно зазначити відношення орендарів до охорони земель, особливо агрохолдингів, які зосереджують в своєму використанні величезні площі. Як наголошує академік НААН України М. Хвесик і доктор економічних наук А. Степаненко 60 великих агрохолдингів зосередили у використанні 24% орних земель і допускають хижацьку експлуатацію земельних угідь [2, с. 82].

Можливості для посилення землеохоронної роботи є. Як зазначає кандидат економічних наук О. Пеленичак, за даними ННІ економіки і природних ресурсів екології землекористування аграрії України одержують 79% своїх прибутків за рахунок природної родючості землі й лише 21% – як результат впровадження технологій [12, с. 32]. Отже, повинно бути і належне відношення до охорони головного засобу виробництва. Аналіз статистичних даних 2015 р. свідчить, що рівень рентабельності операційної діяльності досяг 43,1%. Для зіставлення: у 2010 – 245%, у 2011 – 24,7, у 2012 –22,8%, у 2013 – 11,7, у 2014 – 21,4% [5, с. 301]. Хоч невеликі, але є фінансові можливості збільшувати обсяг земле охоронних робіт.

Підсумовуючи, потрібно зазначити: необхідно підвищувати екологічну культуру землекористувачів, відповідальність за дотримання природоохоронного законодавства.

Висновки. На основі викладеного можна рекомендувати таке:

1. Зробити все можливе для нарощування об’ємів органічних добрив всіма землекористувачами. Потрібно застосовувати синдерати, торф, сапропель, ставковий мул. Недоцільно на цьому економити, адже родючість ґрунту є одним із найбільших багатств України.

2. Відновити оптимальну структуру посівних площ у сівозмінах. Було б доцільним при наданні землі в оренду затверджувати план землеустрою, тобто оптимального чергування сільськогосподарських культур. Це дозволило б накопичувати відповідні корисні речовини у ґрунті, убезпечувати його від ґрунтостомлення, що суттєво підвищує забезпеченість землекористувачів земельними ресурсами, тобто поліпшує рівень ресурсної безпеки сільгоспвиробника.

3. Посилити державний контроль за дотриманням землеохоронного законодавства. Застосовувати норми відповідальності за недотримання правил охорони і раціонального використання сільськогосподарських земель.

4. Формувати екологічну культуру землекористування, тобто шукати і застосовувати нові форми впливу землекористувача на родючість ґрунтів. Всіляко заохочувати цю роботу. Відзначати поля зразкового і доброго стану. Доцільно, в окремих випадках, позбавляти права землекористування. Це дозволить збільшити рівень ресурсної безпеки сільськогосподарського виробництва.

---

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15

2. Хвесик М. А. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання / М. А. Хвесик, А. В. Степаненко // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 74–87.

3. Кисіль М. І. Інвестиційне забезпечення розвитку системи охорони родючості ґрунтів / М. І. Кисіль, Н. А. Спринчук // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 66–72.

4. Солов'яненко Н. Сучасний стан та охорона грунтових ресурсів / Н. Солов'яненко // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 5. – С. 23–27.

5. Статистичний щорічник України за 2015 р. / за ред. І. М. Шук. – К.: Держслужба статистики України, 2016. – С. 307–329.

6. Довідник по удобренню сільськогосподарських культур / П. О. Дмитренко, М. Л. Колобова, Б. С. Носко та ін.; за ред. П. О. Дмитренка. – 4-е. вид., перероб. і доп. – К.: Урожай, 1987. – 208 с.

7. Корчинська О. А. Роль держави у забезпеченні відтворення родючості ґрунтів / О. А. Корчинська // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 33–41.

8. Статистичний бюлетень «Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2015 р. / відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К., 2016. – С. 6–7.

9. Нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах: Постанова КМУ від

11.02.2010 р. № 164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/164-2010-п

10. Статистичний щорічник України за 2014 р. / за ред. І. М. Шук. – К.: Держслужба статистики України, 2015. – С. 128–148.

11. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2. rada.gov.ua/laws/show/962-15

12. Пеленичак О. В. Раціональне землекористування в умовах збалансованого розвитку агропромислового виробництва / О. В. Пеленичак // Економіка АПК. – 2012. –№ 2. – С. 27–32.

Марченко О. М., Оробчук М. Г. Главная задача достижения ресурсной безопасности сельскохозяйственного производства Украины

Проанализировано понятие ресурсной безопасности как условия эффективного ведения сельскохозяйственного производства. Выделена доминирующая роль охраны земельных ресурсов.

Подчеркнуто, что для обеспечения сохранности площадей и плодородия главным является сохранение баланса между выносом питательных веществ из почвы с урожаем сельскохозяйственных культур и компенсационным их внесением.

Обоснованы важнейшие направления сохранения ресурсного обеспечения сельскохозяйственного производства: увеличение внесения органических удобрений, оптимизация структуры пахотных земель, усиление ответственности землепользователей, развитие экологической культуры землепользования.

Ключевые слова: *сельскохозяйственное производство, безопасность, ресурсная безопасность, вынос питательных веществ, структура посевных площадей, минеральные и органические удобрения, изнурительное земледелие, земельноохранное законодательство, экологическая культура землепользования.*

Marchenko O. M., Orobchuk M. G. The main task achieving of resource safety of agricultural production of Ukraine

The threat to the national interests of Ukraine in the environmental sector is inefficient, unsustainable use of natural mineral resources. In connection with this there is urgent problem of resource security as a condition efficient agricultural production. However, the dominant role of land is.

It is emphasized that ensuring the conservation area and the main fertility is to maintain a balance between the removal of nutrients from the soil of the crop and the introduction of compensation. In this regard, the paper calculated and analyzed the removal of nitrogen, phosphorus and potassium from agricultural crops. On the basis of the analysis concluded that significant depletion of soil Ukraine, especially crops such as corn and sunflower.

Along with the analysis of mineral and organic fertilizers for crop indicates a very low level of compensation for the removal of soil nutrients. At the same time the analysis of the structure of sown areas in recent years showed that each of their

five hectares of sunflower busy that violates standards optimum ratio crops in the rotation.

On the basis of the analysis, justified the most important areas conservation resource providing agricultural production, increase organic fertilizers, optimization of the structure of arable land (compliance with regulations optimal balance of land), increased responsibility of land users, development of ecological culture of land use.

Key words: *agricultural production, safety, resource safety, removal of nutrients, the structure of sown areas, mineral and organic fertilizers, unsustainable agriculture, land safety legislation, ecological culture of land use.*

Стаття надійшла 25 квітня 2017 р.

УДК 330.356:339.976

М. М. Охримович

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ

Досліджено безпекові аспекти імплементації Угоди про асоціацію з ЄС. Проаналізовано макроекономічні показники Польщі та України, на основі яких зроблено висновок про відносну стійкість економіки Польщі до кризових періодів, а також можливість стабільного економічного зростання.

Встановлено, що інтеграція України до європейської спільноти сприятиме реалізації вітчизняного економічного потенціалу на європейському ринку та поза його межами, освоєнню європейських стандартів якості, економічній модернізації та забезпеченню економічної безпеки.

Ключові слова: *економічна безпека держави, інвестиційна безпека України, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, міжнародне співробітництво.*

Постановка проблеми. Міжнародна економічна інтеграція України відкриває перспективні напрями для розвитку вітчизняної економіки: налагодження науково-технічного співробітництва, розширення ринку збуту, активізація руху інвестиційного капіталу.

Успішність результатів України, у разі входження до ЄС, залежить не тільки від інституційних змін у системі забезпечення економічної та політичної стабільності у нашій державі, вагоме значення має й стан *економічного*, *політико*-правового та *соціально*-культурного середовища країн-учасниць ЄС.

У цьому контексті стратегічного значення набуває аналіз безпекової архітектури країн-учасниць ЄС з метою ідентифікації викликів та потенційних загроз економічній безпеці України, чим і зумовлена актуальність статті.

Стан дослідження. Питання європейської інтеграції набуває щораз більшої актуальності і не залишається поза увагою вітчизняних та іноземних науковців, зокрема праці В. Гейця, Н. Кушнір, Б. Дяченка, О. Козирєвої, Н. Резніка присвячені економічним наслідкам вступу України до ЄС; юридичні аспекти вивчали Т. Анакіна, І. Демченко, К. Козачук.

Незважаючи на різноманіття наукових досліджень у вказаній тематиці, все ж безпековий аспект імплементації Угоди про Асоціацію з ЄС проаналізовано недостатньо.

Мета статті – визначити пріоритетні напрями зміцнення економічної безпеки України, зокрема її інвестиційної складової, в умовах імплементації Угоди про асоціацію з ЄС.

Виклад основних положень. У наукових джерелах вплив ЄС розглядають крізь призму соціальних [1; 2], політичних та економічних [3] важелів, однак передісторія виникнення ЄС свідчить про те, що основою його створення є безпекова складова.

На початку ідея ЄС полягала в активізації взаємовигідного міжнародного співробітництва як засобу примирення потенційних конфліктів. Сьогодні ж організація є борцем з тероризмом та кіберзлочинами, регулятором законодавчих норм щодо викорінення корупційних явищ і захисту інтелектуальної власності, гарантом якості продукції, безпеки екологічного середовища.

Автори наукового дослідження [4] з питань економічного прогнозування акцентують на темі, що до 2050 року вплив європейський країн у світі зменшиться, а темпи економічного зростання перебуватимуть на помірному рівні 1,5–2%, хоча для розвинутих країн при сприятливій кон'юктурі такий показник становить 3–5%. На наше переконання, до цього часу ЄС може втратити свої позиції у світовому економічному рейтингу, проте однозначно збільшить переваги у безпековій площині. Про це свідчить клопітка робота відповідних інституцій над внутрішніми стратегіями щодо боротьби з тероризмом, забезпечення інформаційної безпеки, інвестування освітніх, наукових і культурних проектів тощо, продуктивні результати від яких варто очікувати у тривалій перспективі.

Не викликає жодного подиву той факт, що у науковому колі немає одностайності стосовно економічної доцільності діяльності ЄС. З. Бжезінський стверджує, що модель ЄС може стати непридатною для

інших регіонів. Європа занадто заможна, щоб бути взірцем для знедолених і бідних країн у світі. Вона «привабливіша» для іммігрантів і порівняно зі США у ЄС менше зосереджуються на питанні міжнародної безпеки [5, с. 35].

Частково погоджуємось з думкою авторів щодо ймовірності створення союзу такого зразка іншими державами, оскільки: по-перше, немає об'єктивної потреби у цьому; по-друге, варто враховувати кардинальні ментальні відмінності; по-третє, концепція ЄС ґрунтується на територіальному факторі – належність країн-учасників до Європи як частини світу.

У своєму дослідженні Н. Кушнір та Б. Дяченко [6] побоюються посиленого впливу Євросоюзу на ухвалення політичних рішень, призупинення діяльності певних економічних галузей, у зв'язку з невідповідністю європейським стандартам, виникнення торгово-економічних війн з країнами-противниками Євроінтеграції. Серед позитивних аспектів визначають активізацію іноземного інвестування, впровадження новітніх технологій, модернізацію виробничих процесів, підвищення якості життя.

Іноземні дослідники наголошують на перевагах інтеграції України до ЄС та на можливості досягнення продуктивності економіки, макроекономічної стабільності, активізації торгівлі між країнами ЄС, забезпечення вільного руху факторів виробництва, гарантованого захисту прав працівників та споживачів [7, с. 227]. Водночас О. Власюк прогнозує: європейська інтеграція України відбуватиметься повільно, а питання про членство в ЄС буде відкладено мінімум до 2020 року [8, с. 46].

На нашу думку, за будь-яких умов імплементація угоди про асоціацію України з ЄС передбачає багатоваріантний розвиток: в одному випадку – стати каталізатором економічного розвитку, в іншому – дати можливість проявитися низці дестабілізуючих чинників, що здатні завдати значних збитків. За таких умов імплементація Угоди про асоціацію з ЄС є загрозою економічній безпеці держави загалом та її інвестиційній складовій зокрема.

З огляду на таке побоювання поділяємо позицію колег НІСД на предмет того, що процес реалізації євроінтеграції повинен охоплювати такі аспекти:

1) євроінтеграційні завдання для України згідно з умовами Угоди є поточними цілями, тоді як остаточною метою є забезпечення готовності до вступу в Європейський Союз, як це передбачається Стратегією сталого розвитку «Україна-2020». Саме тому Україна вже сьогодні повинна передбачати конкретні заходи щодо повної адаптації

чинних у державі норм та правил до стандартів ЄС з подальшим поглибленням економічної взаємодії;

2) економічна система Європейського Союзу постійно модифікується та ускладнюється. Йдеться про створення Фіскального та Банківського Союзів, удосконалення Валютного Союзу, об'єднання в єдиній зоні вільної торгівлі ринків ЄС і США тощо. Такі процеси вимагають від України постійного моніторингу зазначених процесів та опрацювання підходів до інтеграції не із сучасним, а з майбутнім Євросоюзом [9, с. 253].

До позитивних напрямків варіантної складової ризику інвестиційній безпеці «імплементація Угоди про Асоціацію з ЄС» відносимо: модернізацію та активізацію виробництва, подолання технічної відсталості, залучення зовнішніх інвесторів, подолання бар'єрів недовіри внутрішніх інвесторів, нарощення темпів зовнішнього інвестування за типом «європейського зразка», детінізацію економіки, розширення ринків збуту товарів українського виробництва. Водночас адаптація до нового економічного середовища може викликати такі небажані явища, як економічну інтервенцію України країнами-учасниками ЄС, монополізацію ринку фінансових послуг, суттєву диспропорцію джерел інвестування – на перевагу іноземного, і, як наслідок, можливість приватизації стратегічно важливих підприємств.

Попри зазначене, приклад об'єднаної Європи є показовим для країн з низьким рівнем людського розвитку хоча б тому, що ЄС є найбільшим світовим «донором» міжнародної допомоги, а такі країни, як Австрія, Велика Британія, Данія, Німеччина, Швеція за версією *The Legatum Prosperity Index* [10] потрапили у першу десятку рейтингу країн з найкращими умовами для життя. Протягом 2015–2017 рр. Нідерланди, Німеччина, Швеція, Великобританія, Фінляндія займали головні позиції у глобальному рейтингу конкурентоспроможності [11, с. 7]. До порівняння, аналіз «Індексу економічних свобод – 2016» показав, що в Україні спостерігаються одні з найгірших умов для розвитку економіки серед країн Європи та більшості пострадянських країн. Водночас у 2016 р. наша держава погіршила загальний рейтинг серед 178 країн – з 155-го місця у 2015 до 162-го. Динаміка показників свідчить про незадовільний стан інвестиційного клімату (гарантія прав власності, управління державними витратами), рівня корупції та інших показників економічної свободи. Відповідно до цього рейтингу Україна входить до переліку 25 країн з «репресивною» економікою. Результати дослідження *Transparency International* «Індекс сприйняття корупції – 2014» [24] показують, що умови для ведення довгострокового бізнесу в Україні також не найкращі. Серед 175

держав наша країна зайняла 144 місце поруч з Угандою і Коморськими островами. У 2015 р. Україна зміцнила свої позиції у цьому рейтингу посівши 135 місце зі 167 [13]. Такі зрушення спричинені впровадженням антикорупційних інституцій (Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції), суспільне переосмислення корупційної проблематики, імплементація принципів прозорості.

Згідно з аналітичною інформацією Представництва України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії загальний обсяг інвестицій з країн ЄС в економіки України становив 35014,3 млн дол. США, або 73,3% від загального обсягу інвестицій в економіку України. Найбільшими інвесторами України з Євросоюзу є Кіпр, Великобританія та Нідерланди (рис. 1). Водночас варто наголосити, що з України інвестиції спрямовуються в Кіпр – 5824,5 млн дол. США (96,8% від загального обсягу прямих інвестицій у країни ЄС), Латвію – 70,5 млн дол. США та Польщу – 50,6 млн дол. США.

Рис. 1. Інвестування в українську економіку країн-членів ЄС у 2016 році (млн дол. США)

Складено автором на основі [14]

За результатами цих статистичних даних важко оцінити інвестиційну привабливість України на теренах ЄС, адже Кіпр, захищений членством ЄС, має репутацію «не офіційної» офшорної зони. Окрім того, згідно з офіційними даними, оприлюдненими Національним антикорупційним бюро України [15], легалізація коштів, здобутих

унаслідок корупційних дій, відбувається за рахунок міжнародних компаній Великобританії та Кіпру. Ці держави приваблюють гарантіями повної конфіденційності, низькими ставками оподаткування та спрощеною системою фінансової звітності.

Серед країн ЄС дослідники покладають великі надії на довгострокове зростання Польщі, за умов підтримки інституційних змін і економічної моделі спрямованої на збільшення росту ВВП (рис. 2), що свідчить про економічну стійкість держави до світових криз.

*Рис. 2. Україна: Польща. Динаміка росту ВВП на душу населення протягом 2000–2015 рр.**

* Складено автором на основі [16].

Польща і Україна – дві постсоціалістичні держави, що мали приблизно однакові стартові позиції на початку трансформаційних перетворень, доволі схожу структуру економіки, подібне складне геополітичне положення та поляризовану політичну систему [17]. На основі спільних ментальних характеристик, морально-культурних цінностей та сусідського географічного розташування ця країна може стати взірцем для України у питаннях євроінтеграції.

На думку Б. Крамека, Україна буде сильною, стабільною й безпечною у тому разі, коли український бізнес інтегрується з Європою, завдяки чому країна врівноважить свій бюджет і почне швидке економо-

мічне зростання [18]. На цьому шляху Україна і Польща повинні йти пліч-о-пліч з метою досягнення взаємовигідних цілей. Ринки Польщі потребують нових місць збуту своєї продукції, а у цьому плані Україна є перспективною.

В. Магарасов вважає, що визначальні загрози економічній безпеці Польщі мають зовнішнє походження і можуть виявитись у прояві негативного впливу на економіку Польщі економічної нестабільності країн-сусідів; залежність держави від постачання закордонних енергоносіїв; неконтрольовані міграційні процеси, що здатні завдати шкоди соціально-економічній стабільності та фінансово-економічним можливостям країни [19, с. 57].

Попри зазначене, за результатами міжнародних досліджень досягнення Польщі доволі значні (табл.).

Таблиця

Порівняльна характеристика глобальної успішності України та Польщі у 2016 році

Вид рейтингу	Кількість позицій у рейтингу	Польща	Україна
Конкурентоспроможність економіки [20, с. 15]	140	41	79
Сприйняття корупції в органах державної влади [21]	176	29	131
Розвиток людського потенціалу [22]	188	36	84
Система вищої освіти [23]	50	43	44
Інвестиційна привабливість [24]	174	34	130
Процвітання [10]	149	34	107

У 2016 році Польща зайняла 34 позицію у світовому рейтингу інвестиційної привабливості, водночас досягнення України ілюструють невтішні перспективи залучення інвестиційного капіталу. Інституційні зміни в Україні не принесли успішних результатів у питаннях боротьби з корупцією, яка досі є невід'ємною складовою життя пересічних громадян, як наслідок 131 місце у рейтингу, що кардинально дисонує із рівнем сприйняття корупції у Польщі – 29 позиція.

Несуттєві відмінності між становищем Польщі і України вбачаються у рейтингах конкурентоспроможності економіки та розвитку

людського потенціалу, зокрема за результатами останнього Україна визнана країною з високим рівнем людського розвитку. Стандарти вищої освіти у згаданих країнах включені у 50-ку найкращих світових систем.

У безпековій площині найбільше занепокоєння викликає становище України у рейтингу «*The Legatum Prosperity Index*», відповідно до якого управлінська структура, стан національної та особистісної безпеки перебуває на критично низькому рівні. Результати Польщі у вказаному дослідженні ілюструють реальні перспективи соціально-економічного зростання держави у найближчій перспективі, а також належний стан національної безпеки.

Висновки. На основі сучасних наукових досліджень, а також досвіду країн-учасників ЄС було встановлено, що інтеграційні процеси становлять ризик для економічної безпеки держави. Уникнення негативного сценарію можливе через виключення стратегічних прорахунків та запозичення позитивного досвіду країн-учасниць ЄС, зокрема Польщі. На наше переконання, імплементація Угоди про Асоціацію з ЄС надасть змогу Україні розкрити свій економічний потенціал на європейському ринку та поза його межами, освоїти чинні стандарти якості, поетапно реалізувати стратегію економічної модернізації та, як наслідок, сприяти забезпеченню економічної безпеки.

1. Маренич А. І. Наслідки євроінтеграції: соціальний аспект / А. І. Маренич, Н. Г. Мехеда // Фінансовий простір. – 2013. – № 4. – С. 209–214.

2. Петрова І. Соціальні наслідки Євроінтеграції України. Ринок праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09447.pdf/.

3. Купінський С. Угода про асоціацію з ЄС: 10 негативних економічних наслідків. Незалежний аудитор / С. Купінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/725?view=material/.

4. Економічний прогноз «Світ у 2050 році». PwC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pwc.com/ua/uk/press-room/2015/the-world-in-2050.html/.

5. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади / З. Бжезінський; пер. з англ. Г. Лелів. – Львів: Літопис, 2012. – 168 с.

6. Кушнір Н. О. Асоціація Україна–ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України / Н. О. Кушнір, Б. І. Дяченко // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. – Вип. 2. – С. 224–228.

7. Greer B. Europeaneconomicsecurity. SecuringEurope’sfuture / B. Greer // Ed. byFlanaganSt., Hampson F. 2008. – P. 221–244.

8. Стратегії, що творять Україну / за заг. ред. О. С. Власюка; Національний інститут стратегічних досліджень. – 2017. – 530 с.

9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році: Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2016. – 688 с.

10. The Legatum Prosperity Index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.prosperity.com/rankings.

11. The Global Competitiveness Report 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobal CompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf

12. Transparency International Corruption Perceptions Index 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-transparency-international-corruption-perceptions-index-2014/$FILE/EY-transparency-international-corruption-perceptions-index-2014.pdf.

13. Corruption Perceptions Index 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iaca.int/images/news/2016/Corruption_Perceptions_Index_2015_report.pdf.

14. Інвестиційне співробітництво Україна–ЄС. Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-investments/.

15. Українська корупція залишила слід у 41 країні світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nabu.gov.ua/novyny/ukrayinska-korupciya-zalyshyla-slid-u-41-krayini-svitu.

16. Валовой внутренний продукт стран в 1980–2015 годах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://svspb.net/danmark/vvp-stran.php/.

17. Молдован Олексій. Інтеграція до ЄС: досвід Польщі та виклики для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/integraciya-do-yes-dosvid-polschi-ta-vikliki-dlya-ukrayini-_.html

18. Крамек Б. Економічний шлях Польщі: уроки для кризової України. Європейська правда / Б. Крамек [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/04/10/7032822/.

19. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки регіону / В. Г. Маргасова // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія Економіка. – 2011. – Вип. 1. – С. 53–61.

20. The Global Competitiveness Index 2015–2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf с. 15.

21. Індекс корупції CPI-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2016/

22. Human Development Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf.

23. QS Higher Education System Strength Rankings 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.topuniversities.com/system-strength-rankings/2016.

24. BDO IBC Overall ranking [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bdo-ibc.com/index/global-comparison/overall-index/.

Охримович М. М. Имплементация Соглашения об ассоциации с ЕС: аспект безопасности

Исследованы вопросы безопасности имплементации Соглашения об ассоциации с ЕС. Проанализированы макроэкономические показатели Польши и Украины, на основании которых сделан вывод об относительной устойчивости экономики Польши в кризисные периоды, а также возможности стабильного экономического роста.

Установлено, что интеграция Украины в европейское сообщество может способствовать реализации отечественного экономического потенциала на европейском рынке и за его пределами, освоению европейских стандартов качества, экономической модернизации и обеспечению экономической безопасности.

Ключевые слова: *экономическая безопасность государства, инвестиционная безопасность Украины, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, международное сотрудничество.*

Ohrymovych M. M. Safety aspects of implementation the European Union Association Agreement

Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU can stipulates multivariate development: in one case – it could be a reason for economic development what includes: modernization and activation of production, overcoming technical backwardness, attracting external investors, increasing the rate of foreign investment, expansion of markets for Ukrainian goods, in another – provoke destabilizing factors that can cause significant losses. Under such conditions, the implementation of the Association Agreement with the EU is a threat of economic security of state and it's investment component in particular.

The Association Agreement constitutes a new stage in EU-Ukraine contractual relations, aiming at political association and economic integration and leaving open the way for further developments. EU prinsiples provides for a shared commitment to a close and lasting relationship, based on common values, in particular full respect for democratic principles, rule of law, good governance, human rights and fundamental freedoms.

Research on the perspective of Ukraine's accession to EU structures is an important subject of theoretical and empirical study in Poland. Poland and Ukraine are two post-socialist states which based on the same mental characteristics, moral and cultural values and neighboring geographic location That why Poland can be example model for Ukraine on the way of European integration.

One of the key challenges facing Ukraine in its reform process is the introduction of sustainable changes to reduce opportunities for corruption and to ensure that corruption allegations are pursued in court. Ukraine has set up new anti corruption institutions and adopted legislation on anti – corruption, which it is starting to implement.

Key words: *economic security of the state, investment security of Ukraine, investment climate, investment attractiveness, international cooperation.*

Стаття надійшла 26 квітня 2017 р.

УДК 351.863:368.02

І. О. Ревак,
Л. В. Омельчук

СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Процес управління економічною безпекою страхової компанії запропоновано здійснювати через механізм управління економічною безпекою, що становить динамічний структурно-функціональний комплекс заходів, спрямованих на недопущення потенційних загроз, або нейтралізацію (мінімізацію, ліквідацію) реальних загроз економічній безпеці страховика.

Обґрунтовано внутрішньоструктурні елементи цього механізму, зокрема методи, важелі, управлінське, економічне, організаційне, інформаційне забезпечення. Зазначено, що функціональне призначення механізму управління виражається через здійснення комплексу заходів правового, інформаційно-аналітичного, фінансово-економічного та організаційно-управлінського характеру.

Ключові слова: *страхова компанія, економічна безпека, система управління, механізм управління економічною безпекою.*

Постановка проблеми. Формування ефективно діючих систем управління економічною безпекою страхових компаній є актуальним питанням сьогодення, оскільки дає змогу окремому суб'єкту підприємництва підвищити рівень економічної безпеки завдяки застосуванню комплексу заходів із протидії реальним і потенційним загрозам, забезпечити фінансову стійкість компанії, впровадити ефективну систему управління ризиками, гарантувати надійність захисту корпоративних інтересів, створювати умови для раціонального використання ресурсного потенціалу тощо.

Необхідність розробки механізму управління економічною безпекою страхових компаній зумовлена потребою практичного забезпечення економічної безпеки страховика для належного функціонування та стійкого розвитку, а також виконання притаманних йому функцій, що сприятиме збільшенню довіри до страхових компаній та фінансової системи загалом.

Стан дослідження. Теоретичним і практичним аспектам розвитку страхового ринку і страхових компаній, розробці напрямів

забезпечення фінансової стійкості страховиків, питанню формування системи забезпечення економічної безпеки страхових компаній, управлінню фінансовими ризиками тощо присвячено роботи українських дослідників, зокрема Л. Войтович, І. Герасимової, Л. Гнилицької, М. Дубини, Л. Матвійчук, І. Нєнно, В. Олійника, О. Папки, Н. Ткаченко, М. Тунік, С. Шкарлета та ін.

Водночас науковці недостатньо вивчили питання розробки та функціонування механізму управління економічною безпекою страхових компаній як невід'ємного елемента системи управління економічною безпекою та знаряддя реалізації безпекової політики страховика.

Мета статті – обґрунтувати економічну природу, структуру та функціональне призначення механізму управління економічною безпекою страхових компаній.

Виклад основних положень Стабільний та ефективний розвиток страхових компаній можливий за умови діагностики безпекового середовища, постійного моніторингу ймовірних ризиків, функціонування динамічної системи управління економічною безпекою.

У сучасних умовах невизначеності актуальними є питання розроблення механізму управління економічною безпекою, дія якого спрямована на протидію кризовим явищам, забезпечення фінансової стійкості, формування системи управління економічною безпекою страхової компанії.

Практичному втіленню конкретних інструментів підвищення якості управління в діяльність страхової компанії передує обґрунтування концептуальних засад такої ідеї. Механізм управління економічною безпекою страхової компанії наведено на рисунку.

Метою створення системи управління економічною безпекою страхової компанії є досягнення такого стану, за якого б створювалися сприятливі умови для розвитку, забезпечення цілісності процесів та реалізації корпоративних інтересів.

Невід'ємним елементом такої системи є механізм управління, структура якого представлена відповідними методами і важелями, економічним, управлінським, організаційним та інформаційним забезпеченням, а дія – спрямована на досягнення обраної мети – гарантування ефективного функціонування системи управління економічною безпекою страхової компанії. Основою формування механізму управління є вихідні положення або принципи, дотримання яких забезпечуватиме цілісність, самоорганізацію та розвиток системи управління економічною безпекою страхової компанії.

Рис. Механізм управління економічною безпекою страхової компанії

Джерело: складено авторами

Найважливішими з-поміж них є: системності – означає єдність та сумісність усіх складових і механізму, і системи управління загалом; цілеспрямованості – передбачає досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань; відповідальності – полягає у створенні чіткої організаційно-управлінської структури; ефективності – вбачає найоптимальніше поєднання методів та важелів стосовно прийняття та виконання управлінських рішень; комплексності – відповідає за максимально широке використання різноманітних інструментів з метою надійного та повного захисту об’єктів безпеки; динамічності – встановлює, що всі характеристики системи не є статичними, а мінливими і до уваги потрібно брати лише ті, які позитивно впливатимуть на підвищення

якості управління та функціонування всієї системи; адаптованості – означає врахування внутрішніх та зовнішніх чинників, зокрема структури страхової компанії, специфіки її роботи та макроекономічних процесів, що впливають на діяльність страхової компанії; оптимальності – дає можливість обрати ті варіанти запровадження системи управління, які забезпечать підвищення якості управління; своєчасності – передбачає таку побудову системи управління економічною безпекою, яка б дала змогу на ранніх стадіях виявляти різноманітні ризики і деструктивні чинники та вживати адекватних заходів щодо запобігання негативним наслідкам; безперервності – відповідає за постійний моніторинг внутрішнього і зовнішнього середовища з метою виявлення ймовірних загроз або небезпек.

Важливими елементами механізму управління економічною безпекою є методи та важелі, що становлять систему прийомів та інструментів прямої та непрямої дії на об'єкти управління або безпеки. До основних методів управління економічною безпекою страхових компаній належать:

– адміністративні – методи, що реалізуються шляхом прямого впливу керівників страхових компаній на підлеглих через накази, розпорядження, вказівки, різні положення, правила, нормативи, які організаційно регламентують діяльність підлеглих осіб;

– економічні – методи, через непрямий вплив яких на джерела та чинники небезпеки створюється ефективний механізм захисту (оплата праці, вартість страхової послуги, страхове відшкодування, дивіденди, податки);

– маркетингові – методи, спрямовані на вивчення страхового ринку, перспектив його розвитку, доцільності введення нових страхових продуктів, а також розробки конкурентної стратегії, яка дозволить страховій компанії забезпечити стійкий розвиток у ринковому середовищі;

– організаційні – методи, які підтримують та активізують організаційні структури, покращують роботу страхової компанії (оптимізація структури страхової компанії і всіх її функцій, розроблення стратегічних планів розвитку і визначення шляхів їх здійснення, забезпечення збуту страхових послуг, створення страхових комунікацій та інфраструктури, управління фінансовими потоками);

– соціально-психологічні – методи, які ґрунтуються на використанні моральної зацікавленості працівника в отриманні суспільного визнання його трудового внеску в діяльність страхової компанії (гуманізація праці, психологічне спонукання, порозуміння між підлеглими та керівниками) [1, с. 63].

Важелі управління як дієві інструменти впливу на безпечне функціонування страхової компанії можуть ефективно реалізуватись лише у повній узгодженості, взаємодії та поєднанні. Підсистема важелів управління економічною безпекою підприємства охоплює такі форми впливу на процес ухвалення та реалізації управлінських рішень у сфері економічної безпеки, як:

– управління страховими резервами – дає змогу своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища та внутрішнього стану страховика і формувати збалансований страховий портфель як основу стабільного фінансового становища страхової компанії. Управління страховими резервами передбачає управління процесом акумулювання грошових коштів, управління ризиком, управління ощадно-накопичувальним процесом, управління процесом контролю [2, с. 222];

– страхові тарифи – забезпечення правильності розрахунку страхового тарифу, що відповідає прийнятому рівню ризику, та організація ефективної тарифної політики повинні здійснюватися з урахуванням удосконалених методів актуарних розрахунків. Під час розрахунку страхового тарифу необхідно зважати на певну закономірність, а саме обсяг страхової премії повинен еквівалентно відображати можливі збитки, охоплювати всі очікувані витрати від здійснення страхування та забезпечувати цільовий прибуток протягом страхового періоду [2, с. 82–83];

– формування страхового портфеля – є основним елементом діяльності страхової компанії, що включає формування страхових резервів, страхових виплат і фінансових результатів. Страховий портфель є одним з чинників, що впливають на фінансову стійкість страховика, а наявність в ньому великих ризиків, ризиків стихійних лих, особливих ризиків негативно впливають на оптимальності страхового портфеля, отже, і на фінансовій стійкості. У процесі аналізу якості страхового портфеля оцінюється концентрація страхового портфеля за видами страхування, диверсифікація зароблених премій, ступінь агресивності страхової політики [4, с. 99];

– оцінювання ризиків – процес ідентифікації та аналізу ризиків проводиться за критеріями вірогідності настання тієї чи іншої події та ступеня впливу цієї події на страховика у грошовому вимірі. Оцінювання передбачає використання якісних і кількісних оцінок, апріорного та апостеріорного підходів у визначенні вірогідності та вимагає остаточної оцінки економічної ефективності управління ризиками [4, с. 141];

– використання перестрахування – пов’язане із забезпеченням платоспроможності страхової компанії та є способом створення зба-

лансованого страхового портфеля і своєрідним захистом від високих ризиків. Вартість перестрахування включає частину премії, яка передається перестраховику та суму витрат, пов'язаних з веденням справи щодо передачі ризику;

– диверсифікація інвестиційних вкладень – передбачає підбір оптимальної структури активів для вкладення коштів страхових резервів з урахуванням класифікації страхових інвестицій за такими критеріями, як види інвестицій, джерела фінансування, характер здійснення інвестицій, форма власності інвесторів та достатньо жорстку регламентацію питань з організації страхового інвестування з боку держави.

Ефективність функціонування механізму управління економічною безпекою страхової компанії значною мірою залежить від різних забезпечень. Так, управлінська складова функціонального забезпечення відповідає за формування системи керівництва діяльністю служби безпеки страхової компанії із визначенням рівня його підпорядкування у системі управління, формування системи керівництва такою структурою тощо. Економічний блок відповідає за формування бюджету, оцінювання майбутніх витрат, визначення ефектів від впровадження та підтримки системи управління економічною безпекою страхової компанії. Організаційне забезпечення охоплює сукупність внутрішніх структурних служб, які забезпечують розробку й ухвалення управлінських рішень щодо підвищення рівня економічної безпеки страхової компанії та несуть відповідальність за прийняття таких рішень. Під інформаційним забезпеченням розуміємо процес постійного і цілеспрямованого відбору показників, необхідних для здійснення аналізу, планування і підготовки управлінських рішень з питань економічної безпеки [5, с. 295; 6, с. 204].

Реалізація зазначених функціональних блоків механізму управління економічною безпекою страхової компанії дає змогу розробити чітко регламентований алгоритм дій щодо забезпечення його ефективного функціонування в системі управління.

Водночас функціональне призначення механізму управління економічною безпекою страхових компаній виявляється через проведення конкретних заходів. Механізм як складне багатофункціональне утворення передбачає здійснення комплексу заходів правового, інформаційно-аналітичного, фінансово-економічного та організаційно-управлінського характеру. Комплекс дій правового змісту спрямований на розробку та прийняття необхідних нормативно-правових документів, які б визначали правові підстави для ефективного функціонування страхових компаній. Інші підзаконні акти повинні бути представлені відповідними Указами й розпорядженнями Президента України, Пос-

тановами і розпорядженнями Уряду України, наказами, інструкціями, положеннями тощо міністерств, відомств, державних комітетів.

Комплекс заходів інформаційно-аналітичного характеру передбачає проведення постійного моніторингу рівня загроз економічній безпеці страхової компанії та аналізу умов, впливу чинників і фактичних значень показників економічної безпеки. З метою уникнення загроз та попередження можливих кризових ситуацій потрібно здійснювати постійний моніторинг внутрішнього та зовнішнього середовища. Моніторинг загроз – це спеціально організована система спостережень за безліччю загроз, що мають різні джерела виникнення та форми вияву. Безумовно, дія загроз спрямована на об'єкти безпеки з метою завдати їм шкоди, розбалансувати, призвести до руйнування, викликати небезпеку тощо. Саме тому здійснення постійного моніторингу та визначення основних загроз надає змогу своєчасно розробляти та вживати практичних заходів з мінімізації чи ліквідації негативного впливу загроз. Результат моніторингу можуть використовуватися для інтегральної оцінки рівня загроз економічній безпеці страхової компанії та подальшої діагностики можливих кризових ситуацій.

Аналітична частина цього комплексу заходів відповідає за ґрунтовний аналіз й оцінку поточного стану економічної безпеки та включає: розрахунок системи показників, їхню економічну інтерпретацію, порівняння з граничними значеннями, аналіз та оцінку відхилень фактичних значень від граничних, визначення умовної «зони» перебування показників, відстеження загальної динаміки змін тощо. Загалом інформаційно-аналітичний комплекс заходів охоплює важливу роботу щодо збору, оцінки та аналізу інформації про дію дестабілізуючих чинників, фактичні значення показників економічної безпеки і так відображає реальний стан економічної безпеки страхової компанії.

Фінансово-економічний блок заходів включає заходи, спрямовані на: по-перше, залучення необхідних фінансових ресурсів для проведення активної чи пасивної безпекової політики; фінансування багаторівневого комплексу профілактичних заходів; акумулювання необхідних коштів для захисту об'єктів безпеки в період особливої активізації загроз, катастрофічного наближення фактичних значень показників економічної безпеки до їх граничних значень; спрямування достатніх фінансових ресурсів для проведення дієвих заходів щодо недопущення трансформації реальних загроз у небезпеку; виділення необхідних коштів для відшкодування завданих збитків; пошук альтернативних джерел фінансування. Загалом питання фінансового забезпечення є одним із нагальних, без вирішення якого важко говорити про забезпечення економічної безпеки. Без достатніх фінансових

ресурсів неможливо здійснювати ефективні дії щодо відстеження потенційних джерел виникнення загроз, їх активізацію та надійний захист об'єктів безпеки загалом.

Ефективність механізму управління економічною безпекою страхової компанії значною мірою залежить від виконання комплексу заходів організаційно-управлінського характеру. Заходи такого плану передбачають проведення організаційної роботи, пов'язаної з моніторингом та діагностикою загроз, діями щодо їх нейтралізації, мінімізації чи ліквідації. Виконання функцій такого змісту покладено на суб'єктів безпеки, тобто страховиків. Водночас суб'єкти управління економічною безпекою здійснюють низку заходів загальноорганізаційного характеру, зокрема: своєчасно виконують рішення, ухвалені органами вищої юрисдикції; розробляють нормативно-методичне, матеріально-технічне забезпечення в межах власної компетенції; узагальнюють практику застосування вітчизняного законодавства з питань безпеки; розробляють пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в галузі безпеки. Окрім того, організаційно-управлінські дії включають заходи з проведення контролю за рівнем економічної безпеки, ухвалення рішень щодо застосування відповідного інструментарію, організацію навчання та підготовки фахівців з питань безпеки.

Отже, реалізація механізму управління економічною безпекою страхової компанії здійснюється через багатофункціональний комплекс правових, інформаційно-аналітичних, фінансово-економічних, організаційно-управлінських і соціальних заходів, дія яких спрямована на протидію реальним та потенційним загрозам.

Висновки. В основі управління економічною безпекою страхової компанії є механізм управління, що становить складний динамічний структурно-функціональний комплекс пов'язаних елементів. За внутрішньою будовою цей механізм складається з методів, важелів та комплексу забезпечення (управлінського, економічного, організаційного, інформаційного), а за функціональним призначенням є невід'ємною частиною системи управління економічною безпекою страховика. Ефективність механізму управління економічною безпекою страхової компанії може гарантуватись лише у разі активного використання усіх наведених елементів та постійного моніторингу його дієвості.

---

1. Войтович Л. М. Управління безпекою страхових та перестрахових компаній в Україні / Л. М. Войтович // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 8 (1). – С. 160–163.

2. Рабий О. С. Управління фінансовою стійкістю страховика / О. С. Рабий // Розвиток фінансово-кредитних відносин в Україні: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції; Київський інститут банківської справи. – К., 2010. – С. 221–224.

3. Олійник В. М. Фінансова стійкість страхових компаній: монографія / В. М. Олійник. – Суми: Університетська книга, 2015. – 287 с.

4. Оцінювання фінансово-економічної діяльності страхових компаній: адаптивність зарубіжного та вітчизняного досвіду: монографія / О. М. Гончаренко, І. М. Нєнно, О. С. Світлична та ін.; за ред. І. М. Нєнно. – Одеса: Астропринт, 2015. – 208 с.

5. Папка О. С. Механізм функціонування системи фінансової безпеки страхових компаній / О. С. Папка // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.8. – С. 292–296.

6. Шкарлет С. М. Розвиток системи контролінгу в управлінні страховими компаніями на ринку фінансових послуг України: монографія / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина, М. В. Тунік. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – 320 с.

Ревак И. А., Омельчук Л. В. Структура и функциональное назначение механизма управления экономической безопасностью страховых компаний

Предлагается процесс управления экономической безопасностью страховой компании осуществлять через механизм управления экономической безопасностью, что представляет собой динамический структурно-функциональный комплекс мероприятий, направленных на недопущение потенциальных угроз, или нейтрализацию (минимизацию, ликвидацию) реальных угроз экономической безопасности страховщика. Обосновываются внутриструктурные элементы этого механизма, в частности методы, рычаги, управленческое, экономическое, организационное, информационное обеспечение. Указывается, что функциональное назначение механизма управления выражается через осуществление комплекса мер правового, информационно-аналитического, финансово-экономического и организационно-управленческого характера.

Ключевые слова: *страховая компания, экономическая безопасность, система управления, механизм управления экономической безопасностью.*

Revak I. O., Omelchuk O. V. Structure and functional purpose of the mechanism of economic security management in insurance companies

Under the current conditions of uncertainty issues of developing a mechanism for managing economic security, the action of which is aimed at counteracting crisis phenomena, of providing financial stability, of effective functioning of the system of management of the economic safety in the insurance companies become pressing. The author suggests the process of managing the economic security of Ukraine undergo through a management mechanism being an integral part of the management system and consisting of methods, levers, functional units of providing (managerial, economic, organizational, informational).

Achievement of such a situation in which favorable conditions for development, ensuring the integrity of processes and realization of corporate interests

would be created is the purpose of creating an insurance management company's economic safety management system.

Methods and levers that constitute a system of receptions and tools of direct and indirect action on objects of management or security are the important elements of the mechanism for managing economic security. The main methods include economic, administrative, organizational, marketing, socio-psychological ones. The subsystem of the tools for managing the economic security of the insurer includes such forms of influence on the process of the adoption and implementation of management decisions as management of insurance reserves, insurance tariffs, the structure of the insurance portfolio, the use of reinsurance, diversification of investment investments. The implementation of managerial, economic, organizational, informational functional blocks of the mechanism of management of the economic safety of an insurance company enables to develop a clearly regulated algorithm for ensuring its effective functioning in the management system.

It is proved that the functional purpose of the mechanism of management of the economic safety of insurance companies is revealed through the implementation of specific measures of legal, informational and analytical, financial-economic and organizational and managerial character.

Key words: *insurance company, economic security, control system, economic security management mechanism.*

Стаття надійшла 21 квітня 2017 р.

УДК 336.762

О. Р. Сватюк,
І. Ю. Кондрат, О. В. Сиротюк

СТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ ДЕПОЗИТАРНОГО ОБЛІКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Розглянуто проблеми правового регулювання системи депозитарного обліку цінних паперів. Система депозитарного обліку цінних паперів має працювати як інституціональна основа стратегічного розвитку та національної безпеки держави. Встановлено, що у депозитарній системі сьогодні діють прямі учасники – це НБУ, ЦД, депозитарні установи, депозитарії-кореспонденти, клірингові установи, фондові біржі, емітенти, торговці цінними паперами, Розрахунковий центр, компанії із управління активами, депоненти.

Ключові слова: *Центральний депозитарій (ЦУ), Національний депозитарій України (НДУ), Всеукраїнський депозитарій цінних паперів (ВДЦП), Міжрегіональний фондовий союз (МФС), цінні папери (ЦП), фондовий ринок (ФР), Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), економічна безпека.*

Постановка проблеми. Стратегічне значення для національної безпеки будь-якої держави має економічна та інвестиційна її складова. Сьогодні для учасників фондового ринку є незрозумілою надійність депозитарної моделі в країні. У разі низки реорганізацій (поглинання) депозитарної системи для торговців (як учасників) не передбачено рівних умов доступу щодо управління новим депозитарієм та втрачено певні перспективи розвитку. Кожна спроба створити нову систему депозитарного обліку цінних паперів пов'язана з конфліктами інтересів учасників та судовою тяганиною.

Стан дослідження. Структура системи депозитарного обліку цінних паперів визначена низкою нормативно законодавчих актів [1–9], але потребує постійного удосконалення відповідно до змін зовнішнього середовища. Проблему досліджували: О. Дубинський, А. Іванів, О. Кузьмін, М. Мальська, О. Маліневський, С. Москвін, В. Посполітак, С. Хоружий, О. Соляник, Ю. Сколотяний [10–12].

У 1997 році засновано ВАТ «Міжрегіональний фондовий союз», який є правовим попередником ПрАТ «Всеукраїнський депозитарій цінних паперів». Останній припинив діяльність 23 грудня 2010 року [13]. Вони забезпечували врегулювання всіх угод на 10-ти фондових біржах України, тобто кліринг та розрахунки.

25 січня 1999 року між урядами США й України за участі Світового банку підписано Меморандум із дією до 2010 року щодо взаємного порозуміння та створення клірингового депозитарію для розвитку ринку цінних паперів [1]. Ще 17 травня 1999 року відбулася державна реєстрація Національного депозитарію України (державного), що сприяло покращенню інвестиційного клімату в країні. Згідно з умовами Меморандуму НДУ не буде виконувати ніяких комерційних функцій, а лише кодифікацію, стандартизацію, удосконалення міжнародних відносин. Однак Україною в односторонньому порядку угоду з США та Світовим банком розірвано через рік.

Тривалий час розгорталися конфліктні спори щодо створення Центрального депозитарію шляхом об'єднання НДУ з ВДЦП (колишнього МФС).

До 12 жовтня 2013 року НДУ проводив професійну діяльність на фондовому ринку відповідно до двох ліцензій на здійснення депозитарної діяльності та на розрахунково-клірингової діяльності терміном на 10 років [1]. У цей же день набув чинності ЗУ «Про депозитарну систему України» [2].

Згідно з частиною 2 статті 9 цього документу АТ набуло статусу Центрального депозитарію відповідно з дня реєстрації в НКЦПФР [14]. ЦД має функції забезпечення формування та функціонування

системи депозитарного обліку цінних паперів (окрім ЦП облік яких здійснює НБУ відповідно до компетенції).

Закон України «Про Національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» втратив чинність 11 квітня 2014 року.

Останні зміни відбулися 20 квітня 2017 року, коли НКЦПФР врахувала і схвалила пропозиції ЦД щодо вдосконалення процедур припинення здійснення діяльності на фондовому ринку ДУ. Доопрацьовано проект рішення «Щодо врегулювання окремих питань, пов'язаних з припиненням провадження професійної діяльності на фондовому ринку – депозитарної діяльності» [15].

Тобто НКЦПФР та ЦД здійснює моніторинг та дії щодо виведення із системи депозитарного обліку неякісних депозитарних активів (мають обмеження або заблоковані для здійснення операцій), які становлять до 35% від 12 тисяч випусків ЦП. Здебільшого це недоматеріалізовані ЦП та зареєстровані у м. Севастополі, в АР Крим, не переведені у систему депозитарного обліку в ЦД, як наслідок заблоковані на підставі рішень НКЦПФР. Ці випуски ЦП обтяжують депозитарій. На основі співпраці ЦД і НКЦПФР. Із січня по квітень 2017 року скасовано понад сто випусків ЦП [3].

USAID та Світовий банк у створеному на базі МФС та ВДЦП саме Центрального депозитарію спостерігають оптимальне вирішення проблем в оновленій системі депозитарного обліку цінних паперів.

Метою статті є обґрунтування перебігу реорганізацій та формування сучасної структури депозитарної системи в Україні, її стратегічного значення для національної безпеки держави. Основним структурним недоліком Національної депозитарної системи було неузгодження правових взаємозв'язків між НДУ й іншими учасниками.

Виклад основних положень. Згідно з міжнародними стандартамив галузь діяльності депозитарної системи охоплює: стандартизацію обрахунку в ЦП; уніфікацію документообігу щодо операцій з цінними паперами та їхню нумерацію під час випуску в Україні; відповідне зберігання усіх ЦП бездокументарно; реальну емісію, переміщення із рахунків при одночасній оплаті грошових коштів адекватно до розпоряджень власників; акумулювання доходів (дивідендів, процентів чи виплат щодо погашення) у ЦП, що взяті для обслуговування депозитарію, їхній поділ за підрахунками; регламентацію та використання механізму позички, застави для ЦП, які пристають на обслуговування депозитарію [11]; надання сервісів щодо виконання обов'язків номінального утримувача іменних ЦП, що пристають на обслуговування депозитарію; розробку нових способів торгівлі та комп'ютеризація

на ринкові ЦП прискорює обертання коштів на рахунках учасників, що пришвидшує систему грошового клірингу на робочій чи іншій регулярній основі.

Депозитарна система – «depository» дослівно має значення: склад, сховище. Цей переклад характеризує її однобічно функціонування.

Згідно зі законодавством «депозитарна система України – це сукупність учасників депозитарної системи та правовідносин між ними щодо ведення обліку цінних паперів, прав на цінні папери і прав за цінними паперами та їх обмежень, що встановлюються у системі депозитарного обліку цінних паперів, у тому числі внаслідок проведення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів» [2].

Вона створена для ведення депозитарної діяльності ЦД, НБУ, депозитарної установи, діяльності щодо зберігання активів інститутів спільного інвестування та активів пенсійних фондів. Депозитарна діяльність зазвичай є наданням послуг щодо зберігання ЦП незалежно від форми їхньої емісії, відкривання, проведення розрахунків у цінних паперах, обслуговування певних операцій із ними (кліринг, розрахунки згідно з договорами, послуги щодо операцій емітента відповідно до документів). Це покращило централізоване та результативне надання послуг щодо різноманітних дій із ЦП як однієї з умов економічної безпеки.

ПАТ «Центральний депозитарій» є ядром депозитарної системи та призначений для забезпечення її функціонування. ЦД як юридична особа проводить виключно депозитарну діяльність і виконує кліринг та розрахунки за договорами у цінних паперах. Його учасниками є не менше десяти зберігачів. Частка одного учасника у статутному фонді депозитарію не може перевищувати 5%; держави з НБУ – не менше 25%; центрального депозитарію інших країн, міжнародної депозитарної клірингової установи чи фінансової організації, членом яких є Україна, – не більше 25%. Розмір статутного капіталу депозитарію має становити не менш як 15 мільйонів гривень, а розмір власного капіталу клірингового депозитарію має становити не менш як 25 мільйонів гривень [2; 10].

На практиці відбувалася низка невдалих спроб зменшити частку держави ще в НДУ, а саме у 2006 році із 86% до 25% з його власної ініціативи [11].

Відповідно до ЗУ № 710/97 від 10 грудня 1997 року (втратив чинність) дворівнева структура депозитарної системи включала:

1) верхній рівень, а саме НДУ та депозитарії, які вводять рахунки для зберігачів, реалізують кліринг чи виплати згідно з договорами;

2) нижній рівень, на якому зберігачі проводять розрахунки із власниками ЦП, а також працюють реєстратори.

Відповідно, на практиці відбувалося дублювання функцій між НБУ, НДУ, ВДЦП стосовно договірних двобічних повноцінних кореспондентських відносин щодо ЦП, користування спеціальними рахунками у цінних паперах при будь-якому другому депозитарії чи відкривати їх усім інакшим депозитаріям. Основним недоліком було неузгодження взаємозв'язків між ними і відсутність централізованого обліку ЦП.

Після введення в дію ЗУ «Про депозитарну систему України» від 6 липня 2012 року система депозитарного обліку цінних паперів має три рівні:

1) вищий рівень Центрального депозитарію та Національного банку України;

2) середній рівень депозитарних установ;

3) нижній рівень депонентів.

ЦД забезпечує функціонування системи обліку ЦП та веде депозитарний облік всіх емісійних ЦП (окрім тих, що веде НБУ згідно з компетенцією), володіння абсолютною інформацією щодо стану і прогнозу на ринку.

Відповідно, зберігачі та реєстратори для співпраці на другому рівні були зацікавленні в отриманні від НКЦПФР нової відповідної документації та ліцензій на здійснення діяльності депозитарних установ.

Депонентами є юридичні особи, які користуються послугами депозитарних установ (середнього рівня) на підставі договору про відкриття рахунку в ЦП.

Серйозною структурною зміною правового регулювання було створення на основі ПрАТ «ВДЦП» потужного учасника Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках. Останній забезпечує здійснення грошових розрахунків у ЦП, клірингову діяльність (визначення зобов'язань; облік прав і зобов'язань учасників клірингу, їхніх клієнтів, контрагентів, центрального контрагента; підготовку документації для проведення розрахунків; виконання функцій центрального контрагента; формування системи гарантій щодо виконання зобов'язань за правочинами щодо ЦП). Певні повноваження Розрахункового центру обмежуються правочинами, що укладені на фондових біржах та поза ними, якщо розрахунки проводяться за принципом системи DVP.

Основні зміни стосуються таких процесів: передання усіх глобальних сертифікатів на збереження у ЦД; забезпечення емітентами функціонування іменних цінних паперів у бездокументарній формі до 12 жовтня 2013 року; зміна та переукладання договорів про обслугову-

вання рахунків у ЦП в іншій депозитарній установі до 12 жовтня 2014 року та ін. [2; 12].

Структурні зміни у депозитарній системі охопили таке: 1) ЦД складає реєстр власників іменних цінних паперів, однак депозитарна установа має право на підставі договору про надання реєстру власників іменних ЦП надавати послуги емітенту ЦП [4; 5]; 2) ЦД відкриває рахунки у ЦП емітента (НБУ – для державних ЦП та облігацій місцевих позик); 3) Державною депозитарною установою відкривається рахунок у ЦП депоненту на підставі договору про обслуговування рахунка у ЦП між депонентом і депозитарною установою; 4) рахунок у ЦП депозитарної установи відкривається депозитарній установі Центральним депозитарієм (крім державних ЦП та облігацій місцевих позик в НБУ) на підставі депозитарної угоди [6]; 5) у разі відкриття рахунку в цінних паперах депоненту депозитарна установа присвоює власнику цінних паперів код власника ЦП у визначеному Центральним депозитарієм порядку та при погодженні з НКЦПФР [7; 8]; 6) розрахунки щодо правочину з ЦП (облік яких проводиться ЦД або ще НДУ) укладеними на фондових біржах та поза фондовою біржею за принципом «постачання ЦП проти оплати» проводиться виключно через Розрахунковий центр. Вимогою щодо проведення усіх розрахунків є підключення усіх учасників клірингу у Систему дистанційного обслуговування «Інтернет-банкінг», «Інтернет-кліринг» та Системи правового електронного документообігу Розрахункового центру із обслуговування договорів на фінансових ринках. Із 14 березня 2017 року ПАТ «Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках» вводить у новій редакції Регламент провадження клірингової діяльності [5].

Висновки. За останні два роки ПАТ «ЦД» частково вдалося змінити застарілі технології на обслуговування в ПАТ «Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках». Обслуговування активного ринку купівлі-продажу ЦП не є функцією депозитарію. ЦД доволі чітко проводить облік випущених фінансових інструментів та забезпечує діяльність системи обліку прав інвесторів (як власників своїх фінансових інструментів). Відбувся перехід до виключно бездокументарної електронної форми щодо іменних цінних паперів та розрахунків. Здійснюється відповідне депозитарне обслуговування інституціональних інвесторів, а саме пенсійних фондів, страхових корпорацій, інститутів спільного інвестування.

Корпоративний конфлікт усередині депозитарію зменшив частку спорів внаслідок завершення перевірок НКЦПФР, РНБОУ, Генпрокуратурою, прийняттям судових рішень. Однак корпоративний контроль над ЦД та НБУ занадто важливий з боку впливових учасни-

ків, щоб легко поступитися своїми стратегічними позиціями. Це контроль над структурою, що володіє інформацією про власників ЦП та відповідних їм договорів. Незначна частина інформації про власників цінних паперів стала відомою з моменту впровадження для державних службовців та керівників підрозділів підприємств Е-декларування в Україні.

Подальшою перспективою розвитку системи депозитарного обліку цінних паперів є: розширення у складі акціонерів фінансово-стабільних підприємств (наприклад, банків), інвестиції у технологічну систему, удосконалення технічних нововведень системи DVP (постачання проти платежу). Окремим напрямом може бути світовий досвід щодо єдиного клірингового депозитарію, який є у приватній власності, і сам також здійснює там обслуговування. ЦД необхідно збільшувати до себе рівень довіри ринку ЦП за допомогою інвестицій і розвитку.

1. Національний депозитарій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://csd.ua/index.php?option=com_content&view

2. Про депозитарну систему України Верховна Рада України: Закон України від 06.07.2012 № 5178-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5178-17

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення вимог до професійних учасників фондового ринку: ЗУ № 2393-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/2393vi-11722

4. Про затвердження Вимог до договору про обслуговування рахунку в цінних паперах: Рішення НКЦПФР від 06.08.2013 № 1412 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1502-13

5. Регламент провадження клірингової діяльності публічного акціонерного товариства «Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ausd.com.ua/ periodical-publications/news/2017-03-16-10-46-18.html

6. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15

7. Положення про клірингову діяльність, затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26.03.2013 № 429 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0562-13

8. Про затвердження Положення про порядок забезпечення існування іменних цінних паперів у бездокументарній: Рішення НКЦПФР від 22.01.2014 № 47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0241-14

9. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 25.01.1999 № 83 і від 28.02.2011 [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249710516

10. Корпоративне управління: теорія та практика / М. П. Мальська, Н. Л. Мандюк, Ю. С. Занько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/19310710/menedzhment/natsionalna_depozitarna_sistema

11. Приватні вози на депозитарній ниві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gazeta.dt.ua/ECONOMICS/privatni_vozi_na_depozitarniy_nivi.htm

12. Депозитарная система Украины: реформа или смена декораций? / О. Малиневский, А. Иванив [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/10/4/98956.htm

13. У МФС остаточно припинено статус професійного учасника фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://settlement.com.ua/periodical-publications/news/2010-12-23-09-37-36.html

14. Створення ЦД на основі ВДЦП/МФС чи шляхом об'єднання НДУ із ВДЦП/МФС – паралізує ринок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.csd.ua/index.php?option=com_content &view=article&id=470:nduvdcpru&catid=51:hot-news&Itemid=18&lang=ua

15. НКЦПФР врахувала пропозиції ЦД щодо удосконалення процедури припинення діяльності ДУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://csd.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=11420% 3A2017-04-20-09-52-50&catid=51%3Ahot-news&Itemid=18&lang=ua

Сватюк О. Р., Кондрат И. Ю., Сыротюк О. В. Стратегическое значение системы депозитарного учета ценных бумаг для национальной безопасности государства

Рассмотрены проблемы правового регулирования системы депозитарного учета ценных бумаг. Разъясняется, что система депозитарного учета ценных бумаг должна работать как институциональная основа стратегического развития и национальной безопасности государства. Установлено, что в депозитарной системе сегодня действуют прямые участники – это НБУ, ЦД, депозитарные учреждения, депозитарии-корреспонденты, клиринговые учреждения, фондовые биржи, эмитенты, торговцы ценными бумагами, Расчетный центр, компании по управлению активами, депоненты.

Ключевые слова: *Центральный депозитарий (ЦУ), Национальный депозитарий Украины (НДУ), Всеукраинский депозитарий ценных бумаг (ВДЦБ), Межрегиональный фондовый союз (МФС), ценные бумаги (ЦБ), фондовый рынок (ФР), Национальная комиссия по ценным бумагам и фондовому рынку (НКЦБФР), экономическая безопасность.*

Svatyuk O. R., Kondrat I. Yu., Syrotyuk O. V. Strategic importance depository accounting of securities to national security

The article researches the problems of legal regulation of depository accounting of securities. System of Depositary Registration must work as a basis for strategic development and national security. The depository system of Ukraine – a set of participants in the depository system and relations between them concerning keeping of securities; rights for securities and its restrictions. Last are set in the securities accounting system, including as a result of settlements for transactions

in securities. After the enactment of the Law of Ukraine «About the depository system of Ukraine» dated July 6, 2012 System of Depositary Registration has three levels: 1) higher levels of the Central Depository and the National Bank of Ukraine; 2) the middle level of depository institutions; 3) the lower level depositors.

In the depository system today the direct participants are the National Bank of Ukraine, central depository, depository institutions, correspondent depositories, clearing institutions, stock exchanges, issuers, securities traders.

Over the past two years JSC «CSD» partially managed to change the outdated technology in service of JSC «Settlement Center service contracts in the financial markets.» Maintenance of an active market sale Central Depository is not the function of the depositary. CSD quite clearly holds records of issued financial instruments and provides activity accounting system of investor rights. A transition to a purely electronic form without documentary on registered securities and payments. Carried out in accordance depository servicing institutional investors, namely pension funds, insurance corporations, collective investment institutions.

Perspectives of development of Depositary Registration remains: expansion of the shareholders of stable financial enterprises, investment in technological system, improvement of technical innovation system DVP. Central Depository necessary to increase the level of confidence to his side of the securities market, through investment and development.

Key words: *CSD (ZU), National Depository of Ukraine (NDU), All-Ukrainian Securities Depository (AUSD), MFS (MFS), securities (CPU), stock market (DF), the National Commission on Securities and Stock market (SSMNC) economic security.*

Стаття надійшла 28 квітня 2017 р.

УДК 657.22

О. О. Столяренко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СЦЕНАРНОГО УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЦЕМЕНТНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Вивчено основні засади сценарного управління економічною безпекою підприємств. Проаналізовано підприємства цементної галузі та здійснено кластерний розбір. Розглянуто стан економічної безпеки підприємств цементної галузі. На основі проведеного дослідження рівня безпеки підприємства та стану зовнішніх загроз проведено SWOT-аналіз. Запропоновано основні стратегічні пріоритети для забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: *стратегія, цемент, економічна безпека, стратегічне управління економічною безпекою, стратегічні пріоритети.*

Постановка проблеми. Високий рівень конкуренції, корупція, безробіття, політична та фінансова нестабільність зумовлюють виникнення загроз економічній безпеці держави. Ці загрози, своєю чергою, є зовнішніми чинниками на макрорівень економічної безпеки підприємств. Відтак для підвищення економічної безпеки загалом необхідно ліквідувати та запобігати загрозам на кожному рівні ієрархії. Цементна промисловість є доволі актуальною, особливо в умовах військових дій та, у перспективі, у поствоєнному часовому проміжку, зважаючи на необхідність відбудови значної частини населених пунктів України.

Стан дослідження. Проблему економічної безпеки підприємства як основу економічної безпеки держави досліджували вітчизняні та закордонні вчені, а саме: І. Бланк О. Барановський, С. Грунін, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, Ю. Каракай, Ю. Кракос, Р. Разгон, В. Нагорний, В. Левченко, О. Новікова, О. Судакова, В. Сімонова, А. Турило, Н. Яценко. Але чимало її аспектів потребують з'ясування.

Проблеми стратегічного планування діяльності підприємств у своїх працях вивчали зарубіжні вчені, а саме: І. Ансофф, О. Барановський, Х. Барроу, Б. Берман, М. Володкіна, Х. Віссема, Р. Гріфін, Г. Гольдштейн, Ю. Голляк, С. Євтухова, Г. Єльнікова, В. Жигалов, Л. Зайцев, Г. Кіндрацька, В. Колпаков, Н. Круглова, Г. Мінцберг, Б. Мінзюк, А. Наливайко, М. Портер, С. Покропивного, І. Смолін, А. Стрікленд, А. Томпсон, С. Усик, Т. Циба, З. Шершеньова, В. Яцура та інші.

Недостатньо науково дослідженими та обґрунтованими є цільові орієнтири забезпечення економічної безпеки підприємств. Важко прогнозована динаміка ринку, зменшення внутрішніх ресурсів і зростання агресивності зовнішнього середовища, особливо у фінансовій сфері, спричиняє загрози економічній безпеці підприємства. У цих умовах великого значення набуває стратегічне управління забезпечення економічної безпеки підприємства.

Метою статті є аналітична оцінка взаємозв'язку інтегрального показника економічної безпеки цементної промисловості та загроз зовнішнього середовища зі стратегічними цільовими орієнтирами розвитку цих підприємств.

Виклад основних положень. За даними Державної служби статистики України виробництво цементу в Україні в квітні 2016 року щодо квітня 2015-го збільшилося на 37,6%, до 820 тис. т (без урахування АР Крим та м. Севастополя, частини Донецької і Луганської областей). Порівняно з березнем обсяги виробництва зросли на 12,2% [1].

Асоціація виробників цементу України створена із Української асоціації підприємств і організацій цементної промисловості «Укрцемент». Своєю чергою, в січні 2004 року, Українська асоціація підприємств і організацій цементної промисловості «Укрцемент» реорганізована із Українського концерну підприємств і організацій цементної й азбестоцементної промисловості «Укрцемент» та стала його правонаступником.

Рис. Підприємства асоціації виробників цементу України та вимоги до маркування цементу згідно з основними діючими в Україні нормативами

* Сформовано автором на основі [2].

З 2013 року створено спільний проект «Обличчям до споживачів: ризики на ринку фасованого цементу» між Асоціацією «Укрцемент» та Всеукраїнською громадською організацією «Союз споживачів України». За даними дослідження зразків цементу у будівельних гіпермаркетах м. Києва на відповідність якості та маркування чинним в Україні нормативам виявлено більш як 50% тарованого цементу – фальсифікат. Основними порушеннями були: стандартна міцність не відповідала нормі, відсутнє маркування, нестача ваги цементу, відсутня назва виробника, не відповідність ДСТУ. Для запобігання фальсифікату продукції виробникам необхідно здійснити патентування логотипу, зробити маркування упаковки цементу, використовувати штрих-коди. Для споживачів та виробників необхідним є співпраця з органами стандартизації та сертифікації для виявлення і перевірки виробників фальсифікації [2].

За допомогою кластерного аналізу здійснемо групування основних конкурентів цементної галузі (табл. 1).

Таблиця 1

Групування заводів України за основними показниками у 2014 році (кластерний аналіз)*

2014 рік		
Завод	Номер кластера	Евклідова відстань
ПАТ «Євроцемент-Україна»	1	0,41
ПАТ «Київцемент»		0,39
ПАТ «Волинь-Цемент»		1,29
ПАТ «Югцемент»	2	1,18
ПАТ «Хайдерберг Цемент Україна»	3	0,52
ПАТ «Миколаївцемент»		0,51
ПАТ «Подільський цемент»		0,59
ПАТ «Івано-Франківськ цемент»		0,39

* Сформовано автором на основі [3].

Найчистіший дохід від реалізації продукції серед аналізованих конкурентів має ПАТ «Подільський цемент», – 1255377 грн, а найменший ПАТ «Київцемент» – 9314 грн.

Відтак майже всі підприємства цементної галузі відносяться до 3 кластеру, окрім ПАТ «Волинь-Цемент». Підприємства 3 кластеру характеризуються переважно високим рівнем чистої виручки від реалізації продукції та високою конкурентоспроможністю.

Основними загрозами макрооточення для економічної безпеки підприємств цементної галузі є:

– збільшення кількості фальсифікату продукції;

– ріст рівня інфляції є ризиком зменшення попиту на цементну продукцію;

– скорочення обсягів добувної промисловості, що може стати ризиком.

Розглянемо цементну промисловість Західної України. До цієї групи належать: ПАТ «Миколаївцемент», ПАТ «Подільський цемент», ПАТ «Волинь-Цемент», ПАТ «Івано-Франківськцемент». Проаналізувавши зовнішнє середовище економічній безпеці підприємств цементної галузі, помітно, що існує низка вагомих загроз, які можуть впливати на нормальне функціонування підприємства.

Методології рівня економічної безпеки підприємств призначено багато праць науковців. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства полягає в кількісному та якісному аналізі функціональних складових економічної безпеки в поточному періоді та моніторингу рівня економічного потенціалу підприємства, який засвідчує відповідність стану економічної безпеки обраній стратегії.

За результатами інтегрального показника рівня економічної безпеки помітно, що у 2011 році на ПАТ «Миколаївцемент» задовільний рівень економічної безпеки, у 2012 році – незадовільний рівень, а протягом 2014 рівень економічного безпеки досяг нормального стану.

Таблиця 2

Результати оцінки показників економічної безпеки 2011–2014 роки

Заводи	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
ПАТ «Миколаївцемент»	0,7	0,5	0,6	0,8
ПАТ «Волинь-цемент»	0,9	0,9	0,8	1
ПАТ «Івано-Франківськцемент»	08	0,9	0,8	0,9
ПАТ «Подільський цемент»	0,8	0,8	0,9	0,8

* Розраховано автором за авторською методикою на основі [3].

На інших аналізованих підприємствах показник економічної безпеки протягом 2011–2014 років був нормальний, оскільки його значення було понад 0,8.

Вплив зовнішнього середовища перетворився на один з основних чинників, що обумовлює економічну стратегію і тактику промислового підприємства. Саме такі чинники зумовили актуальність дослідження та необхідність появи і розвитку стратегічного управління економічною безпекою.

Здійснивши стратегічний аналіз підприємств цементної галузі Західної України, необхідно виявити сильні та слабкі сторони, можливості і загрози, саме для цього застосовується SWOT-аналіз (табл. 3).

Таблиця 3

SWOT-аналіз стану економічної безпеки підприємств цементної галузі у Західній Україні

	Сильні сторони	**Слабкі сторони**
Внутрішнє середовище	*Кадрова безпека:* – коефіцієнт укомплектованості кадрами; – охоронна безпека *Технологічна безпека:* – рівень прогресивної техніки та технології *Психологічна безпека:* – рівень оплати праці	*Фінансова безпека:* – коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами; – коефіцієнт автономії *Маркетингова безпека:* – конткурентноспроможність; – екологічна безпека *Кадрова:* – рівень кваліфікації та потенціалу підприємства
Зовнішнє середовище	**Можливості**	**Загрози**
	Темп технологічних змін *Інвестиції у промисловість та будівництво*	*Зменшення чисельності населення* *Зріст зовнішньої міграції* *Рівень інфляції* *Стан перспективи використання сировини:* – висока собівартість матеріалів; – проблеми закупівлі електроносіїв (проблеми закупівлі вугілля як основного енергоносія підприємства); – висока вартість газу

* Сформовано автором.

Проведений SWOT-аналіз свідчить, що підприємства цементної галузі, незважаючи на існуючі труднощі, займає доволі сильну позицію і має шанси для подальшого розвитку. Вагомий вплив на економічну безпеку підприємств становить зовнішнє середовище. Основними загрозами для підприємств цементної галузі Західної України

є галузеві конкуренти, пунктуальність і обов'язковість виконання умов постачання.

Підприємствам необхідно збільшити частку ринку, тому що цей показник негативно відображається на отриманні прибутку. Для збільшення кількості покупців організації доцільно ввести систему знижок для постійних оптових клієнтів. Варто також стимулювати працівників до ефективної роботи, що позитивно впливає на продукцію, яку виготовляє підприємство.

Основним завданням процесу реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства є створення на підприємстві необхідних посилань для фінансової підтримки його стійкого росту й успішного досягнення стратегічних цілей його фінансового та економічного розвитку.

Основні параметри оцінки стратегії економічної безпеки [4, с. 247]:

– відповідність стратегії економічної безпеки з її загальною стратегією;

– відповідність стратегії економічної безпеки підприємства з можливими змінами чинників зовнішнього середовища;

– відповідність стратегії економічної безпеки підприємства з його внутрішнім потенціалом;

– внутрішня збалансованість параметрів стратегії економічної безпеки;

– реалізованість стратегії фінансово-економічної безпеки;

– допустимість рівня ризиків, пов'язаних з реалізацією стратегії економічної безпеки;

– економічна ефективність реалізації стратегії економічної безпеки;

– позаекономічна ефективність реалізації стратегії економічної безпеки.

До цього переліку основних параметрів оцінки ми запропонували: відповідність стратегії фінансово-економічної безпеки меті та цілям підприємства, надійність персоналу під час реалізації стратегії економічної безпеки.

На нашу думку, стратегічні пріоритети економічної безпеки підприємств – це найвагоміші засоби досягнення безпечного функціонування підприємства при загрозах зовнішнього та внутрішнього середовища протягом довготривалого терміну.

На підприємствах цементної галузі вибираємо такі стратегічні проірітети:

– стратегія забезпечення фінансового розвитку;

– інвестиційна стратегія підприємства;
– інноваційна стратегія підприємства;
– стратегія забезпечення безпечного розвитку персоналу.

Висновки. Узагальнюючі результати здійсненого дослідження дають змогу зробити висновок, що стратегічне управління економічною безпекою – це процес управління стратегією та здійснення стратегічного планування для забезпечення реалізації мети, завдань та досягнення цілей підприємства, зокрема забезпечення фінансової та економічної безпеки, а також планування розподілу ресурсів в умовах постійної нестабільності зовнішнього середовища та адаптації до нього для захисту цього підприємства від впливу загроз, ризиків і досягнення нормального та безпечного його функціонування.

Ефективність процесу стратегічного управління вимагає розробки певної множини показників та алгоритмів їх розрахунку, за значенням яких можна робити висновки про результати реалізації цього процесу.

Здійснивши стратегічний аналіз та використавши ситуаційні підходи, ця стратегія повинна бути адаптована до зовнішнього середовища і швидко змінити стратегічний напрям у разі такої потреби для досягнення економічної безпеки підприємства. Тобто є необхідність здійснення коригуючих заходів у разі виникнення такої потреби.

1. Офіційний сайт Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

2. Офіційний сайт Асоціації виробників цементу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrcement.com.ua/

3. Офіційний сайт Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://smida.gov.ua/

4. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К.: Эльга; Ника-Центр, 2004. – 776 с.

Столяренко Е. А. Концептуальные основы сценарного управления безопасностью функционирования предприятий цементной промышленности

Изучены основные принципы сценарного управления экономической безопасностью предприятий. Представлен анализ предприятий цементной отрасли и осуществлено кластерный разбор.

Рассмотрено состояние экономической безопасности предприятий цементной отрасли. На основании проведенного исследования уровня безопасности предприятия и состояния внешних угроз осуществлен SWOT-анализ.

Предложены важные стратегические приоритеты для обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: *стратегия, цемент, экономическая безопасность, стратегическое управление экономической безопасностью, стратегические приоритеты.*

Stoliarenko O. O. Conceptual Grounds for Scripted Control of Security of Cement Industry Enterprises Functioning

The benchmarks for provision of economic security still remain insufficiently investigated and grounded scientifically. Barely predicted market dynamics, reduction in domestic resources and increase of the environment aggressiveness constitute a threat to the enterprise economic security. Under such conditions the strategic management of the enterprise economic security provision takes on more importance.

The high level of competition, corruption, unemployment, political and financial instability contribute to evolution of threats to the state economic security. Such threats, in their turn, become the exogenous factors influencing the macro-level of the enterprises economic security. Thus it is necessary to liquidate and prevent the threats on each level of the hierarchy in order to increase the economic security as such. The cement industry is rather trending, especially under the conditions of warfare, and, in the long view, in the post-conflict times, taking into consideration the necessity of restoration of a significant number of population clusters in Ukraine.

The carried out SWOT-analysis shows that, irrespective of the current difficulties, the cement industry enterprises have the upper hand and good chances for further development. The environment has considerable influence on the enterprises economic security. The main threats for the enterprises of the cement industry in Western Ukraine are brunch competitors, punctuality and obligingness in fulfillment of the delivery terms.

The strategic priorities of the enterprise economic security are the most influential means of achieving the enterprise safe functioning under the conditions of long-term threats of the external and internal environment.

We choose the following strategic priorities for the cement industry enterprises: the strategy of provision for financial development; the enterprise investment strategy; the strategy of provision for the secure personnel development.

Summing up the results of the conducted investigation it is possible to conclude that the strategic control of the economic security is the process of the strategy management and it means carrying out strategic planning for provision of the enterprise goals achieving, in particular its financial and economic security, as well as planning of the resources distribution under the conditions of constant instability of the external environment and adapting to it in order to protect the enterprise from the threats and risks effects as well as gaining its normal and safe functioning.

Key words: *strategy, cement, economic security, strategic management of economic security, strategic priorities.*

Стаття надійшла 25 квітня 2017 р.

УДК 65.012.8

В. І. Франчук,
П. Я. Пригунов, С. І. Мельник

БЕЗПЕКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Розкрито сутність поняття «безпекова діяльність», наведено та обґрунтовано функціональну структуру безпекової діяльності, до якої належать: видові функції, методи та засоби.

Удосконалено механізми безпекової діяльності, наведено основні властивості ієрархічних безпекових систем, а також умови, за яких будь-яка соціальна система може ефективно функціонувати, а саме: цілісності системи; обмеженої автономності елементів системи та їх дій; внутрішньої і зовнішньої активності системи. Охарактеризовано функціональний дійовий безпековий ефект.

Ключові слова: *безпекова діяльність, система безпеки організації, механізми безпекової діяльності, функціональний дійовий безпековий ефект, властивості ієрархічних систем.*

Постановка проблеми. Життєдіяльність будь-якої соціальної системи дестабілізують різні загрози, руйнуючи її зі середини або ззовні. Особливо посилюється дестабілізуючий вплив суб'єктивного походження на організацію, коли вона є успішною. Для самозбереження соціальна система виконує основну функцію – функцію безпеки, тобто здійснює безпекову діяльність.

У науці й практиці цей термін не є широковживаним, і називається по-іншому: забезпечення безпеки: економічної, інформаційної, технологічної, воєнної тощо. Безпекова діяльність також, із діяльністю, спрямованою на розвиток, є важливою, бо без неї соціальна система втрачає власні «імунні властивості», тобто стійкість та самодостатність, що у підсумку призводить до отримання збитків та руйнування. Тому на практиці необхідні знання реальних безпекових механізмів, завдяки яким той чи інший вид діяльності можна відносити й застосовувати як безпековий. Тому між науковцями й практиками точаться науко-професійні дискусії, спрямованні на пошук істинного розуміння сутності безпекової діяльності, її механізмів та інтегрованості в різні процеси, види діяльності. Проте однозначної відповіді досі немає, відтак є потреба запропонувати ще один науково-методологічний підхід до вирішення зазначеної науково-практичної проблеми, а саме розгляду безпекової діяльності, її структури та механізмів з погляду системного підходу.

Стан дослідження. У наукових джерелах найбільш дослідженими є питання забезпечення економічної безпеки підприємств, формування системи забезпечення його економічної безпеки [1–5]. Зокрема розкриваються сутність, структура та функції системи забезпечення економічної безпеки підприємства [2; 4; 5; 6; 7]. Також є наукові спроби ввести у науковий обіг термін безпекова діяльність, розкрити й обґрунтувати його сутність та механізми. Проте є необхідність в удосконаленні самого поняття «безпекова діяльність», назв безпекових механізмів та розкриття змісту й структури безпекової діяльності на засадах системного підходу.

Метою статті є формування сутності, структури та механізмів безпекової діяльності на засадах системного підходу.

Стан дослідження. Безпекова діяльність – це форма активного ставлення суб'єктів безпеки до безпекової дійсності, зміст якого полягає у проведенні в ній відповідних змін на основі засвоєння та розвитку безпекової культури. Тобто це діяльність, спрямована на протидію загрозам, відновлення діяльності з метою захисту корпоративних інтересів, збереження цілісності процесів чи системи на основі засвоєння та розвитку безпекової культури.

За змістом безпекова діяльність має комплексний характер та структурно містить три складових механізми: а) інформаційно-оперативні; б) попереджувально-профілактичні; в) ліквідаційно-відновлювальні [7].

На практиці кожний з цих механізмів безпекової діяльності реалізується через низку видових функцій безпеки (видів безпекової діяльності), які містять відповідні методи і засоби. Водночас логіка послідовності цього процесу технологічно має такий вигляд: конкретний механізм безпекової діяльності реалізується через видові функції безпеки, кожна з яких, своєю чергою, виконується шляхом використання відповідних методів і засобів. Наприклад, для реалізації інформаційно-оперативного механізму безпекової діяльності з метою отримання інформації про можливі крадіжки на підприємстві можна здійснювати детективну чи охоронну діяльність з використанням методу відеоспостереження. Для цього обов'язково потрібна відеокамера як засіб, яка встановлюється у потрібних місцях. Також необхідно дотримуватися основних безпекових принципів: своєчасності, правомірності та поєднання гласності й конфіденційності.

Водночас необхідно розуміти, що для реалізації того чи іншого безпекового механізму на практиці використовуються комплекс відповідних видових функцій, методів та засобів. Їхня кількість залежить від виду загрози та об'єкта, на який її вплив спрямований.

Аналізуючи практику безпекової діяльності в частині застосування зазначених її механізмів, автори дійшли висновку, що є потреба в удосконалені їх назви та уточнення змісту. Найперше необхідно змінити назву інформаційно-оперативного механізму, залишивши його зміст. Обґрунтувати це можна тим, що підсумком реалізації зазначеного механізму є виявлення загрози. Зрозуміло, що для цього необхідно збирати й аналізувати інформацію про дестабілізуючі чинники, використовувати відповідні методики відбору з численної їх кількості саме загрози. Тому логічно щоб цей механізм безпекової діяльності отримав назву «механізми виявлення загрози». Що стосується попереджувально-профілактичних механізмів, то на практиці з'ясувати межі між термінами попередження та профілактика загроз доволі складно. Тому доцільно використовувати термін «механізми попередження загрози». Також буде ефективніше, коли ліквідаційно-відновлювальні механізми у нормативних документах та практичній діяльності розділимо на дві групи: механізми ліквідації (припинення) загроз та механізми відновлення.

Розглядаючи механізми безпекової діяльності, необхідно виходити найперше з її логічної структури, тобто є механізми, з яких розпочинається безпекова діяльність, і є механізми, якими закінчується її технологічний цикл. Відтак доцільно розмістити безпекові механізми у такій послідовності:

1) механізми попередження загроз до початку її виникнення або реалізації;

2) механізми виявлення загроз;

3) механізми ліквідації загроз;

4) механізми відновлення діяльності, стану та відшкодування збитків.

Сутність та роль кожного із зазначених механізмів подано далі.

Під попереджувальними механізмами безпекової діяльності розуміється сукупність відповідних видів діяльності, методів та засобів, пов'язаних з розробкою нормативних, організаційних документів та управлінських рішень з питань безпеки підприємства та їх застосування для попередження виникнення або дії загрози.

Використання механізмів попередження загроз передбачає розробку нормативно-правового забезпечення та формування умов, які б попереджували потенційні чи реальні втрати у процесі діяльності соціальної системи.

Варто зауважити, що зазначенні механізми мають формуватися на двох рівнях: державному та на рівні підприємства. На державному вони розробляються та застосовуються у формі законів України та

підзаконних актів, які регулюють та регламентують процес функціонування організації, а також таких, що дають змогу забезпечувати її безпеку. На рівні підприємства, мають бути передбачені відповідні безпекові норми: у статуті, положеннях про структурні підрозділи, посадових інструкціях, у контрактах тощо. Наприклад, правила техніки безпеки під час виконання зварювальних робіт; план дій на випадок пожежі; регламентація у контрактах на постачання матеріалів питань відповідальності покупця за порушення умов договору тощо.

Механізм виявлення загроз – це сукупність відповідних видів діяльності, методів та засобів, пов'язаних зі збором і аналізом інформації про загрози та документуванням протиправних дій у відповідному часі та просторі [8].

Використання механізмів виявлення загрози надасть змогу вчасно документувати протиправні дії, здійснювати моніторинг стану соціальної системи тощо, внаслідок чого формувати інформаційну базу про потенційні чи реальні загрози, які були чи є в процесі її діяльності. Наприклад, інформацію про такі загрози: нестійкість ринку; збільшення виробничих витрат внаслідок зростання рівня зношеності техніки; переважання використання застарілих технологій; втрати продукції внаслідок недосконалості системи логістики; про порушення технології вирощування лісових ресурсів; про підготовку аварій, пожеж, учинення інших надзвичайних дій; про підготовку крадіжки, псування лісової продукції; про можливий зрив постачання лісової деревини згідно з контрактом тощо.

Завдяки цьому механізму забезпечуються оперативні й зворотні зв'язки між суб'єктами та силами безпекової діяльності.

У реальній діяльності через різні причини та обставини суб'єктам безпеки не вдається повністю попереджувати загрози, через що вони все ж дестабілізують роботу підприємства, завдають йому збитків. Для їхньої ліквідації потрібні відповідні механізми. *Під механізмами ліквідації (припинення) загроз* розуміється сукупність видів безпекової діяльності та відповідних конфіденційних методів, методів роботи у надзвичайних ситуаціях, а також засобів, пов'язаних з ліквідацією (припиненням) загроз на будь-якій стадії її реалізації.

Використання суб'єктами безпекової діяльності ліквідаційних механізмів створює відповідні умови та можливості для ліквідації (припинення) загроз. Наприклад, запровадження охорони на підприємстві дає змогу затримувати осіб, що вчиняють крадіжки на виробництві.

Під механізмами відновлення та відшкодування збитків розуміється сукупність видів безпекової діяльності та відповідних методів

й засобів, необхідних для відновлення процесів, кількісних чи якісних показників діяльності, зв'язків та цілісності підприємства тощо після реалізації загрози, а також відшкодування за завдані збитки.

Прикладом застосування суб'єктами відновлюваних механізмів щодо відновлення робочого стану, процесів тощо можуть бути: страхове відшкодування внаслідок страхового випадку – пожежі; формування й використання резервного фонду підприємства; звернення в суд для відшкодування завданих збитків підприємству незнаними рубками лісу та ін.

Основними складовими зазначених механізмів є:

1) видові безпекові функції (види безпекової діяльності);

2) методи безпекової діяльності;

3) засоби безпекової діяльності;

4) принципи безпекової діяльності.

Їх зміст розкритий у наукових публікаціях [7; 8].

Безпекова діяльність – це складна за структурою і зв'язками та водночас інтегрована за різними напрями діяльність, у зв'язку з чим її потрібно організувати та здійснювати у формі системи. Інакше безпекова діяльність потребує системного підходу, в основу якого закладено засади теоретичного пізнання. *Теоретичне пізнання* – це вище відображення дійсності за допомогою абстрактного мислення й дослідження, у процесі якого виділяються істотні властивості або сторони об'єкта, виявляються об'єктивні закономірності, зв'язки та тенденції його розвитку, недоступні для чуттєвого пізнання.

Основний зміст теоретичного пізнання у сфері безпеки полягає у:

1) виявленні та вивченні конкретних причин, зв'язків, залежностей, взаємодій, процесів, які дають змогу пояснити факти виникнення й дії загроз, порушення цілісності процесів й об'єктів;

2) абстрагуванні від безпосередньо спостережуваних характеристик, висуванні й обґрунтуванні гіпотез, які дають можливість пояснити причини, процеси або механізми, встановлених фактів виникнення загроз, порушення цілісності процесів й об'єктів;

3) формулюванні теоретичних висновків у сфері безпеки організації.

Основним інструментом системного підходу є організаційна діяльність. Організовувати діяльність – означає впорядковувати її у цілісну систему з чітко визначеними характеристиками, логічною структурою та процесом її здійснення [8]. Тобто йдеться про формування таких елементів системи безпеки, які пов'язані між собою і створюють єдине ціле. Водночас вона має функціонувати на досягнення спільної мети, коли кожен з цих елементів виконує свою роль.

Формуючи систему безпеки підприємства необхідно брати до уваги загальну, тобто притаманну для будь-яких систем, сутнісну характеристику. Вона зводиться до такого: будь-яка реальна система упродовж життєдіяльності функціонує в умовах ієрархії підсистем, впливу зовнішнього середовища, який часто має дестабілізуючий характер, у зв'язку з чим є динамічною. Окремі елементи системи зношуються, внаслідок чого погіршується їхня робота та функціонування інших її елементів, оскільки усі елементи системи залежать один від одного. Найнебезпечнішим для системи є те, що наслідок виявляється пізніше причини, інколи у часі це тривалий період, у зв'язку з чим втрачається пильність у менеджменту, що, своєю чергою, призводить до непередбачуваних наслідків.

На підставі проведеного аналізу вимог до системи безпеки підприємства, що містяться у наукових джерелах [1–3; 5; 7; 9; 10–13] та ін., наведемо характеристику основних з них, які необхідно, на думку авторів, враховувати під час розробки системи безпеки підприємства.

Так, підсистема безпеки організації має бути органічною складовою системи підприємства. Її необхідно розглядати як форму взаємодії відповідних суб'єктів безпеки, що має певну ієрархію управління на засадах системного підходу. Також варто виходити з того, що вона пов'язана з іншими системами безпеки України. Це пояснюється тим, що багато завдань, які має система безпеки підприємства, не можуть бути виконані самостійно, без допомоги інших суб'єктів безпекової діяльності, без необхідних рішень, що ухвалюються на вищому рівні та найперше на державному. На створення й функціонування системи безпеки підприємства впливають сильні й слабкі його сторони, які доцільно враховувати, оскільки це впливає на ефективність безпекової діяльності та її підсумки. Крім того, вона має містити комплексний механізм захисту визначених об'єктів безпеки та відшкодування за завдані збитки та не бути для підприємства затратною.

Формуючи безпекову систему необхідно виходити з того, що вона відноситься до ієрархічних систем, тобто до її складу входять інші системи та підсистеми, а вона сама також є підсистемою безпеки вищого рівня. Ієрархічні системи мають певні властивості, які обов'язково потрібно враховувати.

Основними властивостями ієрархічних систем є:

1) двоїстість якостей елементів у системі – елемент одночасно має індивідуальні та системні якості, що складніша ієрархічна структура системи, то вищі її індивідуальні властивості, то чіткіше вони виступають у надсистемі, то менше вона зв'язана з іншими елемента-

ми (системами) надсистеми. На нижчих рівнях відбувається спрощення елементів (потрібна лише корисна функція);

2) диктат верхніх рівнів над нижніми – основний порядок ієрархії. Найнижчий рівень ієрархії – робочий орган або його робоча частина;

3) нечутливість верхніх рівнів до змін на нижніх, і навпаки – чутливість нижніх рівнів до змін на верхніх. Головне для надсистеми – виконання підсистемою своїх функцій;

4) виокремлення корисних функцій на рівнях ієрархії. Правильно організована ієрархічна структура виокремлює на кожному рівні корисну функцію, ці функції додаються (взаємно підсилюються) на наступному рівні, водночас шкідливі функції на кожному рівні або пригнічуються, або до них не додаються нові. Найвищий рівень ієрархії виконує зазвичай лише стратегічні та узгоджувальні функції. Заразом, що вищий рівень ієрархії, то гнучкішою є структура, менш жорсткі зв'язки між елементами, легше переставляти їх та замінювати. На нижніх рівнях більш жорстка ієрархія та зв'язки [9].

Системний підхід дає змогу формувати безпекову систему як цілісний соціальний організм, не концентруючись на окремих її підсистемах та елементах. Бо навіть найкраще функціонування окремих із них ще не гарантує ефективного функціонування всієї системи загалом, оскільки завжди існує взаємодія між її складовими. Водночас необхідно пам'ятати, що будь-яка соціальна система може ефективно функціонувати за такої умови:

1) цілісності системи;

2) обмеженої автономності елементів системи та їх дій;

3) внутрішньої і зовнішньої активності системи.

Ці ж вимоги рівнозначно є справедливими й до системи безпеки організації. У процесі функціонування безпекова система виступає як цілісне утворення, у якому існує взаємозв'язок між її структурою та функціями. Безпекова функція реалізується структурою, у процесі чого відбувається функціональний дійовий безпековий ефект завдяки поєднанню дій безпекових елементів системи. Це поєднання ґрунтується на взаємодії та інтегрованості основних властивостей елементів: спорідненості та відмінності. У підсумку система набуває функціонального дійового безпекового ефекту у формі стійкості та самодостатності системи (див. рис.).

У такий спосіб безпекова система робить те, що за жодних обставин не може зробити кожен її елемент окремо. Відтак діяльність безпекової системи є постійними відтворенням функціонального дійового безпекового ефекту.

Рис. Сутність функціонального дійового безпекового ефекту безпекової системи

Безпекова система може мати будь-яку кількість елементів. Але вони мають бути такими, що відповідають основній меті системи, а їхня кількість такою, щоб вистачало для реалізації цієї мети.

Висновки. Безпекова діяльність за змістом та структурою є складною. Її ефективність та підсумок безпосередньо залежать від рівня кваліфікації конкретних суб'єктів безпекової діяльності, найперше від їх знань та вміння застосовувати системний підхід. Володіння технологіями системного підходу дає змогу створювати ефективні безпекові системи, що на практиці призводить до зменшення збитків, а ще краще їх попередження. Крім того, безпекові системи можна використовувати як спосіб осмислення безпекової дійсності, формального опису структури системи та функціональних зв'язків, а також оптимізації безпекової діяльності та управління нею.

1. Бородин И. А. Современная концепция управления корпоративной безопасностью / И. А. Бородин [Електронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.aferizm.ru/bb/bb_koncept_bez.htm.

2. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.

3. Дмитрук Є. В. Моделювання системи економічної безпеки підприємства / Є. В. Дмитрук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thesis.at.ua/publ/2014

4. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навч. посібник / М. І. Зубок. – К.: КНЕУ, 2002. – 190 с.

5. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Ось-89», 2003. – 352 с.

6. Минаев Г. А. Безопасность организации: учебник / Г. А. Минаев. – К.: КНТ, 2009. – 440 с.

7. Франчук В. І. Теоретико-методологічні засади економічної безпеки акціонерних товариств: монографія / В. І. Франчук. – ЛьвДУВС, 2015. – 400 с.

8. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем: підручник / В. І. Франчук. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 216 с.

9. Аудит информационной безопасности / А. П. Курило, С. Л. Зефиров, В. Б. Голованов и др. – М.: Издательская группа «БДЦ-пресс», 2006. – 304 с.

10. Кобелев Н. Б. Практика применения экономико-математических методов и моделей / Н. Б. Кобелев. – М.: «Финстатинформ», 2000. – 211 с.

11. Кравчук О. Я. Діагностика та механізм забезпечення корпоративної безпеки підприємства: монографія / О. Я. Кравчук, П. Я. Кравчук. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 256 с.

12. Мехеда Н. Г. Методи моделювання систем / Н. Г. Мехеда, Б. О. Остапенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_DN_2015/Economics/10_191485.doc.htm.

13. Мухіна Н. А. Структурне моделювання системи економічної безпеки підприємств транспортного обслуговування споживачів туристичних послуг / Н. А. Мухіна, О. І. Почечун, О. С. Камушков // Європейський вектор економічного розвитку. – 2013. – № 2. – С. 178–187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2013_2_22

14. Соснин А. С., Пригунов П. Я. Менеджмент безопасности предпринимательства: учеб. пособие / А. С. Соснин, П. Я. Пригунов. – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2004. – 357 с.

Франчук В. И., Прыгунов П. Я., Мельник С. И. Политика безопасности деятельности: системный подход

Раскрыта сущность понятия «политика безопасности деятельности», обоснована функциональная структура безопасности деятельности, которая включает: видовые функции, методы и средства.

Усовершенствованы механизмы безопасности деятельности, приведены и охарактеризованы основные свойства иерархических безопасностных систем, а также условия, в которых любая социальная система может эффективно функционировать, а именно: целостности системы; ограниченной автономности элементов системы и их действий; внутренней и внешней

активности системы. Толкуется функциональный действенный эффект безопасности.

Ключевые слова: *политика безопасности деятельности, система безопасности организации, механизмы безопасности деятельности, функциональный действенный эффект безопасности, свойства иерархических систем.*

Franchuk V. I., Prygunov P. Ya., Melnyk S. I. Security activity: a systematic approach

The article reveals the essence of the concept of «security activity», provides and justifies the functional structure of security activity, which includes: species functions, methods and tools.

The mechanisms of security activity have been improved, which include: 1) mechanisms to prevent threats before it occurs or is realized; 2) mechanisms for detecting threats; 3) mechanisms for eliminating threats; 4) mechanisms for restoring activity, status and compensation for losses. It is substantiated that security activity is complex in structure and connections and at the same time integrated in various areas of activity, in this connection requires a systematic approach based on the foundations of theoretical knowledge.

It allows us to reflect reality with the help of abstract thinking and research, in the process of which the essential properties or aspects of the object are singled out; objective laws, connections and tendencies of its development turn out to be inaccessible to sensory cognition.

The main properties of hierarchical security systems are described and characterized: 1) the duality of the qualities of elements in the system; 2) the dictates of the upper levels over the lower ones; 3) the insensitivity of the upper levels to changes in the lower levels, and vice versa – the sensitivity of the lower levels to changes in the upper levels; 4) the allocation of useful functions at the hierarchy levels.

It is also justified the conditions under which any social system, including security, can function effectively, namely: 1) the integrity of the system; 2) limited autonomy of the elements of the system and their actions; 3) internal and external activity of the system.

The functional effective security effect, which is produced due to a combination of the actions of the security elements of the system, is characterized. This combination is based on the interaction and integration of the basic properties of the elements: kinship and difference.

Ultimately, the system acquires a functional effective security effect in the form of stability and self-sufficiency of the system. In this way, the security system does what, under no circumstances, each of its elements can do individually. Thus, the activity of the security system is a constant reproduction of the functional effective security effect.

Key words: *security activity, organization security system, mechanisms of security activity, functional effective security effect, properties of hierarchical systems.*

Стаття надійшла 25 квітня 2017 р.

УДК 339.543.31

Н. В. Шупрудько

ФІСКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Науково обґрунтовано сутність фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності у системі економічної безпеки держави. Запропоновано авторське визначення поняття «фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності» крізь призму теорії безпекознавства. Окреслено місце фіскального регулювання у системі економічної безпеки держави. Виокремлено складові процесу фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

Ключові слова: *економічна безпека держави, фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності, складові економічної безпеки держави, важелі та інструменти фіскального регулювання.*

Постановка проблеми. Ось уже протягом 26 років Україна існує як незалежна та суверенна держава. Держава, яка має власні інтереси у політичній, економічній, військовій, науково-технологічній та інших сферах. І хоча сучасний геоекономічний простір характеризується стрімкими процесами глобалізації, інтеграції господарської діяльності, економічної та соціальної політики, між країнами все ж не припиняється запекла боротьба за контроль над обмеженими економічними ресурсами і транспортними коридорами. Спостерігається жорстоке суперництво національних економік і наднаціональних угруповань у відстоюванні власних економічних інтересів.

Підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом (ЄС), запровадження безвізового режиму, а у перспективі набуття нашою державною повноправного членства у ЄС – ще більше посилює актуальність питань щодо наукового пошуку шляхів та методів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на внутрішньому, європейському та світовому ринках, забезпечення сталого економічного зростання та економічної безпеки держави загалом. І хоча процес інтеграції нашої держави до ЄС передбачає максимальну ліквідацію торговельних бар’єрів на шляху міжнародної торгівлі, все ж одними з основних важелів впливу на ці процеси залишаються фіскальні інструменти. Світовий досвід засвідчує, що більшість країн, де-юре декларуючи максимальне сприяння міжнародній торгівлі, продовжують захищати внутрішні ринки, зокрема й за допомогою фіскальних важелів.

Нехтування проблемами пошуку фіскальних важелів підвищення рівня економічної безпеки України може сприяти остаточному перетворенню нашої держави у сировинний придаток та ринок збуту товарів низької якості.

Стан дослідження. Різними аспектами досліджуваної проблематики займались зарубіжні та вітчизняні учені. Зокрема ґрунтовні теоретичні дослідження проблем оцінки ефективності митної політики належать таким зарубіжним дослідникам, як: А. Сміт (досліджено можливість встановлення ефективних митних тарифів, що не порушують ринкової рівноваги), Дж. Стігліц (теоретично показано можливість узгодженого використання митного та податкового регулювання), Дж. Левінсон та Дж. Слемрод (показано, що з двох видів державного регулювання – податкового та митного, тільки останнє може бути галузево-орієнтованим і досліджуються питання відповідності тарифного та митного регулювання на теоретичному (модельному) рівні), А. Мішра (проаналізовано вплив величини тарифів на рівень запобігання сплати митних платежів), Ф. Раймонд, Ш. Шанг-Жін (досліджено на підставі даних зовнішньоекономічної діяльності Китаю, що підвищення митної ставки на 1% призводить до збільшення обсягів контрабандного імпорту на 2–3%); Ф. Таусінг (проаналізовано історичну ретроспективу трансформації митно-тарифного регулювання в США у мірі переходу від закритої до відкритої економіки США), У. Харольд (вперше поставлено комплексне питання протекціоністських і фіскальних цілей митної політики).

Питанням теоретичних досліджень основ фіскального регулювання в Україні присвячені праці вітчизняних учених, а саме: В. Вишневського (розраховуються економічні наслідки зменшення експортного мита в межах приєднання України до СОТ), О. Гребельника (побудовано теоретичну модель митно-тарифної політики за умови реформування економічної системи в Україні відповідно до вимог глобального рівня), Н. Злепко (розроблено цілісну систему практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності застосування мита як інструмента фіскальної та зовнішньоекономічної політики України), І. Іващук (досліджено фіскально-регулюючий аспект митної політики), М. Каленського (опрацьовано принципи визначення митної вартості імпортних товарів, окреслені недоліки та переваги); Ю. Макогона (розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування ефективної митної політики України в контексті світових тенденцій), П. Пашка (вивчено достовірність обчислення митної вартості товарів), О. Тищенка (досліджено регулятивний потенціал мита у разі впливу на економічні процеси на макро- та мікроекономічному рівнях); С. Юрія,

Є. Савельєва (проаналізовано умови, форми та напрями реалізації митної політики України).

Проблемам зміцнення економічної безпеки держави, визначенню її індикаторів і загроз, формуванню тривалої стратегії економічної безпеки України присвячені праці таких учених, як: О. Барановський, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін, Я. Жаліло, З. Живко, М. Єрмошенко, О. Іляш, А. Кудряченко, В. Мартинюк, А. Мокій, В. Мунтіян, Я. Пушак, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Предборський, С. Пирожков, І. Ревак, А. Сухоруков, Р. Тринько, М. Флейчук, В. Франчук, В. Шлемко, Л. Яремко, Е. Алтінс фон Гейсау, П. Боулдер, Е. Брукінг, Л. Едвінссон, А. Вестінг, Е. Гудвін, С. Дурнхам, Р. Шеннон.

Метою статті є наукове обґрунтування сутності, завдання та ролі фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності у системі економічної безпеки держави.

Виклад основних положень. Дослідження сутності, інструментів та напрямів фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності доцільно здійснювати у контексті розгляду її місця у фінансовому регулюванні зовнішньоекономічних зв'язків та системи державного регулювання зовнішньоторговельних операцій загалом.

У всесвітній глобальній господарській системі локальні економіки окремих країн поступово втрачають потенціал саморозвитку і щораз більше інтегруються у світовий економічний організм. Економічний розвиток кожної країни дедалі помітніше пов'язаний з рівнем і характером її взаємодії з іншими державами, тому інтеграція економіки України у світову економіку є не тільки визначальною передумовою її економічного зростання, але й підґрунтям економічного розвитку на якісно новій основі. На цьому наголошує більшість українських економістів. Зокрема академік І. Лукінов ще на початкових етапах ринкових трансформацій зазначав, що майбутній економічний розвиток України потрібно розглядати у контексті розвитку світової економіки і що країни, які рухаються у напрямі міжнародної економічної інтеграції, мають суттєвий приріст ефекту, а країни, що дезінтегруються, зазнають величезних втрат [1, с. 6].

У всіх країнах державні інституції беруть участь у зовнішньоекономічних зв'язках, стимулюючи чи обмежуючи їхнє розширення загалом, з певними країнами, стосовно окремих сфер економічної діяльності та певної продукції. Регулювання у зовнішньоекономічній сфері здійснюється за двома основними напрямами. Перший – створення найсприятливіших умов для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, забезпечення їх ефективності, уникнення негативних наслід-

ків від дій іноземних фірм, перешкод з боку іноземних держав і регулювання рівня участі країни у певних напрямах інтеграційних процесів. Другий – корегування внутрішніх умов діяльності, пов'язаної зі зовнішньоекономічною сферою, а саме – рівня відкритості економіки для зовнішнього світу, торговельного і платіжного балансів, обсягів і структури іноземних інвестицій, конкурентоспроможності національної економіки тощо.

Регулювання зовнішньоекономічних зв'язків здійснюється на основі юридичних правил (норм), встановлених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, шляхом використання таких інструментів, як контингування, ліцензування, квотування, контроль за цінами і доходами, а також через використання економічних інструментів та важелів регулювання – податків, відрахувань у державні цільові фонди, норми амортизації, валютного курсу, ставки позичкового проценту тощо. Тобто через сукупність правових, адміністративних і фінансово-економічних форм, методів та інструментів держава стимулює, координує і регламентує діяльність суб'єктів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Проте ринковій системі господарювання більше відповідають економічні інструменти і важелі державного регулювання і вони найбільшою мірою використовуються під час регулювання зовнішньоекономічних зв'язків у країнах з ринковою економікою.

Вагоме місце в системі державного економічного регулювання займає фінансове регулювання, яке виникло у процесі еволюції суспільного виробництва і є невід'ємною умовою функціонування економіки [2, с. 102] та основною формою регулювання ринку [3].

В економічній літературі найвживанішим є визначення суті фінансового регулювання як організованої державою діяльності з використанням всіх аспектів фінансових відносин з метою корегування параметрів відтворення. Основними ж його складовими, які виконують роль регуляторів ринкового господарства, на думку Л. Дробозіної є податки і неподаткові платежі у бюджет, фінансові пільги і санкції, загальні та цільові субсидії [2].

Існують відмінності й у поглядах щодо змісту фінансового регулювання, і щодо його складових. Зокрема, на думку В. Несторенка і В. Рокочої, фінансове регулювання є формою непрямого державного втручання у ринкові події, що ґрунтується на системі державних субвенцій [4]. О. Кириленко його головним змістом вважає систему оподаткування. На її думку, фінансове регулювання діяльності відбувається насамперед і зазвичай через оподаткування [5].

Не заперечуючи важливу роль державних субвенцій і оподаткування у системі фінансового регулювання економіки, ми вважаємо, що

фінансове регулювання за своїм змістом є більш ємним і до його складу входять й інші фінансові інструменти з певним набором важелів впливу.

Кардинальні зміни, що поетапно відбулися в економіці України після проголошення незалежності держави, значно підвищили роль зовнішньоторговельного фактора в її розвитку. Так, на етапі реформування економіки і здійснення процесу становлення ринкового механізму активний розвиток зовнішньоторговельної діяльності (ЗТД) був одним із засобів пом'якшення наслідків спаду виробництва. Через обмеженість платоспроможного попиту на внутрішньому ринку експортна діяльність була і є важливим напрямом розвитку значної кількості українських підприємств, що передбачає залучення до процесу виробництва значної кількості виробничих ресурсів і робочої сили.

Особливе місце серед економічних методів державного регулювання економічних процесів належить фіскальному регулюванню. А в країнах Європейського Союзу, фіскальне регулювання є дієвим засобом циклічного регулювання економіки в умовах, коли монетарні важелі втрачають свою силу.

Одним із стратегічних завдань фіскальної політики, особливо у період економічного спаду й економічної війни, є наповнення бюджету фінансовими ресурсами та оптимізація витрат. Наукове обґрунтування запуску механізмів фіскального регулювання сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки України, активізації інноваційно-інвестиційної складової розвитку, позитивно вплине на структурні процеси у реальному секторі економіки. Таке вдосконалення у межах цієї статті полягатиме у виокремленні напряму – фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності держави.

Професор О. Данілов розглядає фіскальне регулювання економіки як злагоджене використання методів бюджетного і податкового регулювання [6, с. 29].

Т. Паєнтко вдало доповнює трактування категорії «фіскальне регулювання», пропонуючи розглядати її як узгоджений та збалансований вплив фіскальних інструментів на об'єкти фіскального регулювання [7].

Місце фіскального регулювання у системі державного регулювання економіки представлено на рисунку 1.

У проаналізованій науковій літературі немає визначення сутності поняття «фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності», проте потенційна активізація зовнішньоекономічних відносин України, посилення її участі у світогосподарських процесах і найперше, через міжнародну торгівлю, значна частка надходжень до

державного бюджету від ЗТД, підвищують рівень вимог до фіскального регулювання цієї сфери, роблять актуальним дослідження і вимагають постійного вдосконалення існуючої системи її регулювання.

Рис. 1. Місце фіскального регулювання у системі державного регулювання економіки [1, с. 50]

На основі здійсненого аналізу, вважаємо, що *під фіскальним регулюванням ЗТД* необхідно розуміти динамічну систему регулятивних заходів держави з використанням інструментів, важелів впливу, стимулів та санкцій, за допомогою яких здійснюється постійна оптимізація зовнішньоторговельного обороту, просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки та наповнення бюджету.

Зважаючи на те, що у запропонованому нами визначенні передбачається врахування принципів динамізму і системності, цілісну сутність розуміння системи фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності доцільно представити у вигляді рисунку 2.

Рис. 2. Складові фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності

Розглянемо детальніше окремі елементи побудованої системи. Фіскальне регулювання ЗТД ґрунтується на використанні таких засобів, як податки на експортно-імпортні операції (мито, податок на додану вартість, акцизний податок), субсидії, штрафи, державні замовлення тощо. Використовуючи ці інструменти, держава через вплив на економічні інтереси змінює поведінку суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності, але одночасно зберігає за ними повну оперативну самостійність. Ці інструменти повною мірою відповідають природі ринкових відносин і тому виконують особливо важливу роль у регулюванні зовнішньоторговельної діяльності.

На практиці держава найчастіше здійснює регулювання ЗТД через оподаткування експортно-імпортних операцій, від дієвості яких значною мірою залежить рівень ефективності всієї системи державного регулювання ЗТД.

Можна констатувати, що важелі та інструменти фіскального регулювання є ефективними механізмами досягнення визначених цілей у межах обраного зовнішньоторговельного режиму. У кожній конкретній ситуації органи державного управління мають надавати перевагу певним інструментам (чи їх комбінації), враховуючи їхню дієвість, а також специфічні умови розвитку країни, що, з погляду американського економіста Д. Норта, має особливе значення для створення ефективної системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Говорячи про роль фіскального регулювання у забезпеченні економічної безпеки держави (ЕКБ) спершу зазначимо, що ця проблема – багатоаспектна. Наукові дослідження цієї проблематики почали проводитися з початку 90-х років XX століття, через появу низки новітніх загроз для ЕКБ України та її регіонів.

Термін ЕКБ держави виникає під впливом глобалізації та інтернаціоналізації світогосподарських зв'язків і спочатку використовувався на рівні міжнародних економічних відносин як сукупність окремих кількісних і якісних характеристик окремих країн [8]. Офіційного статусу термін «економічна безпека» набув 1985 року, коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН прийнято резолюцію «Міжнародна економічна безпека». У ній зазначалося необхідність сприяння забезпеченню міжнародної ЕКБ з метою соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни [9].

Наукові дослідження проблем ЕКБ у XXI столітті наполягають на неприпустимості розуміння сутності безпеки як «стану захищеності». І одні, з теоретико-філософського боку, пропонують розглядати поняття безпека як сукупність умов існування суб'єкта, що контролюються ним [10].

Інші, на основі інституціонального підходу, вирізняють сутність безпеки в умовах діяльності суб'єкта, що характеризується сукупністю умов, за яких забезпечується здатність держави і суспільства до самозбереження і розвитку [8].

Незважаючи на існування двох концептуальних підходів у трактуванні змісту поняття «безпека», поза сумнівом залишається методологія дослідження. Безпека – це синергетичне поняття, яке комплексно відображає узагальнений стан її складових і досліджувати яке необхідно через систему індикаторів, національних економічних інтересів, чинників та загроз. ЕКБ є однією із частин національної безпеки.

Крім неї в це багатоаспектне поняття входять геополітична, військова, інформаційна, екологічна та демографічна безпека. Своєю чергою, ЕКБ відображає причинно-наслідкові зв'язки між економічною могутністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою і має власну структуру. На рисунку 3 відображено авторське бачення місця фіскального регулювання ЗТД у структурі ЕКБ держави.

Рис. 3. Місце фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності у системі ЕКБ держави

Як відображено на рисунку, фіскальне регулювання ЗТД має найбільший взаємозв'язок із фінансовою і зовнішньоекономічною складовими ЕКБ держави та здійснює вплив на всі її інші частини, адже саме від цілей державної політики, що втілюються через

механізм фіскального регулювання ЗТД, залежать: розвиток реального сектору економіки, наповнення державного бюджету фінансовими ресурсами, активізація міжнародної торгівлі, забезпечення якісним продовольством населення держави та вихід держави на траєкторію сталого економічного зростання.

Висновки. Резюмуючи, насамперед потрібно зазначити важливу роль фіскального регулювання ЗТД у відстоюванні національних економічних інтересів, а значить – у забезпеченні ЕКБ держави. Це дає змогу досліджувати процес фіскального регулювання ЗТД не тільки з фінансового боку, але і крізь призму безпекознавчих підходів. Тому під дефініцією «фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності» потрібно розуміти сукупність регулятивних заходів держави з використанням інструментів, важелів, стимулів та санкцій, за допомогою яких забезпечується захист національних економічних інтересів.

Вибір і ефективне поєднання інструментів і важелів є найскладнішим завданням під час організації фіскального регулювання ЗТД.

1. Лукінов І. Інвестиційна діяльність в економічному оновленні та зростанні / І. Лукінов // Економіка України. – 1997. – № 8. – С. 7.

2. Финансы / М. Романовский. – М.: Перспектива, 2000. – 520 с.

3. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.

4. Несторенко В. Державне регулювання в соціальному ринковому господарстві ФРН / В. Несторенко, В. Рокоча // Економіка України. – 1994. – № 5. – С. 30–39.

5. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): навч. посібник / О. П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.

6. Фискальное регулирование экономического развития в посткризисный период: монография / под ред. А. Д. Данилова. – К.: ООО «ДКС центр», 2011. – 242 с.

7. Паєнтко Т. В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків / Т. В. Паєнтко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.-nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=659

8. Колісник О. Я. Бюджетна безпека у забезпечені стратегії соціально-економічного розвитку держави: дис. … канд. екон. наук: 08.00.08 / Олег Ярославович Колісник. – Тернопіль, 2009. – 237 с.

9. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

10. Иващенко Г. В. О понятии «безопастнеость» / Г. В. Иващенко // Теоретический журнал CREDO. – 2000. – № (6) 24 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.orenburg.ru/culture/credo/24/5.html.

Шупрудько Н. В. Фискальное регулирование внешнеторговой деятельности в системе экономической безопасности государства

Научно обоснована сущность фискального регулирования внешнеторговой деятельности в системе экономической безопасности государства. Предложено авторское определение понятия «фискальное регулирование внешнеторговой деятельности» сквозь призму теории экономической безопасности. Указано место фискального регулирования в системе экономической безопасности государства. Выделены составляющие процесса фискального регулирования внешнеторговой деятельности.

Ключевые слова: *экономическая безопасность государства, фискальное регулирование внешнеторговой деятельности, составляющие экономической безопасности государства, рычаги и инструменты фискального регулирования.*

Shuprudko N. V. Fiscal regulationof foreign trade in the system of economic security of the state

The essence of fiscal regulation of foreign trade in the system of economic security of the State is scientifically substantiated. The author's definition of «fiscal regulation of foreign trade» through the prism of the theory of Security Studies is proposed. In particular, the notion of «fiscal regulation of foreign trade» is proposed to consider as a set of regulatory measures of the State with the use ofinstruments, levers, incentives and sanctionswhereby the protection of national economic interests is ensured.

The important role of fiscal regulation of foreign trade in the pursuit of national economic interests, and therefore inthe state economic security ensuring, is noted. As a resultof this research,*fiscal regulation of foreign trade has the highest correlation with financial and foreign components of economic security of the State; it has its impact on all other components, because the goals of public policy, which are implemented through the mechanism of fiscal regulation of foreign trade, determine the following components: real economy development, filling of the state budget with financial resources, international tradeactivation, qualitativefood providing for population of the State and transitionof the State on the path of sustainable economic growth. The place of fiscal regulation in the system of economic security is shown. Parts of the process of fiscal regulation of foreign trade are isolated.In particular, the main elements of fiscal regulation of foreign trade are the following: fiscal levers (import and export taxes, value added tax, excise tax, expenses fromthe state budget for external trade). In turn, the effect of fiscal levers is being realized through the following fiscal instruments: tax rates, rules and regulations, size of donations, subventions and subsidies, credit and insurance conditions, norms of depreciation deductions. In addition, fiscal regulation items includethe following: financial incentives (tax credits, government loans, acceleration of depreciation) and financial sanctions (penalties, fines, budget financing cancellation).*

Key words: *economic security of the State, fiscal regulation of foreign trade, economic security components, levers and instruments of fiscal regulation.*

Стаття надійшла 12 травня 2017 р.

Розділ 2

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ РИНКОВИХ МЕХАНІЗМІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДКРИТОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

УДК 334(075.4)

Г. Я. Аніловська,
І. С. Козій

ТЕНДЕНЦІЇ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Виконано такі основні етапи: оцінка існуючої структури української економіки, узагальнення і аналіз структурних змін у 2001–2015 роках, виявлення основних тенденцій структурних змін і на їхній основі формування базових проблем модернізації економіки України.

Визначено, що основними причинами структурних змін економіки є: науково-технічний і соціальний прогрес; зміни зовнішньоекономічної кон'юнктури; соціально-політична ситуація в державі; демографічні й екологічні чинники. Узагальнено й аргументовано, що економічна динаміка характеризується показниками продуктивності праці, капіталоозброєності, капіталовіддачі, нормою прибутку, долею елементів у структурі капіталу та іншими. Доведено, що для планування динаміки розвитку особливо важливим є визначення джерел економічного зростання та що у всіх теоріях економічного зростання головним є ідентифікація факторів, які визначають темпи зростання економіки країни.

Ключові слова: *структура економіки, структурні зміни, моделі економічного зростання, індикатори економічного зростання, індикатори структурних змін.*

Постановка проблеми. Структура економіки визначається множиною галузей, які її формують, а також пропорціями між елементами національного багатства.

Якщо елементами національного багатства визначено природний капітал, фізичний капітал і людський капітал, то орієнтиром повинно бути співвідношення між ними 20%, 15% і 65%.

Таке співвідношення є характерним для розвинутих країн Заходу [1, с. 6].

Питання полягає в тому, чи існують певні специфічні особливості економіки України, які визначають інше співвідношення між елементами національного багатства, чи все ж структурна політика держави повинна орієнтуватись на вказане співвідношення.

Важливість цього питання визначається також тим, що пропорції між елементами національного багатства визначають пропорції та ефективність різних сфер господарської діяльності, фактично ефективність всіх складових загальної структури економічної системи держави.

Стан дослідження. Дослідженню проблем структури економіки та структурних змін у ній присвячені наукові здобутки багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема А. Гальчинського, В. Геєця, М. Герасимчука, Б. Данилишина, І. Лукінова, Е. Балацького, С. Глазьєва, Е. Горбунова, О. Сухарева та інших. Зачинатилями дослідження проблем структурної будови економіки та їх змін є відомі західні економісти – А. Вагнер, Дж. Гелбрейт, Л. Ерхард, В. Леонт'єв, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, Р. Солоу, Й. Шумпетер та інші. І якщо теоретичні аспекти цієї проблеми є достатньою мірою опрацьовані, то їхнє практичне застосування до окремих економік потребує подальших досліджень.

Метою статті є аналіз тенденцій структурних змін в економіці України. Логіка побудови цієї статті передбачає виконання таких основних етапів: оцінку існуючої структури української економіки, узагальнення і аналіз структурних змін у 2001–2015 роках, виявлення основних тенденцій структурних змін і на їхній основі формування базових проблем модернізації економіки України.

Виклад основних положень. Основою стійкого розвитку національної економіки є забезпечення певних пропорцій між елементами її структури. Ці пропорції формуються під впливом рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. В економіці, яка розвивається, стійкість пропорцій є відносною.

Оскільки метою статті є дослідження структурних змін в економіці, необхідним є визначення поняття економічної структури, на якому буде ґрунтуватися дослідження. Літературні джерела свідчать про наявність різних підходів до його трактування. Ми розглядаємо структуру економіки як сукупність міжгалузевих і внутрішньогалузевих пропорцій, а також відтворювальні, соціальні й територіальні пропорції.

Основними причинами структурних змін економіки є: науково-технічний і соціальний прогрес; зміни зовнішньоекономічної кон'юнктури; соціально-політична ситуація в державі; демографічні й екологічні чинники.

Ефективність структурних змін в економіці значною мірою визначається, по-перше, правильним вибором пріоритетів, по-друге, впливом на них держави.

Державна підтримка перспективних напрямів економічної діяльності є не лише стимулом їхнього розвитку, але й забезпечує зменшення їх негативних виявів, таких як ліквідація недієздатних або непотрібних сегментів господарюючих систем, збільшення кількості безробітних і інші.

Вимірювання структурних зрушень і структурних криз є самостійною науковою проблемою. Її вирішенню присвячені наукові праці багатьох вчених. Їхні результати можна узагальнити так: економічна динаміка характеризується показниками продуктивності праці, капіталоозброєності, капіталовіддачі, нормою прибутку, долею елементів в структурі капіталу і іншими.

Для планування динаміки розвитку особливо важливим питанням є визначення джерел економічного зростання. Фактично у всіх теоріях економічного зростання головним є ідентифікація чинників, які визначають темпи зростання економіки країни.

Аналіз основних тенденцій структурних змін в економіці України має таку послідовність:

етап 1: аналіз сучасних методик планування і управління структурними змінами економіки;

етап 2: дослідження структурних і макроекономічних параметрів економіки України, аналіз тенденцій змін основних базових макроекономічних індикаторів, показників розвитку галузей, соціальних індикаторів, показників, які характеризують експортно-імпортні операції та розвиток науки;

етап 3: оцінка структурних зрушень в економіці України.

Враховуючи значний обсяг інформації, яка підлягає опрацюванню для отримання результатів і формування висновків, у статті представимо результати виконання першого та другого етапів дослідження. Сформовані за його результатами узагальнення і пропозиції будуть слугувати для визначення структурних змін в економіці держави, а також для розрахунку їх ефективності і будуть подані у подальших наукових працях.

Етап 1: аналіз сучасних методик прогнозування економічного зростання наведено в таблиці.

Таблиця

Основні методики визначення економічного росту

Автори методики	Зміст методики	Характеристика
1	2	3
П. Дуглас, Н. Кобб	$У = A*L^{e}*K^{1-e}$	У – обсяг виробництва; е – степеневий коефіцієнт, який залежить від граничної продуктивності; L – праця; K – капітал; A – пропорційності.
Я. Тінберген	Базова теорія економічної політики, яка за допомогою економетричних моделей обґрунтовує необхідність формування урядом оптимальної макроекономічної програми, основої якої є стабільність кількісних взаємозв'язків цільових показників і політичних інструментів.	Макроекономічні моделі вченого мали широке практичне застосування у процесі розробки національного бюджету і економічного планування.
Р. Солоу	$Q = T \cdot F(K, L)$	Базова модель де Q – випуск продукції, K – основний капітал, L – заробітна плата (вкладений капітал), T – рівень розвитку технологій Модифікація виробничої функції Кобба-Дугласа введенням фактора – рівень розвитку технологій. Припущення: зміна технології призводить до однакового збільшення K і L. Складний математичний вираз з використанням диференціальних рівнянь. Використовуютья такі показники: обсяг виробленого продукту на одного зайнятого, обсяг заощаджень і нового капіталу на одного зайнятого, обсяг капіталу, необхідного для оснащення нових трудових ресурсів.

С. Кузнец	Загальна теорія економічного зростання повинна давати пояснення: механізмів розвитку передових промислових країн, причин відставання інших країн (країн з ринковою економікою, плановою економікою, розвинутих, тих, що розвиваються), впливу на економічне зростання зовнішньоекономічного середовища.	Сутність історично обґрунтованої теорії економічного зростання: зростання агрегованого продукту країни обов'язково передбачає зміни в економічній структурі: структурі випуску, галузевій і професійній структурі зайнятості, розподіл на зайнятість в сім'ї і ринкову діяльність, структурі доходів з боку факторів виробництва, чисельність, віковий склад і територіальний розподіл населення, міжнародні потоки товарів, капіталу, робочої сили і знань, організація промисловості та державне регулювання економіки.
Н. Калдор, Л. Пазинетті, Дж. Робінсон	Односекторна модель Н. Калдора P+W=C+I C = (1-s)P+ W $P = \frac{I}{S}$, Норма прибутку $\frac{P}{K} = \frac{1}{S}\frac{I}{K}$,	У рівноважному стані сума доходів (заробітна плата і прибуток) дорівнюють сумі споживчих витрат і заощаджень. Робиться припущення, що вся заробітна плата споживається, а з прибутку здійснюютья деякі заощадження, що дорівнюють sP, де s – норма заощаджень. I/K – темп економічного зростання для ситуації рівноважного росту Включення в модель рівноважного збалансованого економічного зростання таких чинників: розподіл національного доходу між прибутком і заробітною платою, недосконалої конкуренції, інфляції, розподіл продукту на споживчі та виробничі блага.
Р. Харрод	Н = К * С	Н – темп приросту національного доходу; К – обсяг нагромаджень, поділений на приріст національного доходу; С – доля заощаджень в національному доході.
	$Р*К_н = С$	Р – необхідний темп росту, який би забезпечував рівновагу в економіці; $К_н$ – величина капіталу, необхідна для створення 1% приросту національного доходу; С – доля заощаджень в національному доході.

О. С. Сухарев, С. А. Логвинов [1, с. 49].	$У=Д_1Т+Д_2К+Д_3Р+А$	У – темп приросту сукупного продукту; $Д_1$, $Д_2$, $Д_3$ – відповідно доля праці, капіталу і природних ресурсів в сукупному продукті; Т, К, Р – відповідно, темпи приросту затрат праці, капіталу і природних ресурсів; А – темп науково-технічного прогресу.
	Система балансових моделей економіки	Взаємопов'язана сукупність балансових таблиць, які відображають процес розширеного відтворення, і охоплює баланси: виробництва, споживання і заощадження суспільного продукту; виробництва, розподілу, перерозподілу і кінцевого поживання національного доходу; ВВП у структурі формування доходів і його остаточного використання; національного багатства; фінансових ресурсів; трудових ресурсів.
	Міжгалузевий баланс	Міжгалузевий баланс є частиною системи національних рахунків. Деталізує рахунки товарів і послуг, виробництва та утворення доходів і відображає процеси, які відбуваються в економіці; дає змогу системно обчислювати основні показники системи національних рахунків та аналізувати взаємозв'язки між галузями економіки; виявляти найважливіші економічні пропорції; вивчати структурні зрушення і особливості ціноутворення в економіці.
	Система національних рахунків	Макростатична модель економіки, яка ґрунтується на балансовому методі і є національним обліком, який на макрорівні формує множину показників, що характеризують: результати економічної діяльності, структуру економіки, господарські операції, наявні ресурси і їх використання.

Інтенсивність структурних змін, обумовлена структурними зрушеннями, може бути визначена показником, запропонованим Економічною комісією ООН для Європи (ЕКЄ). Цей показник становить середньо-пропорційне щорічних змін долі швидко зростаючих галузей у продукції, зайнятості й основному капіталі. Математичний запис цього показника такий:

$$I = \sum_{i=1}^{q} \frac{[S(i,t) - S\,(i,0)]}{qT},$$

де *S (i, t)* – доля і-ої галузі в продукції, зайнятості або капіталі в момент *t*; *0,t* – початок і кінець досліджуваного періоду; *T* – тривалість періоду часу; *q* – кількість галузей, які збільшили свою долю.

Етап 2: дослідження структурних і макроекономічних параметрів економіки України, аналіз тенденцій змін основних макроекономічних індикаторів, показників розвитку галузей, соціальних індикаторів, показників, які характеризують експортно-імпортні операції та розвиток науки.

Економічний розвиток України у період 2010–2015 років характеризувався позитивною динамікою ВВП (рис. 1, 2).

Рис. 1. Валовий внутрішній продукт за 2010–2015 роки (у фактичних цінах, млрд грн)

Рис. 2. Темпи росту ВВП у 2010–2015 роках, %

Динаміка ВВП (зростання і спад) має своєю причиною низку чинників, зміна яких і пояснює ці тенденції. Такими основними факторами визначено: бюджет держави і величину його дефіциту (рис. 3, 4), зайнятість населення (див. рис. 5–8), інвестиції в економіку (див. рис. 9).

Рис. 3. Зведений бюджет України за 2011–2016 роки, млн грн

Рис. 4. Дефіцит/Профіцит Зведеного бюджету України за 2011–2016 роки, млн грн

Рис. 5. Рівень зайнятості, у % до населення у віці 15–70 років за 2000–2015 роки

	1	2	3	4	5	6	7
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	640,6	603,5	621,1	548,0	517,9	478,9	473,2
Промисловість	2776,1	2743,0	2720,8	2594,9	2296,8	2039,6	1960,0
Будівництво	368,7	330,8	319,8	283,8	227,8	182,1	173,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	782,8	774,2	786,3	770,1	731,0	661,4	659,9
Інформація та телекомунікації	198,6	183,2	178,8	177,1	157,3	134,0	122,3
Фінансова та страхова діяльність	261,1	269,4	272,1	266,3	245,2	191,5	174,2

Рис. 6. Чисельність зайнятих за галузями економіки за 2010–2016 роки (тис. осіб)

Рівень безробіття населення

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Рівень безробіття населення	9,1	9,2	7,8	7,4	6,9	6,9	9,6	8,8	8,6	8,1	7,7	9,7	9,5	9,6

Рис. 7. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за 2003–2016 роки у % до економічно активного населення працездатного віку

Рис. 8. Фонд оплати праці штатних працівників за 2010–2016 роки, млн грн

Рис. 9. Капітальні інвестиції за видами активів 2010–2015 роках, у фактичних цінах, млн грн

Взаємозв'язок цих показників і його кількісна характеристика надасть змогу вирішити питання планування структурних змін в економіці держави, а також для розрахунку їх ефективності.

Висновки. Управління економікою для забезпечення її ефективного функціонування, незважаючи на дію законів ринку, вимагає від держави певних дій і впливів. Саме держава може вирішити або суттєво вплинути на розвиток економіки, стимулюючи структурні зрушення, міжгалузеві пропорції, підтримуючи конкурентоздатність вітчизняних підприємств. Для прийняття та реалізації таких дій необхідними є: методика визначення оптимальних пропорцій в економіці та чинників, за допомогою яких вони можуть бути досягнуті.

1. Сухарев О. С. Управление структурными изменениями экономики / О. С. Сухарев, С. А. Логвинов. – М.: КУРС; ИНФРА-М, 2013. – 368 с.
2. Тинберген Я. Математические модели экономического роста / Я. Тинберген, Х. Босс. – М.: Прогресс, 1967.
3. Шляхом Європейської інтеграції. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) / авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; Нац. Ін-т стратег. досліджень. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
4. Офіційна веб-сторінка Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www.ukrstat.gov.ua
5. Офіційна веб-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www. bank.gov.ua

Аниловская Г. Я., Козий И. С. Тенденции структурных изменений в экономике Украины: методический аспект

Выполнены следующие основные этапы: оценка существующей структуры украинской экономики, обобщение и анализ структурных изменений в 2001–2015 годах, выявление основных тенденций структурных изменений и на их основании формирование базовых проблем модернизации экономики Украины.

Определено, что основными причинами структурных изменений экономики являются: научно-технический и социальный прогресс; изменения внешнеэкономической конъюнктуры; социально-политическая ситуация в государстве; демографические и экологические факторы. Обобщено и аргументировано то, что экономическая динамика характеризуется показателями производительности труда, капиталовооруженности, капиталоотдачи, нормой прибыли, долей элементов в структуре капитала и другими.

Доказано, что для планирования динамики развития особенно важно определить источники экономического роста и что во всех теориях экономического роста главным является идентификация факторов, определяющих темпы роста экономики страны.

Ключевые слова: *структура экономики, структурные изменения, модели экономического роста, индикаторы экономического роста, индикаторы структурных изменений.*

Anilovskaya G. Ya., Koziy I. S. Trends structural changes in economy Ukraine: methodological aspects

The basic provisions of the article are: economic structure defined set of industries that its shape and proportions between the elements of national wealth. If the elements of national wealth is defined natural capital, physical capital and human capital, the benchmark should be the optimal ratio between them.

The article is to analyze the trends structural changes in the economy of Ukraine. Logic of this article involves the following basic steps: assessment of the current structure of the Ukrainian economy, synthesis and analysis of structural changes in the years 2001–2015, identifying the main trends of structural change and on the basis of formation of the basic problems of modernization of Ukraine's economy.

The sustainable development of the national economy has its foundation of proportions between the elements of its structure. These proportions are influenced by the level of development of productive forces and production relations. The economy, which develops, stability is relative proportions.

Literary sources indicate the presence of different approaches to its treatment. The paper structure of the economy is defined as a set of inter-sectoral and intra-proportions, as well as reproductive, social and territorial proportions.

The main causes are structural changes in the economy, scientific-technical and social progress; changes in foreign economic conditions; socio-political situation in the country; demographic and environmental factors.

The effectiveness of structural changes in the economy is largely determined by: the right choice of priorities, the impact on their country. Economic dynamics characterized by productivity, capital endowment, kapitaloviddachi, profit margins, the fate of the elements in the structure of capital and others.

To plan the dynamics of particular importance is to determine the sources of economic growth. In fact, all theories of economic growth is to identify the key factors that determine the growth rate of the economy.

Analysis of major trends of structural changes in the economy Ukraine will perform in the following order: analysis of existing methods of planning and managing structural changes in the economy; study of structural and macroeconomic parameters of Ukraine's economy, the main change trend analysis of basic macroeconomic indicators, indicators of development sectors, social indicators, parameters that characterize the export-import operations and development of science; evaluation of structural changes in the economy of Ukraine.

This article presents the results of the first and second stages of the study. Formed by summarizing the results and suggestions will be used to determine the structural changes in the economy and to calculate them.

The paper presents the basic methods of analysis and forecasting of economic growth and structural changes. Of particular interest is the method

for analyzing the intensity of structural changes caused by structural changes proposed by the United Nations Economic Commission for Europe (ECE).

The article presents the trends of structural and macroeconomic parameters of Ukraine's economy: GDP figures Ukraine's budget and finance its deficit, economic indicators employed population, employment by sector, investment in the economy.

Key words: *structure of the economy, structural change, growth patterns, indicators of economic growth, structural change indicators.*

Стаття надійшла 14 квітня 2017 р.

УДК 33.339.3

В. В. Апопій,
С. М. Лихолат, Н. С. Андріїв

ХАРАКТЕР РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЇЇ ФУНКЦІЙ

Досліджено дефініцію «розвиток». Розглянуто характер і зміст розвитку внутрішньої торгівлі України під впливом сукупності ендогенних та екзогенних чинників. Розкрито зміну функцій торгівлі в системі товарно-грошових відносин. Виявлено соціально-економічні наслідки зазначених процесів, а такожсучасні тенденції розвитку сфери внутрішньої торгівлі. Проаналізовано динаміку основних активів внутрішньої торгівлі та їхню частку в національній економіці. Здійснено аналіз динаміки якісних показників розвитку вітчизняної торгівлі. Визначено об'єктивний вплив торгівлі на трансформацію її функцій. Запропоновано шляхи інтенсифікації розвитку внутрішньої торгівлі.

Ключові слова: *внутрішня торгівля, характер розвитку, види зростання, динаміка розвитку, базові функції торгівлі, потенціал торгівлі.*

Постановка проблеми. Торгівля займає особливе місце в системі соціально-економічних відносин, процесі відтворення суспільного продукту та галузевій структурі національного господарства. Трансформаційні процеси у внутрішній торгівлі мають тривалий характер та повинні розглядатися як поглиблені зміни у сфері торгівлі та багатомірній соціально-економічній системі.

Торгівля як сфера національної економіки за своєю формою і змістом належить до складних соціально-економічних систем, тобто, вона є впорядкованою сукупністю пов'язаних та взаємодіючих елементів, частин, підсистем закономірно утворюючи цілісну організацію,

спрямовану на виконання особливих функцій, які націлені на процес розвитку.

Стан дослідження. Розвиток – це категорія складна та різноаспектна, зміст якої формується під впливом умов і низки чинників, характерних для конкретних типів економік. Тому в дослідженнях представників вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл ця категорія трактується по-різному.

Категорію «розвиток» трактують як: «...зміну меж виробничих можливостей» (Р. Нурієв) [1, с. 28], «...процес функціонування та еволюції систем у довготривалому періоді» (С. Мочерний), «...процес постійного економічного зростання» [2, с. 116] (П. Бергер), «інвестиції в людський капітал» (Т. Шульц) [4, с. 84], «...створення інституціональних умов для вільного підприємництва» (Е. де Єото) [5, с. 23], «...поступальний процес за багатьма напрямами» (Г. Дуб'янська) [5, с. 27]. Він має свої особливості та характерні ознаки залежно від його суб'єкта, мети і функцій.

Для внутрішньої торгівлі розвиток є довготривалим еволюційним процесом кількісного та якісного нарощування її потенціалу з метою ефективної реалізації основних функцій. Довготривалість і еволюційність характеризують процес розвитку як поступальний, динамічний, без різких змін «шокового» характеру.

Проте економічна глобалізація та інтеграція торгівлі в різні системи суттєво впливають на характер її розвитку, зумовлюючи, з одного боку, прискорену динаміку, а з іншого – нестабільність і суттєві деформації у її розвитку та функціонуванні. Відтак актуалізується проблема наукового обґрунтування засад стабільного розвитку внутрішньої торгівлі України.

Мета статті полягає у визначенні сутності, сучасного характеру розвитку внутрішньої торгівлі та обґрунтуванні її функцій.

Виклад основних положень. Основний зміст процесу розвитку – це нарощування потенціалу торговельної сфери, насамперед ресурсного (матеріально-технічного, технологічного, економічного, соціального), і збільшення обсягів господарської діяльності, поліпшення результативних показників. Його багатоманітність зумовлює наявність різновидів розвитку в торгівлі: економічний, соціальний, технічний, технологічний, інвестиційний, інноваційний та ін.

Отже, сутнісна характеристика процесу розвитку сфери торгівлі розкриває різноаспектність його змісту. Розвитку властива органічна єдність складових, тобто комплексний характер зростання, а не лише її окремих сегментів.

Важливо розмежовувати поняття «розвиток» і «зростання». Зростання трактують як процес позитивних змін (позитивної динаміки) в короткому періоді, але із суттєвими коливаннями. Крім того, для нього характерна фрагментарність. Відтак випереджальне зростання окремих складових (сегментів) торгівлі не означає розвитку цієї сфери. Лише комплексне і узгоджене зростання складових забезпечує розвиток сфери внутрішньої торгівлі.

Загалом розвиток і зростання взаємопов'язані та взаємозалежні, але не тотожні. Розвиток комплексно виражає кількісні та якісні зміни і характеризується суцільним процесом, а зростання виявляється фрагментарно, здебільшого в кількісних змінах.

Залежно від соціально-економічних умов, екзогенних та ендогенних чинників, спрямованості торговельної політики розвиток у системі внутрішньої торгівлі може бути двох видів:

– екстенсивний розвиток, за якого кількісне збільшення обсягів господарської діяльності підприємств торгівлі пропорційне зростанню ресурсного потенціалу, насамперед матеріально-технічного і трудового. Щоправда, у сфері торгівлі товарообіг може прискорено зростати за рахунок цін, незалежно від змін ресурсного потенціалу, тому під час аналізу цього показника потрібно орієнтуватися на його фізичний обсяг. Крім того, офіційна статистика системно обліковує лише оборот підприємств торгівлі, інші сектори (фізичні особи – підприємці, ринки, дрібно-роздрібна мережа) показують оборот розрахунковий, що становить 50–55% національного;

– інтенсивний розвиток, що характеризується випереджальним розвитком кількісних та якісних показників за рахунок нових технологій, методів продажу, організаційних форм, управлінських схем, конкурентних механізмів, маркетингових прийомів. Детермінованими чинниками інтенсифікації торгівлі є її інтернаціоналізація та диверсифікація, наростаюча конкуренція.

Зауважимо, що на практиці у «чистому» вигляді жоден тип розвитку не спостерігається.

У науковому аналізі початком процесу розвитку сфери торгівлі є визначення характеру змін і динаміки сукупних ресурсів необоротних і оборотних активів, трудового потенціалу. Необоротні активи (22–23% активів торгівлі), які охоплюють основні засоби, інвестиційну нерухомість, незавершене будівництво, фінансові інвестиції, становлять матеріально-технічний потенціал торгівлі та основу розвитку господарської діяльності. Оборотні активи (73–75%) формують здебільшого товарні запаси, тобто товарне забезпечення сфери торгівлі. Вартісним виміром трудового потенціалу (3%) є фонд оплати праці.

Усі ці складові формують сукупні ресурси і масштаби розвитку торгівлі (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних активів внутрішньої торгівлі та їхня частка в національній економіці

Роки	Необоротні активи		Частка в національній економіці	Оборотні активи		Частка в національній економіці, %	Фонд оплати праці		Частка в економіці країни, %
	вартість млрд грн	темпи змін* (%)		сума млрд грн	темпи змін (%)*		обсяги млрд грн	темпи змін, %**	
2005	87,9	280,4	9,4	334,2	409,2	37,1	8,2	341,2	7,4
2010	185,1	210,2	10,1	736,6	220,1	33,0	24,4	295,	12,1
2015	210,2	113,5	5,3	1186,4	161,1	28,8	44,6	183,3	14,1

* Темпи зростання за п’ять років.
** Фонд оплати найманих працівників підприємств.

За останні десять років динаміка активів торгівлі позитивна, водночас прискорено зріс фонд оплати праці й оборотні активи. У 2015 р. сукупні активи становили 1,4 трлн грн і зросли порівняно з 2005 р. у 3,5 рази. Щоправда, частка активів у національному господарстві має тенденцію до зниження – необоротні активи з 9,4% до 5,3% і оборотні активи з 37,1% до 28,8%, що свідчить про відставання темпів розвитку торгівлі щодо середніх темпів у національній економіці.

Загальновідомо, що в умовах розвитку результати діяльності мають випереджальний характер порівняно зі зростанням активів. Внутрішня торгівля слідує тим же закономірностям. Так, при зростанні сукупних активів за 2005–2015 рр. у 3,5 рази роздрібний товарообіг підприємств збільшився у 5,4 рази. Однак тут слід зробити поправку на індекс цін. Цінова складова у темпах росту товарообігу коливається від 40 до 60%. Отже, сучасний розвиток торгівлі можна вважати екстенсивним, причому у ціновому сенсі деформованим.

Відтак, об’єктивно виникає необхідність переведення торгівлі у інтенсивний розвиток через якісне зростання. Але тут проблема полягає у визначенні показників якісного зростання.

Основними індикаторами якісного зростання є динаміка результативних показників і структурних змін: прибутку, рентабельності, ВДВ, якості асортименту, оборотності запасів та ін. Аналіз свідчить,

що деякі зі зазначених показників в останні роки мають позитивну динаміку (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка якісних показників розвитку торгівлі

Роки	Фінансовий результат млрд грн	Рентабельність операційної діяльності, %	Валова додана вартість, млрд грн	Частка торгівлі у загальному обсязі ВДВ України, %	Співвідношення прод- і непрод-товарів, %	Оборотність запасів раз
2005	9,4	14,8	47,4	14,4	39:61	11,4
2010	14,8	9,89	162,1	16,4	37:63	9,8
2011	21,5	15,0	201,7	17,3	37:63	9,3
2012	9,6	12,2	202,3	16,7	39:62	9,9
2013	-6,0	10,2	222,7	16,7	39:61	9,1
2014	-128,1	-12,8	233,7	16,9	40:60	9,3
2015	-86,3	-0,9	288,1	17,1	41:59	9,6

Якісні показники розвитку внутрішньої торгівлі доволі суперечливі, водночас вони в останні десять років виявляють певну нестабільність. Так, ВДВ торгівлі в загальному обсязі національного господарства стабілізувались на рівні 15–17%, хоча в абсолютному вимірі цей показник зріс суттєво, але як свідчить аналіз, зазвичай, за рахунок оплати праці. Порівняно з 2005 роком обсяги ВДВ торгівлі зросли у 6,1 рази, а складова цієї категорії – оплата праці у 5,5 рази. Слід особливо наголосити, що торгівля за рівнем формування ВДВ поступається лише промисловості, що вказує на суттєві міжгалузеві диспропорції у розвитку вітчизняної економіки.

Інший важливий показник якісного зростання – це оборотність запасів товарів. Він коливається у межах 9–10 оборотів, що для торгівлі споживчими товарами означає нижче оптимуму, що прийнятий практикою в 11–12 оборотів. На практиці цей показник виявляється у рівнях товарних запасів (38–40 днів до обороту) і низької рентабельності операційної діяльності. Рентабельність у 10–15 коп. прибутку на одну гривню обороту загалом слід вважати позитивним явищем. Однак цей показник надзвичайно контрастний, а в останні два роки є від’ємним. Крім того, висока рентабельність спостерігається здебільшого в оптовій торгівлі. В роздрібній торгівлі стабільно 33–35% підприємств збиткові.

Що стосується основного якісного показника функціонування і розвитку торгівлі прибутку, то він нестабільний. Якщо в 2010 р. його обсяги становили 14,8 млрд грн, то у 2014 – -128 млрд грн, а в 2015 р. – -86,3 млрд грн, тобто амплітуда коливань вражаюча.

Характер розвитку торгівлі об'єктивно впливає на функції торгівлі, їх зміст і масштабність. На сучасному етапі функція як складна категорія відображає основний зміст діяльності об'єкту. В системі торгівлі функція виявляється у специфічному змісті діяльності підприємства, організації, системи торгівлі. Оскільки торговельна діяльність багатоаспектна, то і багато функцій – первинні (ключові) і вторинні (додаткові).

Базові функції торгівлі, залишаючись відносно стійкими в умовах різних типів розвитку, зумовлюють необхідність модернізації механізмів їх реалізації і вдосконалення з тим, щоб забезпечити ефективне функціонування внутрішньої торгівлі.

Провідною функцією торгівлі, безперечно, є обмін результатів праці (продукції, послуг) на гроші, тобто реалізація виробленої споживчої вартості.

Обмін за своїм економічним змістом є моментом відтворення суспільного продукту. На цьому важливо наголосити, оскільки в умовах соціалістичної економіки лише обмін товарів народного споживання вважався моментом відтворення. Відтак штучно звужувалися відносини обміну, насамперед у сфері обігу засобів виробництва та сільськогосподарської продукції.

В умовах ринкових відносин товарно-грошовий обмін, крім товарів широкого вжитку, охоплює матеріально-технічні ресурси: сировину, напівфабрикати, обладнання, паливно-енергетичні ресурси, міндобрива, хімікати та інші. Водночас обмін товарів на гроші здійснюється у формі купівлі-продажу у сфері торгівлі.

У межах цієї функції можна виокремити два важливих напрями. Перший напрям охоплює товарообмінні процеси, пов'язані з реалізацією проміжного продукту – неперероблено́ї продукції, а другий – з обміном кінцевого продукту.

Роль торгівлі тут полягає у зміні характеру значної частини проміжного споживання з натурального на товарний у міру поглиблення спеціалізації і посилення конкуренції. З появою спеціалізованих господарств з випуску сировини, матеріалів, напівфабрикатів, вирощування насіння, виробництва комбікормів, добавок торгівля стає доступним каналом для їхнього придбання, причому незалежно від регіонів і країн походження.

Другий напрям – поглиблення обмінної функції торгівлі – розвивається активно у сфері реалізації готової продукції виробничого

призначення і товарів широкого вжитку. Матеріально-технічні ресурси для виробничих цілей нині становлять близько 70% оптового обороту, проте канали їх реалізації знаходяться поза межами організованої торгівлі. Обсяги реалізації споживчих товарів у внутрішній торгівлі перевищують 500–550 млрд грн у рік, водночас темпи їхнього зростання не високі. Відтак у перспективі слід очікувати, що частка споживчих товарів стабілізуватиметься на теперішньому рівні в обороті організованої торгівлі.

Окреслені напрями стануть пріоритетними в перспективі. Вони остаточно сформуються під впливом широкомасштабної концентрації і спеціалізації виробництва, підвищення рівня товарності продукції, скорочення натурального споживання продуктів. Значним стимулятором активізації діяльності торгівлі на цих напрямах буде зростання конкуренції і глобалізація товарних ринків. Вказана функція підвищує значення сфери обігу, посилює її роль у прискоренні процесу відтворення. Проте не можна забувати, що в загальній системі відносин відносини обміну є вторинними. Тому спроби виокремити з національного господарства товарний обіг як головну сферу ринкових перетворень без узгодженого розвитку ринкових відносин у виробничій сфері та у сфері розподілу призводить до значних суеперечностей і диспропорцій.

З функцією обміну органічно пов’язана інша важлива функція внутрішньої торгівлі – забезпечення потреб споживачів у товарах і послугах. Ця функція належить до основної і суть її полягає в задоволенні особистих і суспільних потреб у товарах відповідно до обсягів і структури платоспроможного попиту населення та інших споживачів.

Можна стверджувати, що зазначена функція спрямована на задоволення особистих, сімейних, колективних, виробничих потреб. Першопричиною існування та реалізації цієї функції виступають потреби людей у продуктах харчування, непродтоварах, послугах, а також потреби підприємців, товаровиробників, закладів, установ у товарах для виробничих потреб.

Отже, потреби як соціально-економічна категорія виражають об’єктивну соціальну необхідність у життєвих благах, причому не лише елементарних (фізичних, пов’язаних з біологічними функціями людського організму), але значною мірою вищих (соціальних), які відображають рівень соціалізації суспільства.

Успішна реалізація цієї функції пов’язана з глибокою модернізацією об’єктів торгівлі, їх спеціалізацією та типізацією, створенням нових форматів підприємств, формуванням ефективних систем торговельного обслуговування.

Інша важлива функція торгівлі – це доведення товарів із сфери виробництва в сферу споживання. Йдеться про переміщення товарів у їх матеріально-речовій формі. Виконуючи цю функцію, сфера обігу організовує масове переміщення товарів від виробників до споживачів. Таке переміщення пов'язане зі значними витратами на транспортування, вантажну обробку, фасування, складське зберігання товарів. Ці витрати мають виробничий характер і їх не можна віднести до витрат обертання.

Неідентичність процесів виробництва і обігу товарів очевидна, тому їх ототожнювання, тобто віднесення торгівлі до виробничої сфери, не є зовсім правомірним. Воно вже призвело до покладення на сферу обігу крупномасштабних завдань щодо транспортування, експедиції, зберігання сезонних запасів, доробки товарів, їх фасування, організації обороту тари. Відтак чисті витрати обігу в роздрібній торгівлі складали лише 8–9% щодо сукупних витрат. Основна частина витрат була пов'язана з продовженням процесу виробництва в торговій сфері на шкоду якості торгового обслуговування. Сутність аналізованої функції необхідно розглядати ще з одного боку – прискореного доведення товарів до сфери споживання з максимальним збереженням їх споживних властивостей. В такому ракурсі ця функція набуває особливої актуальності саме зараз – в умовах роздробленості та розосередженості товаровиробників і споживачів. Крім того, в міру зростання імпорту збільшується не тільки відстань між товарними джерелами і сферою споживання, але й зростає ланковість товарного руху.

За нашими підрахунками, у сфері обігу товари проходять у середньому 3–4 організаційні ланки. Тому і тривалість проходження товару до споживача є значною. Оборотність товарів у торгівлі становить 9–10 разів в рік і має виражену тенденцію до сповільнення. Прискорення оборотності запасів товарів лише на один день сприяло економії не менше 3,5 млрд грн у сфері внутрішньої торгівлі.

Основний напрям покращення умов реалізації цієї функції полягає у раціоналізації й оптимізації системи товаропросування шляхом скорочення ланковості та посередницьких структур, логістизації торгово-технологічних процесів, створення сумісних об'єктів, служб для виконання транспортно- експедиційних операцій, зберігання продукції. Важливий аспект цього напряму пов'язаний з розширенням міжрегіональних поставок, особливо продукції АПК для агропродовольчого та сировинного забезпечення їхніх потреб. Розширення міжрегіонального обміну набуває особливого значення в умовах посилення територіального розподілу праці, спеціалізації та концентрації виробництва.

Наступною важливою функцією торгівлі є здійснення зв'язків між галузями національного господарства і регіонами країни. Ця функція випливає з економічної суті сфери товарного обігу. Здійснюючи в широких масштабах економічні зв'язки між переважною частиною галузей національної економіки, сфера обігу сприяє їх матеріально-технічному та сировинному забезпеченню, підтримує їх функціонування та розвиток. Водночас забезпечуючи економічні зв'язки між регіонами країни, сфера обігу активізує і розширює міжрегіональний обмін, посилює територіальний розподіл праці та спеціалізацію виробництва. Масштабність вказаної функції підтверджується міжгалузевими витратами. Аналіз міжгалузевого балансу виробництва і розподілу продукції свідчить, що частка міжгалузевого обміну промисловості становить 61%, сільському господарстві – близько 40%, інших галузях матеріального виробництва – 95% в рік. загалом міжгалузевий обмін перевищує 1,2–1,3 трлн грн в рік. Величезних масштабів досягає також міжрегіональний обмін. Активізації цієї функції може бути досягнуто на основі трансформацій міжгалузевих та міжрегіональних відносин та зв'язків, оптимізації пропорцій у процесі міжгалузевої взаємодії, вирівнювання міжрегіональної диференціації.

Відтак у сучасних умовах функції торгівлі ускладнюються, вони набувають нового змісту та спрямованості, внаслідок чого суттєво посилюється соціально-економічна роль і значення внутрішньої торгівлі. Водночас зростають вимоги до обґрунтування нових підприємницьких моделей її розвитку.

Висновки. Внутрішня торгівля України характеризується екстенсивним розвитком. Окремі елементи якісного зростання не спроможні вивести її на траєкторію інтенсивного розвитку.

Для цього потрібно:

1. Докорінно покращити середовище функціонування торгівлі, насамперед соціально-економічне з ти, щоб підвищити рівень платоспроможного попиту споживачів і активізувати внутрішній споживчий ринок.

2. Вдосконалювати торговельне підприємництво, посилити дерегуляцію в цій сфері, стимулювати розвиток фізичних осіб-підприємців (ФОП), покращити інституціональне та інфраструктурне забезпечення їхньої діяльності.

3. Розширити вітчизняне товарне виробництво, суттєво послабити імпортну залежність вітчизняного споживчого ринку, створити систему контролю якості і безпечності товарів.

4. Припинити цінову експансію, впроваджувати ефективну систему ціноутворення і цінових механізмів регулювання, «заморозити»

ціни на товари першої необхідності та соціальнозначущих товарів та послуг, оскільки адресні субсидії виявилися малоефективними.

5. Стимулювати інвестиційно-інноваційний розвиток внутрішньої торгівлі, широко впроваджувати інновації в торговельно-технологічних процесах, бізнес-процесах, організаційно-управлінській системі – розвивати спеціалізацію, типізацію підприємств торгівлі, форматизацію роздрібних мереж, диверсифікацію торговельної діяльності, вертикальну інтеграцію та кооперування.

6. Запровадити ефективну державну торговельну політику, розвивати торгівлю на основі стратегій, комплексних програм, сучасних концепцій, розробляти і прийняти прямий Закон України «Про внутрішню торгівлю».

Отже, внутрішня торгівля характеризується позитивною динамікою розвитку, про те цей процес не набув стійкого характеру з огляду на різні його аспекти: економічний, соціальний, організаційний і матеріально-технічний. Загрозливими для нього є відсутність ефективної торговельної політики, законодавчої бази, системи координації та регулювання; експансія імпорту і зарубіжного торговельного капіталу; поточні зобов'язання, що зростають; деформована система адміністрування торговельного бізнесу; низька конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів товарного ринку.

1. Нуреев Р. Теория развития: институциональные концепции становления рыночной экономики / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 2008. – № 6. – С. 12–14.

2. Економічна теорія: навч. посібник / С. В. Мочерний. – К.: Академія, 2009. – 639 с.: іл.

3. Бергер П. Капиталистическая революция (SO тезисов о процветании, расцвете и свободе) / П. Бергер; пер. с англ. – М.: Изд-во «Прогресс» – «Универс», 1999. – 266 с.

4. Шульц О. Формирование общества основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы / О. Шульц; пер. с англ. – М.: Изд-во «Весь мир», 2003. – 175 с.

5. Дубянская Г. Ю. Императивы развития в первой половине XXI века: Экономика основанная на знаниях и инновациях: монография / Г. Ю. Дубянская. – М.: МАКС Пресс, 2009. – 223 с.

Апопий В. В., Лихолат С. М., Андриев Н. С. Характер развития внутренней торговли и трансформация ее функций

Исследована дефиниция «развитие» путем изучения авторских трактовок отечественных и зарубежных ученых. Рассмотрены характер и содержание развития внутренней торговли Украины под воздействием сово-

купности эндогенных и экзогенных факторов. Показано влияние глобализационных процессов на развитие внутренней торговли. Исследовано содержание процесса развития внутренней торговли и ее многоаспектность. Разграничены понятия «развитие» и «рост». Доказано, что торговая политика развивается по двум типам: экстенсивному и интенсивному. Определен характер изменения и динамики совокупных ресурсов необоротных и оборотных активов, трудового потенциала. Осуществлен анализ динамики основных активов внутренней торговли и их доли в национальной экономике. Произведен анализ динамики качественных показателей развития отечественной торговли. Сделан соответствующий анализ полученных показателей. Охарактеризовано развитие торговли, учитывая объективность его влияния на функции торговли, их содержание и масштабность. Раскрыта роль материально-технических ресурсов в процессе развития внутренней торговли. Доказана роль внутренней торговли в процессе обеспечения потребностей потребителей в товарах и услугах. Раскрыто значение связей между отраслями национального хозяйства и регионами страны в направлении интенсификации развития внутренней торговли. Отмечено, что основная ориентация улучшения условий реализации этой функции заключается в рационализации и оптимизации системы товаропродвижения. Доказана важность трансформации межотраслевых и межрегиональных отношений и связей, оптимизации пропорций в процессе межотраслевого взаимодействия, выравнивания межрегиональной дифференциации. Предложены пути интенсификации развития внутренней торговли.

Ключевые слова: *внутренняя торговля, характер развития внутренней торговли, виды роста внутренней торговли, динамика развития, базовые функции торговли, потенциал торговли.*

Apopij V. V., Lykholat S. M., Andriiv N. S. The nature of the development of domestic trade and transformation of its functions

Researched the definition of «development». The author gives own definition of the definition of domestic and foreign scientists. Considered the nature and content of internal trade of Ukraine. The influence of endogenous factors on internal trade. The influence of exogenous factors on internal trade. It shows the influence of globalization processes on the development of domestic trade. Traced the process of development of domestic trade. Internal trafficking is multidimensional. Delineated the concept of «development» and «growth». It is proved that the trade policies developed in two types: extensive and intensive. Define the nature of the changes and dynamics of the total resources non-current and current assets, labor potential. The analysis of dynamics of the basic assets of domestic trade. Determined by their share in the national economy. The analysis of the dynamics of qualitative indicators of development of domestic trade. Made appropriate analysis of obtained indicators. Characterized by the development of trade. The influence on the function of the trade, content and scope. Disclosed is a primary (key) of the trading function. Disclosed is a secondary (additional) functions of trade. Disclosed is a process of change in Commerce features in the system of commodity-money relations. Identified socio-economic consequences of these processes, as well as modern trends of development of the sphere of domestic trade. The role of material

resources in the process of development of domestic trade. Proved the role of domestic trade in the process of ensuring the needs of consumers for goods and services. The value relations between sectors of the national economy and regions of the country. Solved utensils' development of internal trade. Noted that the main direction of improvement of conditions of realization of this function is to rationalize and optimize the distribution system. Proved the role of transformations interindustry and interregional relationships and connections, optimization of the proportions in the process of inter-sector interaction, equalization of regional disparities. The ways of intensification of internal trade.

Key words: *internal trade, the nature of internal trade, types of growth of internal trade, the dynamics of development, the basic functions of trade, potential for trade.*

Стаття надійшла 16 травня 2017 р.

УДК 330.322

О. Р. Волошин

ДО ПИТАННЯ ПОЛІПШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто проблеми інвестиційної діяльності в Україні. Подано аналіз сучасного інвестиційного клімату та розкрито фактори формування привабливого інвестиційного середовища, а також інвестиційних ризиків. Вивчено питання необхідності створення довгострокової стратегії залучення інвестицій, закріпленої у державній економічній політиці.

Проаналізовано основні причини низького рівня іноземних інвестицій у вітчизняну економіку. Запропоновано шляхи покращення інвестиційного клімату України на сучасному етапі з використанням повного комплексу державних та ринкових важелів.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційний потенціал, інвестиційне середовище.*

Постановка проблеми. Світовий досвід свідчить, що країни зі складною економічною ситуацією не здатні розвиватися без залучення й ефективного використання інвестицій. Інвестиції є запорукою відтворення і на рівні підприємства, і на рівні держави. Нині внутрішні джерела інвестиційних ресурсів України є доволі обмеженими, тому виникає щораз більша необхідність у залученні іноземних інвестицій. Для цього потрібне радикальне поліпшення інвестиційного клімату, який, незважаючи на очевидні позитивні зміни, є незадовільним.

Тому потрібна довгострокова стратегія стимулювання залучення інвестицій.

Стан дослідження. Питання, пов'язані з дослідженнями в галузі інвестиційної діяльності, завжди цікавили вчених-економістів і відобразились у працях таких науковців, як І. Крупка, О. Баранівський, А. Пересада, С. Гуткевич, Б. Данилишин, Д. Загірняк, Н. Пітель, Е. Рубанова та інші. Однак сьогодні ще не розроблена єдина система, яка б давала змогу оцінювати інвестиційний клімат, комплексно поєднуючи в собі інтереси держави, підприємства-отримувача та інвестора. Тому питання покращення інвестиційного клімату в Україні за сучасних умов не втрачають своєї актуальності і потребують подальшого розгляду та вивчення.

Метою статті є аналіз і оцінка сучасного інвестиційного клімату України, визначення головних проблем, пов'язаних з інвестуванням, та розробка рекомендацій щодо покращення інвестиційної діяльності в Україні.

Виклад основних положень. Для належного економічного розвитку держави та забезпечення відтворювання необхідний постійний приплив засобів. Сьогодні інвестиції є важелем здійснення структурної перебудови економіки, вирішення соціальних і економічних проблем. Обсяг внутрішніх фінансових ресурсів в Україні є недостатнім, тому необхідно залучати іноземні інвестиції.

Інвестиційний клімат – це насамперед сукупність певних економічних передумов функціонування суб'єктів інвестування. Дослідження провідних вчених-економістів і практика країн із ринковим механізмом свідчать, що поняття «сприятливий інвестиційний клімат» охоплює чотири основні елементи:

– стабільну макроекономічну та політичну ситуацію;
– стабільну законодавчу інвестиційну базу протягом доволі тривалого часу;
– достатній розвиток інвестиційної інфраструктури;
– існування високого внутрішнього попиту на інвестиційні ресурси із важливістю отримання віддачі від інвестування [1].

У створенні сприятливого інвестиційного клімату сьогодні Україна поступається багатьом країнам Центрально-Східної Європи, країнам Балтії та СНД.

Для подолання прогалин у залученні іноземних інвестицій Україні потрібна системна політика з формування інвестиційного клімату. Адже у період переходу до ринку найбільшої деградації в Україні зазнала саме інвестиційна діяльність. І нині стан цієї сфери є доволі складним унаслідок зниження ділової активності більшості суб'єктів

господарювання, остаточного погіршення інвестиційного клімату та можливостей бюджетів усіх рівнів. Наприклад, залучення іноземних інвестицій до Чехії більший в 11 разів, а до таких країн, як Словаччина, Польща, Португалія – у 5–6 разів, ніж в Україну.

За оцінками спеціалістів, для створення повноцінної експортно-орієнтованої економіки Україні необхідно 40–50 млрд дол. За сучасних умов господарювання майже припинився процес оновлення основних фондів. Коефіцієнт їх вибуття становить менше 1%, а зношення – 70–80%. За оцінками фахівців, Україна має потенційні можливості для ефективного освоєння зовнішніх інвестицій у сумі 2–2,5 млрд дол. США за рік. Така сума достатня для реконструкції пріоритетних галузей економіки впродовж 5 років. А за орієнтації лише на власні резерви – цей процес неминуче триватиме 20 і більше років [2].

Чинники інвестиційного клімату можна розділити на інвестиційні ризики та інвестиційний потенціал. Інвестиційні ризики характеризуються рівнем невизначеності щодо одержання прибутку (доходу) від інвестицій і є передумовою ухвалення інвестиційного рішення [3]. Економічно ситуація в Україні сьогодні є доволі нестабільною і це значною мірою пов’язано з військовими діями на Донбасі та анексією Криму. Зруйновані багаторічні економічні зв’язки й міжрегіональні стосунки, транспортні маршрути перевезень, погіршуються кредитні й інвестиційні рейтинги приватних компаній [4].

Інвестування – це завжди дуже ризикований бізнес, тому його слід правильно оцінити.

Зокрема найбільше впливають на формування інвестиційного середовища у будь-якій країні:

– правова структура;
– фіскальна структура;
– переказ грошей за кордон;
– трудове законодавство;
– втручання уряду у справи бізнесу;
– непрозорість бізнесу;
– високий рівень злочинності [5].

Інвестиційні процеси в Україні характеризується нестабільністю темпів розвитку та нерівномірністю розподілу інвестицій за галузями економіки. Все це зумовлює незбалансованість і недосконалість інвестиційної діяльності в нашій державі.

Найбільшим недоліком інвестиційного клімату в Україні є надзвичайно високий рівень корупції. Вважається, що коли річний рівень ВВП на душу населення нижче 8 тис. дол., то така держава не може бути не корумпованою. В Україні ж, за всіма підрахунками (врахо-

вуючи всі соціальні пільги та виплати), цей показник становить не більше 5 тис. дол.

Оскільки інвестиційний клімат будь-якої країни визначається насамперед стабільністю її економічної та політичної ситуації, цілком зрозумілим є той факт, що Україну визнано однією з найризикованіших країн Східної Європи щодо вкладення інвестицій. Це зумовлено такими негативними чинниками [2]:

– неефективною економічною (і зокрема інвестиційною) політикою держави, про що свідчить тривалий процес «проїдання» основного капіталу та небажання багатьох суб'єктів господарювання працювати в легальному бізнесі;

– низькою «привабливістю» інвестиційного клімату внаслідок правової нестабільності, недостатньою ефективністю господарювання (особливо у сфері матеріального виробництва), корупцією та неадекватним податковим тиском на товаровиробника [6] (у дослідженнях Світового банку стверджується, що витрати, пов'язані з ненадійністю інфраструктури, проблемами з виконанням договірних зобов'язань, злочинністю, корупцією та державним регулюванням, можуть становити понад 25% обсягів продажу, більш ніж утричі перевищуючи суму податків, сплачених фірмою в звичайному порядку);

– неефективною амортизаційною політикою, що має податкове підґрунтя, а не орієнтир на довгострокову перспективу розвитку економіки;

– недостатнім розвитком комунікацій та інфраструктури інвестиційного ринку;

– низькою платоспроможністю більшості населення та кризою неплатежів;

– неврегульованістю земельних правовідносин та відсутністю цивілізованого ринку землі в Україні, що звужує ефективне використання інвестиційних ресурсів, особливо під час реалізації спільних з нерезидентом вкладень;

– нерозвиненістю банківської та страхової діяльності, інвестиційних фондів;

– відсутністю програми налагодження ефективного співробітництва зі стратегічними іноземними партнерами, небажанням допускати іноземних інвесторів до участі у рентабельних проектах і приватизації [6].

Збільшення частки іноземних інвестицій у ВВП позитивно впливає на його динаміку та сприяє економічному розвиткові країни. Водночас зниження частки інвестицій у ВВП зумовлює його зменшення. А надто, подальше зниження інвестицій та їхньої частки у ВВП

призведе до стрімкого падіння економіки та ще більше погіршить інвестиційний клімат у країні, її інвестиційну привабливість.

Для залучення інвестицій потрібно протягом 2–3 років підтримувати стабільне економічне зростання, щоб запевнити інвесторів у поліпшенні інвестиційного клімату та зниженні ризику. Відтак вирішальну роль у забезпеченні розвитку інноваційної діяльності виконує макроекономічна стабілізація.

Серед факторів ризику інвестування економіки України загалом слід виокремити значну невідпрацьованість та невідлагодженість правової сфери інвестування.

Для визначення інвестиційного потенціалу країни необхідно дати оцінку низці чинників, серед яких найбільш вагомими є ресурсно-сировинний, інтелектуальний потенціал, стан розвитку економіки, її соціальна та ринкова інфраструктури, рівень споживання виробленої продукції, економіко-географічне розташування, політичне середовище, здійснення реформування, економічні зв'язки. Як бачимо, вагому частину складових інвестиційного потенціалу віднесено і до факторів інвестиційного ризику, який на сучасному етапі доволі високий [3].

За роки незалежності в Україні 6 разів змінювалися умови інвестиційної діяльності для нерезидентів. Водночас новий закон скасовує або навіть зводить нанівець попередній; існує різновекторність дій ключових гілок влади. Загалом спостерігається маніпулювання правовим полем, якого не визнає цивілізований ринок.

Привабливе для іноземних інвесторів правове оточення повинно відповідати трьом умовам. По-перше, приватні інвестори, і іноземні, і внутрішні, мають бути впевнені, що їхні інвестиції надійно захищені добре розвиненою системою законів. По-друге, інвестори мають бути переконані, що закони впроваджуються: найдосконаліше законодавство не має ніякої цінності, якщо не втілюється у практиці. По-третє, інвестори потребують стабільності та передбачуваності системи юриспруденції. Досі невирішена проблема забезпечення зарубіжних інвесторів інформацією про чинне законодавство стосовно іноземних інвестицій. Немає єдиного підходу до статусу та відміни попередніх законів, тому важко визначити, які закони зберігають чинність, а які були анульовані [7].

Важливим елементом формування позитивного інвестиційного клімату в Україні є активізація співпраці з міжнародними економічними інституціями, вплив яких на фінансові потоки у системі світового господарства доволі значний. Сьогодні основними організаціями, з якими співпрацює Україна, є Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (МБРР) та Європейський банк реконструкції та розвит-

ку (ЄБРР). Умови співробітництва з кожним із них визначаються їх статутами і відрізняються одна від одної, що зумовлено специфікою функціонування цих інститутів.

Ефективне співробітництво з цими організаціями допомагає запроваджувати програми фінансової стабілізації та залучати пільгові кредити в економіку країни. Стратегія міжнародних фінансових організацій спрямована на підтримку таких напрямів реформ, як розвиток приватного сектору, структурна перебудова державного та фінансового секторів, програми соціального захисту, охорона природного навколишнього середовища [8].

Головним чинником щодо залучення великого іноземного капіталу в економіку України є його участь у приватизації насамперед стратегічних об'єктів. Близько 50% іноземних інвестицій забезпечили саме іноземні інвестори завдяки участі у приватизації українських підприємств.

З іншого боку, об'єкти, що пропонуються для приватизації за участю іноземних інвесторів, є для останніх малопривабливими. Основні причини цього такі: слабка правова база, що істотно ускладнює здійснення будь-якого реального контролю зовнішнього власника над підприємством, де він не має контрольного пакета акцій; у третині приватизованих підприємств держава дотепер зберігає за собою надто великі пакети акцій (до 30%); держава й далі втручається у розвиток важливих галузей.

Якщо розглядати мікроекономічний рівень, то основними причинами погіршення інвестиційного клімату України є: рейдерські захоплення підприємств; непрозорість ухвалення інвестиційних рішень та недооцінка активів підприємств; значний тіньовий сектор економіки; перешкоди в ліцензуванні та реєстрації підприємств, відведення та узаконення майна, високі витрати на дозвільні документи тощо; відсутність системи захисту прав інтелектуальної власності, приватного права, неспроможність захисту прав власності в судовому порядку, складність у проведенні процедури банкрутства підприємств; низька ділова культура ведення бізнесу; неефективність антимонопольного регулювання, значна залежність підприємств від імпорту паливно-енергетичних ресурсів; лобіювання владних інтересів; відсутність права голосу в мажоритарних акціонерів [9].

Створення сприятливого інвестиційного клімату та посилення механізму мотивації довгострокового вкладення коштів пов'язане з використанням і ринкових заходів (розвиток конкуренції, обмеження монополізму, забезпечення можливостей ефективного вкладення капіталу у виробництво), і заходів щодо централізованого державного

регулювання інвестиційної діяльності. Ключовий принцип державної політики щодо внутрішніх інвесторів полягає в тому, щоб не втручаючись в їхню діяльність, максимально сприяти підвищенню їхньої інвестиційної активності та забезпеченню надійного захисту вкладених коштів [10].

З метою залучення капіталу незалежних інвесторів необхідно створити систему диференційованих податкових пільг, які компенсували б несприятливі чинники інвестиційного середовища: субсидії за рахунок бюджету та інвестування проектів у пріоритетних галузях; звільнення від податків коштів підприємств, які спрямовуються на розвиток свого виробничого потенціалу. Незважаючи на збільшення інвестиційної активності суб'єктів господарювання, головна функція стратегічного управління інвестиційною сферою розвитку виробництва повинна залишатися все-таки за державою та за її органами управління.

Висновки. Для забезпечення економічного зростання України потрібне радикальне поліпшення інвестиційного клімату. Водночас швидко змінити ситуацію майже неможливо. Багато процесів, як, наприклад, політична реформа, подолання корупції та інші інституційні зміни, мають тривалий характер. Тому слід забезпечити якщо не швидке, то постійне і неухильне поліпшення ситуації. У інвесторів повинна скластися упевненість, що сьогодні краще, ніж вчора, а завтра буде краще, ніж сьогодні. Відтак потрібна довгострокова стратегія стимулювання залучення інвестицій, закріплена в державній економічній політиці.

Одним з першочергових заходів є досягнення національної згоди між різними рівнями управління владними структурами, політичними партіями і суспільними організаціями. А також необхідне удосконалення правової і нормативної бази держави, націленої на створення і функціонування стабільної економіки.

Необхідною передумовою покращення інвестиційного клімату є низький рівень інфляції і передбаченість поведінки цін в економіці. Неможливо серйозно поліпшити імідж України в очах іноземних інвесторів і без урегулювання проблеми державного боргу, а також без введення жорстких обмежень на його формування.

Необхідна проста та зрозуміла система оподаткування, яка задовольняла б сподівання платників податків і давала б змогу дотримати державні інтереси. Водночас важливим є надання податкових пільг вітчизняним і іноземним інвесторам, банкам, що йдуть на довгострокові інвестиції з тим, щоб повністю компенсувати їм збитки від сповільненого обороту капіталу.

На порядку денному також реалізація програми реструктуризації банківської системи та запобігання банкрутствам банків.

Для скорочення масштабів корупції слід проводити лібералізацію обмеження можливостей втручання урядовців у господарські процеси. Необхідно послідовно усувати невизначеність і суперечливість у законодавстві, можливості різних тлумачень та пов'язаних із ними зловживань.

Особливо потрібно зважати на надання захисту прав інтелектуальної власності, підвищення ефективність діяльності правоохоронних органів в цій сфері.

Так само всебічно повинна розвиватися конкуренція. Необхідна ліквідація обмежень на підприємницьку діяльність і створення рівних умов для суб'єктів господарювання. Необхідно спростити процедури по організації бізнесу.

Важливий резерв посилення економічної мотивації іноземного інвестування, що не залежить від інвестиційного клімату, пов'язаний з організаційними моментами, а саме: розширення інформації про інвестиційну діяльність для нерезидентів, систематизація та регулярне оновлення банку даних інвестиційних проектів, розроблених відповідно до міжнародних підходів. Це потребує активізації діяльності Державної кредитно-інвестиційної компанії, Центру сприяння іноземним інвестиціям Мінекономіки України. Реалізація зазначених заходів сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в Україні, створить передумови для виникнення сталих інвестиційних мотивацій у зарубіжних партнерів, що обов'язково призведе до зменшення розриву між потребами національної економіки в зовнішніх інвестиційних ресурсах та їх фактичним надходженням.

---

1. Детюк Т. Г. Інвестиційний клімат в Україні / Т. Г. Детюк // Економіка і держава. – 2009. – № 1. – С. 31–34.

2. Коваль Н. О. Проблеми та шляхи покращення інвестиційної діяльності в економіці України / Н. О. Коваль, Л. В. Терпель // Економічний аналіз: зб. наук. праць; Тернопільський національний економічний університет; ред. кол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського нац. економ. університету «Економічна думка», 2013. – Т. 13. – С. 56–63.

3. Крамаренко К. М. Формування інвестиційного клімату України в сучасних умовах / К. М. Крамаренко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 8. – С. 188–191.

4. Яблонська А. Інвестиційний та економічний клімат України в умовах російської агресії / А. Яблонська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iac.org.ua/investitsiyniy-ta-ekonomichniy-klimat/.

5. UNCTAD and OECD. Third report on G20 investment measures. – 2010.

6. Пітель Н. Я. Проблеми формування інвестиційного клімату України / Н. Я. Пітель // Бізнес-навігатор. – 2010. – № 3 (20). – С. 18–24.

7. Гераймович В. Л. Проблеми державного регулювання інвестиційного процесу в Україні / В. Л. Гераймович // Науковий вісник НУБіПУ. – 2011. – Вип. 168. – С. 123–130.

8. Борщевський В. В. Іноземні інвестиції як чинник регіонального розвитку / В. В. Борщевський // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 108–117.

9. Мотриченко В. М. Інвестиційна привабливість України: стан та шляхи активізації / В. М. Мотриченко // Фінансовий простір. – 2011. – № 4 (4). – С. 31–36.

10. Федоренко В. Г. Шляхи підвищення ефективності інвестицій в Україні / В. Г. Федоренко. – К.: Науковий світ, 2003. – 738 с.

Волошин А. Р. К вопросу об улучшении инвестиционного климата Украины в современных условиях

Рассмотрены проблемы инвестиционной деятельности в Украине. Приведен анализ современного инвестиционного климата и раскрыты факторы формирования привлекательной инвестиционной среды, а также инвестиционных рисков. Рассмотрен вопрос необходимости создания долгосрочной стратегии привлечения инвестиций, закрепленной в государственной экономической политике.

Проанализированы главные причины низкого уровня иностранных инвестиций в отечественную экономику. Предложены пути улучшения инвестиционного климата Украины на современном этапе с использованием полного комплекса государственных и рыночных рычагов.

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционный климат, инвестиционный потенциал, инвестиционная среда.*

Voloshyn O. R. On the issue of improving the investment climate in Ukraine in modern conditions

The subject of investment activity in Ukraine today is under consideration. International experience teaches us that the countries of the difficult economic situation are not able to develop without the involvement and the effective use of investment. At present, home source of investment resources in Ukraine is very limited because there is a growing need to attract foreign investment. This requires a radical improvement of the investment climate. Thus, the question of urgent importance is a long-term strategy to stimulate investment attraction.

The concept of «investment climate» is considered, as well as the factors of an attractive investment environment are revealed in the article. The factors of investment risk, characterized by uncertainty about the level of profit being the prerequisite for investor decision-making are analyzed.

Directions to improve the investment climate in Ukraine in modern conditions are suggested. Radical changes in the investment policy of the state should be secured by legal and regulatory framework, aimed at creating a stable

and functioning of the economy. The issues of concerning the public debt, reducing inflation, improving the tax system restructuring of banking system are considered to be important. The problem of reducing corruption is a top-priority task. Particular attention should be paid to the protection of intellectual property, competition and facilitation in business organization.

An important question remains significant expansion of information on investment activity for non-residents, systematization and regularly updated database of investment projects developed according to international approaches.

To generate an attractive investment climate and attract domestic economy in the desired volume of investment resources is necessary for using all the complex levers, both state and market.

Key words: *investments, investment climate, investment potential, investment environment.*

Стаття надійшла 3 березня 2017 р.

УДК 336.7

О. В. Горалько,
І. Б. Висоцька

РИНОК НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: СУЧАСНИЙ СТАН, НЕГАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Здійснено оцінку діяльності небанківських фінансово-кредитних установ за останні три роки. Проаналізовано основні показники діяльності ринку небанківських фінансових послуг у розрізі його основних сегментів. Визначено головні проблеми, які гальмують розвиток ринку страхових послуг, ринку кредитної кооперації та ринку недержавного пенсійного забезпечення. Зроблено висновок про необхідність негайного вирішення системних проблем на ринку небанківських фінансових послуг для його ефективного та стабільного функціонування.

Ключові слова: *ринок небанківських фінансових послуг, страховий ринок, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, Нацкомфінпослуг.*

Постановка проблеми. Основу кредитної системи держави становить банківська система, тобто Національний банк України, інші банки та філії іноземних банків, що діють на території України. Але недавнім часом важливу роль на ринку фінансових послуг почали виконувати небанківські фінансово-кредитні інститути. Нині вони надають доволі широкий спектр послуг і так стають серйозними конкурентами для банків. Тому вивчення особливостей діяльності небанківсь-

ких фінансово-кредитних інститутів та їхньої ролі у економічному зростанні держави є актуальною проблемою.

Стан дослідження. Вагомий внесок у дослідження діяльності небанківських фінансово-кредитних установ зроблено такими українськими вченими, як В. Базилевич, А. Криклій, В. Корнєєв, В. Міщенко, С. Науменкова, М. Савлук та ін.

Мета статті – дослідити питання особливостей функціонування небанківських фінансово-кредитних інститутів, проаналізувати показники їхньої діяльності, визначити негативні тенденції розвитку та основні завдання для вирішення системних проблем на ринку небанківських фінансових послуг.

Виклад основних положень. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України. Мета Нацкомфінпослуг – створення умов для належного та ефективного функціонування ринків небанківських фінансових послуг, зміцнення системної стабільності на цих ринках, забезпечення захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг, а також інтеграція у світовий фінансовий простір без загроз національним інтересам та економічній безпеці України.

Згідно зі Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та Положенням про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, затвердженим Указом Президента України від 23.11.2011 р. № 1070, основними завданнями Нацкомфінпослуг є:

– формування та забезпечення реалізації політики державного регулювання у сфері ринків небанківських фінансових послуг;

– розроблення та реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг та вирішення системних питань їхнього функціонування;

– забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;

– здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;

– узагальнення практики застосування законодавства України з питань фінансових послуг і ринків та розроблення пропозицій щодо їх удосконалення;

– сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг [1].

До ринку небанківських фінансових послуг України, державне регулювання яких здійснює Нацкомфінпослуг, належать ринки страхових компаній, кредитних спілок та інших небанківських кредитних установ, недержавних пенсійних фондів та їхніх адміністраторів, юридичних осіб публічного права, що надають фінансові послуги, ломбардів, фінансових компаній (які надають такі послуги, як фінансовий лізинг, факторинг, надання порук та гарантій) та юридичних осіб, які не мають статусу фінансової установи, але мають право надавати певні види фінансових послуг.

Станом на 30.09.2016 р. в Державному реєстрі фінансових установ налічувалося 2 432 фінансових установи (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Державний реєстр фінансових установ у 2013–2016 рр.

Фінансові установи	Станом на 30.09. 2014 р.	Станом на 30.09. 2015 р.	Станом на 30.09. 2016 р.	Відхилення (шт.)
Страхові компанії, всього	**389**	**368**	**323**	**-66**
зокрема й:				
страхові компанії з ризикових видів страхування	*331*	*318*	*280*	-51
страхові компанії зі страхування життя	*58*	*50*	*43*	-15
Кредитні установи, всього	**711**	**720**	**673**	**-38**
зокрема й:				
кредитні спілки	*589*	*589*	*521*	-68
інші кредитні установи	*92*	*101*	*122*	30
юридичні особи публічного права	*30*	*30*	*30*	0
Ломбарди	**478**	**479**	**467**	**-11**
Фінансові компанії	**409**	**534**	**642**	**233**
Юридичні особи (лізингодавці)	**264**	**267**	**240**	**-24**
Недержавні пенсійні фонди	**76**	**72**	**65**	**-11**
Адміністратори НПФ	**25**	**23**	**22**	**-3**
Разом	**2 352**	**2 463**	**2 432**	**80**

За аналізований період кількість небанківських фінансових установ збільшилась на 80 одиниць. Це пов'язано лише зі збільшенням фінансових компаній на 233 одиниці. Решта кількість фінансових установ зменшувалась: страхових компаній на 66 одиниць; кредитних спілок на 68 одиниць; лізингодавців на 24 одиниці.

Розглянемо основні показники діяльності страхового ринку (табл. 2) [2].

Таблиця 2

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка, млн грн

Показники	Станом на 30.09. 2014 р.	Станом на 30.09. 2015 р.	Станом на 30.09. 2016 р.	Відхи-лення
Валові страхові премії	17 081,6	21 718,7	24 844,2	7 762,60
Валові страхові виплати	3 665,1	4 674,8	6 271,3	2 606,2
Рівень валових виплат, %	21,5%	21,5%	25,2%	3,7
Чисті страхові премії	13 643,9	16 746,4	19 588,4	5 944,5
Чисті страхові виплати	3 588,0	4 577,9	6 046,3	2 458,3
Рівень чистих виплат, %	26,3%	27,3%	30,9%	4,6
Обсяг сформованих страхових резервів, зокрема й:	14 216,1	17 244,7	19 477,1	5 261
– технічні резерви	4 819,2	11 042,4	11 980,8	7 161,6
– резерви зі страхування життя	9 396,9	6 202,3	7 496,3	-1 900,6
Загальні активи страховиків	68 120,3	60 588,9	55 377,2	-12 743,1

Порівняно з 9 місяцями 2014 року на 7 762, 60 млн грн збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 5 944,50 млн грн.

Обсяг валових страхових виплат/відшкодування порівняно з 9 місяцями 2014 року збільшився на 2 606,2 млн грн, обсяг чистих страхових виплат – на 2 458,3 млн грн.

Страхові резерви станом на 30.09.2016 р. зросли на 5261 млн грн порівняно з аналогічною датою 2014 року. Водночас технічні резерви збільшились на 7 161,6 млн грн, а резерви зі страхування життя зменшились на 1 900,6 млн грн.

Порівняно з аналогічною датою 2014 року зменшились загальні активи страховиків на 12 743,1 млн грн.

Страхові премії за видами страхування за 9 місяців 2014–2016 рр. наведено на рисунку 1 [2]. Приріст валових страхових премій за 9 місяців 2016 року порівняно з аналогічним періодом 2014 року відбувся за рахунок добровільного майнового страхування (+1,4) та недержавного обов'язкового страхування (+1,0). Водночас спад спостерігався зі страхування життя (-0,8%) та добровільного особистого страхування (-1,6%).

30.09.16 р. 30.09.15 р. 30.09.14 р.

Рис. 1. Структура валових страхових премій станом на 30.09.2014 р., 30.09.2015 р. та 30.09.2016 р., %

Страхові виплати в розрізі видів страхування за 9 місяців 2014–2016 рр. наведено на рисунку 2 [2].

30.09.16 р. 30.09.15 р. 30.09.14 р.

Рис. 2. Структура валових страхових виплат станом на 30.09.2014, 30.09.2015 та 30.09.2016 рр., %

Високий рівень валових страхових виплат за весь аналізований період спостерігався за такими видами страхування: з добровільного майнового страхування – 53,10% станом на 30.09.2016 р. (42,90% станом на 30.09.2014 р.), добровільного особистого страхування – 19,50% станом на 30.09.2016 р. (27,20% станом на 30.09.2014 р.), недержавного обов'язкового страхування – 21,50% станом на 30.09.2016 р. (24,60% станом на 30.09.2014 р.).

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ) та темпи їх приросту наведені у таблиці 3 [2].

Збільшення кількості пенсійних контрактів на 7,6 тис. шт. насамперед пов'язане зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами. Так, порівняно зі станом на 30.09.2014 р. збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 30.09.2016 р. становило 17,4% (8,0 тис. шт.), зменшення кількості контрактів з юридичними особами становило 5,2% (0,4 тис. шт.) [2].

Станом на 30.09.2016 р. найбільшу питому вагу НПФ становили особи віком від 25 до 50 років – 62,7%, найменшу – особи до 25 років – 2,3% (рис. 3) [2].

Таблиця 3

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 30.09. 2014 р.	Станом на 30.09. 2015 р.	Станом на 30.09. 2016 р.	Відхилення
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	53,9	58,1	61,5	7,6
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	832,5	834,2	833,0	0,5
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	2 478,5	2 107,3	2 076,9	-401,6
Пенсійні внески, всього, млн грн	1 738,4	1 865,9	1 875,8	137,4
зокрема:				
– від фізичних осіб	69,0	77,3	87,1	18,1
– від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0
– від юридичних осіб	1 668,8	1 788,1	1 787,7	118,9
Пенсійні виплати, млн грн	349,8	528,9	608,2	258,4
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	71,1	80,8	80,7	9,6
Сума інвестиційного доходу, млн грн	1 242,8	984,7	1008,1	-234,7
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	1 090,4	780,0	774,1	-316,3
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	152,4	204,7	234,0	81,6

Рис. 3. Розподіл учасників НПФ за віковими групами (тис. осіб) станом на 30.09.2016 р.

Пенсійні виплати станом на 30.09.2016 р. становили 608,2 млн грн, що на 73,9% більше порівняно з аналогічним періодом 2014 року (рис. 4) [2].

Рис. 4. Динаміка основних показників системи НПЗ (млн грн)

Сума пенсійних внесків станом на 30.09.2016 р. становить 1 875,8 млн грн і порівняно з аналогічним періодом 2014 року збільшилась на 7,9%.

Загальна вартість активів станом на 30.09.2016 р. становила 2 076,9 млн грн, що на 16,2% менше порівняно з аналогічним періодом 2014 року.

Розглянемо результати діяльності кредитних спілок (табл. 4) [2].

Таблиця 4

Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок

Показники	Станом на 30.09. 2014 р.	Станом на 30.09. 2015 р.	Станом на 30.09. 2016 р.	Відхилення
Кількість членів КС (тис. осіб)	910,6	751,7	678,3	-232,3
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках, (тис. осіб)	35,8	26,8	24,6	-11,2
Кількість членів КС, які мають діючі кредитні договори, (тис. осіб)	214,5	169,9	153,2	-61,3
Загальні активи, (млн грн)	2 598,8	2 193,0	2 193,1	-405,7
Капітал, (млн. грн.)	1 271,5	1 009,7	1 202,1	-69,4
Кредити, надані членам КС (залишок на кін. періоду), (млн грн)	2 321,7	1 924,9	1 851,9	-469,8
Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кін. періоду), (млн грн)	1 102,6	905,5	839,7	-262,9

Як бачимо, всі показники діяльності кредитних спілок за аналізований період мають тенденцію до зменшення.

Розглянемо детальніше кредити, надані членам кредитних спілок та депозити членів кредитних спілок. Загальний обсяг кредитного портфеля більше ніж у два рази перевищує обсяг залучених депозитних коштів. Розглянемо структуру кредитів за їх видами (рис. 5) [2].

Найбільшу питому вагу займають споживчі кредити – 59,6% та кредити, надані на придбання, будівництво, ремонт та реконструкцію нерухомого майна – 19,9%.

Рис. 5. Структура кредитів, наданих кредитними спілками, за видами станом на 30.09.2016 р., %

Найменшу питому вагу кредити, надані на ведення фермерських господарств – 3,0%.

Проаналізуємо структуру депозитного портфеля кредитних спілок (рис. 6) [2].

Найпопулярнішими серед вкладників є вклади понад 12 міс. – 36,2% та середньострокові вклади – 29,8% та довгострокові вклади (понад 12 міс. з погашенням у поточному році) – 28,1%.

Рис. 6. Структура депозитного портфеля кредитних спілок станом на 30.09.2016 р., %

Найменш популярними є вклади до запитання – 2,0%, оскільки по них сплачуються мінімальні відсотки.

Проведений аналіз діяльності основних секторів ринку небанківських фінансових послуг, дає нам можливість визначити основні негативні тенденції їх розвитку, а саме:

1. Ринок страхових послуг:

– зменшення кількості страхових компаній;

– низький попит страхувальників на страхові послуги;

– низький рівень страхових виплат;

– низький рівень дохідності накопичувального страхування;

– зменшення кількості укладених договорів з добровільного страхування;

– зменшення загальних активів страховиків під час збільшення страхових резервів.

2. Ринок кредитної кооперації (а саме кредитних спілок):

– зменшення кількості кредитних спілок;

– відтік залучених депозитних коштів внаслідок значної девальвації національної валюти;

– вищий рівень ефективної відсоткової ставки за кредитами порівняно з банківськими установами;

– падіння купівельної спроможності населення;

– відсутність державних гарантій (системи гарантування вкладів вкладників кредитних спілок).

3. Ринок недержавного пенсійного забезпечення:

– зменшення кількості недержавних пенсійних фондів;

– низький рівень довіри населення;

– низький рівень доходів населення для участі в системі недержавного пенсійного забезпечення;

– обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування пенсійних коштів;

– незначний розмір інвестиційного доходу, отриманого від інвестування пенсійних коштів;

– неповернення пенсійних активів, які розміщені на депозитних рахунках у банках, щодо яких ухвалено рішення про ліквідацію або у яких введено тимчасову адміністрацію.

З огляду на поточну ситуацію на ринку небанківських фінансових послуг Нацкомфінпослуг визначено такі завдання для вирішення системних проблем на ринку небанківських фінансових послуг та створення умов для їхнього ефективного функціонування:

Завдання 1. Дерегуляція на ринках небанківських фінансових послуг та імплементація регуляторного середовища до європейських та міжнародних стандартів.

Завдання 2. Удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду.

Завдання 3. Захист інтересів споживачів фінансових послуг та відновлення довіри до ринків небанківських фінансових послуг.

Завдання 4. Створення сприятливих умов для зміцнення та сталого розвитку ринків небанківських фінансових послуг, здатних забезпечувати економіку необхідними фінансовими ресурсами, задовольняти потреби споживачів у якісних фінансових послугах [3].

Висновки. Проведений аналіз діяльності ринку небанківських фінансових послуг дає можливіть констатувати, що він розвивається не динамічно через існування певних проблем, а саме: низький рівень довіри населення; падіння їхньої купівельної спроможності; значну девальвацію національної валюти; недосконале державне регулювання тощо.

Нацкомфінпослуг визначив основні завдання для вирішення системних проблем на ринку небанківських фінансових послуг і зобов'язаний їх якнаймеше втілювати для підвищення стабільності, прозорості та удосконалення нормативно-правового регулювання ринку небанківських фінансових послуг.

---

1. Звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://https://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackom-finposlug.html.

2. Огляд ринків Нацкомфінпослуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html.

3. План діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, на плановий та два бюджетні періоди, що настають за плановим (2017–2019 роки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/content/koncepciya-rozvitku.html.

Горалько О. В., Высоцкая И. Б. Рынок небанковских финансовых услуг: современное состояние, негативные тенденции и перспективы развития

Осуществлена оценка деятельности небанковских финансово-кредитных учреждений за прошедшие три года. Проанализированы основные

показатели деятельности рынка небанковских финансовых услуг в разрезе его важнейших сегментов.

Определены главные проблемы, тормозящие развитие рынка страховых услуг, рынка кредитной кооперации и рынка негосударственного пенсионного обеспечения. Сделан вывод о необходимости немедленного решения системных проблем на рынке небанковских финансовых услуг для его эффективного и стабильного функционирования.

Ключевые слова: *рынок небанковских финансовых услуг, страховой рынок, негосударственные пенсионные фонды, кредитные союзы, Нацкомфинуслуг.*

Goralko O. V., Vysotska I. B. Market of unbank financial services: the modern state, negative tendencies and prospects of development

In the article the conducted estimation of activity of unbank finance establishments is for the last three years.

Basic performance of market of unbank financial services indicators are analysed in the cut of him basic segments, namely: dynamics of basic performance of insurance market indicators; structure of gross insurance bonuses; structure of gross insurance payments; dynamics of basic indexes of the system of the non-state pension providing; distribution of participants of non-state pension fund is after the age-related groups; dynamics of basic performance of credit unions indicators; structure of credits of credit unions after kinds; structure of deposit brief-case of credit unions.

Basic problems which brake market of insurance services (subzero demand of insure is on insurance services; low level of insurance payments; low level of доxідності of story insurance; diminishing to the amount of entered into contracts is from voluntarily insurance; diminishing of general assets of insurers is at the increase of insurance backlogs), market of credit co-operation (an outflow of the attracted deposit money is as a result of considerable devaluation of national currency; a higher level of effective interest rate is on credits as compared to bank institutions; falling of purchasing power of population; absence of the system of guaranteeing of holding of depositors of credit unions) and market of the non-state pension providing (low level of trust of population; a low level of profits of population is for participating in the system of the non-state pension providing; limited choice of financial instruments, suitable for investing pension money; insignificant size of investment profit, got from investing of pension money; failures to return of pension assets, which are placed on savings accounts in banks) development are certain. Drawn conclusion about the necessity of immediate decision of system problems at the market of unbank financial services for his effective and stable functioning.

Key words: *market of unbank financial services, insurance market, non-state pension fund, credit unions, The National Commission for State Regulation of Financial Services Markets.*

Стаття надійшла 14 квітня 2017 р.

УДК 331.101.262

З. Б. Живко,
О. П. Подра

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН

Досліджено поняття людського розвитку та людського потенціалу, визначено головну роль освіти у формуванні людського потенціалу та освітні ризики, що пов'язані із цим процесом.

Визначено, що недоліки існуючої системи формування та відтворення людського потенціалу виявляються у неефективному використанні суспільних ресурсів, що відображені у високому рівні безробіття, а також є наслідком реконструкції вітчизняних підприємств на основі впровадження нових технологій, що призводять до заміни старого виробництва та скорочення чисельності персоналу.

Запропоновано низку заходів модернізації національної системи освіти з актуалізацією її інноваційної спрямованості.

Ключові слова: *людський потенціал, людський розвиток, освіта, освітні ризики, інноваційний розвиток.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації підвищення конкурентоспроможності національних економік забезпечується успішністю переходу від моделі розвитку, що ґрунтується на використанні ресурсних конкурентних переваг, до інноваційної моделі, пріоритетами розвитку якої є розвиток високотехнологічних виробництв, людські ресурси високої якості, модернізована, відповідно до вимог ринку праці та економічного розвитку, гнучка система освіти, новітні методи управління людським капіталом. Водночас ефективність переходу до інноваційної моделі розвитку залежить від можливостей реалізації людського капіталу в інноваційній діяльності, готовності суспільства, держави, роботодавців і населення до сприйняття та системного впровадження інновацій, що базуються на оновленні та поглибленні загальних та професійних компетентностей в умовах динамічних технологічних змін.

Стан дослідження. Питанням людського розвиту, формуванню людського потенціалу та капіталу присвячено праці визначних вітчизняних науковців: Е. Лібанової, В. Антонюк, В. Гейця, О. Грішнової, О. Захарової, М. Ніколайчука, Л. Семів та ін. Особливо науковці займаються вивченням значення освіти та визначення освітніх ризиків та якості освіти у частині формування людського потенціалу. Цій проблематиці присвячені праці О. Балакірєвої, Ю. Зубок, Д. Констан-

тиновського, Р. Левіна, Е. Лібанової, С. Оксамитної, О. Хмелевської та ін. Водночас, незважаючи на існуючі наукові здобутки, формування й розвиток людського потенціалу та його трансформація у людський капітал в умовах інноваційного розвитку вимагає удосконалення існуючої системи освітнього відтворення, а отже і подальших досліджень зазначеної проблематики.

Метою статті є необхідність дослідження особливостей формування та розвитку людського потенціалу в умовах інноваційних змін, а також визначення особливостей трактування людського розвитку та впливу освіти на нього, як одного із головних елементів, що впливає на інші аспекти дослідження людського розвитку, узагальнення освітніх ризиків та розробка заходів модернізації існуючої системи освітнього відтворення людського потенціалу із врахуванням динамічного інноваційного розвитку економічної системи.

Виклад основних положень. У країнах, що реалізують інноваційно-технологічний тип розвитку, знання стають головним нематеріальним активом, впливають на збільшення обсягів виробництва, підвищення якості продукції та послуг, забезпечення конкурентоспроможності країни та прискорення соціального прогресу. Тому формування людського потенціалу, що забезпечує система освіти та професійної підготовки, має ефективно реалізуватися у механізмах інноваційної діяльності. Україна має значний освітньо-кваліфікаційний потенціал інноваційного розвитку, що підтверджує значний внесок освітньої складової у високі рейтингові позиції України за індексом людського розвитку.

У 2015 році Україна за індексом людського розвитку зайняла 81 місце із 188 країн (2014 р. – 83, 2010 р – 69). Значення індексу дорівнює 0,747 і, за оцінками фахівців, значення показника належить до категорії високого рівня людського розвитку: за період із 1990-го по 2014-й значення ІЛР зросло із 0,705 до 0,747 балів, або на 6%. Тобто в середньому – на 0,024 % за рік [1]. За критеріями досліджуваного індексу найкраща ситуація в нашій країні із освітою та грамотністю, значно гірша зі станом здоров'я та тривалістю життя, а найгірша – із рівнем життя.

Треба зазначити, що осмислення дефініції «людський розвиток» та взаємозв'язку його компонентів відбувалося поступово, зокрема у межах оформлення Світовим банком концепції бідності, робота над якою тривала з 1946 року. У Доповіді про світовий розвиток (*World Development Report*, публікація Світового банку) за 1980 рік вперше акцентовано на тому, що: людський розвиток – мета та засіб економічного прогресу; основними елементами людського розвитку

варто вважати освіту, здоров'я, харчування та народжуваність; різні елементи людського розвитку є головними чинниками, що визначають один одного та впливають на бідність; освіта виконує важливу роль у розвитку людського потенціалу, а для подолання злиденності найбільшу цінність має початкова середня освіта [2].

Традиційно людські ресурси в Україні відзначалися доволі високим освітньо-кваліфікаційним рівнем. Зокрема питома вага фахівців з вищою та середньою спеціальною освітою становила 29%. За даними Bologna Process Implementation 2015 у 2013 р. Україна переважала за часткою осіб з вищою освітою у віковій групі 25–34 роки (середнє значення 37,3%), у віковій групі 45–64 роки (44,1% при середньому значенні 22,9%). Однак накопичений в Україні людський потенціал реалізується неефективно у контексті потреб інноваційного розвитку [3, с. 273].

Оскільки концепція людського розвитку визначає освіту одним із основних елементів, то це означає, що освіта може впливати (прямо чи опосередковано) на всі інші аспекти людського розвитку і водночас зазнавати зворотного впливу. Тобто сфера освіти може «формувати» певні ризики для інших сфер людського розвитку (щодо забезпечення здоров'я, добробуту, гідної праці, ефективної зайнятості, соціальних та політичних свобод, охорони навколишнього середовища тощо).

Відтак О. М. Хмелевська пропонує таку класифікацію освітніх ризиків людського розвитку:

– ризики доступу;
– ризики участі;
– ризики якості;
– ризики використання освітнього потенціалу (рис. 1) [2].

За необхідності розгляд запропонованих освітніх ризиків дає змогу використовувати три фокуси: 1) мікрорівень (орієнтований на людину); 2) мезорівень (домогосподарства, соціальні групи або спільноти, вікові когорти, соціально вразливі категорії тощо); 3) макрорівень (суспільство загалом/населення) (рис. 1).

Розглянемо детальніше структуру освітніх ризиків людського розвитку. До ризиків доступу віднесено: ризик інституціональної недоступності певного рівня освітньої підготовки, ризик територіальної недоступності освітньої інфраструктури, ризик фізичної недоступності навчальних закладів для людей з інвалідністю.

До ризиків участі, на думку О. М. Хмелевської, потрібно віднести ризик фінансової неспроможності щодо здобуття бажаного рівня освіти, ризик «раннього виходу» із освітньої системи, ризик обмеження або викривлення освітньої траєкторії (наприклад, через нерозвине-

ність інклюзивної освіти або освіти дорослих), ризик незворотної освітньої міграції, ризик за дискримінаційними ознаками (ґендерною, інвалідність, відсутність громадянства та ін.), ризик неохоплення програмами додаткової/позашкільної освіти.

Рис. 1. Класифікація освітніх ризиків людського розвитку

До ризиків якості можуть бути віднесені ризик «відсіву», ризик «другорічника», ризик нерівності освітніх результатів, ризик неучасті у наступному рівні освіти (обмеження у виборі бажаної професії), ризик неактуальності освітньої програми, ризик «знецінювання» дипломів.

До ризиків використання освітнього потенціалу слід віднести ризик невизначеності життєвого старту, ризик безробіття під час переходу від навчання до роботи, ризик низької конкурентоспроможності та адаптивності, ризик отримання доходу від зайнятості нижче

очікуваного, ризик надлишкової кваліфікації, ризик трудової міграції, ризик соціальної мобільності, ризик зниження соціального довголіття, ризик втрати соціальних компетенцій, ризик соціального відторгнення, ризик знецінення людського капіталу [2].

Запропоновану структуру освітніх ризиків людського розвитку не можна вважати вичерпною. Водночас з метою їх зменшення необхідно реалізувати напрями модернізації освіти увідповідно до інноваційної спрямованості економічного розвитку.

Незважаючи на достатньо високий рейтинг України за рівнем охоплення повною середньою та вищою освітою (відповідно, 41 та 13 позиції у рейтингу конкурентоспроможності World Economic Forum за названими показниками), якість освіти залишається незадовільною. Рівень забезпеченості загальноосвітніх шкіл сучасними комп'ютерами та підключення їх до високошвидкісної мережі Інтернет в Україні є недостатнім для впровадження прогресивних освітніх технологій, що впливає на якість підготовки [3, с. 274].

Неефективним також залишається рівень кооперації між університетами, науковими установами та реальною економікою, що також ускладнює реалізацію інноваційних перспектив розвитку країни. В умовах посилення тенденцій глобалізації світового освітнього простору та загострення конкурентної боротьби за талановиту молодь, здатну забезпечувати технологічне оновлення, можливі значні міграційні втрати країни, неефективне використання наявних людських ресурсів. Задля модернізації національної системи освіти з актуалізацією її інноваційної спрямованості необхідно здійснити перехід від знаннєво до особистісно орієнтованої концепції, яка втілює концепцію освіти упродовж життя, що передбачає:

– завершити формування Національної системи забезпечення якості освіти на рівні європейських стандартів;

– удосконалити організацію системи освіти відповідно до світових тенденцій диверсифікації (закладів, освітніх послуг, програм, фінансових ресурсів);

– забезпечити комплексну підтримку світового конкурентного статусу провідних університетів України, що входять до топ-500 світових університетів;

– сприяти розширенню реальної автономії вищих навчальних закладів (фінансово-господарської, організаційної, кадрової, педагогічної);

– активізувати процес запровадження інноваційних технологій і форм організації процесу навчання (поширення дистанційної освіти та масових відкритих он-лайн курсів); залучати соціальних партнерів

до оснащення шкільної мережі комп'ютерними комплексами та їх підключення до високошвидкісної мережі Інтернет;

– забезпечити реструктуризацію системи підготовки кадрів шляхом координації діяльності та посилення взаємодії вищої та професійної освіти і бізнесу, зокрема у регіональному розрізі;

– поширювати ініціативи щодо створення стипендіальних фондів для талановитої молоді у бізнес-середовищі;

– забезпечити реалізацію активної експортної стратегії України на міжнародному ринку освітніх послуг задля залучення потенційних іноземних студентів [3, с. 275].

Зазначені заходи передбачені для отримання високої якості освіти молоддю з метою успішної реалізації освітнього потенціалу на ринку праці й уникнення ризику виникнення «нульового активу людського капіталу» внаслідок неможливості працевлаштування за відповідним профілем підготовки. Ці заходи можна трактувати як інструменти покращання якості та модернізації освіти першого рівня в умовах інноваційного розвиту.

Другий рівень модернізації освіти повинен відповідати вимогам інноваційного розвитку економіки та потребам роботодавців на основі адекватної системи підготовки та перепідготовки кадрів.

Нагальність цієї проблеми відображена у стратегічних документах, прийнятих Радою ЄС, серед яких Стратегічна програма європейського співробітництва у галузі освіти та навчання на період до 2020 року, спрямована на сприяння розвитку сфер освіти і навчання на основі реалізації Стратегії зростання – 2020. Ця програма націлена на досягнення таких стратегічних цілей, як забезпечення особистісної, соціальної та професійної реалізації всіх громадян, а також сталого економічного процвітання і можливостей працевлаштування на основі розвитку систем освіти та навчання у країнах – членах ЄС [4].

Незважаючи на збереження в структурі економіки високої частки індустріальних видів економічної діяльності, що гарантували значні надходження від експорту до бюджету країни, Україна володіє значним потенціалом у сфері високих технологій, здатних забезпечити перехід до інноваційної моделі розвитку.

Однак дотепер абітурієнти зорієнтовані на отримання професій, економічного та юридичного спрямування, про що свідчать статистичні дані на початок 2014/2015 рр. понад 21% студентів вищих навчальних закладів отримували освіту за економічними спеціальностями, а 9,4% – за юридичними [5].

Водночас майже третина безробітних випускників навчальних закладів, зареєстрованих у Державній службі зайнятості на кінець

2014 р. (32,7%), отримала освіту за напрямом підготовки «Економіка, комерція та підприємництво»; 9,7% – «Право».

Зазначені показники свідчать про неможливість реалізації на ринку праці за напрямом підготовки, а отже виникнення «нульового активу людського капіталу» та неможливості окупності освітніх інвестицій. Водночас наведена ситуація вказує на відсутність дієвих механізмів взаємодії та реагування між сектором освіти та ринком праці, що призводить до диспропорцій та виникнення надлишкової робочої сили за напрямом підготовки, що не немає попиту серед роботодавців.

Недоліки існуючої системи формування та відтворення людського потенціалу виявляються у неефективному використанні суспільних ресурсів, що відображені у високому рівні безробіття, а також є наслідком реконструкції вітчизняних підприємств на основі впровадження нових технологій, що призводять до заміни старого виробництва та скорочення чисельності персоналу. Безробіття в Україні характеризується циклічністю, різким зростанням у середині 90-х та поступовим скороченням з 2000 р. до 2007 р. на 53,3%. У період 2011–2012 рр. відбувається поступове зниження безробіття, хоча його рівень залишається достатньо високим – 7,9% економічно активного населення. Статистичні дані свідчать, що чисельність безробітних у віці 15–70 років у 2014 р., порівняно з 2013 р., зменшилась на 79,4 тис. осіб та становила 1 510,4 тис. осіб, водночас у 2015 р. спостерігається значне збільшення безробіття на 337,2 тис. осіб порівняно з 2014 р. Серед безробітних майже три чверті становили мешканці міських поселень 1,2 млн осіб, решту – сільські жителі [6].

Безробіття серед сільського населення викликане однотипною орієнтацією на агропромисловий сектор та переважанням натурального виробництва, що знижує вартість та конкурентоспроможність людського капіталу сільських місцевостей, а відсутність ефективної інфраструктури формування та розвитку призводить до зменшення можливостей отримати переваги від реалізації на ринку праці порівняно із жителями міст.

Найвищий рівень безробіття спостерігався серед молоді віком 15–24 роки, а найнижчий – серед осіб віком 50–59 років [6]. Високий рівень безробіття серед молоді свідчить про її невисокий рівень конкурентоспроможності порівняно зі старшими віковими групами та на неузгодженість системи освіти з кон’юнктурою ринку праці, а отже низький рівень окупності інвестицій, що вимагає перегляду функціонування сфери освіти, з метою її реформування та забезпечення ефективної діяльності.

Про структурну невідповідність якості людського капіталу економічному середовищу свідчать показники питомої ваги вивільнених з економічних причин у 2010 р., яка збільшилась на 17,4 в.п. та становила 45,5% від загальної кількості безробітних, що негативно вплинуло на відтворення та реалізацію людського капіталу. Водночас намітились позитивні тенденції у 2011–2014 рр. Зокрема питома вага вивільнених з економічних причин зменшилась і становила у 2011 р. – 39,0% та у 2014 – 30,3% від загальної кількості безробітних, що свідчить про пожвавлення економічного розвитку та реалізацію людського капіталу (рис. 2).

Частка звільнених за власним бажанням у 2015 році зменшилась на 2 в.п. порівняно із 2014 р., водночас у 2014 році вона зросла на 1,9 в.п. порівняно з 2013 р. і на 5,8 в.п. порівняно з 2013 р. Частка непрацевлаштованих після закінчення навчальних закладів у 2015 р. порівняно з 2014 р. зросла на 0,3, а частка звільнених після закінчення строку контракту зменшилась на 0,3 в.п., з інших причин безробіття зросло на 1,2 в.п.

Рис. 2. Причини незайнятості безробітних віком 15–70 років у 2011–2015 рр. (% загальної чисельності безробітних) [6]

Джерело: розрахунки автора.

Зазначені зміни свідчать про невідповідність організації та умов праці потребам працівників, а також невідповідність системи освіти кон'юнктурі ринку праці, орієнтація на індустріальний спосіб виробництва, продовження підготовки спеціалістів за непопулярними спеціальностями та невідповідність освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки реальним вимогам і, як наслідок, зростання чисельності непрацевлаштованих після закінчення навчальних закладів, неможливість конвертувати наявний людський потенціал у капітал.

Серйозним викликом забезпечення перспективних потреб інноваційної економіки у кадрах є збереження значних обсягів працюючих не за отриманою спеціальністю. Згідно з результатами обстеження випускників та роботодавців у межах Проекту рейтингу вищих навчальних закладів «Компас» 2013 р., лише 52% випускників працюють за фахом [7].

Це є результатом незадовільного стану профорієнтаційної підготовки, відсутності інформації щодо перспектив оволодіння професією, а також прогнозних оцінок середньо- та довгострокових потреб економіки у робочій силі за професіями та кваліфікаціями.

Неефективність існуючої системи професійної освіти та навчання в Україні також ускладнює можливості забезпечення потреб сучасної економіки країни у робітничих кадрах.

З метою забезпечення відповідної структури підготовки кадрів потребам інноваційної економіки та сучасним вимогам роботодавців необхідно:

– створити ефективну систему професійної орієнтації та професійного самовизначення молоді з метою стимулювання залучення талантів до наукової та інноваційної діяльності;

– покращити інформаційне забезпечення довгострокового прогнозування потреби економіки у людських ресурсах за видами економічної діяльності та професіями;

– посилити практичну орієнтацію професійної освіти на реальні та перспективні потреби національної економіки;

– активізувати співпрацю служби зайнятості з вищими навчальними закладами щодо підвищення оперативності та розширення напрямів перепідготовки кадрів, насамперед незайнятого населення;

– стимулювати підготовку фахівців з пріоритетних напрямів науково-технічного та інноваційного розвитку національної економіки (інформаційних технологій, нанотехнологій, біотехнологій, фармацевтики) з відповідними механізмами активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання у цих сферах;

– сприяти налагодженню діалогу та співробітництва системи освіти з роботодавцями шляхом активізації їхньої участі в розробленні професійних стандартів; оновити кваліфікаційні стандарти; запровадити незалежну кваліфікаційну атестацію; забезпечити підготовку, реєстрацію та ліцензування навчальних програм тощо [3, с. 275].

Третій рівень модернізації освіти в умовах інноваційного розвитку повинен передбачати збільшення мотивації працівників до оновлення знань, тобто акумуляцію людського капіталу, що, своєю чергою, впливатиме на отримання додаткових індивідуальних вигод. Згідно з даними Європейського соціального дослідження (European Social Survey) кількість тих, хто протягом останнього року відвідував курси, тренінги з метою удосконалення професійних знань і навичок, у 2011 р. коливалася в межах від 5,5% у Болгарії, 6,8% у Португалії, 8,4% в Україні, до 30,7% у Великій Британії, 45,8% у Фінляндії, 46,6% у Норвегії [8, с. 415]. Моніторингове дослідження Інституту соціології НАН України, проведене у травні 2012 р., засвідчило, що майже дві третини населення (67,3%) жодного разу не підвищували свою професійну кваліфікацію, раз на декілька років удосконалювали свої знання та навички 13,2% [8, с. 412].

Інструментами стимулювання працівників до оновлення знань повинні виступати: забезпечення взаємозв'язку між рівнями освіти та оплати праці, підтримка винахідницької та раціоналізаторської діяльності працівників шляхом матеріального заохочення, активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо необхідності забезпечення професійної перекваліфікації з метою підвищення конкурентоспроможності працівників на ринку праці тощо.

Одним із рівнів модернізації освіти в умовах інноваційного розвитку в Україні повинна бути система освіти упродовж всього життя. Досвід країн – лідерів інноваційного розвитку (Фінляндії, Швеції, Норвегії) підтверджує успішність запровадження практики безперервної освіти, яка передбачає можливість навчання для населення пенсійного та передпенсійного віку.

Дані Європейського соціального дослідження щодо вікової структури відвідувачів навчальних програм з метою удосконалення професійних знань та навичок у 2011 р. свідчить про те, що найбільша їхня кількість у віці 55 років і старших (18–26%) спостерігалася саме в цих економічно розвинених країнах. Водночас в Україні частка відвідувачів навчальних програм у віці 55 років і старших у 2011 р. становила лише 1,7%, у віці 30–54 роки – 9,0%, що свідчить про відсутність мотивації дорослого населення України на оновлення отриманих знань та навиків [8, с. 416].

Висновки. Пошук оптимальних шляхів розвитку національної економіки порушує питання актуалізації дослідження людського потенціалу та його розвитку як базису інноваційного розвитку країни, основою якого є людський капітал та його складова – інтелектуальний потенціал, новітні інформаційно-комунікаційні технології.

В таких умовах зауважують на головні елементи людського розвитку, основними з яких варто вважати саме освіту, а тому запропоновано заходи нейтралізації освітніх ризиків та модернізації освітньої сфери з метою формування, розвитку та акумуляції людського потенціалу високої якості відповідно до вимог інноваційного розвитку та переходу до інформаційного укладу, а згодом і до економіки знань.

1. Миколюк О. Україна – на 81 місці за рівнем людського розвитку / О. Миколюк // День. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://m.day/kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayina-na-81-misci-za-rivnem-lyudskogo-rozvytku

2. Хмелевська О. М. Освітні ризики у контексті людського розвитку / О. М. Хмелевська // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 3 (28). – С. 145–157.

3. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.

4. Висновки Ради ЄС від 26 листопада 2012 року з освіти та навчання в Європі-2020 – сприяння сфери освіти і навчання оздоровленню та зростанню економіки, а також створенню нових робочих місць. – 2012. – С. 393/02.

5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/2015 навчального року: стат. збірник. – К.: Держстат України, 2014. – 420 с.

6. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, віковими групами та місцем проживання // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua]

7. Досвід працевлаштування випускників вищих навчальних закладів: погляд випускників та роботодавців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slideshare.net/ bestuniverua/ss-27208268(

8. Резнік О. Практики вдосконалення професійних знань і навичок як потенціал модернізації країни / О. Резнік // Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг; за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2012. – 660 с.

Живко З. Б., Подра О. П. Развитие человеческого потенциала в условиях инновационных изменений

Исследуется понятие человеческого развития и человеческого потенциала, уясняется главная роль образования в формировании человеческого потенциала, определены образовательные риски, связанные с этим процессом.

Констатируется, что недостатки существующей системы формирования и воспроизводства человеческого потенциала проявляются в неэффективном использовании общественных ресурсов, отражающемся в высоком уровне безработицы, а также являются следствием реконструкции отечественных предприятий на основании внедрения новых технологий, способствующих замене старого производства и сокращению численности персонала.

Предложен ряд мер по модернизации национальной системы образования с актуализацией ее инновационной направленности.

Ключевые слова: *человеческий потенциал, человеческое развитие, образование, образовательные риски, инновационное развитие.*

Zhyvko Z. B., Podra O. P. Human potential development under conditions of innovative changes

The concept of human development and human potential are investigated in the article, the key role of education in human potential formation and educational risks which are related to this process are defined.

The row of measures of the education national system modernization with actualization of its innovative orientation is offered. It is found out that the lacks of the existent system of human potential formation and recreation may be reflected in the ineffective usage of public resources which are represented by a high unemployment rate, and also are results of domestic enterprises reconstruction on the basis of new technologies introduction which result to old production replacement and personnel quantity reduction.

Implementation of education sphere modernization measures will help young people to get a high quality education with the purpose of successful realization of educational potential at the labour market and to avoid a origin of a risk of « a zero asset of human capital» as a result of employment impossibility by the proper type of preparation.

Inefficiency of the existent system of vocational education and studies in Ukraine also complicates possibilities of modern economy necessities providing of labour staff. With the purpose of providing of the proper structure of personnel training to the innovative economy necessities and employers modern requirements it is suggested to create the effective system of professional orientation and professional self-determination of young people with the purpose of stimulation young talents to scientific and innovative activity; to improve the informative providing of long-term forecasting of economy necessity in human resources by the types of economic activities and professions.

It is marked in the article, that the process of education modernization under conditions of innovative development must foresee the growth of workers' motivation to the knowledge update that means human capital accumulation which in same time will influence on the additional individual benefits receipt.

Key words: *human potential, human development, education, educational risks, innovative development.*

Стаття надійшла 16 травня 2017 р.

УДК 005.96:657.6

Н. С. Марушко

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

Досліджено теоретичне та соціально-практичне значення проблеми становлення соціального аудиту в Україні. Визначено особливості формування моделі сучасного соціального аудиту в Україні. Доведено необхідність становлення соціального аудиту як окремого предмету соціальної відповідальності бізнесу. Окреслено перспективи розвитку соціального аудиту у вітчизняній соціально-економічній системі.

Ключові слова: *соціальна відповідальність бізнесу, соціальний аудит, модель соціального аудиту, соціально-економічна система, соціальні інвестиції.*

Постановка проблеми. Сьогодення ставить новий орієнтир у розвитку економічних систем, який спрямований на підвищення ролі соціальної відповідальності бізнесу. Загалом орієнтація бізнес-структур на підвищення соціальної значущості зумовлена необхідністю задоволення соціальних потреб не тільки кожної фізичної особи, а й структурних об’єднань загалом. Покриття необхідного рівня соціальних витрат, задоволення оздоровчих, освітніх, культурно-ціннісних, інфраструктурних потреб надасть можливість підвищити рівень ефективності діяльності кожного господарюючого суб’єкта. Саме тому в Україні формуються передумови для соціальної відповідальності бізнесу. Одним з дієвих інструментів забезпечення соціальної відповідальності бізнесу є соціальний аудит.

Постійний розвиток суспільства та технологій забезпечує вдосконалення та переосмислення наукових тверджень. Визначення ролі соціального аудиту в системі соціальної відповідальності бізнесу в сучасних умовах ведення бізнесу обумовлена певною новизною та актуальністю. Постійна зміна законодавства зумовлює збільшення соціальної відповідальності держави, приватного бізнесу та найманих працівників, а це, своєю чергою, збільшує вимоги до проведення соціального аудиту.

Стан дослідження. Оцінюючи дослідження цього напряму, зауважимо, що становлення та розвиток соціального аудиту в Україні почався нещодавно [1–11]. В країнах пострадянського простору формується своя, специфічна модель соціального аудиту з особливостями його розвитку [2; 4; 8; 12; 13]. Багатоаспектний характер цієї проблеми

потребує досліджень не тільки наукових доробок, пов'язаних зі становленням і розвитком соціального аудиту, а й вивчення проблем забезпечення соціальної відповідальності бізнесу, досвіду його становлення в зарубіжних країнах.

Вагомий внесок у цій сфері здійснили А. Шулус [10], О. Балакірєва [1], С. Буко [3], С. Волкова [4], О Мазурик [12], Ю. Одегова [6], О. Прогнімак [14] та інші вітчизняні і зарубіжні науковців. Проте результати досліджень у цій царині не повною мірою розкривають особливі вимоги до визначення, повноти представлення фінансово-економічної інформації соціальної спрямованості бізнесу, основним забезпечуючим інструментом якого є соціальний аудит. Саме тому питання, присвячене проблемам та перспективам становлення соціального аудиту в Україні, є актуальним.

Метою статті є вивчення передумов становлення соціального аудиту, виявлення проблем та перспектив його розвитку в Україні.

Виклад основних положень. Формування особливостей соціальної спрямованості ведення бізнесу, визначення необхідності створення дієвого соціально-інвестиційного клімату в сучасному вітчизняному економічному просторі завдячується впливом західного партнерства.

Вплив західного партнерства поступово формує нові умови у державі, бізнес-структурах та громадськості до необхідності створення сприятливого соціального клімату на паритетних умовах, які водночас задовольняють усіх учасників соціальних вимог. Таке бачення ведення бізнесу забезпечило успіх у зарубіжних компаніях та створило не тільки сприятливі умови для працівників підприємства, а й надало змогу впорядкувати оздоровчі, соціально-культурні, спортивні, розважальні, екологічні та інші сфери діяльності господарюючого суб'єкта.

Досвід створення соціального аудиту свідчить, що він, як інструмент соціально-інвестиційної діяльності, слугує не лише системним контролем за дотриманням умов соціальної відповідальності бізнесу, а також має рекомендаційний характер у формі надання пропозицій щодо соціального розвитку бізнесу та розвитку соціального іміджу. Загалом оцінка фінансової стійкості бізнес-структур, які несли соціальну відповідальність та провели соціальний аудит, показала, що вони досягають економічного розвитку більшими темпами, ніж ті підприємства, які не несуть соціальної відповідальності.

Сьогодні у дослідженнях проблеми формування соціальної відповідальності бізнесу наголошено на тому, що соціальну відповідальність можна трактувати як систему зобов'язань громадян, які належать

до конкретної соціальної групи щодо інших соціальних груп, громадян чи суспільства загалом [2; 11].

Оцінка соціальної відповідальності бізнесу в Україні засвідчила, що внесок великих підприємств у підвищення якості життя місцевого самоврядування й соціально-економічний розвиток територій здійснюється через соціальні інвестиції та соціальні програми, спрямовані на реалізацію екологічних, оздоровчих, освітніх, культурно-ціннісних, інфраструктурних та інших програм і проектів, обладнаних сучасною медичною технікою місцевих лікарень, підтримку учасників та постраждалих внаслідок АТО, ветеранів та інвалідів, багатодітних сімей, інтернатів і дитячих будинків, фінансування програм комплексного розвитку малих міст тощо.

Однак більшість вітчизняних підприємств не обізнані з методами економічної оцінки соціальної відповідальності, механізмами й інструментами її реалізації. Непотрібним є і розуміння сутності та значення соціальної відповідальності бізнесу. Для 86% українських підприємств реалізація соціальних програм і проектів не є актуальним завданням через дефіцит коштів, а кожна десята компанія вважає, що це функція держави, а не бізнесу. На більшості підприємств немає функціональних підрозділів з управління соціальною відповідальністю, чіткого контролю упровадження програм (заходів) соціальної відповідальності, не простежуються результати впровадження соціальних програм і соціальних інвестицій. Тому нагальною проблемою є питання вдосконалення управління цією сферою на підприємствах.

У Росії соціальні витрати безпосередньо пов’язані з інвестуванням в персонал: на такі цілі в середньому спрямовується понад половину всіх соціальних інвестицій, проте ситуація залежить від галузевої специфіки.

У країнах Європи та Америки соціальна відповідальність бізнесу стрімко розвивається, з форми філантропії перейшла до невід’ємної складової ведення ефективного та успішного бізнесу.

Вивчення досвіду західних бізнес-структур щодо формування соціальної відповідальності перед суспільством свідчить, що більшість великих та середніх корпорацій несуть відповідальність за соціальний аспект своєї діяльності. Якщо вони цього не роблять добровільно, то громадськість і держава змушують їх до цього, проте в такому разі імідж компанії втрачається. Отже, сучасний підхід до проблеми соціальної відповідальності бізнесу пов’язаний із зміною пріоритетів у підприємницькій діяльності. В цьому ракурсі соціальний аудит дає оцінку поведінки підприємств крізь призму формування соціальної спрямованості бізнесу, що, своєю чергою, призводить до підвищення

економічної ефективності діяльності підприємств, тобто виникає синергетичний ефект, внаслідок посилення соціальної складової підвищується економічна складова. Відтак формується та моделюється зв'язок між соціальною поведінкою бізнесу та можливими альтернативними економічними вигадами підприємницьких структур.

Вивчення впливу соціальної відповідальності бізнесу, контроль та експертиза потенціалу соціальної відповідальності ділових суб'єктів формує вітчизняну модель соціального аудиту як сучасного інструменту соціальної відповідальності.

Загалом соціальний аудит становить систему моніторингу соціальної політики підприємства, проте такий підхід зобов'язує бізнес виконувати завдання, які повинні здійснюватися органами держаної влади та місцевого самоврядування. З огляду на це, виникає проблема у розмежуванні завдань, що повинні визначати соціальну відповідальність бізнесу. Державна влада водночас повинна чітко окреслити напрями соціальної політики, та не перекладати та бізнес-структури свої зобов'язань.

Єдиного визначення соціального аудиту немає, оскільки це достатньо нове явище навіть для економічно розвинених країн. Звідси виникають відмінності не тільки у понятті соціального аудиту, але і в його цілях і основних напрямах.

Сьогодні становлення соціальний аудиту в Україні є доволі повільним та слабо виявляється у бізнес-спільноті та державі. Це пов'язано з специфікою функціонуванням вітчизняної соціально-економічної системи, в якій переважає домінування адаптивного потенціалу над інноваційними практиками, надмірна роль держави у визначенні та переформатуванні соціального простору, незрілість громадських об'єднань. Також є й інші, не менш вагомі причини, які й визначають особливості функціонування соціального аудиту.

Становлення ринкових умов у вітчизняній економіці супроводжувалося з соціальними трансформаціями, які не спиралися на традиції соціальної філантропії та ділової культури, як це відбувалося на заході. Соціальний аудит в Україні має свої особливості, пов'язані з тим, що координуючим центром є держава. Тому соціальний аудит в українській практиці ототожнюється з моніторингом держави за діяльністю підприємств і не визначає соціальну відповідальність бізнесу з боку самих об'єктів соціального аудиту. Так, розроблено проект Концепції формування національної моделі соціального аудиту. Основна відмінність цієї концепції від зарубіжних аналогів полягає в тому, що соціальний аудит є інтегрованим у систему соціального партнерства.

У проекті Концепції сказано, що замовниками соціального аудиту можуть бути не тільки власники або керівники підприємства, але й соціальні партнери (роботодавці, профспілки, представники органів влади та неурядових організацій) [2].

А надто сучасна система градації бізнес-спільноти за ступенем близькості до держави не визначає значущість індикаторів соціального аудиту, які оцінюють рівень соціальної відповідальності бізнесу та приріст їх репутації.

Соціальний аудит як процедура соціального моніторингу потребує стабільного та сталого розвитку в формуванні ефективного управління. Сучасна модель соціального аудиту повинна переймати зарубіжний досвід та передбачати соціальну ефективність, яка включає і мінімальні потреби (відсутність заборгованості перед державою, наявність колективного договору та профспілкової організації, забезпечення соціальних умов праці робітників), і максимальну участь у підготовці і реалізації спільних з державою і територіальними громадами програм [11].

Не вдаючись до особливостей формування взаємовідносин між державою та бізнес-структурами з початку XXI ст., зазначимо, що деякі українські бізнес-структури змушені були детальніше зважати на соціальну філантропію і не зводити її до одноразової акції у вигляді інвестицій в благодійність, екологію, спорт, культуру тощо, а визначати довгострокові соціальні перспективи, сприяти розвитку соціальної інфраструктури регіонів.

Нині понад сотню підприємств практикують соціальну відповідальність бізнесу в Україні. До них належать такі компанії, як Астарта, Галнафтогаз, Київстар, Метінвест, Оболонь, СКМ, Life, Platinum Bank, Ернст енд Янг в Україні, Nemiroff та багато інших, які накопичили певний досвід у розвитку соціальної відповідальності бізнесу. Внаслідок такої діяльності підприємства формують нефінансові звіти, в яких представляють свої досягнення щодо впровадження принципів соціальної відповідальності, інформують зацікавлених сторін про проведення соціальних програм і проектів, звітують про корпоративну відповідальність та відповідальність перед стейкхолдерами, оцінюють екологічну культуру та соціальні інвестиції тощо [14].

Отже, узагальнюючи викладене, зауважимо, що в сучасному українському суспільстві соціальний аудит має свої специфічні особливості, які сформувалися під впливом держави на бізнес та суспільство. Держава як регулятор соціально-економічного розвитку економічних систем, в більшості випадків є ініціатором становлення соціального аудиту. Крім того, важливою особливістю соціального аудиту є те,

що він пов'язаний з великим бізнесом, а на малі та середні не розповсюджується. Така диспропорція призводить до необхідності посилення визначення соціальної ефективності ведення бізнесу, розробки методичного забезпечення аналітичного інструментарію оцінки соціальної відповідальності, вивчення особливостей організації проведення соціального аудиту та опису його результатів. Без визначення ефективності соціального аудиту неможливо на високому та ефективному рівні стабілізувати соціальну сферу. Формування дієвого механізму ефективного соціального аудиту дасть можливість зменшити соціальні проблеми сьогодення через усунення соціальних диспропорцій, формування соціальної рівноваги, збалансування фінансових та соціальних показників діяльності підприємств, формування паритетних відносин між владою та суспільством.

Для бізнес-середовища соціальний аудит може стати інструментом впливу на місцеву владу, а також механізмом гарантій, який захищає від бюрократичного тиску та корупційної політики з боку окремих державних структур чи чиновників. До того ж соціальний аудит дає можливість моніторити внутрішньо-організаційні відносини, створює умови для диверсифікації діяльності бізнес-структур, освоювати нові ринки технологій та збуту. Основна цінність сучасної економіки визначається в розвитку людського капіталу, соціально-ефективні відносини в середині бізнес-структур можуть стати моделлю для їх розповсюдження в суспільстві, для взаємодії з суспільством на різних рівнях і не зводитися до окремих піар-акцій [11].

Вагомим, вважаємо, є не тільки формування соціального аудиту, як дієвого механізму соціальної відповідальності бізнесу, а й усвідомлення його ролі та значення в українському бізнес-середовищі. В українському суспільстві соціальний аудит повинен стати індикатором соціальної безпеки не тільки кожного господарюючого суб'єкта, а й окремого регіону та й держави загалом. Така незалежна оцінка діяльності надасть змогу встановити критерії оцінювання соціального, екологічного та економічного напряму діяльності підприємства, проводити їх моніторинг, сформувати основні рекомендації щодо забезпечення ефективності соціальної відповідальності бізнесу. З-поміж цього, основна особливість соціального аудиту виявляється у визначенні впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства, який виявляється як синергетичний ефект від формування механізму соціально-інвестиційної політики підприємства.

З огляду на це, можна виокремити основні проблеми, які виникають в процесі становлення соціального аудиту у вітчизняній соціально-економічній системі. Насамперед визначення впливу держави

на діяльність бізнес структур зводиться до застосування правових та фіскальних механізмів. Саме тому однією з проблем, що виникають у процесі соціалізації бізнесу є перерозподіл фінансових ресурсів. Загальновідомо, що сконцентрування капіталу в великих містах загострює проблему соціальної підтримки в малих. Проте важливо відзначити певний прогрес у зусиллях великого бізнесу щодо розвитку інфраструктури, освіти, спорту тощо. Такі напрями не є систематизованими і не ґрунтуються на критеріях соціального аудиту як соціально відповідальної поведінки, а радше пов'язані з особистими вподобаннями власників чи апарату управління компанії, або ж з тими схемами співробітництва, що пропонує влада регіону.

Сьогодні, як свідчить практика, основними негативними тенденціями у розвитку соціального аудиту є відсутність об'єктивного оцінювання підприємств на предмет соціальної відповідальності, можливості отримання соціальних інвестиції, що, своєю чергою, пов'язане з корупційними схемами та лобіювання інтересів окремих підприємств. Інколи такі підприємства уникають сплати податків шляхом створення різних фондів, але не вирішують проблем розвитку місцевої інфраструктури, освітніх або професійних проектах.

Об'єктивними перешкодами на шляху формування соціального аудиту як системи регулювання відносин між державою і бізнесом є традиційні пріоритети вітчизняного бізнесу. Такі перешкоди визначаються в механізмі адміністративного регулювання та не завжди охоплюють соціальні вимоги, які пов'язані з практикою соціального аудиту.

У дискусіях науковців [4; 5; 8–14] визначилися дві основні позиції щодо держави та бізнесу до соціального аудиту, які вирізняють його як самостійний напрям діяльності. З боку держави соціальний аудит вважається ефективним позитивним заходом, що ґрунтується на всебічній і об'єктивній оцінці стану соціальних відносин на різних рівнях (корпоративному, муніципальному, галузевому, регіональному, національному), який дає змогу виявити потенційні загрози погіршення соціального клімату, розкрити резерви розвитку людських ресурсів [12].

Друга позиція спрямована на врахування вимог соціального аудиту в діяльності підприємства та діагностики проблем (насамперед соціального характеру), оцінювання їх важливості, причин виникнення й можливостей вирішення, формулювання конкретних рекомендацій для керівництва підприємств з метою вирішення гострих питань і подолання їх наслідків. Довготермінове оцінювання здатності підприємства вирішувати соціальні проблеми також проводиться шляхом соціального аудиту [13].

Висновки. Оцінка існуючої практики застосування соціального аудиту в сучасних умовах свідчить, що існує система проблем та теоретичному та практичному рівні. Найперше виникає потреба у дослідженні понятійного апарату сутності та значення соціального аудиту й економічної, й соціальної категорії, оскільки економічний та соціальний напрями цієї проблеми пов'язані через вплив соціального аудиту на діяльність економічних систем та їх відносини з суспільством та державою.

Також сучасна практика соціального аудиту потребує удосконалення у напрямі розробок нормативного забезпечення, методичного інструментарію як дієвого механізму визначення ефективності соціальної спрямованості бізнесу.

Соціальний аудит як індикатор соціальної відповідальності повинен формувати розширений світогляд ролі соціальної спрямованості бізнесу та давати можливість прогнозувати та регулювати соціальну складову діяльності економічних систем на різних рівнях.

Внаслідок того, що соціальний аудит є необхідною вимогою сучасності, необхідно виокремити його як окремий предмет соціальної відповідальності, дослідити та окреслити основні теоретико-методологічні та практичні основи, сформувати модель механізму соціального аудиту та проаналізувати показники його ефективності.

1. Балакірєва О. М. Соціально відповідальний бізнес в Україні: поняття та основні чинники / О. М. Балакірєва, Ю. М. Галустян // Український соціум. – 2007. – № 5–6 (22–23). – С. 14–27.

2. Безбожний В. Л. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В. Л. Безбожний; СНУ ім. В. Даля МОН України. – Луганськ, 2009. – 24 с.

3. Буко С. Корпоративна соціальна відповідальність як принцип ціннісно-зорієнтованого менеджменту / С. Буко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 149–158.

4. Волков С. Соціальний аудит як механізм оптимізації управління розвитком соціальної сфери / С. Волков, А. Андрущенко // Профспілки України. – 2008. – № 4. – С. 10–13.

5. Одегов Ю. Г. Аудит и контроллинг персонала: учебник / Ю. Г. Одегов, Т. В. Никонова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Альфа_пресс», 2010. – 672 с.

6. Список країн Європи по середній місячній зарплаті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D

7. Соціально відповідальний бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.svb.org.ua

8. Прогнімак О. Д. Формування соціальної відповідальності бізнесу: взаємодія з місцевими спільнотами та владою / О. Д. Прогнімак, О. В. Іщенко, О. Ю. Касперович // Український соціум. – 2006. – № 5 (16). – С. 56–68.

9. Сірий Є. В. Доктрина взаємовідносин бізнесу та суспільства: пошуки ідентичності / Є. В. Сірий // Український соціум. – 2007. – № 1 (18). – С. 14–21.

10. Социальный аудит: учеб. пособие / под общ. ред. А. А. Шулуса, Ю. Н. Попова. – М.: Издательский дом «АТИСО», 2008. – 620 с.

11. Тер-Акопьян В. А. Социальный аудит и социальное регулирование: монография / В. А. Тер-Акопьян; отв. ред. Ю. Г. Волков. – М.: Вузовская книга, 2011. – 256 с.

12. Мазурик О. В. Соціальний аудит в системі соціального управління / О. В. Мазурик, Т. В. Єрескова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua

13. Методичні рекомендації щодо формування та впровадження в Україні системи соціальної відповідальності бізнесу (виробничий рівень) / С. В. Мельник, Д. Д. Чумаков, М. М. Мартиненко, Н. М. Ушакова, О. М. Петроє, Н. А. Супрун, Т. М. Литвиненко, Д. О. Баюра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lir.lg.ua/docs/publikacii/m_svb.pdf

14. Полякова С. В. Соціальний аудит як технологія управління соціальними процесами / С. В. Полякова // Економіка розвитку. – 2011. – № 1. – С. 46–49.

Марушко Н. С. Проблемы и перспективы становления социального аудита в Украине

Исследовано теоретическое и социально-практическое значение проблемы становления социального аудита в Украине. Определены особенности формирования отечественной модели современного социального аудита. Доказана необходимость становления социального аудита как отдельного предмета социальной ответственности бизнеса. Намечены перспективы развития социального аудита в социально-экономической системе Украины.

Ключевые слова: *социальная ответственность бизнеса, социальный аудит, модель социального аудита, социально-экономическая система, социальные инвестиции.*

Marushko N. S. Challenges and prospects for the establishment of social audit in Ukraine

This article explores the theoretical, social and practical dimensions of the problem of formation of social audit in Ukraine.

The evaluation of the experience of forming a model of social audit in foreign companies shows that social audit, as a tool for social investment operations, serves not only as a systematic control of businesses' compliance with social responsibility standards, but also as a recommendation to businesses in the form of proposals for their social development and development of social image.

It is further clarified that the use of social audit makes it possible to increase the economic efficiency of companies, thus creating a synergistic effect.

The article further outlines the peculiarities of establishing a relevant social audit in Ukraine, formed under the influence of the state on business and society. The state, as a regulator of social and economic development of economic systems, in most cases, initiates the establishment of social audit. Social audit is associated with large businesses and does not apply to small and medium-sized businesses. This imbalance leads to the need to strengthen the definition of social efficiency of business, develop methodical analytical tools to assess social responsibility, and study the peculiarities of social audit and describe its results.

Provided are key directions of the development of social audit in the national socio-economic system that will make it possible to establish criteria for evaluating social, environmental and economic direction of companies, carry out their monitoring, and compile magisterial recommendations to ensure the efficiency of businesses' social responsibility.

Key words: *corporate social responsibility, social audit, social audit model, socio-economic system, social investments.*

Стаття надійшла 6 квітня 2017 р.

УДК 351:005

Н. Я. Михаліцька

ПЕРЕДУМОВИ ВИРІШЕННЯ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Запропоновано новий підхід до формування Пенсійного фонду України як засобу впливу на електоральні очікування та пріоритети. Досліджено, що найважливішим напрямом удосконалення реформування системи державного управління в Україні є необхідність переорієнтації роботи основних міністерств і відомств на розвиток реального сектору економіки, збільшення частки капітальних інвестицій у ВВП, а не на підтримку хрематистики, зокрема масової торгівлі імпортними товарами без розвитку імпортозаміщення.

Ключові слова: *державне управління, оподаткування, державна ідеологія.*

Постановка проблеми. Аналіз змісту особливостей основних етапів розвитку наукового пізнання, його методології та співвіднесення їх з етапами розвитку галузі науки «Державне управління» змушує винести ще низку питань щодо методології державного управління: на якому етапі розвитку знання вона перебуває, які зміни в ній необхідно

здійснити у зв'язку з майбутньою методологічною трансформацією. Невирішеність цих питань означає відсутність методологічних регуляторів інтелектуальної діяльності українського державно-управлінського істеблішменту щодо модернізації державного управління – головного двигуна комплексу реформ суспільства і держави, зумовлює його неготовність до рішучих ментальних змін, без яких неминуче гальмування цих змін [1].

Крім того, недавнім часом підтвердилась думка І. Розпутенко про те, що держава випустила із сфери свого впливу ідеологічну роботу – державне управління України, що повинно мати свою ідеологічну палітру, в яку слід віднести системне формулювання і вирішення проблем: а) державної політики; б) національної безпеки; в) геополітики; г) геоекономіки; ґ) європейської інтеграції; д) регіональної політики і місцевого самоврядування [2].

Стан дослідження. Проблеми вдосконалення системи державного управління творчо осмислювалися в роботах зарубіжних учених Г. Атаманчука, Б. Гурне, Б. Лазарєва, Г. Райта, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями, П. Шредера та ін., а також у дослідженнях українських учених – В. Авер'янова, В. Бакуменка, Р. Войтович, В. Лугового, П. Надолішнього, Я. Радиша, І. Розпутенка, В. Скуратівського, Ю. Сурміна, В. Трощинського, В. Цвєткова, В. Шаповала, Л. Шкляра та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні актуальних пріоритетних змін державного управління в Україні, які б пришвидшили його модернізацію та економічний розвиток.

Виклад основних положень. Останнім часом стає зрозумілим, що зацікавленість антикорупційними діями нашої держави штучно посилюється олігархічними кланами, що знаходяться у стані перманентного протиборства за національні ресурси та ще не повністю приватизовані державні активи. У цьому ж напрямі діє гібридна війна, розв'язана проти України російськими олігархами. Не випадково будь-які дії з реформування державного управління з боку уряду відбувається виключно через тиск громадського сектору та партнерів чи донорів України– ЄС, МВФ тощо, – як це було у випадку із прийняттям Закону «Про державну службу».

Зламати чи реформувати таку машину – означає позбавити чималих доходів численних «паразитів» від влади, які є складовою тієї ж системи [3].

Те, що український уряд досі не спромігся запустити комплексну реформу державного управління, свідчить про відсутність, по-перше, політичної волі; по-друге, достатньої компетентності в проведенні реформи такого рівня складності та комплексності.

По-третє, керівники чинного уряду та більшість народних депутатів України, схоже, не вбачають необхідності в такій реформі та не зацікавлені в її проведенні.

Не завжди додає компетентності в проведенні реформи державного управління і використання зарубіжного досвіду. Наприклад, 15 вересня 2015 радником міністра фінансів України Наталії Яресько був призначений Артур БецЛаффер,– американський економіст, один із засновників теорії попиту. Свого часу він сформулював криву Лаффера, яка показує, що за певних обставин, зниження податків може призвести до збільшення податкових надходжень. Раніше Лаффер був економічним радником Президента США Рональда Рейгана, прем'єр-міністра Великобританії Маргарет Тетчер та одним ізчикагобойз уряду Августо Піночета [4].

За задумом Лаффера зменшення податкового тягаря мало б призвести до збільшення заощаджень, до зростання інвестицій і зайнятості. Відтак відбудеться зростання виробництва і доходів, внаслідок чого збільшиться обсяг податкових надходжень до бюджету. Проте практика вже показувала, що, як правило, виявляється зворотний ефект у вигляді посилення класового розшарування населення і ліквідації соціальних гарантій, як у випадку з наслідками рейганоміки, так і неоліберальних реформ в Чилі [5, с. 48].

Для вирішення економічних проблем Чилі запропонували знайому програму «шокової терапії». План включав різке скорочення грошової маси і урядових витрат, дерегуляцію ринку і лібералізацію зовнішньої торгівлі. Ці заходи знизили інфляцію і одночасно зумовили збільшення безробіття з 9,1% до 18,7% за період з 1974-го по 1975 рік. Виробництво знизилось на 12,9%. Це була найсильніша з 30-х років XX століття депресія в країні. У 1976-му почалося незначне зростання показників, який відразу охрестили «чилійським економічним дивом», але потім знову наступили загальне падіння виробництва і зубожіння населення.

Підсумок «чиказького експерименту» був сумним. Економіка колись процвітаючої латиноамериканської країни досі не може подолати його наслідків. З 1972-го по 1987 рік основний показник життєвого рівня – валовий національний продукт на душу населення – впав у країні на 6,4%.

Народ під час піночетівського правління массово зубожів. Середній робочий жив у 1989 році гірше, ніж в 1970-му. Половина населення країни перебувала за межею бідності, а третина чилійців були просто в жахливому стані. В ООН стали відкрито говорити про гуманітарну катастрофу.

Нині навколо Сантьяго та інших великих міст сформувалися нетрі. Це були табори голодних. Життя в них підтримували безкоштовні супові кухні міжнародних волонтерів. У 1970-му денний раціон найбідніших 40% населення мав енергетичну цінність 2019 калорій. До 1980 року ця цифра впала до 1751, а до 1990-го – ще нижче, до 1629 калорій. Кількість чилійців, які не мали постійного житла, зросла з 27% в 1972 році до 40% в 1988-му.

Нерівність доходів у Чилі «різала око» іноземним туристам. У 1980-му році представники сімдесяти дев'яти багатих сімей отримували 36,5% національного доходу, а до 1989 му ця цифра зросла до 46,8%. Навіть у 2015 році Чилі займала 64 місце у світі за показником ВВП на душу населення (23507 дол. США за ПКС), у той час як Польща – на 54 (26499 дол.).

Однак доходи – не єдине, що зосереджувалося у міжнародних спекулянтів, така ж доля спіткала і виробництво. Як тільки чиказькі реформатори дерегулювали ринок, у кожному секторі виникли олігополії: дві іноземні фірми контролювали мідні рудники, три – аграрний сектор, чотири – залізні дороги і автомобільний транспорт, одна – енергетику, дві – легку і переробну промисловість.

Монетарні інструменти Мілтона Фрідмана і Артура Лаффера перетворили раніше вільну ринкову економіку Чилі в олігархічну годівницю транснаціональних корпорацій і банківських спекулянтів [6].

Незважаючи на це, в Україні теж є намагання повторити сумний досвід Чилі – терміново була реалізована концепція оподаткування Лаффера, яка отримала умовну назву «все по 20%». Відповідно, ставки податку на прибуток єдиного соціального внеску були знижені до 18%, а податок на доходи фізичних осіб та ПДВ практично стали по 20%.

Водночас Лаффер фактично пропонував знизити рівень пенсій, які в Україні і так мізерні: «Окрім допомоги для людей, – говорив він, – які справді не здатні працювати, заощадьте ваші соціальні виплати до того часу, коли станете багатими» [4].

Але обіцяне не відбулося. Загальна сума податкових надходжень знизилась, бюджет зменшився, а Пенсійний фонд, як це і мислив Лаффер, отримав велетенський дефіцит, який в наших умовах мусимо покривати з держбюджету (див. табл.).

Крім того, в 2016 році капітальні інвестиції не збільшилися (індекс 98,3%), безробіття зросло (з 9,4 до 9,6%) та поглибилась прірва між багатими та бідними.

Таблиця

Доходи та видатки Пенсійного фонду України у 2013–2017 роках

Доходи	2013	2014	2015	2016	2017
млн грн					
– єдиний соціальний внесок	166864	165923	169874	111707	141853
– кошти державного бюджету	83234	75800	94812	142586	141315
– інше	2347	2540	1850	2374	841
Всього	**252445**	**244263**	**266536**	**256667**	**284009**
% від ВВП					
– єдиний соціальний внесок	11,5	10,6	8,6	4,7	5,5
– кошти державного бюджету	5,7	4,8	4,8	6	5,5
– інше	0,2	0,2	0,1	0,1	0
Всього	**17,4**	**15,6**	**13,5**	**10,8**	**11**
Джерело: http://cost.ua/budget/revenue/pension/					
Видатки	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
млн грн					
– від власних надходжень	199432	192374	210767	113207	141853
– від державного бюджету	50785	50957	54833	142586	141315
– іншого	2538	146	909	877	841
Всього	**252755**	**243477**	**266509**	**256670**	**284009**
% від ВВП					
– від власних надходжень	13,8	12,3	10,6	4,8	5,5
– від державного бюджету	3,5	3,3	2,8	6	5,5
– іншого	0,2	0	0	0	0
Всього	17,5	15,6	13,4	10,8	11
Джерело: http://cost.ua/budget/expenditure/pension/					

У цьому контексті вельми нерозумним виглядає запровадження оподаткування і до того низьких пенсій працюючих пенсіонерів*, яке соромливо називають «обмежувальними нормами по пенсійним виплатам». На цьому тлі цинічно виглядає встановлення ставки оподаткування дивідендів, не пропорційно вартості акцій, а пропорційно виплаченим дивідендам. Якщо пенсія – основа оподаткування працюючого пенсіонера, то базою оподаткування доходів власника акцій має бути їх ринкова вартість.

Взагалі складається враження, що в умовах олігархічно-кланового капіталізму державна машина, утворена тим самим капіталом, підтримує міфи, які не є корисними всьому суспільству й українському народу. Тому доцільно скористатись методологічним висновком І. Розпутенко про те, що держава не повинна вилучати із своєї діяльності ідеологічний вплив на процеси реформування державного управління саме в тій царині, яка в умовах демократичного суспільства містить руйнівні сили, здатні знищити конкретну систему можновладців. Електоральній частині українського народу потрібні не перспективні обіцянки, а дії уряду щодо більш справедливого перерозподілу фінансових потоків між різними верствами населення.

Пропонуємо, щоб базою оподаткування під час формування Пенсійного фонду була не тільки та складова валової доданої вартості підприємств, яка формує доходи найманих працівників, але й та, яка становить основу іншої складової, пов'язаної з формуванням чистого прибутку та амортизаційного фонду.

Це означає, що величину єдиного соціального внеску (ЄСВ) необхідно формувати пропорційно всім частинам валової доданої вартості (ВДВ). Розрахунки свідчать, що у процесі підвищення ефективної ставки ЄСВ з 5,5% до 11% ВВП під час відповідної зміни оподаткування інших частин ВДВ вже у 2016 році було б повністю ліквідовано дефіцит Пенсійного фонду.

Для цього зовсім не потрібно вводити якісь нові податки. Достатньо ввести норматив відрахувань від ПДВ у Пенсійний фонд України. Наприклад, у 2016 році загальний збір ПДВ склав 329911 млн грн, а дефіцит Пенсійного фонду – 142586 млн грн. Тому норматив відрахувань від ПДВ в Пенсійний фонд України мав би становити 142586 : 329911 = 43,22%. У 2017 році при запланованому зборі ПДВ

* Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам в Україні становив у 2013 році 1470,7 грн. (184 дол. США), а в 2016 р. – 1699,5 грн. (66,5 дол. США).

293103 млрд грн оптимальна величина нормативу відрахувань від ПДВ у Пенсійний фонд України мала б становити 48,65%.

Іншим важливим напрямом удосконалення реформування системи державного управління в Україні є необхідність переорієнтації роботи основних міністерств і відомств на розвиток реального сектору економіки, а не на стимулювання хрематистики*. Наприклад, у нас є Міністерство економічного розвитку і торгівлі, проте в країні нема розвитку реальних галузей економіки. Замість цього процвітає торгівля. Паралельно збільшується імпорт товарів з інших країн, бо на їхньому перепродажу можна без особливих зусиль «заробити» великі прибутки. Наприклад, за даними НБУ перевищення імпорту товарів над їх експортом склало 7008 млн дол. США, що більш ніж у два рази перевищує аналогічний показник у 2015 році (3455 млн дол.). Ніхто навіть на задумується звідки беруться валютні кошти для забезпечення такого зростання імпорту. Знову тіньова економіка?

Дійсно, це все та ж тіньова економіка та корупція. Нещодавно посол Європейського союзу Х'юг Мінгареллі під час виступу перед студентами Львівського національного університету імені Івана Франка повідомив, що потенційних інвесторів, які готові вкладати гроші в Україну, лякає високий рівень корупції навіть більше, ніж війна. Він вважає, що Україна має значні ресурси для перетворення у сучасніше відкрите суспільство. Основою для нього обов'язково повинна стати ефективна соціальна ринкова економіка.

«Кілька людей, – сказав Мінгареллі, – перетворюють вашу фантастичну країну в банкомат. Більшою мірою це завдяки корупції. Тому ми присвячуємо багато нашого часу, енергії і ресурсів, ділячись нашим досвідом подолання корупції з вашої владою», – наголосив посол [7].

Подальше реформування системи державного управління в Україні, на наше переконання, має відбуватися шляхом реалізації відомих заходів, а саме:

– раціональне інституційне розмежування політичних та адміністративних функцій у системі виконавчої влади: удосконалення процедур діяльності органів публічної адміністрації;

– відмежування політичних посад від сфери публічної цивільної служби та встановлення правових механізмів захисту службовців від незаконних політичних впливів;

---

* Хрематистика (від «хрема» – майно, володіння) – «наука» про господарювання, гонитва за грошима, в основі якої лежить непродуктивна діяльність з метою задоволення потреб та отримання прибутку. Термін введений Аристотелем як суміжний до терміну «економіка».

– децентралізація публічних функцій та ресурсів;

– справедливе правове регулювання адміністративних процедур; спрямування діяльності публічних інституцій, насамперед, на надання публічних послуг, удосконалення механізмів правового захисту громадян у відносинах з органами публічної адміністрації;

– залучення громадськості до участі в управлінні публічними справами та контролю за функціонуванням публічної адміністрації.

Відкритість влади, її готовність до постійного діалогу з громадянами, залучення громадян до підготовки рішень і контролю за їх виконанням є важливою передумовою успішності всього процесу реформування.

Щодо *перспектив подальших досліджень у цьому напрямі*, то вони тільки відкриваються у зв'язку з майбутнім розгортанням державно-управлінських реформ. Найбільш важливим є питання подолання тіньової економіки та корупції, що сприятиме успішному старту перших етапів ефективного реформування.

Висновки. Держава має посилити свій ідеологічний вплив на процеси реформування державного управління саме в тій царині, яка в умовах демократичного суспільства буде зміцнювати самі основи української держави, формувати її національну єдність. Українському народові потрібні не перспективні обіцянки, а практичні дії уряду щодо більш справедливого перерозподілу фінансових потоків між різними верствами населення. Пропонуємо новий механізм ліквідації сучасного дефіциту Пенсійного фонду, який полягає у запровадженні нормативу відрахувань від ПДВ в Пенсійний фонд України. За попередніми розрахунками цей норматив мав би складати на 2017 рік близько 49%.

Найважливішим напрямом удосконалення реформування системи державного управління в Україні є необхідність переорієнтації роботи основних міністерств і відомств на розвиток реального сектору економіки, збільшення частки капітальних інвестицій у ВВП, а не на підтримку хрематистики, зокрема масової торгівлі імпортними товарами без розвитку імпортозаміщення.

---

1. Сурмін Ю. П. Методологічні аспекти реформування державного управління в Україні / Ю. П. Сурмін // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej11/txts/10sypduu.pdf

2. Розпутенко І. В. До питання про ідеологію державного управління в Україні / І. В. Розпутенко // Наукові розвідки з державного та муніципального управління: зб. наук. праць. – 2011. – № 2 [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/18.pdf

3. Сорока С. Реформа державного управління: як це має бути, і як відбувається в Україні / С. Сорока // Українська правда. – 2016. – 10 лютого. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/10/7098384/

4. Панченко Ю. Артур Лаффер: Вам доведеться робити те, що робили в Європі 100 років тому, а не зараз / Ю. Панченко // Європейська правда. – 2015. – 14 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/interview/2015/09/14/7038229/

5. Winn Peter. Victims of the Chilean Miracle: Workers and Neoliberalism in the Pinochet Era. – Duke University Press Books, 2004. – 448 с.

6. Гаврилов С. Артур Лаффер – «чикагский мальчик»?.. Нет – киевский пацан / С. Гаврилов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://fraza.ua/analytics/22.09.15/231164/artur_laffer_%C2%ABchikagskij_malchik%C2%BB_net_kievskij_patsan_.html

7. Посол ЄС вказав на страхи інвесторів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://znaj.ua/news/posol-yes-vkazav-na-strahy-investoriv-v-ukrayini

Михалицкая Н. Я. Предпосылки решения современных проблем государственного управления

Предложен новый подход к формированию Пенсионного фонда Украины как средство воздействия на электоральные ожидания и приоритеты. Установлено, что важнейшим направлением усовершенствования реформирования системы государственного управления в Украине является необходимость переориентации работы главных министерств и ведомств на развитие реального сектора экономики, увеличение доли капитальных инвестиций в ВВП, а не на поддержку хрематистики, в частности массовой торговли импортными товарами без развития импортозамещения.

Ключевые слова: *государственное управление, налогообложение, государственная идеология.*

Mykhalitska N. Ya. Prerequisites for settling the pressing issues in the management of state

The paper has set forward a novel approach to the Pension Fund of Ukraine as a means to make impact on the votership priorities and expectations. It has been proven that the paramount means of improvement of the state management system reforming in Ukraine are focused in the necessity to repurpose the principal government ministries and departments developing a real sector of the economy as well as increasing the share of capital investment in GDP, rather than supporting chrematistics or mass merchandising of imported goods without import substitution industrialization in particular.

Furthermore, there has been emphasized that the state shall increase its ideological influence on the process of reforming the state management within the realms of a domain which definitely reinforces the foundations of the Ukrainian

state and sharpens the sense of nationhood in the context of democratic society. The Ukrainian nation does not require promising commitments but the meaningful actions of the government towards a fairer redistribution of financial flows among different social groups and segments of population.

The author has set forth a novel mechanism for making up the current shortfall of the Pension Fund of Ukraine, which involves implementing regulatory standards for deduction of the VAT to the Pension Fund of Ukraine. According to preliminary calculations, the named standard is supposed to make approximately 49% in 2017.

The further ways and means of the Ukrainian state management system reforming have been set forth herein, including the following: the reasonable and institutional separation of political and administrative duties of the executive branch; the improvement of the public administration practice policy; the political capacity and public civil service demarcation, establishing the legal routes for protection of a civil servant from unlawful political leverage; the decentralization of public functions and resources; the legitimate regulation of administrative procedures; the activity of public institutions being directed principally towards the public service provision; the improvement of means for a legal protection of citizens in their relations with a public administration; the engagement of the public to take part in the management of public affairs and in monitoring the functioning of a public administration.

Key words: *state management, taxation, state ideology.*

Стаття надійшла 14 квітня 2017 р.

УДК 351

Н. Я. Михаліцька,
М. Т. Бець

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Визначено актуальні передумови, раціональні шляхи та заходи з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки.

Виокремлено основні цілі, на які необхідно орієнтувати реформу державного управління та місцевого самоврядування. Встановлено взаємозв'язок між корумпованістю органів влади та тінізацією економіки. Визначено кореляційну залежність ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення (за даними Світового банку) від індексу сприйняття корупції у 2015 році.

Ключові слова: *система державного управління, стратегія реформ, індекс сприйняття корупції.*

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності в Україні сформовано нову систему державного управління. У Конституції та законах України закріплено питання щодо правового статусу, організації, повноважень та порядку діяльності Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, загальних засад державної служби, та надання адміністративних послуг. Прийнято низку актів законодавства, які запровадили інструменти розроблення політики, формат політичних документів, процедури і стандарти ухвалення рішень, стратегічне планування. Встановлено законодавчі межі доступу громадян до інформації про діяльність органів виконавчої влади, залучення громадськості до підготовки управлінських рішень.

Але новостворена система державного управління досі не позбулась минулого, вона функціонує за радянськими традиціями управління, не відповідає стратегічному курсу України на європейську інтеграцію та європейським принципам врядування, є неефективною, генерує тіньову економіку та корупцію. Вона є внутрішньо суперечливою, надмірно централізованою, закритою від суспільства і здебільшого такою, що не задовольняє потреби громадян України.

Оскільки українська державна бюрократія «виросла» із радянської репресивної державної системи, яка мала контролювати все і всіх, нині вона об'єдналась із широкою і глибокою корупцією, яка перетворилась у джерело доходів можновладців на всіх рівнях влади. 27 балів зі 100 можливих і 130 місце зі 167 позицій – такі показники України в Індексі сприйняття корупції за 2015 рік (Corruption Perceptions Index) від Transparency International. У 2016 році ці показники мали незначні зміни – 29 балів і 131 місце з 176 позицій, що не свідчить про суттєве покращання ситуації порівняно з 2012–2013 роками (25–26 балів) [1].

Безперечно, шлях розвитку України є складним та суперечливим. Водночас сьогодні Україна отримала історичну можливість реалізувати увесь спектр реформ, які протягом останніх років мали ситуативно-вибірковий та атрибутивний характер. Йдеться про пошук раціональних шляхів та заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р.

Метою цієї Стратегії є вдосконалення системи державного управління і, відповідно, підвищення рівня конкурентоспроможності країни з урахуванням європейського вибору та європейської перспективи України.

Стратегія розроблена згідно з європейськими стандартами належного адміністрування в питаннях трансформації системи органів державного управління.

Стан дослідження. Проблеми вдосконалення системи державного управління творчо осмислювалися у працях зарубіжних учених – Г. Атаманчука, Б. Гурне, Б. Лазарєва, Г. Райта, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями, П. Шредера та ін., а також у дослідженнях українських учених – В. Авер'янова, В. Бакуменка, Р. Войтович, В. Лугового, П. Надолішнього, Я. Радиша, І. Розпутенка, В. Скуратівського, Ю. Сурміна, В. Трощинського, В. Цвєткова, В. Шаповала, Л. Шкляра та ін.

Незважаючи на значні досягнення у вивченні державного управління з методологічних позицій, потрібно зазначити про наявність недостатньо вивчених питань здебільшого практичного характеру. Найважливішим серед них є питання про те, як прискорити реформування державного управління в Україні в умовах вичерпаності часу та ресурсів.

Звідси виникають питання про визначення основних пріоритетів та напрямів реформ, урахування європейських стандартів належного адміністрування сформульованих у документі SIGMA «Принципи державного управління», який містить систему принципів і критеріїв оцінювання державного управління. Адже ці засади визнані деякими країнами як перелік стандартів та система принципів і критеріїв для оцінки реформ державного управління.

Мета статті – визначити актуальні передумови, раціональні шляхи та заходи з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки.

Виклад основних положень. Вважаємо, що стратегічний курс України на європейську інтеграцію та європейські принципи врядування потрібно сприймати не як самоціль, а як прагматичне прагнення залучити вільні матеріальні та фінансові європейські ресурси для соціально-економічного розвитку України. ми не повинні «галопом бігти» в Європу, а невпинно залучати в Україну ресурси Європи – прямі інвестиції.

Відтак зразу ж стають зрозумілими основні цілі, на які необхідно орієнтувати реформу державного управління та місцевого самоврядування, а саме:

– підвищення індексу сприйняття корупції та зниження рівня тіньової економіки, як пов'язаних явищ;

– зниження рівня інфляції до її природнього рівня;

– запровадження механізмів захисту приватних інвестицій всіма гілками влади та податковими механізмами;

– створення для працездатного населення зацікавленості в роботі на вітчизняних підприємствах, а не за кордоном, справедливе оподаткування доходів всіх працюючих осіб.

Не зовсім зрозуміло, але про боротьбу з тіньовою економікою у Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки не зазначено. У взаємопов'язаних документах знаходимо таке:

– у Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленій Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, у розділі «Податкова реформа» лише згадується про «зменшення податкового навантаження на заробітну плату з метою її детінізації» [2];

– у Стратегії розвитку системи управління державними фінансами, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 774-р (Розпорядження втратило чинність на підставі Розпорядження КМ № 142–р від 8 лютого 2017 р.) зовсім не згадувалось про тіньову економіку [3];

– не йдеться про тіньову економіку і в Постанові КМУ від 29 квітня 2015 р. № 265 «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 625 від 28 серпня 2015 р.) [4].

– те ж у розпорядженні КМУ від 16 грудня 2015 р. № 1406-р «Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу «Ведення бізнесу» (назва Розпорядження із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням КМ № 926-р від 23 листопада 2016 р.; із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням КМ № 926-р від 23 листопада 2016 р.).

Складається враження, що в Україні вже перестали боротися з тіньовою економікою. Тіньова економіка в Україні – це сукупність видів економічної діяльності, заборонених законодавством України, або тих, які з різних причин не враховані у офіційній статистиці. За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України рівень тіньової економіки, обчислений за методом «витрати населення – роздрібний товарообіг», становив у 2012 р. близько 45% ВВП.

Витрати населення на придбання товарів і послуг становили 1179,1 млрд гривень, тоді як офіційно зареєстрований оборот роздрібної торгівлі становив лише 804,3 млрд гривень [5]. Оцінки

рівня тіньової економіки залежно від методології свідчать, що як мінімум чверть української економіки перебуває у тіні [6].

Саме тому корупцію необхідно віднести до одного з рушіїв тінізації економіки. Адже зазвичай контролюючим органам відомо про тіньові схеми, проте через корумпованість влади боротьба з цими схемами зводиться нанівець. Деякі чиновники здатні вимагати хабар навіть з підприємця, у якого вся діяльність є законною і він має всі документи.

Причина цього явища – недостатньо жорстка відповідальність за скоєння таких злочинів, хоча суспільству постійно нав'язується думка, що першопричина хабарництва та казнокрадства –низькі рівні заробітної плати державних службовців. Крім того, органи, які ведуть боротьбу з корупцією, також є корумпованими. Корупція є дуже поширеним явищем у всіх владних сферах, правоохоронні органи та суди не є винятком. Корупція перетворилась у величезний рушій тіньової економіки, у якому задіяні державні службовці від найнижчих до найвищих рангів.

Про це свідчить індекс сприйняття корупції (англ. *Corruption Perceptions Index, CPI*) – щорічний рейтинг країн світу, що укладається організацією Transparency International з 1995 року. Країни у рейтингу впорядковані за показником рівня корупції, який ґрунтується на оцінках підприємців та аналітиків. Наприклад, у рейтингу за 2015 рік відображено сприйняття корупції у 167 країнах за шкалою від 100 (немає корупції) до 0 (сильна корупція) [7].

Методологічно індекс базується на декількох незалежних опитуваннях, у котрих беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, зокрема й з Азійського та Африканського банків розвитку, Світового банку та міжнародної організації Freedom House. Раніше індекс мав шкалу від 0 (найвищий рівень корупції) до 10 (відсутність корупції).

Проте не варто драматизувати ситуацію з корупцією в Україні, бо рівень її відповідає загальносвітовому та як і у інших країнах зумовлений низьким рівнем виробництва валового внутрішнього продукту (ВВП).

Цей висновок автор обґрунтував у результаті розрахунку кореляційної залежності ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення (за даними Світового банку) від індексу сприйняття корупції (див. рис.). Всього в розрахунках використано відповідні статистичні дані 172 країн, у яких одночасно оцінювались вказані показники.

Рис. Кореляційна залежність ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення (за даними Світового банку) від індексу сприйняття корупції у 2015 році

З рисунку видно, що дані по Україні знаходяться дуже близько від лінії регресії (експоненціального тренду). Загалом у світі зростання індексу сприйняття корупції на один процентний пункт приводить до зростання продуктивності праці на 4,5%. Проте під час порівняння різних країн і використання відносного показника ВВП у якості індикатора продуктивності праці необхідно враховувати той факт, що висока величина ВВП на душу населення може бути зумовлена підвищеним рівнем природньої ренти у ВВП, якщо він формується за рахунок високої частки експорту сировини, що продається в інші країни з підвищеною рентною складовою у ціні (нафтопродукти, природний газ, тощо).

Висновки. Шлях розвитку України є складним та суперечливим. Водночас сьогодні Україна отримала історичну можливість реалізувати увесь спектр реформ, які протягом останніх років мали ситуативно-вибірковий та атрибутивний характер. Йдеться про пошук раціональних шляхів та заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки, спрямованих на вдосконалення системи державного управління і, відповідно,

підвищення рівня конкурентоспроможності країни з урахуванням європейського вибору та європейської перспективи України.

Стратегічний курс України на європейську інтеграцію та європейські принципи врядування потрібно сприймати не як самоціль, а як ділове прагнення залучити вільні матеріальні та фінансові європейські ресурси для соціально-економічного розвитку України. Саме завдяки створенню досконалішої системи господарювання та партнерства необхідно привабити прямі іноземні інвестиції для їх невпинного руху в Україну, а не навпаки.

Для цього необхідно спрямовувати реформу державного управління та місцевого самоврядування на таке:

– підвищення індексу сприйняття корупції та зниження рівня тіньової економіки, як пов'язаних явищ;

– зниження рівня інфляції до її природнього рівня та її подальше таргетування;

– запровадження ефективніших механізмів захисту приватних інвестицій всіма гілками влади;

– здійснення справедливого оподаткування доходів бізнесу та всіх працюючих осіб;

– створення для працездатного населення зацікавленості в роботі на вітчизняних підприємствах, а не за кордоном.

Відкритість влади, її готовність до постійного діалогу з громадянами, залучення громадян до підготовки рішень і контролю за їхнім виконанням є важливою передумовою успішності всього процесу реформування.

---

1. Corruption perceptions index 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_ index_ 2016#table

2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov. ua/laws/show/5/2015/paran9#n9

3. Стратегія розвитку системи управління державними фінансами, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 774-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada. gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80/page

4. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки: Постанова КМУ від 29 квітня 2015 р. № 265 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF/page

5. У 2012 році рівень тіньової економіки становив 45% ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/news/2013/05/23/376252/

6. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. – К.: НІСД, 2011. – 31 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/1201_dop_new.pdf

7. Corruption Perceptions Index 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transparency.org/cpi2015/results

Михалицкая Н. Я., Бець М. Т. Современные проблемы государственного управления

Определены актуальные предпосылки, рациональные пути и меры по реализации Стратегии реформирования государственного управления Украины на 2016–2020 годы. Выделены основные цели, на которые необходимо ориентировать реформу государственного управления и местного самоуправления. Установлена взаимосвязь между коррумпированностью органов власти и тенизацией экономики. Исследована корреляционная зависимость ВВП по паритету покупательной способности на душу населения (по данным Всемирного банка) от индекса восприятия коррупции в 2015 году.

Ключевые слова: *система государственного управления, стратегия реформ, индекс восприятия коррупции.*

Mykhalitska N. Ya., Bets M. T. Pressing issues in the management of state

The paper determinates essential prerequisites, rational ways and means for implementing the 2016–2020 Ukraine State Management Reforming Strategy. It has been proven that Ukraine's path of development is both arduous and controversial. Moreover, at the present time the state of Ukraine has gained a historic opportunity to put into practice the full range of reforms, which have been attributively random and ad hoc in nature for the recent years. We are now referring to the search for rational ways and means for implementing the 2016–2020 Ukraine State Management Reforming Strategy, aimed at improving the state management system and respectively raising the country competitiveness level, having taken into consideration Ukraine's European choice perspective.

The key targets the state management and local governance reforming should be aimed for have been set as follows: the corruption perceptions index rise and the shadow economy reduction, which have been interpreted as interrelated phenomena; the reduction of inflation to its natural rate; the establishment of private investment protection mechanisms by all branches of government as well as by taxation authorities; to get the working-age population engaged and interested in homeland company jobs rather than abroad; fair income taxation system for the employed population.

The correlation has been established between the corrupt practices of government authorities and the economy shadowing. The corruption has become a powerful driving force for the shadow economy, which has involved public officials from the lowest to the highest rank or status.

The latter has been proven by the CPI (Corruption Perceptions Index) – the annually ranked list of countries, which has been published by the Transparency International organization since 1995.

The GDP correlation dependence of the corruption perceptions index in the year 2015 at purchasing power parity per capita has been determined (according to the World Bank's data). The statistics for Ukraine has shown figures very close to the regression line (exponential trendline). In a world context, the rise of a corruption perceptions index to one percentage point leads to an increase in productivity to 4,5%.

Key words: *state management system, strategy for reforming, corruption perceptions index.*

Стаття надійшла 14 квітня 2017 р.

УДК 352.075+330.43

І. П. Мойсеєнко,
М. Я. Демчишин

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Описано методичний підхід до вибору параметрів фіскального стимулювання підприємництва. Визначено особливості використання параметрів ефективності податкового навантаження та впливу податкового навантаження на процеси стимулювання розвитку підприємництва. Сформульовано методичні основи визначення факторного впливу податкового навантаження на макропоказники економіки. Запропоновано використати функціональний поділ податків для аналізу їх впливу на макропоказники та визначення напрямів стимулювання підприємництва.

Ключові слова: *фіскальне стимулювання підприємництва, параметри податкового навантаження, ефективність податкового навантаження, регресійний аналіз, макропоказники економіки, функціональний поділ податків.*

Постановка проблеми. Для України найпершим стратегічним імперативом на сучасному етапі є необхідність реалізації стратегії та економічної безпеки, що має супроводжуватись високими темпами економічного зростання. Досягнення стратегічної мети потребує реалізації і загальних тактичних цілей (економічне зростання, обмеження інфляції, зростання зайнятості), і оптимізації деформованої структури податкового навантаження та викривленої структури податкової бази,

обмеження негативного впливу макроекономічних і трансформаційних чинників, що були в практиці останнього періоду.

Досягнення цілей фіскального стимулювання (ФСП) детермінується двома групами чинників, з одного боку, це формальні норми, що мають відповідати цілям податкового стимулювання, стримування чи перерозподілу, а з іншого – це макросоціальні чинники, що визначаються як самим станом розвитку економіки, так і є результатом використання державних доходів попереднього періоду та наслідком перерозподільчих процесів. До таких чинників ми відносимо реальні доходи домогосподарств, їх диференціацію, співвідношення із зростанням ВВП, реальні споживчі стандарти, рівень прибутків корпоративного сектору, їх співвідношення з індивідуальними доходами та частка останніх у ВВП. Саме ця група чинників визначає необхідність та ефективність реалізації формальних норм, відповідних цілям макроекономічної політики [1; 2; 3].

Проведений аналіз макроекономічних чинників довів їхню відповідність умовам стимулювання розвитку. Водночас динаміка макроекономічних процесів свідчить про необхідність активізації перерозподільної підфункції податків для обмеження існуючої надмірної диференціації доходів [4; 5].

Стан дослідження. Наукову проблематику з питань податкового навантаження досліджували такі українські науковці, як: В. Андрущенко, В. Валігура, О. Данілов, Л. Демиденко, Т. Єфименко, Ю. Іванов, С. Корецька, А. Крисоватий, І. Луніна, І. Лютий, В. Мельник, В. Опарін, Н. Кондратенко, А. Соколовська, В. Саніна, О. Тимченко, В. Федосов, Н. Фролова, Н. Ярова та ін.

Для всебічного аналізу фіскальної ефективності податкового регулювання використовують комплекс показників та коефіцієнтів, які характеризують різні аспекти економічних відносин, що виникають при функціонуванні податків, а саме: надходження та його питома вага у доходах та податкових надходженнях зведеного бюджету України; частка податків у ВВП та їхня еластичність по ВВП. Коефіцієнти еластичності за прямими та непрямими податками дають змогу визначити ефективність податкового стимулювання попиту та пропозиції фінансових потоків [2; 6].

Позитивним для економіки можна вважати дотримання протягом тривалого періоду щодо низького рівня нееластичності попиту за прямими податками на капітал (збільшуються і податкові надходження, і відповідний економічний показник, що визначається вищими темпами) або щодо низької еластичності пропозиції (збільшення частки податків у джерелі їх сплати не перешкоджає достатньому зростан-

ню ВВП і ВДВ). І навпаки, негативним можна визнати збереження упродовж тривалого часу значення коефіцієнтів еластичності попиту на рівні більше одиниці, а коефіцієнтів еластичності пропозиції – значно менше одиниці.

Це свідчить про непродуктивне зростання податкового тягаря, нездатність чинної податкової системи мобілізувати до бюджету достатній обсяг податкових надходжень навіть під час збільшення економічних показників через високий рівень податкового тягаря і ухилення підприємств від оподаткування. Природною реакцією держави на названі негативні тенденції в економіці повинне бути вживання відповідних заходів до зменшення податкового тягаря, поліпшення структури податкової системи, перегляду податкових пільг, збільшення рівня сплати податків та інших напрямів підвищення ефективності чинної системи оподаткування.

Що вища частка податків прямих податків у ВВП (ВДВ), то вища, за інших рівних умов еластичність попиту держави на фінансові ресурси, а отже:

– вищий податковий тягар зі всіма негативними наслідками, якщо він більший за межу податкових вилучень;

– більша вірогідність зменшення темпів зростання і абсолютних розмірів податкових надходжень не лише з погляду збільшення масових спроб ухилення від оподаткування, але і з позиції впливу основного правила еластичного попиту – зменшення податкової виручки у разі підвищення відносної ціни послуг (частки податків у ВВП або ВДВ).

Відтак зазначений чинник еластичності попиту за прямими податками на підприємництво потрібно обов’язково враховувати під час встановлення режиму оподаткування та рівня податкового тягаря.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що для України характерний процес постійного ухилення від системи автоматичного податкового регулювання, що пов’язано з постійним втручанням органів законодавчої та виконавчої влади у процес формування податкової політики через постійну зміну податкових ставок, збільшення кількості податкових пільг та їх користувачів, зміну режиму адміністрування тощо. Тільки якщо подолати ці недоліки, непрямі податки зможуть претендувати на роль інструментів автоматичного регулювання як «вбудовані стабілізатори».

Головним чинником мотиваційного механізму розвитку економіки має бути вдосконалена система оподаткування з активною стимулюючою та регулюючою функціями. Актуальним є теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, яка полягає

в обґрунтуванні теоретичних основ регулювання економічних процесів в Україні з допомогою податкового стимулювання підприємництва.

Мета статті – визначити напрями податкового стимулювання на основідіагностики стану та ефективності податкового навантаження, оцінки його впливу на макропоказники.

Виклад основних положень. Враховуючи зазначені показники, що визначають рівень податкового навантаження, фіскальне стимулювання підприємництва досягається за відповідності податкового потенціалу, який визначається сукупним впливом макроекономічних і трансформаційних чинників, фіскальній здатності податкової системи. Остання обумовлюється дією формальних норм у сфері перерозподілу. Фіскальне стимулювання підприємництва визначається взаємодією двох груп чинників – формальних і макросоціальних. До формальних належать: прогресивне (слабопрогресивне) оподаткування, стимулюючі пільги, вирахування з податкової бази. Ці елементи регулювання дадуть позитивний ефект при відповідності їх іншій групі чинників, що належать до макроекономічних.

До останніх віднесемо: частку податкових доходів держави, питому вагу прямих та непрямих податків, частку тіньового сектору. Необхідно зазначити, що наведені критеріальні ознаки є залежними від стану розвитку економіки та інтенсивності перерозподільчої діяльності держави.

За наведених умов використання вказаних чинників буде здійснюватись стимулюючий вплив податків, а фіскальне стимулювання підприємництва (ФСП) набуде функціонального виразу:

$$ФСП = F\ (МА, КЕ, М_{фс}),$$

де МА – макропоказники або показники фінансової безпеки держави; КЕ – коефіцієнти еластичності.

Для оцінки зміни податкових надходжень залежно від зміни показників економічного зростання використаємо показник еластичності податків такого типу:

$$КЕ = П/По : ВВП/ВВПо.$$

Коефіцієнт еластичності податків відображає зміни податкових надходжень при зміні відповідних показників. Водночас, якщо Кеп = 1, то частка податкових надходжень показника, що визначається, не змінюється. Якщо Кеп більше 1, податкові надходження збільшуються швидше порівняно зі зростанням макропоказника і частка

податків у ньому також зростає. Якщо Кеп менше 1, то питома вага податкових надходжень зменшується.

З метою аналізу причинно-наслідкових зв'язків у податковій сфері, таких, наприклад, як вплив темпів приросту податкових платежів на темпи зростання доданої вартості (доходу, ВВП) з урахуванням часового лагу використано розроблений показник – коефіцієнт еластичності бази оподаткування як один з параметрів вимірювання ефективності фіскального навантаження економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнти еластичності (до ВВП)

Показник	Р о к и										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Податкові надходження до зведеного бюджету, млрд грн	1,21	0,87	1,30	2,31	0,67	2,16	1,29	-0,98	0,46	1,54	1,39
Прямі податки, млрд грн	0,93	1,25	1,12	4,70	0,94	1,00	1,18	0,87	-1,53	-0,19	1,96
Податок на прибуток підприємств, млрд грн	0,48	0,97	1,26	8,57	1,20	1,92	0,16	-0,33	-3,24	-0,12	2,66
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн	1,64	1,62	1,01	0,84	0,78	0,30	1,61	1,34	-0,38	-0,49	7,49
Податкове навантаження на працю (Єдиний соціальний внесок), млрд грн	1,31	1,21	1,11	0,57	1,03	0,84	1,69	1,31	-0,07	0,10	-1,68

Розраховано за даними [4; 5; 9].

Цей коефіцієнт показує міру уразливості результативного показника (яким можуть бути валовий або чистий доход, додана вартість або прибуток) поточного періоду до зміни податкових платежів попереднього періоду. Урахування часових лагів дає змогу виявити економічні наслідки податкових платежів. Коефіцієнт вимірює, наскільки процентів змінюється результативний чинник поточного періоду зі зміною податкових платежів попереднього періоду на 1%.

Аналіз еластичності доданої вартості щодо зміни визначального чинника – сукупності податків на бізнес і на працю дав змогу виявити, що державна податкова політика, яка проводилася протягом періоду спостереження, була одним з чинників гальмування розвитку базових галузей та інноваційно-інвестиційних процесів в економіці. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків між темпами приросту податкових платежів попередніх періодів і подальшими темпами збільшення резуль-

тативного показника ВВП, проведений за допомогою використаного коефіцієнта еластичності бази оподаткування, свідчить, що економічний розвиток відбувається в умовах значного податкового пресу.

Використання при аналізі еластичності показника податкового тягара дає змогу точніше оцінити пріорітети податкової політики, а використання обернених показників дозволяє прогнозувати рівень макропоказників економічної безпеки та сталого розвитку економіки. Найповніше інтереси суб'єктів економіки збігаються при значенні коефіцієнта еластичності рівним одиниці. При інших значеннях відбувається порушення прав держави або суб'єктів економіки.

Моделі фіскального впливу на макропоказники загалом мають вигляд:

$$М_ф = F\ (ПС,ПК,ПТ),$$

де ПС – податки на споживання; ПК – податки на капітал; ПТ – податки на працю. Результати економетричного аналізу залежності ВВП від оподаткування відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Лінійні регресійні моделі впливу податків на ВВП та їхня статистична оцінка

	Залежність ВВП		
	від податків на споживання	від податків на капітал	від податкового навантаження на працю
Рівняння	$\tilde{y}$ = 383,49 + 5,02x	$\tilde{y}$ = -289,46 + + 32,16x	$\tilde{y}$ = 131,11 + 9,40x
t-критерій Стьюдента	t_a = 4,33* t_b = 11,31*	t_a = -0,99 t_b = 5,46*	t_a = 0,37 t_b = 3,32*
Коефіцієнт кореляції R	0,963	0,865	0,724
Коефіцієнт детермінації R^2	0,928	0,749	0,525
F-критерій Фішера	127,96*	29,77*	11,04**
DW-критерій Дарбіна-Уотсона	0,91	1,08	0,61

* – рівень значущості α = 0,01; ** – рівень значущості α = 0,05.

Розраховано авторами за даними [7; 8; 9].

Досліджуючи вплив оподаткування в Україні на обсяг ВВП, можна констатувати, що між непрямими податками та ВВП існує дуже тісний кореляційний зв'язок (R = 0,963). Значення коефіцієнта детермінації R^2=0,928 показує, що зміна або коливання розміру ВВП від зміни або коливання значення непрямих податків залежить на 92,8%. Коефіцієнт лінійного рівняння регресії $\tilde{y}$= 383,49+5,02x свідчить про те, що за зростання непрямих податків на 1 млрд грн ВВП у середньому буде збільшуватися на 5,02 млрд грн. Оцінка статистичної достовірності отриманих результатів за критеріями Фішера та Стьюдента дає змогу стверджувати про адекватність отриманої моделі регресії до вихідних даних з ймовірність p = 0,99 (F = 127,96, $F_{табл}$(p=0,99, k_1 = 1, k_2 = 10) = 10,04) і вірогідність параметрів з ймовірністю p = 0,99 (t_a = 4,33, t_b = 11,31, $t_{табл}$

(p = 0,99, k = 10) = 3,17).

Залежність ВВП від податків на капітал також є доволі великою (R = 0,865), на 74,9% пояснюється дисперсія значення ВВП дисперсією податків на капітал (R^2 = 0,749). Якщо податки на капітал збільшувати на 1 млрд грн, то згідно з статистично вірогідним коефіцієнтом регресії з ймовірністю p = 0,99 (t_b = 5,46) лінійного рівняння регресії $\tilde{y}$= -289,46+ 32,16x значення обсягу ВВП у середньому буде збільшуватися на 32,16 млрд грн. За критерієм Фішера можна стверджувати, що модель є адекватною до поведінки вихідних даних з ймовірністю p = 0,99 (F = 29,77).

Найменший вплив в Україні щодо оподаткування на ВВП спостерігається для податкового навантаження на працю (R=0,724, R^2=0,525).

Однак статистична достовірність коефіцієнта регресії лінійної регресійної моделі $\tilde{y}$ = 131,11+ 9,40x за критерієм Стьюдента (t_b=3,32) та адекватність самої моделі до емпіричних даних за критерієм Фішера (F=11,04) з ймовірністю p=0,95 дає можливість зробити висновок, що за зростання податкового навантаження на працю на 1 млрд грн можна очікувати збільшення обсягу ВВП на 9,4 млрд грн.

Відтак обмеження негативного впливу макроекономічних і трансформаційних чинників та оптимізація податкової бази і фіскального навантаження дозволяє досягти фіскальної ефективності оподаткування, що відкриває «простір» для застосування регулюючих податкових заходів.

Висновки. Досліджено методичні основи вибору напрямів податкового регулювання економічних процесів стимулювання

підприємництва на основі використання розроблених моделей регресійного аналізу податкового навантаження за функціональними ознаками: податки на споживання, податки на капітал та податки на працю. Розроблені моделі множинної лінійної регресії дозволяють встановили статистично вірогідний сукупний вплив податків на соціально-економічні показники національної економіки. Удосконалено теоретичні та логічні підходи до вивчення макроекономічного впливу податків за допомогою модифікації фіскальної ефективності оподаткування, що дає можливість враховувати взаємозв'язок системи оподаткування під час здійснення макроекономічної політики.

1. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень» (ІБСЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf

2. Лютий І. О. Податки на споживання в економіці України / І. О. Лютий, А. Б. Дрига, М. О. Петренко. – К.: Знання, 2005. – 335 с.

3. Скрипник А. В. Державне регулювання трансформаційної економіки (аспекти моделювання): монографія / А. В. Скрипник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. – 312 с.

4. Саніна І. С. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні / І. С. Саніна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/48.pdf

5. Цимбалюк І. О. Податкове навантаження як критерій ефективності ведення податкової політики / І. О. Цимбалюк, Н. В. Вишневська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2012_19_1/Tsymbaly.pdf

6. Фіскальна політика держави в умовах фінансової кризи / В. М. Мельник // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 11–17.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/ publish/archive/main?cat_id=77643.

9. Фінансовий портал МінФін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: minfin.kmu.gov.ua/

10. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності / Д. Г. Лук'яненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://readbookz.com/book/ 183/6470.html.

Моисеенко И. П., Демчишин М. Я. Определение направлений налогового стимулирования развития предпринимательства

Описан методический подход к выбору параметров фискального стимулирования предпринимательства. Определены особенности использования

параметров эффективности налоговой нагрузки и воздействия налоговой нагрузки на процессы стимулирования развития предпринимательства. Сформулированы методические основы определения факторного влияния налоговой нагрузки на макропоказатели экономики. Предлагается использовать функциональное разделение налогов для анализа их влияния на макропоказатели и определения направлений стимулирования предпринимательства.

Ключевые слова: *фискальное стимулирование предпринимательства, параметры налоговой нагрузки, эффективность налоговой нагрузки, регрессионный анализ, макропоказатели экономики, функциональное разделение налогов.*

Moiseenko I. P., Demchyshyn M. Y. Identifying areas of tax incentives business development

Improved taxation system with active stimulation and regulation functions should be the main factor of motivational mechanism of the economic development. Theoretical generalization and new solution of scientific problem are relevant for the substantiation of theoretical foundations of economic processes' regulation in Ukraine with the help of tax incentives for businesses.

The continuing evasion process from automatic tax regulation system is common in Ukraine due to the constant interference of the legislative and executive authorities in shaping tax policy through constant changes in tax rates, expanding the number of tax incentives and their users, the administration regime change etc. Direct taxes on income can play the role of automatic control instruments as «built-in stabilizers» only after overcoming the mentioned above shortcomings.

To analyze causal relationships in the tax area, such as the impact of the tax payments growth rate on the value added growth rate (income, GDP) with considering the time lag, the next indicator is used – elasticity coefficient of the tax base as one of the parameters to measure the effectiveness of fiscal burden on the economy. Elasticity coefficient shows the dependency measure between the result indicator (gross or net income, value added or profit) of the current period and the tax payments changes of the prior period. Considering the time lag allows you to discover the economic impact of tax payments. The coefficient measures the percentage of the result indicator change in the current period due to the tax payments change in the previous period by 1%. Analysis of the value added flexibility to the change in the determining factor, which is aggregate taxation on business and labor, made it possible to detect that state tax policy (which was held during the observation period) was one of the factors braking development of basic industries, innovation and investment processes in the economy. Methodological basis of the tax regulative directions' selection of the economic processes stimulation of business was studied. This research was based on the model's implementation into the tax burden regression analysis on functional features: taxes on consumption, taxes on capital and taxes on labor.

Key words: *fiscal stimulation of entrepreneurship, parameters of tax burden, efficiency of tax burden, regression analysis, macroeconomic indicators, functional division of taxes.*

Стаття надійшла 16 травня 2017 р.

УДК 351.86

Р. С. Сорока

АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОБОРОНИ

Акцентовано, що найважливішими показниками, що відображають прагнення держави забезпечити необхідні умови обороноздатності країни, є обсяг та рівень видатків на оборону, хоча видатки на національну оборону держави в економічному сенсі мають непродуктивний характер, оскільки вони не сприяють росту ВВП. Водночас доведено, що оборона країни – це одна з найважливіших конституційних функцій держави, зумовлена необхідністю забезпечення її суверенітету, незалежності й територіальної цілісності, а тому обґрунтування абсолютних обсягів видатків на національну оборону, їх структури є першочерговими питаннями. Українським законодавством визначено, що фінансування потреб національної оборони здійснюється за рахунок ресурсів Державного бюджету України і не може бути меншим ніж 3% від запланованого обсягу ВВП.

Ключові слова: *бюджетне фінансування, національна оборона, Державний бюджет, видатки, ВВП, програмна класифікація, функціональна класифікація.*

Постановка проблеми. Бюджетне фінансування національної оборони в Україні має бути на належному рівні (не менше 3% від ВВП), проте надмірне спрямування бюджетних ресурсів на соціальну сферу обумовило суттєве недофінансування Збройних Сил України. Ескалація воєнних дій на Сході України суттєво ускладнила обороноздатність країни та призвела до зміни бюджетних пріоритетів – зосередились на сфері оборони, навіть незважаючи на непросту економічну ситуацію в країні, що негативно впливає на виконання бюджетних показників. З огляду на це, Урядом була відкоригована бюджетна політика у 2014–2016 рр., що вирішила низку найнагальніших проблемних питань, зокрема й пов’язаних з обороноздатністю держави, що відобразилось у збільшенні бюджетних видатків на цю сферу. Все це і обумовлює актуальність теми статті, яка підсилюється сучасними проблемами фінансування оборони, недостатністю бюджетних коштів, проблемами пошуку альтернативних шляхів фінансування національної оборони.

Стан дослідження. Теоретичні аспекти бюджетного фінансування розкрито у працях багатьох вітчизняних вчених: І. Алєксєєва, І. Благуна, В. Дем’янишина, В. Загорського, М. Карліна, В. Опаріна, Ю. Пасічника, С. Юрія. Окремі аспекти фінансування сфери оборони вивчали А. Барабаш, А. Буряченко, В. Горбулін, Т. Гордєєва, О. Длу-

гопольський, А. Дубровик та інші науковці. Однак практичні аспекти бюджетного фінансування національної оборони в умовах ескалації військового конфлікту є невивченими та потребують подальшого дослідження.

Мета статті – дослідити тенденції бюджетного фінансування національної оборони в Україні та виокремити основні напрями його вдосконалення.

Виклад основних положень. Адекватні зміни в реалізації бюджетної політики в Україні передбачають зміну бюджетних пріоритетів, серед яких визначальним є оптимізація рівня бюджетних видатків і підвищення ефективності їхнього фінансування з огляду на трансформацію політичних, військових та соціально-економічних процесів в українському суспільстві.

Одним із найважливіших завдань бюджетного процесу є розподіл видатків Державного бюджету України за напрямами функціональної класифікації. Функціональна класифікація видатків бюджету з аналітичного погляду визначає пріоритети державної політики, відображає мету і потреби, на виконання яких спрямовуються бюджетні кошти. Розподіл видаткових повноважень за досліджуваний період на рівні Державного бюджету України в розрізі загальнодержавних функцій і завдань наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка складу і структури видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією за 2013–2015 рр.

Показники	Р о к и						Відхилення (+; -) 2015 р. від			
	2013		2014		2015		2013		2014	
	сума, млн грн	у % до підсумку	сума, млн грн	у % до підсумку	сума, млн грн	у % до підсумку	у сумі, млн грн	у %	у сумі, млн грн	у %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Загальнодержавні функції	50101	12,42	65826	15,30	103117	17,87	53016	105,82	37291	56,65
2. Оборона	14843	3,68	27363	6,36	52005	9,01	37162	250,37	24642	90,05
3. Громадський порядок, безпека та судова влада	39191	9,71	44619	10,37	54643	9,47	15453	39,43	10024	22,47

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
4. Економічна діяльність	41299	10,24	34411	8,00	37135	6,44	-4163,8	-10,08	2724,7	7,92
5. Охорона навколишнього природного середовища	4595	1,14	2597	0,60	4053	0,70	-542	-11,80	1456	56,06
6. Житлово-комунальне господарство	96,9	0,02	111,5	0,03	21,5	0,001	-75,4	-77,81	-90	-80,72
7. Охорона здоров'я	12879	3,19	10581	2,46	11450	1,98	-1428,9	-11,09	869,6	8,22
8. Духовний і фізичний розвиток	5111,9	1,27	4872,4	1,13	6619,2	1,15	1507,3	29,49	1746,8	35,85
9. Освіта	30943	7,67	28678	6,67	30186	5,23	-757,4	-2,45	1507,8	5,26
10. Соціальний захист і соціальне забезпечення	88547	21,95	80558	18,72	103701	17,98	15154	17,11	23143	28,73
Разом видатків	403456	100	430218	100	576911	100	173455	42,99	146694	34,10

* Розраховано та складено автором на основі [1].

Ґрунтуючись на результатах аналізу, наведених у таблиці 1, показників касового виконання Державного бюджету України за видатками, можна зробити низку узагальнень.

Традиційно високою є частка фактично профінансованих видатків на соціальну сферу, соціальний захист і соціальне забезпечення населення, яка в розрізі окремих галузей стабілізувалася на рівні: охорона здоров'я – близько 2%, духовний і фізичний розвиток – близько 1,2%, освіта – в межах 5–6%, соціальний захист і соціальне забезпечення – 18–21% від загальної суми бюджетних видатків за функціональною класифікацією з урахуванням обсягів перерахованих міжбюджетних трансфертів.

Загалом протягом 2013–2015 рр. спостерігається незначна тенденція до зниження соціальних видатків (насамперед, це стосується зниження бюджетного фінансування освіти та соціального захисту і соціального забезпечення населення) та на реалізацію державних програм забезпечення духовного та фізичного розвитку при одночасному збільшенні і обсягу, і частки видатків держав-

ного бюджету на національну оборону із 3,68% у 2013 р. до 9,01% у 2015 р.

Бюджетне фінансування видатків на національну оборону в розрізі її складових наведено у таблиці 2.

Аналіз видаткової частини державного бюджету на національну оборону протягом досліджуваного періоду відображає чітко виражену тенденцію до зростання їх загального обсягу більше, ніж у 2,5 рази із 14,8 млрд грн у 2013 р. до 52 млрд грн у 2015 р. Причому найбільшого значення вони досягли в 2015 р. переважно за рахунок збільшення на 35,5 млрд грн, або на 299,7% видатків на військову оборону; на 291,2 млн грн, або на 56,3% видатків на цивільну оборону; на 526,2 млн грн, або на 56,9% видатків на військову освіту, на 807,1 млн грн, або 52,4% видатків на іншу діяльність в оборонній галузі.

Таблиця 2

Склад і структура видатків державного бюджету України на національну оборону відповідно до функціональної класифікації за 2013–2015 рр.

Показники	Роки						Відхилення (+; -) 2015 р. від			
	2013		2014		2015		2013		2014	
	сума, млн грн	у % до підсумку	сума, млн грн	у % до підсумку	сума, млн грн	у % до підсумку	у сумі, млн грн	у %	у сумі, млн грн	у %
1. Військова оборона	11859	79,90	24375	89,08	47397	91,14	35538	299,67	23022	94,45
2. Цивільна оборона	517,3	3,49	443,1	1,62	808,5	1,55	291,2	56,29	365,4	82,46
3. Військова освіта	925,1	6,23	913,7	3,34	1451,3	2,79	526,2	56,88	537,6	58,84
4. Інша діяльність у сфері оборони	1541,6	10,39	1631,5	5,96	2348,7	4,52	807,1	52,35	717,2	43,96
Разом видатків на оборону	14843	100	27363	100	52005	100	37162	250,37	24642	90,05

* Розраховано та складено автором на основі [1].

Варто зазначити, що подальше збільшення видатків на національну оборону призведе до відновлення та нарощення військово-промислового комплексу, відновлення Україною воєнного потенціалу, ліквідації зовнішньої та внутрішньої загрози її суверенітету. Оскільки витрачання бюджетних коштів на національну оборону є передумовою суверенітету та визначає місце нашої держави в геополітичному просторі, то ці видатки мають підпадати під захищені статті державного бюджету та щороку збільшуватись пропорційно до росту ВВП.

Динаміка видатків на фінансування оборони, а також їхня частка у ВВП здійснених за рахунок коштів Державного бюджету України відображена у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка видатків Державного бюджету України на національну оборону та їхня частка у ВВП та у видатках державного бюджету за 2013–2015 рр.

Показники	Р о к и				
	2013	2014	2015	2015 р. у % до	
				2013	2014
1. Сукупний обсяг видатків державного бюджету, млн грн	403456	430218	576911	142,99	134,10
2. Видатки державного бюджету на фінансування національної оборони, млн грн	14843	27363,4	52005,2	350,37	190,05
3. ВВП, млн грн	1454931	1566721	1979506	136,05	126,35
4. Частка видатків на фінансування національної оборони, %:					
4.1. У видатках державного бюджету	3,679	6,360	9,014	245,03	141,73
4.2. У ВВП	1,020	1,747	2,627	257,52	150,42

* Розраховано та складено автором на основі [1].

Ґрунтуючись на даних таблиці 3, можна констатувати, що обсяг видатків Державного бюджету України на функцію оборони у 2015 році становив 52005,2 млн грн, а порівняно з минулим роком вони були збільшені на 90,05%, або на 24,6 млрд грн, а порівняно з 2013 р. у 3,5 рази, або на 37,2 млрд грн.

Результати порівняльного аналізу динаміки видатків Державного бюджету України на національну оборону, сукупних видатків державного бюджету та обсягу ВВП засвідчили, що загалом упродовж досліджуваного періоду обсяг видатків державного бюджету на оборону збільшився на 350,4%, що дало змогу суттєво підвищити їхню частку у видатках державного бюджету у 2015 р. до 9,0% проти 3,7% у 2013 р., а їхню частку у ВВП до 2,63% проти 1,02% у 2013 р. (рис.). Водночас простежено тенденцію до випереджаючого росту протягом 2013–2015 рр. обсягу видатків на оборону (350,4%) над сукупними видатками Державного бюджету України (143,0%) і ВВП (136,1%).

Рис. Динаміка видатків державного бюджету на національну оборону та їхня частка у ВВП за 2013–2015 рр.

Незважаючи на суттєве збільшення, видатки на національну оборону становлять незначну частку у ВВП, що свідчить про недосконалість структури оборонного бюджету, відсутність інноваційної складової розвитку військово-промислового комплексу та модернізації Збройних сил України. Відтак протягом досліджуваного періоду цей показник коливався у межах від 1,02% у 2013 р. до 2,63% у 2015 р. Хоча в законодавчих актах України рекомендаційно вказано, що на потреби оборонної галузі має витрачатися не менше 3 % ВВП. Така розбіжність пояснюється скороченням особового складу, озброєнь та військової техніки Збройних Сил України і, відповідно, погіршенням

їх якісного складу, що характеризувало оборонну політику України до 2014 р. Проте на нинішньому етапі розвитку країни, зважаючи на основні засади політики українського уряду, спрямованої на захист національних інтересів та гарантування безпеки від внутрішніх і зовнішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, суттєво зріс і обсяг, і частка видатків на національну оборону у ВВП.

Як видно з таблиці 4, відповідно до програмної класифікації найбільшу частку видатків оборонного бюджету спрямовано на забезпечення діяльності Збройних Сил України та підготовку військ (наприклад, у 2015 р. на вказані цілі витрачено 38,5 млрд грн, або 74,0% від їх загального обсягу). Крім того, для 2015 р. характерною була тенденція до збільшення у вісім разів видатків на розвиток озброєння та військової техніки Збройних Сил а також вп'ятеро – видатків на будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України.

Таблиця 4

Склад видатків Державного бюджету України на національну оборону відповідно до програмної класифікації за 2013–2015 рр. *(грн.)*

Видатки	Роки		
	2013	2014	2015
Керівництво та військове управління Збройними Силами України	221 328 301,16	226 234 395,57	280 035 073,12
Забезпечення діяльності Збройних Сил України та підготовка військ	10 951 314 568,71	11 846 980 748,80	38 471 750 300,54
Медичне лікування, реабілітація та санаторне забезпечення особового складу Збройних Сил України, ветеранів військової служби та членів їхніх сімей, ветеранів війни	1 043 637 564,84	961 746 316,69	1 435 368 782,01
Підготовка військових фахівців у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації, підвищення кваліфікації та перепідготовка військових фахівців і державних службовців, початкова військова підготовка молоді	925 058 980,53	913 708 462,62	1 451 276 665,69
Розвиток озброєння та військової техніки Збройних Сил України	686 360 027,93	648 342 342,39	5 678 509 163,32
Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України	31 210 577,33	161 988 185,17	805 809 279,14
Утилізація боєприпасів та рідинних компонентів ракетного палива, забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів Збройних Сил України	72 481 370,31	69 922 621,36	76 023 793,86

* Розраховано та складено автором на основі [1].

Згідно з програмною класифікацією видатків Державного бюджету України на національну оборону у 2015 р. найбільший обсяг коштів спрямовано на фінансування бюджетної програми «Забезпечення діяльності Збройних Сил України та підготовка військ» у сумі 38,5 млрд грн.

За рахунок цих видатків у 2015 році забезпечено утримання 225,2 тис. осіб та забезпечено особовий склад Збройних Сил основними видами забезпечення відповідно до встановлених норм (продовольчим, речовим, пально-мастильними матеріалами), здійснено перевезення та переміщення 3050 військовослужбовців до нового місця служби, забезпечено військові частини зв'язком, а також комунальними послугами та енергоносіями. Зокрема харчуванням (триразовим) за рахунок держави забезпечувалося 147,1 тис. військовослужбовців, було придбано 221,7 тис. комплектів зимового та літнього польового обмундирування, придбано 105,1 тис. од. бронежилетів та 99,6 тис. од. шоломів кевларових, здійснено 6463 виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі або інвалідності військовослужбовців, виплачено компенсацію за піднайом житла 10747 військовослужбовцям, для 543 військовослужбовців та членів їхніх сімей орендовано житло [3].

Висновки. Проведене дослідження практичних аспектів фінансування національної оборони дає підстави для низки висновків та узагальнень.

До найважливіших показників, що відображають прагнення держави забезпечити необхідні умови обороноздатності країни, є обсяг та рівень видатків на оборону.

Видатки на національну оборону держави в економічному сенсі мають непродуктивний характер, оскільки вони не сприяють росту ВВП. Водночас оборона країни – одна з найважливіших конституційних функцій держави, зумовлена необхідністю забезпечення її суверенітету, незалежності й територіальної цілісності, потребами захисту її інтересів у міжнародному співтоваристві. Тому обґрунтування абсолютних обсягів видатків на національну оборону, їх структури є нагальними питаннями.

Фінансування видатків на оборону в Україні здійснюється за принципом мінімальної достатності.

Українським законодавством визначено, що фінансування потреб національної оборони здійснюється за рахунок ресурсів Державного бюджету України і не може бути меншим ніж 3% від запланованого обсягу ВВП.

Аналіз видаткової частини державного бюджету на національну оборону протягом досліджуваного періоду відображає чітко виражену

тенденцію до зростання їх загального обсягу більше ніж у 2,5 рази із 14,8 млрд грн у 2013 р. до 52 млрд грн у 2015 р. Причому найбільшого значення вони досягли у 2015 р. здебільшого за рахунок збільшення на 35,5 млрд грн, або на 299,7% видатків на військову оборону.

Визначальною проблемою у фінансуванні оборони є те, що Україна одночасно повинна вирішувати дві проблеми: забезпечення і обороноздатності держави, і економічного зростання.

Фінансування національної оборони наразі знаходиться на критично низькому рівні та є недостатнім для повноцінного задіяння потенціалу вітчизняного військово-промислового комплексу у забезпеченні потреб модернізації Збройних Сил України. В умовах військової агресії проти України ці видатки мають бути збільшені за всіма напрямами, і на поточні потреби армії (у зв'язку з проведенням часткової мобілізації), і на технічну модернізацію.

1. Звіти Державної казначейської служби України про виконання Державного бюджету України за 2013-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477.

2. Показники виконання Державного бюджету України // Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643.

3. Пояснювальна записка до звіту про виконання Державного бюджету України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58545.

Сорока Р. С. Анализ бюджетного финансирования национальной обороны

Акцентируется, что важнейшими показателями, отражающими стремление государства обеспечить необходимые условия обороноспособности страны, являются объем и уровень расходов на оборону, хотя расходы на национальную оборону государства в экономическом смысле носят непроизводительный характер, поскольку они не способствуют росту ВВП.

Вместе с тем доказывается, что оборона страны – одна из важнейших конституционных функций государства, обусловленная необходимостью обеспечения его суверенитета, независимости и территориальной целостности, а поэтому обоснование абсолютных объемов расходов на национальную оборону, их структуры являются первоочередными вопросами. Также резюмируется, что украинским законодательством определено: финансирование нужд национальной обороны осуществляется за счет ресурсов Государственного бюджета Украины и не может быть меньше 3% от запланированного объема ВВП.

Ключевые слова: *бюджетное финансирование, национальная оборона, Государственный бюджет, расходы, ВВП, программная классификация, функциональная классификация.*

Soroka R. S. Analysis of budget financing of national defense

Government funding of national defense in Ukraine should be up to the mark, but the over-allocation of budget resources for social services caused the substantial underfunding forces in Ukraine. The escalation of hostilities in eastern Ukraine significantly complicated the country's defense and led to change budget priorities – the emphasis focused on defense, despite the difficult economic situation in the country, which negatively affected the performance of budgetary performance. Given this, the Government has been adjusted fiscal policy in 2014-2016 gg., Decided that a number of the most pressing issues, including those related to state defense, which was manifested in the growth of budget spending for this sector.

The most important indicators that reflect the desire of the state to provide the necessary conditions for the country's defense is the amount and level of expenditure on defense. Expenditures for national defense of the state in economic terms are unproductive nature, since they do not contribute to GDP growth. Along with the defense of the country – one of the most important constitutional functions of the state, due to the need to ensure its sovereignty, independence and territorial integrity needs to protect its interests in the international community. Therefore, the absolute justification of expenditures on national defense, their structures are priority issues.

Financing costs on defense in Ukraine is the principle of minimum sufficiency. Ukrainian legislation stipulates that the funding needs of national defense at the expense of resources of the State Budget of Ukraine and shall not be less than 3% of the planned GDP.

Analysis of state spending on national defense during the period reflects a clear tendency to increase their total amount is more than 2.5 times from 14.8 billion UAH in 2013 to 52 billion UAH in 2015 and the most important they have achieved in 2015 primarily due to an increase by 35.5 bln. UAH., or 299.7% of expenditures on military defense.

During the study period the state budget expenditures on defense increased by 350.4%, which allowed to significantly increase their share of the state budget expenditures in 2015 to 9.0%, against 3.07% in 2013, and their share in GDP to 2.63% against 1.02% in 2013. This tendency to outstripping growth during 2013-2015. expenditure on defense (350.4%) of the total expenditures of the state budget of Ukraine (143.0%) GDP (136.1%).

The defining challenge in the financing of defense is that the country must simultaneously solve two problems: security and defense capability and economic growth. Funding of National Defence is currently at critically low levels and is not sufficient for full engagement potential of the domestic military-industrial complex needs to ensure the modernization of the Armed Forces of Ukraine. In terms of military aggression against Ukraine, these costs should be increased in all directions as the current needs of the army (in connection with the partial mobilization) and the technical modernization.

Key words: *government funding, national defense, state budget expenditures, GDP, program classification, functional classification.*

Стаття надійшла 29 березня 2017 р.

УДК 338.3:364

Т. Б. Токарський

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА І МЕТОДОЛОГІЯ ЇЇ ВИВЧЕННЯ

Проаналізовано визначальну сьогодні сферу забезпечення життя громадян і формування передумов для перспективного розвитку суспільства. Розглянуто основні сучасні підходи до визначення соціальної політики та термінологічну неусталеність цієї галузі досліджень, що не сприяє виробленню сучасних спільних поглядів на проблематику суспільного буття.

Зауважено на методологію економіко-правового, інформаційного, просвітницько-орієнтаційного підходів щодо аналізу проблем соціальної політики і національного, і наднаціонального характеру.

Ключові слова: *суспільний добробут, соціально-політична стабільність, розвинуті держави, оптимізація соціального розвитку, соціальна політика.*

Постановка проблеми. Незважаючи на високий рівень і міждисциплінарний характер теоретичних напрацювань, теорія, методологія і практика реалізації соціального розвитку потребують сьогочасного швидкого реагування на зміни у країні та поглибленого обґрунтування з позицій соціальної та економічної науки, комплексного розвитку і зростаючої ролі соціальної політики країни. Саме тому ми розширили поле досліджень соціальної сфери як складової соціально-економічного розвитку країни широким спектром структурних елементів та дією низки чинників, що стосуються способу життя населення. Це пов’язано насамперед із доцільністю прикладного застосування концепції комплексного розвитку соціальної сфери. За цих умов набувають актуальності дослідження сутності та структури соціальної сфери, вимагають розробки питання методичного забезпечення та прогнозування її розвитку, обґрунтування важелів соціальної політики держави відповідно до вимог часу.

Стан дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження виступають фундаментальні положення економічної теорії, загальнонаукові принципи проведення дослідження, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань економічного і соціального розвитку. Це дослідження таких фахівців, як О. Скрипнюк, М. Фурман, М. Кельман, В. Міхеєв та ін.

Однак у стрімкому розвитку кризових ознак суспільства, зокрема і особливо у соціальній політиці наука дещо не встигає за якісним проектуванням наукових процесів. Тому **метою** статті є аналіз методів вивчення сучасних процесів, що відбуваються в соціальній політиці.

Виклад основних положень. Вибір методів дослідження завжди визначався потребами практичного характеру, оскільки розвиток соціальної політики є предметом вивчення різноманітних наук – економіки, географії, права, соціології тощо.

Дослідження соціальної політики вимагає використання низки наукових методів. Серед них можна виокремити і загальні (історичний, системного аналізу, порівняльний тощо), і конкретні (опитування, спостереження, аналіз документів тощо).

Для досягнення обраної у роботі мети були використані методи дослідження. Абстрактно-логічний метод надав змогу обґрунтувати можливість використання сучасних положень економічної теорії під час вивчення ефективності соціальної політики для розробки структурної моделі процесу розвитку і концептуальної моделі управління ним. Дедуктивний метод використано для визначення координат дослідження розвитку соціальної сфери країни як складного багатоаспектного процесу.

Індуктивна логіка застосовувалася у процесі аналізу динаміки процесів розвитку соціальної сфери, визначення стратегії розвитку та обґрунтування її критеріїв. Історичний метод використовувався для аналізу еволюції: основ теорії розвитку; змісту і сутнісних характеристик розвитку соціальної політики; моделей оцінки стану та аналізу динаміки процесу розвитку, а також методів його прогнозування. Історичний метод надав змогу порівняти, як відбувався процес становлення і розвитку соціальної політики в інших країнах, як зароджувались і розвивались сучасні засади соціальної політики.

Для аналізу статистики зі сфери соціальної політики були використані: формалізовані методи статистичного та порівняльного аналізу, що дали можливість об’єктивно встановити динаміку економічних та соціальних процесів в Україні й інших країнах; економіко-математичні методи моделювання, що дозволили визначити факторний вплив на зміни параметрів розвитку, отримати прогнозні сценарії економічного і соціального розвитку держави.

У дослідженні також було використано: системно-структурний аналіз, який надав змогу дослідити і виявити закономірності, тенденції та особливості розвитку соціальної сфери; монографічний аналіз (для детального вивчення рівня соціального, демографічного та економічного розвитку); порівняльний аналіз, за допомогою якого вивчено зарубіжний досвід і можливості його використання в умовах України.

Порівняльний метод дозволив виокремити об’єкти порівняння, зокрема країни з урахуванням рівнів їх суспільно-політичного

і соціально-економічного розвитку. Для вивчення практики соціального забезпечення за кордоном необхідно було визначити типологію країн за системами соціального захисту, а також за рівнем впливу урядів на вирішення відповідних проблем.

Саме за цими показниками вирізняємо американську систему, в якій переважають недержавні форми допомоги і підтримки соціально незахищених верств населення, та європейську систему, в якій переважають державні форми допомоги і підтримки населення.

Основним методом дослідження став системний підхід, що дозволив розглядати соціальну політику як складну відкриту систему і виявляти напрями її розвитку. Системний метод надав змогу проаналізувати зарубіжний досвід соціальної політики як цілісну систему, що охоплює такі елементи, як об'єкти та суб'єкти, що містять засоби управління, функції та цілі соціального забезпечення. Під час роботи над дослідженням був проведений порівняльний аналіз і систем соціального захисту окремих країн загалом, і окремих, найбільш важливих їх компонентів. При такому підході обов'язковим є взаємозв'язок країнознавчого, суб'єктно-об'єктного та функціонального підходів.

Зауважено, що сьогодні існують значні складнощі у виборі інформаційної бази дослідження. Особливості трансформації механізмів управління впливають на створення нових методологічних концепцій і підходів. На складні соціально-економічні процеси впливають надзвичайно різні тенденції об'єктивного, традиційного, суб'єктивного характеру, в природі яких доводиться орієнтуватися. Рівень достовірності традиційних джерел інформації суттєво знижується, і це теж, на жаль, факт нинішніх кризових процесів.

Емпіричну і фактологічну основу дослідження склали законодавчі та нормативні акти, вітчизняні та зарубіжні джерела інформації. Правову основу становлять Закони України, Укази Президента України, Постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, документи місцевих органів влади, що регулюють соціальний і економічний стан регіонів, нормативні акти міжнародних організацій. Джерелом інформації стали офіційні статистичні матеріали Держкомстату України, інформаційно-аналітичні огляди, науково-методичні публікації та аналітичні звіти, окремі медійні матеріали.

Сучасна Україна потребує якісної перебудови соціальної сфери суспільства, прискореної реалізації цільових орієнтирів становлення та розвитку соціальної держави. Ідея розвитку соціальної держави в Україні відповідає демократичним традиціям, прагненням українців до свободи, самореалізації та рівноправності, світовим тенденціям суспільного розвитку та є природним наслідком здобуття державної

незалежності. Саме ця ідея може претендувати на статус національної, оскільки здатна активізувати та об'єднати громадян у прагненні до соціально справедливого середовища та високих стандартів життя.

Потреба розвитку соціальної держави виникла з прийняттям у 1996 р. Конституції України, яка утвердила незалежну державу як правову, демократичну, соціальну. Водночас механізми державного регулювання виявилися неспроможними подолати глибокі деформації, що виникли на початковому етапі трансформаційного процесу, забезпечити реалізацію ефективної соціально-економічної політики в країні. Нині розбудова високорозвинутої соціальної держави в Україні потребує значного вдосконалення та коригування. Виникає необхідність формувати та реалізовувати такі стратегічні пріоритети соціальної політики, які комплексно враховуватимуть потреби інноваційного розвитку країни, інтеґрування в Європейський Союз та світове економічне середовище соціально орієнтованої ринкової економіки, здатної забезпечити людський розвиток, гідний рівень і якість життя громадян.

Зважаючи на потреби соціального розвитку держави, реформування сфер життєдіяльності суспільства за ініціативою Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці для розробки Концепції соціальної держави України було створено робочу групу, до складу якої увійшли представники органів виконавчої та законодавчої влади, інститутів Національної академії наук України, галузевих науково-дослідних інститутів і профспілок. Процес формування концептуального підґрунтя соціальної держави, який активізувався в Україні протягом останніх трьох років, є свідченням соціалізації системи державного управління, надання державою переваги саме людському розвиткові через соціальну орієнтацію економіки та соціальні стратегії розвитку. Із прихильниками розробки цього важливого для України документа є певні арґументи проти прийняття в сучасних умовах Концепції соціальної держави через відсутність реальних підстав щодо її виконання. Доцільність розробки і прийняття цього документа полягає в тому, що він є вкрай необхідним саме сьогодні, оскільки в Концепції з урахуванням соціально-економічних реалій України мають бути втілені власні конституційні демократично-правові та організаційно-економічні засади соціального розвитку людини та суспільства, що випливають із соціальних потреб та інтересів і забезпечують наближення рівня та якості життя українців до кращих світових орієнтирів.

У вітчизняних наукових дослідженнях ще не створено цілісної моделі соціальної держави, яка стане прийнятною для українського сьогодення, хоча окремі її елементи розглядаються такими вченими,

як С. Мочерний, О. Скрипнюк, В. Єременко та іншими. Значним науковим внеском у розроблення стратегічних положень та напрямів розбудови соціальної держави в Україні є праці В. Хари та В. Новікова, в яких досліджуються проблеми визначення українського типу соціальної держави, формування ефективного механізму соціальної політики [1].

Процес розвитку в Україні соціальної держави на сучасному етапі потребує вирішення певних завдань теоретичного та прикладного характеру. Найперше необхідним є концептуальне обґрунтування сутності соціальної держави, її мети і принципів становлення. Умовою ефективної реалізації теоретично визначених напрямів розбудови соціальної держави в Україні є забезпечення соціальної орієнтації економічної політики через збереження і розвиток людського, трудового та інтелектуального потенціалу у виробничій сфері. Крім того, українська модель соціальної держави повинна враховувати принципи Європейської соціальної Хартії, Європейського кодексу соціального забезпечення, Загальної декларації прав людини, концептуальних основ гідної праці Міжнародної організації праці.

Концептуальне обґрунтування сутності соціальної держави потребує розгляду її системоутворювальних елементів. «Елементи» соціальної держави – це сукупність ознак, які визначають її внутрішню структуру, забезпечують комплексне функціонування та відрізняють її від інших форм і устроїв. Складовими моделі соціальної держави є її мета, принципи, суб'єкти, критерії, функції, пріоритети та напрями їх реалізації.

Засадничим завданням теоретичного характеру є визначення сутності та мети соціальної держави. Сучасний тип соціальної держави повинен характеризуватися демократичним і правовим наповненням. Демократичні складові ґрунтуються на визнанні та дотриманні принципів народовладдя, свободи і рівності громадян, невідчужуваності прав людини.

Правова сутність соціальної держави реалізується через забезпечення верховенства права та дотримання принципів народного суверенітету, непорушності прав і свобод людини, верховенства Конституції, розподілу влади, незалежності суду. Основною ознакою соціальної держави є розвинуте громадянське суспільство, функціонування якого забезпечує поєднання мети задля гармонізації відносин державних інститутів і соціальних груп. Економічна енциклопедія визначає соціальну державу як «найдосконаліший тип держави в історії розвитку людської цивілізації», метою якої є «забезпечення високого рівня життя всього населення країни, його всебічної безпеки [2]. Високий рівень

життя, добробут суспільства, як основна мета соціальної держави визначені у працях багатьох науковців.

Доволі широке розуміння мети соціальної держави властиве дослідження учених В. Мілецького, В. Халіпова, В. Торлопова, Н. Волгіна, Н. Гриценка, Ф. Шаркова, які доповнюють її необхідністю реалізації соціальної безпеки, соціальної справедливості, забезпечення високого рівня соціальної захищеності, доступності населенню соціальних і культурних послуг. Наша позиція полягає у глибшому розумінні мети, якою має стати створення належних умов для людського розвитку. Саме людський розвиток забезпечує гідний рівень та якість життя населення, рівні можливості щодо формування та реалізації трудового потенціалу.

Досягнення основної мети передбачає виконання державою певних функцій. У працях вітчизняних дослідників цієї проблеми сформульовано низку функцій сучасної соціальної держави, а саме: компенсаційні, інвестиційні, емансипаторські. Вважаємо за доцільне виокремити також стимулювальну та адміністративну функції та доповнити зміст визначених функцій, що випливає з їх комплексного впливу на соціальний розвиток держави. Сутність компенсаційних (захисних) функцій виявляється у гарантуванні соціально-економічної безпеки особи й суспільства через формування гнучкої системи соціального захисту, розширення та поглиблення соціально-економічного підґрунтя та вдосконалення соціально-правового поля розвитку людського потенціалу, забезпечення суспільної злагоди в державі на основі соціального миру і соціального партнерства, проведення соціальної політики, яка має сприяти дотриманню конституційних прав через реалізацію державних соціальних стандартів і нормативів. Компенсаційні функції забезпечують соціальну підтримку населення, зокрема й найбільш уразливих верств, через систему соціальної допомоги, соціальної роботи.

Еволюціонування системи соціальної роботи є перспективним напрямом соціального управління в Україні, оскільки в умовах низького рівня адаптованості населення до ринкових умов, поширення бідності, соціального сирітства, соціальної напруженості в суспільстві тощо саме підтримка громадян, родин, груп щодо реалізації соціальних прав та при компенсації фізичних, психічних, інтелектуальних, соціальних й інших негараздів сприятиме їхній повноцінній життєдіяльності. Інвестиційні функції спрямовані на розвиток освіти та науки, культури, охорони здоров’я, навколишнього середовища, інфраструктури громадянського суспільства. Держава має стимулювати соціальний розвиток через забезпечення соціальної орієнтації ринкової економіки, за якої економічна свобода спрямовується на створення умов для

високої якості трудового життя і людського розвитку, заохочення до продуктивної зайнятості шляхом підвищення соціально-економічної активності населення, якісне формування та ефективну реалізацію трудового потенціалу, зокрема й через стимулювання розвитку власних можливостей населення. Держава має виконувати адміністративні функції, що виявляються в утвердженні в суспільстві за допомогою нормативно-правової бази соціальної справедливості як однієї з найважливіших цінностей, без дотримання якої неможливі соціальний розвиток, свобода задоволення потреб та інтересів людини, контроль за дотриманням прав і свобод громадян, законодавства країни.

Загальновизнаними принципами соціальної держави є соціальна справедливість, солідарність суспільства, соціальне партнерство. Держава має забезпечити соціальну справедливість, тобто рівні можливості для реалізації трудового потенціалу і задоволення соціально-економічних потреб, соціальну солідарність – спільну відповідальність громадян, засновану на особистій відповідальності та згоді, єдності та спільності інтересів, розвивати соціальне партнерство – цивілізовану систему відносин у соціально-трудовій сфері, яка ґрунтується на узгодженні та захисті інтересів працівників, роботодавців, органів державної влади та місцевого самоврядування на основі договорів, угод, досягнення компромісу, консенсусу з актуальних проблем економічного та соціально-політичного життя суспільства [3]. Окрім того, соціальна держава наділяє громадян соціальними правами, що одночасно потребує дотримання принципу соціальної відповідальності суспільних інститутів за їх реалізацію. Соціальна відповідальність держави – це відповідальність за створення умов безпечної життєдіяльності та розвиток людини відповідно до національних інтересів та міжнародних норм. Соціальна відповідальність громадян передбачає їхню відповідальність перед суспільством, родиною за свій фізичний та соціально-психологічний стан, освітній та професійний розвиток, є важливим інструментом збереження та примноження національного багатства, виховання здорових і духовно збагачених поколінь. Соціальна відповідальність бізнесу виявляється у відповідальності підприємців за наслідки своєї господарської діяльності, розвиток трудового та підприємницького потенціалу, збереження довкілля, а також підприємницьку активність щодо розвитку соціальної сфери.

Зауважимо, що у сучасних дослідженнях не існує вичерпної класифікації умов функціонування соціальної держави, за яких можлива повна та ефективна реалізація її функцій. Визначальними умовами є верховенство права, врегулювання інтересів особи, суспільства і держави. Саме верховенство права є «основоположним принципом

правової держави, без якого неможливе гарантування прав і свобод особи, а також гарантій, що надаються їй з боку державної влади» [4]. Розвиток соціальної української держави можливий лише за умови поєднання інтересів окремих громадян, підприємців і держави на основі чіткого розмежування повноважень та взаємодії органів державної влади, пріоритету договірних (мирних) засобів вирішення конфліктів, дотримання орієнтирів і зобов'язань, визначених у міжнародних договорах.

Виконання функцій соціальної держави забезпечується її суб'єктами (інститутами, спеціалізованими організаціями) з використанням інструментів державного регулювання політичної, правової, соціальної, демографічної, духовної, економічної, екологічної сфер життєдіяльності суспільства. Для оцінки ефективності державної політики у сфері соціального управління використовуються певні критерії, серед яких основними виступають рівень та якість життя, якість соціального обслуговування, демографічний розвиток. Однак перелік критеріїв соціальної держави ширший і складається, на нашу думку, з показників розвитку людського потенціалу, рівня соціально-економічної захищеності населення, відтворення населення, активності країни в міжнародних організаціях, економічного та екологічного розвитку країни.

Низка соціально-економічних проблем сучасної України значно ускладнює процес розвитку соціальної держави. Недостатня дієвість законодавчого механізму соціальної спрямованості, низька ефективність економічного реформування, воєнні дії на Сході України, зміна тарифів спричинили розшарування населення за рівнем матеріального забезпечення, поширення бідності, загострення кризи зайнятості, звужене відтворення людського потенціалу, погіршення стану здоров'я і життєдіяльності населення стали загрозою розвитку людського, трудового та інтелектуального потенціалу суспільства. Ефективність державної та регіональної політики щодо вирішення зазначених проблем залишається недостатньою. Значні здобутки законодавчого та нормативно-правового забезпечення соціального розвитку не дають очікуваних результатів через низький рівень якості державного та регіонального управління, неадекватність законодавчих і правових норм можливостям їхньої реалізації. Поглиблення проблем правового, соціального, демографічного, економічного, екологічного характеру є, зокрема, причиною нерозуміння українцями сутності соціальної держави. Тому для забезпечення органічної системності та структурності функціонування соціальної держави в Україні необхідним є виконання пріоритетних завдань її становлення і розвитку.

Висновки. Стратегічні пріоритети соціальної держави мають бути гнучкими та відтворювати етапи соціального розвитку країни.

У довготерміновій перспективі пріоритети соціальної держави частково збігаються з відповідними у соціальній політиці, але одночасно виходять за її межі, оскільки поєднуються з економічною, політичною, екологічною, науково-технологічною та іншими сферами життєдіяльності суспільства. Відтак і методи дослідження повинні по-сучасному корелюватися із цими сферами. По-іншому, на жаль, і надалі спостерігатимемо відірваність науки від реалій життя, а це неприпустимо.

1. Хара В. Побудова соціальної держави – загальнонаціональне завдання / В. Хара, В. Новиков // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 3. – С. 27–32; Хара В. Построение социального государства – общая национальная задача / В. Хара, В. Новиков // Голос Украины. – 2003. – № 60 (3060). – С. 8–9.

2. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний та ін. – К.: Академія, 2002. – Т. 3. – 952 с.

3. Михеев В. А. Основы социального партнёрства: учеб. для вузов / В. А. Михеев. – М.: Экзамен, 2001. – 448 с.

4. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: монографія / О. В. Скрипнюк. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 600 с.

Токарский Т. Б. Социальная политика и методология ее изучения

Проанализирована определяющая сегодня сфера обеспечения жизни граждан и формирования предпосылок для перспективного развития общества. Рассмотрены основные современные подходы к определению социальной политики и терминологическая неустойчивость этой области исследований, не способствующие выработке современных общих взглядов на проблематику общественной жизни. Обращено внимание на методологию экономико-правового, информационного, просветительско-ориентационного подходов к анализу проблем социальной политики как национального, так и наднационального характера.

Ключевые слова: *общественное благосостояние, социально-политическая стабильность, развитые государства, оптимизация социального развития, социальная политика.*

Tokarskyi T. B. Social policy and methodology of the study

The life cycle definition of the life of citizens and the formation of prerequisites for the long-term development of the society are analyzed. The main modern approaches to the definition of social policy and the terminological instability of this field of research are considered, which does not contribute to the development of modern common views on the problems of social life. The methodology of economic-legal, informational, educational-orientation approaches on the analysis of problems of social policy, national and supranational, is noted.

Key words: *social welfare, social and political stability, developed states, optimization of social development, social policy.*

Стаття надійшла 16 травня 2017 р.

УДК 336

Х. І. Цвайг,
Н. В. Галайко

ЕКОНОМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ ВПЛИВУ ОКРЕМИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА ІНДЕКС СПОЖИВЧИХ ЦІН В УКРАЇНІ

Узагальнено основні теоретичні підходи до визначення сутності поняття інфляції, індексу споживчих цін та впливу на нього важливих економічних показників. Побудовано багатофакторну лінійну економетричну модель залежності індексу споживчих цін (ІСЦ) як основного індикатора інфляції в Україні. Обчислено коефіцієнт кореляції, коефіцієнт детермінації, коефіцієнти еластичності та зроблено відповідні висновки. Запропоновано використання цієї економетричної моделі під час прогнозування темпу зростання індексу споживчих цін при заздалегідь відомих значеннях показників.

Ключові слова: *індекс споживчих цін, багатофакторна лінійна економетрична модель, реальний валовий внутрішній продукт, рівень безробіття, індекс цін виробника, реальні доходи населення, грошова маса, середньозважені відсоткові ставки на кредити в національній валюті.*

Постановка проблеми. Інфляція може бути охарактеризована як одна з найсерйозніших проблем в минулому, сьогоденні і майбутньому економіки країни. Президент Дж. Форд в 1974 р оголосив інфляцію «Державним ворогом № 1 в Сполучених Штатах Америки». Збереження низьких, неруйнівних для національного ринку темпів інфляції є найважливішим завданням держави, від вирішення якого залежить рівень життя населення, економічне зростання, монетарна та валютно-курсова політика, прибутковість підприємств. Основним інструментом для розрахунку інфляції є індекс споживчих цін.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) є показником, який характеризує рівень інфляції та використовується для вирішення багатьох питань державної політики, аналізу і прогнозу цінових процесів в економіці, перегляду розмірів грошових доходів населення, рішення правових спорів, перерахунку показників системи національних рахунків у постійні ціни, забезпечує можливість проведення міжнародних зіставлень [1, с. 4]. Цей показник відображає динаміку середнього рівня цін на товари та послуги, які купує населення для споживання.

Для прогнозування розвитку ринку і запобігання негативних ефектів високої інфляції дуже важливо проаналізувати економічні чинники, що впливають на індекс споживчих цін. На нашу думку, вирішення цього завдання можливе лише шляхом застосування економі-

ко-математичних методів, а саме розробки моделі взаємозв'язку названих параметрів у вітчизняній економіці.

Стан дослідження. Проблемі інфляції та моделюванню і прогнозуванню її динаміки присвячено низку наукових праць відомих зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема основу теоретичного вивчення інфляційних процесів та методологічну базу аналізу цього явища заклали у своїх працях такі науковці, як В. Андрущенко, С. Брю, Р. Габбард, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. Гелбрейт, Дж. М. Кейнс, О. Коваленко, С. Ковальчук, Р. Коуз, М. Макаренко, К. Макконелл, В. Міщенко, В. Опарін, О. Петрик, О. Питльована, Н. Савлук, В. Стельмах, О. Чернявський, І. Фішер, О. Яременко та ін.

Метою статті є розроблення адекватної економетричної моделі впливу деяких економічних показників на індекс споживчих цін для розробки якісного прогнозу рівня інфляції, що сприятиме підвищенню ефективності державного регулювання інфляційним процесом в Україні.

Виклад основних положень. Індекс споживчих цін (ІСЦ) займає провідне місце у системі показників статистики цін і розраховується в Україні з серпня 1991 р. З моменту його запровадження він став важливим економічним показником, оскільки саме ІСЦ дає можливість об'єктивно оцінити зміни цін на споживчому ринку.

Відтак індекс споживчих цін – це показник, який характеризує зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для власного споживання. Він є показником зміни сукупної ціни певного набору споживчих товарів та послуг у поточному періоді порівняно з базовим. ІСЦ використовується як показник загального рівня інфляції, тому його ще називають «індексом інфляції» [2].

Інфляція, як загальноекономічне явище вперше виникло у Північній Америці в період громадянської війни 1861–1865 рр. і означало процес розвитку паперово-грошового обігу. Розповсюдження в економічній літературі поняття інфляція набуло у XX ст. після Першої світової війни [3].

Інфляція існує практично у всіх країнах світу. ЇЇ суть полягає в тому, що національна валюта знецінюється щодо товарів, послуг та іноземних валют, які зберігають відносну стабільність своєї купівельної спроможності. Як економічне явище інфляція – це тривале зростання загального рівня цін, що відображає зниження купівельної спроможності грошової одиниці.

Інфляційний процес, як правило, відбувається у два етапи. На першому з них темпи знецінення паперових грошей відстають від темпів зростання паперової маси, тому дезорганізовуючий вплив

інфляції на виробництво, торгівлю, кредит і грошовий обіг ще не цілком виявляється.

На другому етапі свого розвитку інфляційний процес різко пришвидшується, темпи зростання суспільного виробництва починають відставати від знецінення паперових грошей, а інфляційне переповнення каналів грошового обігу стає вже очевидним [4].

Висока інфляція руйнує грошову систему, провокує витік грошового капіталу за кордон, послаблює національну валюту, сприяє її витісненню у внутрішньому обігу іноземною валютою, підриває можливості фінансування державного бюджету.

Саме тому, наявність якісного прогнозу інфляції є однією з найважливіших передумов її ефективного державного регулювання.

Індекс цін виробників (ІЦВ) є інфляційним індикатором, що характеризує зміну в часі загального рівня цін на засоби виробництва, які купують підприємства для виробничого споживання. Індекс розглядає три сфери виробництва: промисловість, товарно-сировинну та переробку.

Реальний наявний дохід населення – номінальний дохід, спрямований на зміни цін на товари і тарифів на послуги. Цей показник характеризує максимальну вартість товарів і послуг, яку здатний придбати споживач на свої поточні доходи з огляду на ціни базисного періоду, не вдаючись до витрат накопичених заощаджень і не залучаючи додаткових джерел фінансових надходжень. Величина реального наявного доходу населення залежить від величини номінальних доходів та рівня споживчих цін.

Реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) вимірюється вартістю виробленого продукту за різні роки з використанням цін загального базового року. Це незмінні ціни в тому розумінні, що вимірюється ВВП рік за роком з постійною купівельною спроможністю. Реальний ВВП вимірює економічне зростання, тобто зростання, в якому не враховується ефект інфляції. Отже, реальний ВВП відображає вартість створених товарів і послуг, що обчислюються у незмінних цінах певного періоду, який називається базовим. Використання цін базового року дає змогу проводити кількісне порівняння обсягів продукції та послуг різних років.

Грошові агрегати – зобов’язання депозитних корпорацій перед іншими секторами економіки, крім сектору загального державного управління та інших депозитних корпорацій.

Складовими грошових агрегатів є фінансові активи у формі готівкових коштів у національній валюті, переказних депозитів, інших депозитів, коштів за цінними паперами, крім акцій, що емітовані депо-

зитними корпораціями та належать на правах власності іншим фінансовим корпораціям, не фінансовим корпораціям, домашнім господарствам та некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства. Залежно від зниження ступеня ліквідності фінансові активи групують у різні грошові агрегати M_0, M_1, M_2 та M_3. Грошовий агрегат M_0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями. Грошовий агрегат M_1 – грошовий агрегат M_0 та переказні депозити в національній валюті. Грошовий агрегат M_2 – грошовий агрегат M_1 і переказні депозити в іноземній валюті та інші депозити. Грошовий агрегат M_3 (грошова маса) – грошовий агрегат M_2 та цінні папери, крім акцій [5].

Рівень безробіття – відношення (у відсотках) кількості безробітних віком 15–70 років до економічно активного населення (робочої сили) зазначеного віку або відповідної соціально-демографічної групи. Рівень безробіття характеризується незадоволеним попитом на робочі місця. Проте він не дає повного уявлення про ситуацію в сфері зайнятості. Недоліком цього показника, з одного боку, є те, що часткова зайнятість, а також невключення до нього тих, хто втратив надію на отримання роботи, знижує фактичний рівень.

Для вивчення взаємозв'язку між основними макроекономічними показниками (X_1 – реальний валовий внутрішній продукт, X_2 – рівень безробіття, X_3 – індекс цін виробника, X_4 – реальні доходи населення, X_5– грошова маса, X_6 – середньозважені відсоткові ставки на кредити в національній валюті) та індексом споживчих цін (Y) було сформуємо вхідну базу даних, яка становить сукупність динамічних рядів статистичних показників за матеріалами Держкомстату України та Національного банку України за 1997–2016 роки.

Вихідні дані подамо у вигляді таблиці 1 [6; 7].

Таблиця 1

Сукупність динамічних рядів статистичних показників

Роки	**Y**	**X_1**	**X_2**	**X_3**	**X_4**	**X_5**	**X_6**
1	2	3	4	5	6	7	8
1997	110,0	97,0	9,8	105,0	102,7	134	49,1
1998	120,0	98,1	12,8	135,3	102,4	125	55,4
1999	119,2	99,8	13,1	115,7	99,3	141	53,6
2000	125,8	105,9	12,4	120,8	104,1	145	40,1

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
2001	106,1	109,2	11,7	100,9	110,0	142	31,9
2002	99,4	105,2	10,3	105,7	118,0	142	19,6
2003	108,2	109,6	9,7	111,1	109,0	147	17,7
2004	112,3	112,1	9,2	124,1	119,6	132	17,5
2005	110,3	102,7	7,8	109,5	123,9	154,3	16,4
2006	111,6	107,3	7,4	114,1	111,8	134,5	15,4
2007	116,6	107,9	6,9	123,3	114,8	147,9	14,4
2008	122,3	102,1	6,9	123,0	107,6	133,6	17,8
2009	112,3	84,9	9,6	114,3	90,0	94,5	20,9
2010	109,1	104,1	8,8	118,7	117,1	122,7	15,7
2011	104,6	105,4	8,6	114,2	108,0	114,7	16,0
2012	99,8	100,2	8,1	100,3	113,9	112,8	18,4
2013	100,5	100,0	7,7	101,7	106,1	117,6	16,6
2014	124,9	93,4	9,7	131,8	88,5	105,2	17,6
2015	143,3	90,1	9,5	125,4	77,7	103,9	21,8
2016	112,4	102,3	9,7	135,7	100,3	110,8	18,5

Для виявлення впливу основних показників (X_1 – реальний валовий внутрішній продукт, X_2 – рівень безробіття, X_3 – індекс цін виробника, X_4 – реальні доходи населення, X_5 – грошова маса, X_6 – середньозважені відсоткові ставки на кредити в національній валюті) на індекс споживчих цін буде використано лінійну багатофакторну модель.

Загалом вигляді лінійну багатофакторну модель можна подати [8]:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + a_3X_3 + \ldots + a_nX_n + u, \qquad (1)$$

де Y – залежна змінна; X_1, X_2, X_3, … , X_n – незалежні змінні; a_0, a_1, a_2, a_3, … , a_n – параметри моделі; u – стохастична складова (залишок).

Залежна змінна Y називається також пояснюваною, ендогенною змінною; незалежні змінні X_j – пояснюючими, предетермінованими, екзогенними змінними.

Вільний член рівняння регресії a_0 економічного змісту не має. Значення параметра регресії a_j ($j = 1, n$) показує, на яку величину в середньому зміниться результуюча ознака Y при збільшенні значення фактора X_j ($j = 1, n$) одиницю виміру.

Більш наочно багатофакторна модель записується у матричному вигляді:

$$Y = XA + u. \tag{2}$$

де X – матриця незалежних змінних; A – вектор оцінок параметрів моделі; u – вектор залишків.

Оцінки невідомих параметрів моделі знаходяться за формулою:

$$A = (X^{*}X)^{-1} \cdot (X^{*}Y). \tag{3}$$

Спочатку потрібно перевірити незалежні змінні на наявність мультиколінеарності, тобто високої взаємної корельованості пояснювальних змінних X_1, X_2, X_3, … , X_n, для чого складається і аналізується кореляційна матриця (4). У випадку, якщо коефіцієнт парної кореляції між двома незалежними змінними більший 0,8, то прийнято вважати, що між цими змінними є мультиколінеарність (яку треба усувати або хоча б знижувати). З іншого боку, високий коефіцієнт парної кореляції між Y та окремими незалежними змінними свідчить про щільний зв'язок між ними, отже, потребує включення до моделі саме таких незалежних змінних. Також незалежні змінні на наявність мультиколінеарності будемо перевіряти на основі алгоритму Феррара–Глобера:

$$r_{xixj} = \begin{pmatrix} 1 & -0{,}10 & -0{,}16 & 0{,}78 & 0{,}71 & -0{,}18 \\ -0{,}10 & 1 & 0{,}16 & -0{,}31 & 0{,}09 & 0{,}80 \\ -0{,}16 & 0{,}16 & 1 & -0{,}39 & -0{,}26 & 0{,}07 \\ 0{,}78 & -0{,}31 & -0{,}39 & 1 & 0{,}66 & -0{,}25 \\ 0{,}71 & 0{,}09 & -0{,}26 & 0{,}66 & 1 & 0{,}19 \\ -0{,}18 & 0{,}80 & 0{,}07 & -0{,}25 & 0{,}19 & 1 \end{pmatrix} \tag{4}$$

Після проведеної перевірки ми встановили, що у лінійній багатофакторній моделі впливу на індекс споживчих цін будемо використовувати такі фактори: X_3 – індекс цін виробника, X_4 – реальні доходи населення, X_5 – грошова маса.

Сформуємо дані для визначення оцінок невідомих параметрів лінійної багатофакторної моделі залежності темпу зростання споживчих цін у відсотковому відношенні до відповідного періоду попереднього року (табл. 2).

Таблиця 2

Регресори для моделі прогнозування темпу зростання споживчих цін (ІСЦ), у % до відповідного періоду попереднього року

Роки	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6
1997	110,0	97,0	9,8	105,0	102,7	134	49,1
1998	120,0	98,1	12,8	135,3	102,4	125	55,4
1999	119,2	99,8	13,1	115,7	99,3	141	53,6
2000	125,8	105,9	12,4	120,8	104,1	145	40,1
2001	106,1	109,2	11,7	100,9	110,0	142	31,9
2002	99,4	105,2	10,3	105,7	118,0	142	19,6
2003	108,2	109,6	9,7	111,1	109,0	147	17,7
2004	112,3	112,1	9,2	124,1	119,6	132	17,5
2005	110,3	102,7	7,8	109,5	123,9	154,3	16,4
2006	111,6	107,3	7,4	114,1	111,8	134,5	15,4
2007	116,6	107,9	6,9	123,3	114,8	147,9	14,4
2008	122,3	102,1	6,9	123,0	107,6	133,6	17,8
2009	112,3	84,9	9,6	114,3	90,0	94,5	20,9
2010	109,1	104,1	8,8	118,7	117,1	122,7	15,7
2011	104,6	105,4	8,6	114,2	108,0	114,7	16,0
2012	99,8	100,2	8,1	100,3	113,9	112,8	18,4
2013	100,5	100,0	7,7	101,7	106,1	117,6	16,6
2014	124,9	93,4	9,7	131,8	88,5	105,2	17,6
2015	143,3	90,1	9,5	125,4	77,7	103,9	21,8
2016	112,4	102,3	9,7	135,7	100,3	110,8	18,5

Використавши метод найменших квадратів і скориставшись інструментом аналізу даних в Excel та програмним середовищем STATISTICA 7, отримано протокол виконання, який сформований у вигляді таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінки невідомих параметрів лінійної багатофакторної регресії

	a_3	a_2	a_1	a_0
	0,2995	–0,7469	0,4616	100,6468
R^2 – множинний коефіцієнт детермінації	0,7784			

Тобто, економетрична модель впливу індексу цін виробника, реальних доходів населення та грошової маси на індекс споживчих цін в Україні має вигляд:

$$Y = 100{,}6468 + 0{,}461_6 X_2 - 0{,}746_9 X_4 + 0{,}299_5 X_5. \qquad (5)$$

Отже, за всіх однакових умов індекс цін виробникаабо грошова маса збільшується на одиницю, то індекс споживчих цін також збільшується відповідно на 0,4616або 0,2995 одиниць. Якщо за інших незмінннних умов реальні доходи населення збільшується на одиницю, то індекс споживчих цін зменшується на 0,7469 одиниць.

За критерієм Фішера встановлено, що з ймовірністю (надійністю) p = 0,99 можна вважати, що ця економетрична модель адекватна статистичним даним ($F_{роз}$ = 18,734; $F_{табл}$ = 5,29).

Коефіцієнт детермінації R^2 = 0,7784 , який є значущим, свідчить проте, що 77,84% варіації (зміни) залежної змінної Y враховано в моделі та зумовлено факторними змінними, які входять до моделі. Коефіцієнт кореляції r = 0,88 характеризує високий (сильний) зв'язок зазначених факторів із індексом споживчих цін.

Ще одним з основних припущень багатофакторного регресійного аналізу є відповідність ряду залишків нормальному закону розподілу [9].

Провівши необхідні розрахунки, встановлено, що отримана економетрична модель (4) є адекватною і може бути використана для аналізу взаємозв'язку індексу споживчих цін показників із зазначеними факторами та для побудови прогнозних оцінок. E_{Y/X_4}

Коефіцієнти еластичності E_{Y/X_3} =0,474, E_{Y/X_4} = –0,699, E_{Y/X_5}= 0,338. Відтак згідно з отриманим коефіцієнтам еластичності потрібно зазначити, що при змінюванні X_3 (індекс цін виробника) на 1% індекс споживчих цін змінюється на 0,474%, а при змінюванні X_5 (грошова маса) на 1% індекс споживчих цін змінюється на 0,338%.

E_{Y/X_4}= – 0,699 – це означає, що граничне збільшення індексу споживчих цін під час зниження реальних доходів населення на 1% складатиме 0,699%.

Висновки. Із зазначеного можна зробити висновок, що інфляція належить до основних макроекономічних проблем національної економіки [10, с. 271]. Вплив інфляції на економіку надзвичайно великий, оскільки показники рівня інфляції використовується для вирішення багатьох питань державної політики, аналізу та прогнозу цін і процесів ціноутворення, перегляду розмірів грошових доходів населення, вирішення спорів, перерахунку показників системи національних рахунків та діяльності суб'єктів господарювання у постійні ціни, забезпечує можливість проведення міжнародних зіставлень. Саме тому, наявність якісного прогнозу рівня інфляції є однією з найважливіших передумов її ефективного державного регулювання.

Побудована модель взаємозв'язку між індексом споживчих цін та індексом цін виробника, реальними доходами населення і грошовою масою є адекватною, параметри моделі є статистично значущими. Крім того, ймовірність точності отриманих результатів, які розраховані за допомогою цієї моделі є високою, оскільки коефіцієнт кореляції наближається до одиниці та становить 0,88. Тому ця економетрична модель муже бути потужним інструментом у процесі прогнозування рівня інфляції.

1. Методологічні положення щодо організації статистичного спостереження за змінами цін (тарифів) на споживчі товари (послуги) і розрахунків індексів споживчих цін: Наказ Державної служби статистики України від 01.07.2013 № 190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://ukrstat.gov.ua.

2. Індекс споживчих цін: сприйняття та реальність: посібник / за ред. Ю. М. Остапчука. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 56 с.

3. Черешня Г. А. Інфляційні процеси в Україні: еволюція, сучасний стан / Г. А. Черешня, Т. В. Цвігун // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – С. 249–252.

4. Черкашина К. Ф. Гроші і кредит: навч. посібник / К. Ф. Черкашина, Л. Ю. Сисоєва. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2013. – 213 с.

5. Методологічний коментар // Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 10. – С. 182.

6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua

7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

8. Лук'яненко І. Г. Економетрика: підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова. – К.: Товариство «Знання»; КОО, 1998. – 494 с.

9. Пасічник І. В. Механізм реалізації режиму таргетування інфляції як спосіб стабілізації та переходу до економічної стабільності / І. В. Пасічник, Ю. П. Галушко // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 1. – С. 10–14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2013_1_5.

10. Шинкар В. А. макроекономічні проблеми інфляції в сучасній економіці / В. А. Шинкар, С. В. Сідак, Г. В. Яцко // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2015. – Серія «Економіка». – Вип. 1 (45). – Т. 1. – С. 268–271.

Цвайг Х. И., Галайко Н. В. Эконометрическая модель влияния отдельных экономических показателей на индекс потребительских цен в Украине

Обобщены основные теоретические подходы к определению сущности понятия инфляции, индекса потребительских цен и влияния на него важнейших экономических показателей. Выстроена многофакторная линейная эконометрическая модель зависимости индекса потребительских цен (ИПЦ) как основного индикатора инфляции в Украине. Вычислены коэффициент корреляции, коэффициент детерминации, коэффициенты эластичности и сделаны соответствующие выводы. Предложено использование данной эконометрической модели в прогнозировании темпов роста индекса потребительских цен при заранее известных значениях показателей.

Ключевые слова: *индекс потребительских цен, многофакторная линейная эконометрическая модель, реальный валовый внутренний продукт, уровень безработицы, индекс цен производителя, реальные доходы населения, денежная масса, средневзвешенные процентные ставки на кредиты в национальной валюте.*

Tsvaig Kh. I., Halaiko N. V. Econometric model of influence of certain economic indicators on the consumer price index in Ukraine

The article summarizes the main theoretical approaches to determining the essence of the concept of inflation, the consumer price index and the impact of the main economic indicators on it.A multifactorial linear econometric model of the influence of the producer price index, real incomes of the population and the money supply on the consumer price index in Ukraine is developed: $Y = 100{,}6468 + 0{,}461_6X_2 - 0{,}746_9X_4 + 0{,}299_5X_5$. *It is determined that when under all equal conditions the producer price index or the money supply increases by one,*

the consumer price index also increases by 0,4616 or 0,2995 unities, respectively. If, under other fixed conditions, the real incomes of the population increase by one, the consumer price index decreases by 0,7469 unities. The correlation coefficient, coefficient of determination, elasticity coefficients are calculated, the corresponding conclusions are drawn.It is proposed to use this econometric model in forecasting the growth rates of the consumer price index with previously known values of the indicators.

Based on the research, it was noted that inflation makes the main macroeconomic problems of the national economy.The impact of inflation on the economy is extremely high, since inflation indicators are used to solve many issues of public policy, analyze and forecast prices and pricing processes, revise the size of people's money income, resolve disputes, recalculate the system of national accounts and business entities into fixed prices and it provides possibility of international comparisons.That is why the presence of a qualitative forecast of the level of inflation is one of the most important prerequisites for its effective state regulation.

It is pointed out that the developed model of the relationship between the consumer price index and the producer price index, the real incomes of the population and the money supply is adequate,the model parameters are statistically significant.In addition, the probability of the accuracy of the results obtained with the help of this model is high, since the correlation coefficient approaches the unity and constitutes 0,88. Therefore, this econometric model can be a powerful tool in forecasting the level of inflation.

Key words: *consumer price index, multifactorial linear econometric model, real gross domestic product, unemployment rate, producer price index, real household incomes, money supply, weighted average interest rates on loans in national currency.*

Стаття надійшла 25 квітня 2017 р.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ЗАХИСТИ ДИСЕРТАЦІЙ

30 березня 2017 року на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.04 у Львівському державному університеті внутрішніх справ відбувся захист дисертації здобувача кафедри економіки та економічної безпеки **Курляка Мар'яна Дмитровича** на тему **«Формування системи національної продовольчої безпеки України»**, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави.

Науковий керівник: **Музика Павло Михайлович**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК (Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Ґжицького)

Офіційні опоненти:

Флейчук Марія Ігорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин (Львівський торговельно-економічний університет);

Збарський Василь Кузьмич, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства ім. проф. І. Н. Романенка (Національний університет біоресурсів і природокористування України).

* * *

23 травня 2017 року на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.04 у Львівському державному університеті внутрішніх справ відбувся захист дисертації аспіранта кафедри економіки та економічної безпеки **Кайдрович Христини Іванівни** на тему **«Фінансова рівновага як механізм забезпечення економічної безпеки підприємства»**, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Науковий керівник: **Аніловська Ганна Ярославівна**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку (Львівський державний університет внутрішніх справ).

Офіційні опоненти:

Кавун Сергій Віталійович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних технологій та вищої математики (Харківський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»);

Гнилицька Лариса Володимирівна, доктор економічних наук, професор, заступник завідувача кафедри бухгалтерського обліку (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана).

* * *

Редколегія Наукового вісника вітає М. Д. Курляка і Х. І. Кайдрович з успішним захистом дисертацій і бажає подальшої плідної науково-педагогічної діяльності!

КОНФЕРЕНЦІЇ

26 травня 2017 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція **«Актуальні проблеми економічної безпеки держави, регіону, підприємства»**.

Під час роботи заходу відбулося обговорення:

– теоретико-методологічних проблем економічного безпекознавства на різних рівнях управління;

– політико-правових, соціальних та управлінських аспектів забезпечення економічної безпеки;

– проблем детінізації економіки та протидії корупції в системі економічної безпеки держави;

– міжнародного досвіду зміцнення економічної безпеки та ін.

Всього у роботі конференції взяли участь 90 осіб. Видано збірник тез наукових доповідей учасників конференції.

НАШІ АВТОРИ

Андріїв Н. С.	кандидат економічних наук, старший викладач кафедри бухгалтерського обліку Ужгородського національного університету.
Андрушків І. П.	кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу Львівського торговельно-економічного університету.
Аніловська Г. Я.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку Львівського державного університету внутрішніх справ.
Апопій В. В.	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри комерційної діяльності і підприємництва Львівського торговельно-економічного університету.
Бегей М. В.	аспірант кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.
Бець М. Т.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів Національного університету «Львівська політехніка».
Васильців Т. Г.	доктор економічних наук, професор, заступник директора Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові.
Васильчак С. В.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.
Висоцька І. Б.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку Львівського державного університету внутрішніх справ.
Висоцький В. М.	кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ.
Вінічук М. В.	кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів та обліку Львівського державного університету внутрішніх справ.

Волошин О. Р.	кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.
Галайко Н. В.	старший викладач кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.
Горалько О. В.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку Львівського державного університету внутрішніх справ.
Гринів Ю. О.	директор Державного підприємства Львівського науково-виробничого центру стандартизації, метрології та сертифікації.
Гудзовата О. О.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних систем у менеджменті Львівського торговельно-економічного університету.
Демчишин М. Я.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри вищої математики та кількісних методів Львівського торговельно-економічного університету.
Живко З. Б.	доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Львівського державного університету внутрішніх справ.
Жидяк О. Р.	доктор економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу податково-бюджетної політики ННЦ Інститут аграрної економіки, м. Київ.
Кіржецька М. С.	кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національного університету «Львівська політехніка».
Кіржецький Ю. І.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ.
Ковпак О. В.	аспірант кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.
Козій І. С.	викладач кафедри фінансів та обліку Львівського державного університету внутрішніх справ.
Колісніченко П. Т.	кандидат економічних наук, доцент, науковий співробітник Уманського державного педагогічного університету.

Кондрат І. Ю. кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету «Львівська політехніка».

Лихолат С. М. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Львівського державного університету внутрішніх справ.

Лупак Р. Л. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету.

Марушко Н. С. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку Львівського державного університету внутрішніх справ.

Марченко О. М. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.

Мельник С. І. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ.

Михаліцька Н. Я. кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту Львівського державного університету внутрішніх справ.

Мойсеєнко І. П. доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку Львівського державного університету внутрішніх справ.

Наконечна Н. В. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку Львівського державного університету внутрішніх справ.

Омельчук Л. В. аспірант кафедри соціальних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ.

Оробчук М. Г. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Львівського національного університету імені Івана Франка.

Охримович М. М. аспірант кафедри соціальних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ.

Подра О. П. кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Львівського державного університету внутрішніх справ.

Пригунов П. Я. кандидат психологічних наук, професор, директор Департаменту з питань безпеки, оборони,

	діяльності органів юстиції та запобігання корупції Секретаріату Кабінету Міністрів України.
Ревак І. О.	доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ.
Сватюк О. Р.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Львівського державного університету внутрішніх справ.
Сиротюк О. В.	здобувач вищої освіти освітнього ступеня «магістр» Львівського державного університету внутрішніх справ.
Сорока Р. С.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та обліку Львівського державного університету внутрішніх справ.
Столяренко О. О.	викладач кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.
Токарський Т. Б.	кандидат економічних наук, радник першого рангу (м. Варшава, ПР).
Франчук В. І.	доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.
Цвайг Х. І.	кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.
Шупрудько Н. В.	аспірант кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ.

ЗМІСТ

Розділ 1
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Андрушків І. П., Наконечна Н. В.
Суть та значення інвестиційно-інноваційної безпеки як складової економічної безпеки……..3
Бегей М.
Науково-методичний підхід до моделювання системи економічної безпеки лісогосподарського підприємства……10
Васильців Т. Г., Лихолат С. М., Гудзовата О. О.
Стан бюджетної, податкової, валютної та банківської детермінант фінансової безпеки України……..……..19
Васильчак С. В., Жидяк О. Р., Гринів Ю. О.
Лізинг як спосіб підвищення інвестиційної привабливості підприємств аграрного сектору в контексті економічної безпеки…...…….29
Висоцька І. Б., Висоцький В. М.
Корупція в Україні: сутність і наслідки для економіки..……..……37
Вінічук М. В.
Боргова безпека України в системі зміцнення економічної безпеки держави……...……..46
Кіржецький Ю. І., Кіржецька М. С.
Державні важелі забезпечення економічної безпеки галузей реального сектору економіки……...62
Ковпак О. В.
Інституціональне забезпечення бюджетної безпеки України……...71
Колісніченко П. Т.
Економічна безпека малого і середнього підприємництва (МСП) у сучасних умовах……...……..80
Лихолат С. М., Лупак Р. Л.
Структурні аспекти збалансування внутрішнього ринку в контексті зміцнення економічної безпеки України…….96
Марченко О. М., Оробчук М. Г.
Головне завдання досягнення ресурсної безпеки сільськогосподарського виробництва України…….……106
Охримович М. М.
Імплементація Угоди про асоціацію з ЄС: безпековий аспект…….……...…118

Ревак І. О., Омельчук Л. В.
Структура та функціональне призначення механізму управління економічною безпекою страхових компаній……..….128
Сватюк О. Р., Кондрат І. Ю., Сиротюк О. В.
Стратегічне значення системи депозитарного обліку цінних паперів для національної безпеки держави……..……137
Столяренко О. О.
Концептуальні засади сценарного управління безпекою функціонування підприємств цементної промисловості…….....…..145
Франчук В. І., Пригунов П. Я., Мельник С. І.
Безпекова діяльність: системний підхід……..……..154
Шупрудько Н. В.
Фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності у системі економічної безпеки держави……164

Розділ 2
ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ РИНКОВИХ МЕХАНІЗМІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДКРИТОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Аніловська Г. Я., Козій І. С.
Тенденції структурних змін в економіці України: методичний аспект……..175
Апопій В. В., Лихолат С. М., Андріїв Н. С.
Характер розвитку внутрішньої торгівлі і трансформація її функцій……..……188
Волошин О. Р.
До питання поліпшення інвестиційного клімату України в сучасних умовах……199
Горалько О. В., Висоцька І. Б.
Ринок небанківських фінансових послуг: сучасний стан, негативні тенденції та перспективи розвитку……...……208
Живко З. Б., Подра О. П.
Розвиток людського потенціалу в умовах інноваційних змін……..…220
Марушко Н. С.
Проблеми та перспективи становлення соціального аудиту в Україні……...232
Михаліцька Н. Я.
Передумови вирішення сучасних проблем державного управління……...……241
Михаліцька Н. Я., Бець М. Т.
Сучасні проблеми державного управління……...250

Мойсеєнко І. П., Демчишин М. Я.
Визначення напрямів податкового стимулювання
розвитку підприємництва……..…….258
Сорока Р. С.
Аналіз бюджетного фінансування національної оборони…….……..267
Токарський Т. Б.
Соціальна політика і методологія її вивчення…….…….277
Цвайг Х. І., Галайко Н. В.
Економетрична модель впливу окремих економічних
показників на індекс споживчих цін в Україні…….……286

НАУКОВЕ ЖИТТЯ…….……..297

НАШІ АВТОРИ…….300

СОДЕРЖАНИЕ

Раздел 1
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Андрушкив И. П., Наконечная Н. В.
Суть и значение инвестиционно-инновационной безопасности как составляющей экономической безопасности…….3
Бегей М. В.
Научно-методический подход к моделированию системы экономической безопасности лесохозяйственного предприятия……..……..10
Васыльцив Т. Г., Лихолат С. М., Гудзоватая О. О.
Состояние бюджетной, налоговой, валютной и банковской детерминант финансовой безопасности Украины……...……..19
Васильчак С. В., Жидяк А. Р., Гринев Ю. А.
Лизинг как способ повышения инвестиционной привлекательности предприятий аграрного сектора в контексте экономической безопасности…….……..29
Высоцкая И. Б., Высоцкий В. М.
Коррупция в Украине: сущность и последствия для экономики……..…..…37
Виничук М. В.
Долговая безопасность Украины в системе укрепления экономической безопасности государства……..46
Киржецкий Ю. И., Киржецкая М. С.
Государственные рычаги обеспечения экономической безопасности отраслей реального сектора экономики…….….62
Ковпак О. В.
Институциональное обеспечение бюджетной безопасности Украины…….…….71
Колисниченко П. Т.
Экономическая безопасность малого и среднего предпринимательства (МСП) в современных условиях……80
Лихолат С. М., Лупак Р. Л.
Структурные аспекты сбалансирования внутреннего рынка в контексте укрепления экономической безопасности Украины……...……...96
Марченко О. М., Оробчук М. Г.
Главная задача достижения ресурсной безопасности сельскохозяйственного производства Украины……...…106

Охримович М. М.
Имплементация Соглашения об ассоциации с ЕС: аспект Безопасности……118
Ревак И. А., Омельчук Л. В.
Структура и функциональное назначение механизма управления экономической безопасностью страховых компаний……..…128
Сватюк О. Р., Кондрат И. Ю., Сыротюк О. В.
Стратегическое значение системы депозитарного учета ценных бумаг для национальной безопасности государства…….…..137
Столяренко Е. А.
Концептуальные основы сценарного управления безопасностью функционирования предприятий цементной промышленности……...……..145
Франчук В. И., Прыгунов П. Я., Мельник С. И.
Политика безопасности деятельности: системный подход…….……154
Шупрудько Н. В.
Фискальное регулирование внешнеторговой деятельности в системе экономической безопасности государства…….……164

Раздел 2
ФОРМИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНЫХ РЫНОЧНЫХ МЕХАНИЗМОВ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ОТКРЫТОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Аниловская Г. Я., Козий И. С.
Тенденции структурных изменений в экономике Украины: методический аспект…….……..175
Апопий В. В., Лихолат С. М., Андриев Н. С.
Характер развития внутренней торговли и трансформация ее функций……...…….188
Волошин А. Р.
К вопросу об улучшении инвестиционного климата Украины в современных условиях……...……..199
Горалько О. В., Высоцкая И. Б.
Рынок небанковских финансовых услуг: современное состояние, негативные тенденции и перспективы развития……...208
Живко З. Б., Подра О. П.
Развитие человеческого потенциала в условиях инновационных изменений…….……...…….220
Марушко Н. С.
Проблемы и перспективы становления социального аудита в Украине…….…….232

Михалицкая Н. Я.
Предпосылки решения современных проблем государственного управления……...……..…241
Михалицкая Н. Я., Бець М. Т.
Современные проблемы государственного управления……..……250
Моисеенко И. П., Демчишин М. Я.
Определение направлений налогового стимулирования развития предпринимательства……..258
Сорока Р. С.
Анализ бюджетного финансирования национальной обороны……..267
Токарский Т. Б.
Социальная политика и методология ее изучения……...……277
Цвайг Х. И., Галайко Н. В.
Эконометрическая модель влияния отдельных экономических показателей на индекс потребительских цен в Украине…….……286

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ…….…..297

НАШИ АВТОРЫ……....……...300

CONTENTS

Chapter 1
ACTUAL PROBLEMS OF DEVELOPMENT NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT STRENGTHENING ECONOMIC SECURITY

Andrushkiv I. P., Nakonechna N. V.
Investment-innovative safety as constituent of economic security: its essence and value……...…...3
Behei M. V.
Scientific and methodological approach to modeling the system of forestry enterprise economic security……10
Vasiltsiv T. G., Lykholat S. M., Gudzovata O. O.
State of the budgetary, tax, currency and banking determinants of the financial security Ukraine……19
Vasylchak S. V., Zhydiak O. P., Hryniv Yu. O.
Leasing as a way to improve the investment attractiveness agricultural sector in the context of economic security……..…….29
Vysotska I. B., Vysotskyy V. M.
Corruption in Ukraine: the essence of the concept and implications for the economy….……..37
Vinichuk M. V.
Debt safety of Ukraine in the system of economic security strengthening….....46
Kirzhetskyy Y. I., Kirzhetska M. S.
State lever to ensure economic security areas real sector……....62
Kovpak O. V.
Institutional provision of budgetary safety in Ukraine……71
Kolisnichenko P. T.
Economic security of small and medium enterprises (SME) under modern conditions……...……..80
Lykholat S. M., Lupak R. L.
Structural aspects of balancing the internal market in the context of strengthening economic security of Ukraine……...……96
Marchenko O. M., Orobchuk M. G.
The main task achieving of resource safety of agricultural production of Ukraine……106
Ohrymovych M. M.
Safety aspects of implementation the European Union Association Agreement….118
Revak I. O., Omelchuk O. V.
Structure and functional purpose of the mechanism of economic security management in insurance companies……..….128
Svatyuk O. R., Kondrat I. Yu., Syrotyuk O. V.
Strategic importance depository accounting of securities to national security..137

Stoliarenko O. O.
Conceptual Grounds for Scripted Control of Security of Cement Industry Enterprises Functioning……...…145
Franchuk V. I., Prygunov P. Ya., Melnyk S. I.
Security activity: a systematic approach……154
Shuprudko N. V.
Fiscal regulationof foreign trade in the system of economic security of the state……...…….164

Chapter 2
FORMATION EFFECTIVE MARKET MECHANISMS CONDITIONS OF TRANSFORMATION OPEN ECONOMY OF UKRAINE

Anilovskaya G. Ya., Koziy I. S.
Trends structural changes in economy Ukraine: methodological aspects…….175
Apopij V. V., Lykholat S. M., Andriiv N. S.
The nature of the development of domestic trade and transformation of its functions……....188
Voloshyn O. R.
On the issue of improving the investment climate in Ukraine in modern conditions……...……..199
Goralko O. V., Vysotska I. B.
Market of unbank financial services: the modern state, negative tendencies and prospects of development……..…208
Zhyvko Z. B., Podra O. P.
Human potential development under conditions of innovative changes……...220
Marushko N. S.
Challenges and prospects for the establishment of social audit in Ukraine..…232
Mykhalitska N. Ya.
Prerequisites for settling the pressing issues in the management of state……...…….241
Mykhalitska N. Ya., Bets M. T.
Pressing issues in the management of state……..…….250
Moiseenko I. P., Demchyshyn M. Y.
Identifying areas of tax incentives business development…….……258
Soroka R. S.
Analysis of budget financing of national defense……..……267
Tokarskyi T. B.
Social policy and methodology of the study……..……277
Tsvaig Kh. I., Halaiko N. V.
Econometric model of influence of certain economic indicators on the consumer price index in Ukraine……286

SCIENTIFIC LIFE……...……...……....297

OUR AUTHORS……...……...…….....300

Вимоги до оформлення та подання статей у Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, згідно з Положенням про збірник «Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ» (серія юридична, економічна, психологічна, спецвипуск), затвердженим наказом ЛьвДУВС від 28 лютого 2017 р. № 44

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ – це збірник наукових праць (статей), у якому публікуються матеріали й результати теоретичних та експериментальних досліджень наукових, науково-педагогічних працівників, здобувачів, ад'юнктів, аспірантів університету.

У Віснику можуть бути опубліковані аналогічні дослідження представників інших вищих навчальних закладів МВС і МОН України, практичних працівників органів внутрішніх справ, інших правоохоронних структур за відповідним клопотанням.

Автор має право на публікацію в одному випуску Вісника один раз; другий раз (навіть у співавторстві) – у виняткових випадках, за спеціальним рішенням редколегії.

Вісник видається у трьох серіях – юридичній, економічній і психологічній.

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ

До публікації приймаються рукописи наукових статей, що **відповідають тематичній спрямованості (серії) збірника**.

Рукописи статей, відповідно до постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1, **мають містити**:

– індекс УДК;

– прізвище, ім'я, по батькові автора та назву статті українською, російською, англійською мовами;

– анотації статті українською, російською та англійською;

– ключові слова українською, російською, англійською;

– такі структурні елементи:

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними або теоретичними завданнями (5–10 рядків).

Мета статті і завдання, які необхідно вирішити для її досягнення.

Стан дослідження. Охоплює аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор; виокремлюються невирішені частини загальної проблеми, яким присвячена стаття. Цьому слід приділити належну увагу, адже саме на підставі аналізу публікацій попередників автор може фахово сформулювати мету своєї наукової розробки.

Виклад основних положень. Ця частина у рукописі охоплює майже 90% його обсягу. Тут автор має висвітлити окреслену в назві тему на підставі власних досліджень, аналітичних спостережень чи роздумів щодо висловлених іншими науковцями гіпотез, положень. Під час такого аналізу, зазвичай, вказуються підходи інших дослідників, тому важливо належно їх цитувати, зазначаючи посилання. Вони у тексті подаються у квадратних дужках, де вказується порядковий номер джерела і цитованої сторінки (наприклад [12, с. 17]).

Висновки. Завершальна частина рукопису статті має відображати підсумок розглянутих, обґрунтованих, запропонованих автором в основному тексті положень, гіпотез, рекомендацій.

Список використаних джерел подається наприкінці тексту, має бути оформлений відповідно до державних стандартів. Повинен охоплювати всі наведені в тексті посилання. Джерела подаються в порядку згадування їх у статті.

Обсяг рукопису статті не повинен перевищувати 0,5 друк. авт. арк. (12 сторінок машинописного тексту); текст має бути набраний тільки у форматі **Word.doc (2003)** шрифтом Times New Roman через 1,5 інтервали і віддрукований на папері формату 210 × 297,5 мм (А4), на сторінці – не більше 30-ти рядків, кегель – 14 пт. Поля навколо тексту – по 2 см з усіх боків.

Якщо стаття містить ***графічний матеріал***, то його слід подавати у форматі А5, а в авторському оригіналі залишати місце для рисунків. Електронні варіанти мають бути повністю виправлені без «значків» та «об'єктів».

Рукопис має бути підписаний автором.

Статті у Вісник можуть подаватися авторами такими мовами: українською, російською, англійською.

До статті ***українською та російською мовами*** надаються розширена (1800–2000 знаків) анотація англійською мовою та анотації українською і російською (по 500 знаків кожна). Розширена анотація англійською мовою повинна бути завірена печаткою бюро перекладів або погоджена підписом керівника кафедри іноземних мов чи відділу міжнародних зв'язків Львівського державного університету внутрішніх справ. До вказаних погоджень можуть бути прирівняні відповідні погодження керівників аналогічних підрозділів інших навчальних закладів, установ та організацій, підписи яких належним чином завірені печаткою цих закладів, установ чи організацій.

До статті ***англійською мовою*** надаються розширена (1800–2000 знаків) анотація українською мовою і звичайні анотації російською та англійською (по 500 знаків кожна).

Статті, подані англійською мовою неангломовними авторами (у перекладі), мають бути завірені на предмет правильності перекладу у бюро перекладів або на кафедрі іноземних мов чи у відділі міжнародних зав'язків навчального закладу.

Стаття подається зі супровідними документами:

– для авторів без наукового ступеня – із завіреною позитивною рецензією фахівця з науковим ступенем і витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку;

– довідкою про автора (авторів): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, посада, контактний телефон, електронна адреса;

– електронним варіантом статті;

– для авторів, які не є працівниками ЛьвДУВС, – квитанцією про оплату публікації на розрахунковий рахунок університету:

Код ЄДРПОУ **08571995**
МФО **825014**
ГУДКСУ у Львівській області
р/р **31255201100729**

Вартість: 43,18 грн / 1 стор.

Призначення платежу: за публікацію у збірниках наукових праць.

Примітка.

Рукописи, подані з порушенням зазначених вимог і суттєвими мовностилістичними огріхами, та статті, які вже опубліковані або подані для опублікування в інших виданнях, до друку не приймаються.

Редакційна колегія зберігає за собою право, в разі необхідності, скорочувати і редагувати тексти статей або відхиляти їх від опублікування.

Стаття подається автором відповідальному секретареві Вісника безпосередньо або поштою на адресу:
ЛьвДУВС: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Відповідальний секретар:
серія юридична –
доктор юридичних наук, професор **Балинська О. М.**;
серія психологічна –
кандидат психологічних наук, доцент **Борисенко О. М.**;
серія економічна –
доктор економічних наук, доцент **Ревак І. О.**

Координати для довідок:

Відділ організації наукової роботи:
(032) 278-65-72; e-mail: vonr@lvduvs.edu.ua
067-854 97 24 (Боровікова Віталіна Станіславівна)
e-mail: borovikova-vitalina@ukr.net

Редакційно-видавничий відділ:
(032) 233-61-95; e-mail: publlaw@lvduvs.edu.ua

Відповідальні секретарі:

Балинська Ольга Михайлівна 067-674 99 12
Борисенко Оксана Михайлівна 097-461 83 84
Ревак Ірина Олександрівна 067-444 09 63

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВИЙ
В І С Н И К
ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Серія економічна

Випуск 1

Редагування *І. Б. Попик*

Редагування текстів англійською *І. Ю. Сковронська*

Редагування текстів російською *О. Я. Шмиговська*

Макетування *Н. М. Лесь*

Друк *А. М. Радченко*

Підписано до друку 28.07.2017 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 18,37.
Тираж 100 прим. Зам. № 69-17.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.